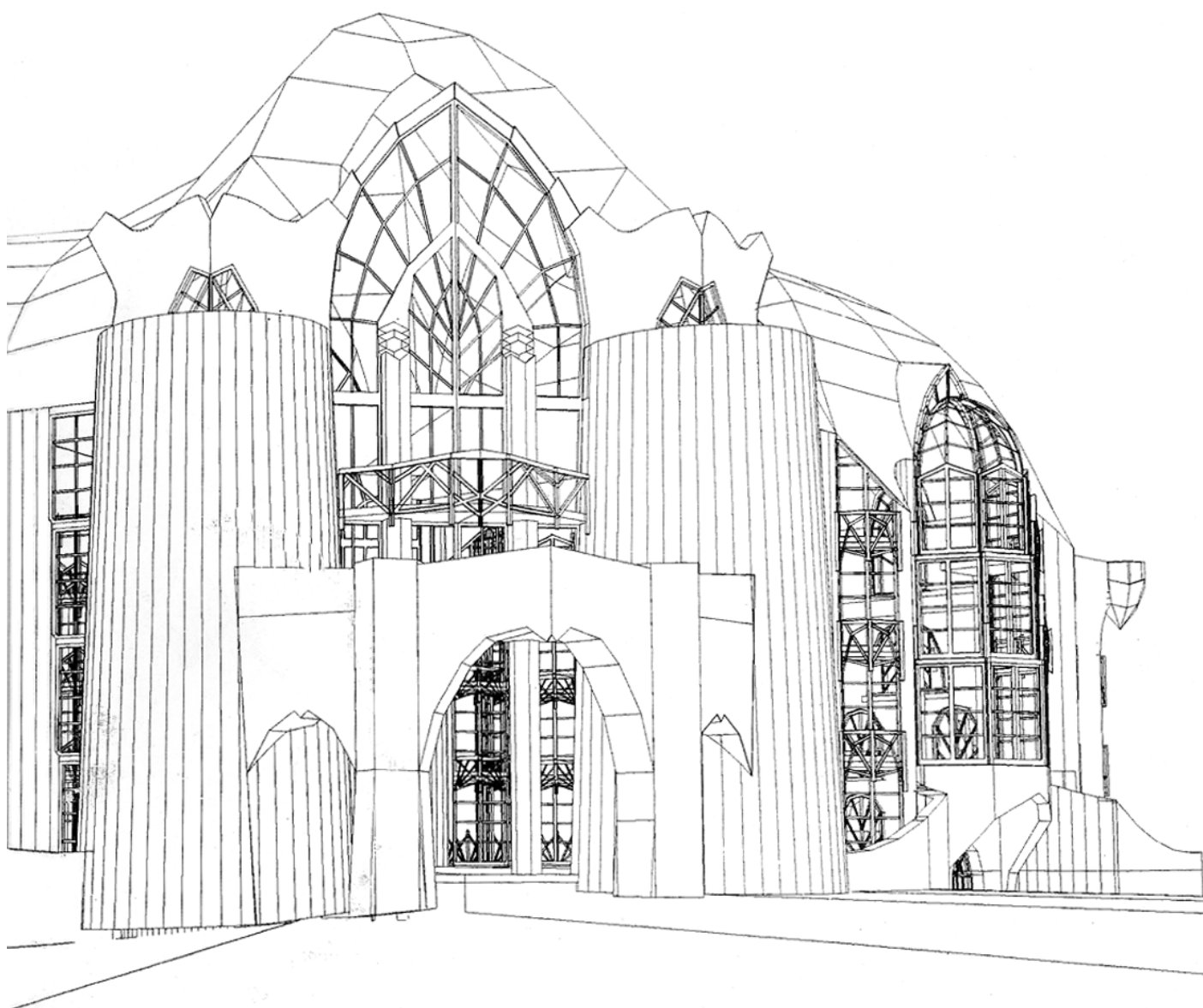
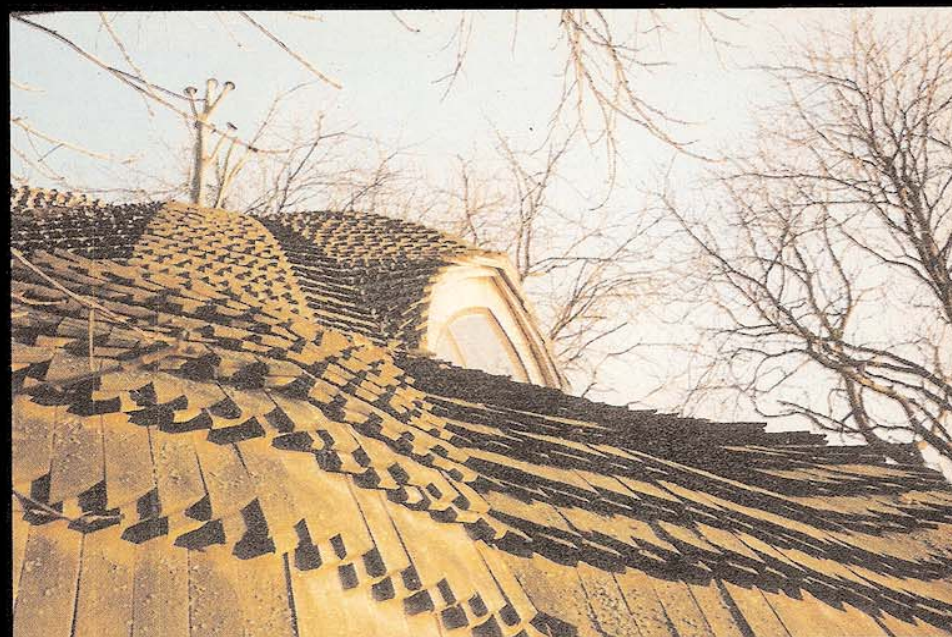

ORSZÁGÉPÍTŐ

Építészet Környezet Társadalom
A Kós Károly Egyesülés
negyedéves folyóirata

95/2

ORSZÁGÉPÍTŐ

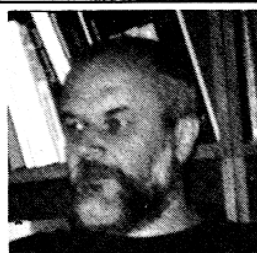
HATODIK ÉVFOLYAM

MÁSODIK SZÁM

GERÉBI TALÁLKOZÓ '95 MÁRCIUS – Aus dem Konferenzgespräch der Assoziation
Károly Kós – März 1995.

2	Zelnik József	előadása – József Zelnik, Präsident der Ungarischen Kulturkammer spricht über die Situation und die Möglichkeiten der Kultur
8	Kádár Béla	A magyar korszerűsödés kihívásai és válaszadási lehetőségei a századvégen
Béla Kádár, ehemaliger Minister für internationale wirtschaftliche Beziehungen spricht über die Möglichkeiten der Modernisierung der ungarischen Wirtschaft am Ende des Jahrhunderts
19	Ertsey Attila	Tetőráépítési tanulmányterv a kelenföldi lakótelepen
Die Geschichte und Beschreibung eines Studienprojekts für Bebauung der Dächer vorfabrizierten Wohnhochhäuser (Architekten: Attila Ertsey und Gábor Helyes)

NAGY ERVIN MUNKÁI – Architektonische Werke von Ervin Nagy

21		Beszélgetés Nagy Ervinnel – Gespräch mit dem Architekten
24		Építészeti tervek (összeállította Drobni András) – Pläne (zusammengestellt von A. Drobni)
68		Életrajz és művek jegyzéke – List der Bauten und Pläne
69	Pongor László	Eger, Versenyuszoda – a tetőszerkezet ismertetése – Die Dachkonstruktion der Sportschwimmbad Eger (Architekt: Imre Makovecz)
71	Kovács József	Fatemplomok Kárpátalján III. Rész – Holzkirchen in der Karpaten-Ukraine, III. Teil
78	Bognár Inke	Üzenet az üvegben – Die jüngste Studioglaskunst und Werkstattarbeit in Bárdibükk
80	Vásárhelyi Tamás	Alfa moziból alfa múzeum – Über die Pläne des Ungarischen Naturkunde Museums vor der Übersiedlung in die umgebaute alte Militärakademie.
82		Település-közösség-fejlesztés című konferencia összefoglalója – Über die Konferenz: Siedlung – Gemeinde – Entwicklung
83	Buella Mónika	A táj individualitása – Die Individualität der Landschaft – Über die ökologische Wanderkonferenz in Taliándörögd, 11-20 August 1995. Organisation: Goetheanum, Naturwissenschaftliche Sektion – PAGONY Planungsbüro für Landschaft und Gartenbau
84	Bereczky Kálmán	Egy elfelejtett templomtervező (Szeghalmy Bálint) – Ein vergessener Kirchenbaumeister
85		Waldorf-hírek – Waldorf-Nachrichten
86		Hírek – Nachrichten
86	Tardi Sándor	Levele és rajza – Brief und Zeichnungen
88	Bankó András	Kós-csillagkép – Über die Neuerscheinung: Elemér Nagy: Károly Kós der Baumeister

A borítón: Nagy Ervin és munkatársai terve, Hattyú-ház az I. kerületben – számítógépes távlati kép.
A címlap belső oldalán: Ceglédpuszta, faluház; a hátsó borító belső oldalán: Letenye, könyvtár (Drobni András felvételei)

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: AXIS Építésziroda Kft., B+D Belsőépítészeti és Design Kft., BIKÖR Kft., DÉVÉNYI ÉS TÁRSA Kft., EKLER Építésziroda Kft., É-11 Építész Kft., FARKAS és GUHA Építész Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., FORMA Rt., INTERPLAN Kft., KAPOSTERV, KÖR Építész Stúdió Kft., KÖSZEGHY Építész Bt., KUPOLA Kft., KVADRUUM Kft., LOMNICI és Társa Kft., MAKONA Tervező Kft., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., SÁROS és TÁRSA Építésziroda Bt., TRISKELL Kft. UNITEF Kft.

ORSZÁGÉPÍTŐ – A Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány, 1074 Budapest, Barát utca 11. Szerkesztőség a Kós Károly Alapítvány címen. Tel.: 3710-055 3710-061, Fax: 3710-055
Felelős kiadó Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. E szám munkatársai: Drobni András; CAD-grafika: Buda Miklós, Pálfalvi Ferenc, Szalai Zsolt – Nyomás: VEL Kft., Budakeszi. – ISSN 0966-0069 – A lap előfizethető az Alapítványtól igényelt csekken, illetve az Alapítványnál. Egy szám ára hírlapárusoknál és könyvesboltokban 250 Forint, előfizetőinknek 220 Ft.

GERÉBI TALÁLKOZÓ '95 MÁRCIUS

ZELNIK JÓZSEF ELŐADÁSA

A Kós Károly Egyesülés idei első konferenciájára meghívtuk Zelnik József néprajzkutatót, a Magyar Kulturális Kamara elnökét, hogy az előző számunkban megjelent írásának gondolataival alaposabban megismerkedhessünk.

Zelnik József: Hogy ez az ország nem működik, nem építkezik, rosszabban dolgozna, mint bármelyik másik, ez nem igaz, egyáltalán nem így van, csak azok érzik, hogy így van, akik összetévesztik az államcsődöt a nemzetcsőddel. Itt nincs nemzetcsőd, itt államcsőd van, az állami gépezetet egyszerűen olyan szakszerűtlenség uralja, amire elég kevés példa van. Hogy ezt alátámasszam, nem tudom, ki emlékszik rá történelmi tanulmányaiból, hogy 1921-ben, amikor Bethlen István hatalomra került, egy év alatt kidolgozott egy programot és néhány év alatt stabilizálta az országot. Az egyik első intézkedése az volt, hogy az államhivatalnokok bérét az előző év 25%-ában állapította meg. Tehát nem a még szegényebektől, meg a nagyon szegényektől vágott egy nagyot, hanem egy jó példával állt elő, hogy az ő fizetése is 25%-a lett az előző fizetésnek. És itt nagyon fontos, hogy ezt ne tudják demagógiával elintézni, ugyanis Magyarországon egymillió-háromszázezer közalkalmazott van. Ez körülbelül egy ötször-hatszor ekkora országnak is elég lenne. Ez nagyon sok mindent megmagyaráz, hogy mennyire kiszolgáltatottak vagyunk. Azt tudja az ember, hogy szorításra szükség van, de hogy ilyen életveszélyes szorításra van-e szükség, arról néhány szót szeretnék mondani, mert szerintem nincs. Valahogy esélyegyenlőbb alapon kellene a szorítást akkor is elvégezni, nem pedig így, ahogy most látjuk. Erre később szeretnék visszatérni, most inkább egy tegnapi tapasztalatomat szeretném megosztani, a Borakadémia ülésén arról volt szó, hogy a magyar borok az elmúlt három évben ismét betörték a nemzetközi piacra. Három év alatt! Máshol ehhez 30-40 év kellett, francia piacra borral bemeni, hát az azért a csodával egyenlő vállalkozás. Milyen borral lehet betörni a piacra? Csak kitűnő minőségű borokkal. Tehát megfogalmazódott az, hogy nincs aktuálisabb kérdés, mint a *minőség forradalma*. Csak a minőség védi meg ezt az országot és ezt bizonyítja, hogy ezeket a minőségi borokat úgy literenként átlagban ezer forintért lehet eladni.

Itt egy pillanatra érdemes megállnunk, Tőkés László, amikor lebontott egy katonai diktatúrát, – azért mondom így, mert ez egy nagyon nagy személyes vállalkozás volt, akárki akármit mond róla, – azt mondta, hogy *törd át a hallgatás falát*, mert egy totális katonai rendőri diktatúrában a hallgatás falát kell áttörni. Egy olyan típusú diktatúrában, amiben mi élünk, – ezt majd pár szóban indoklom, hogy miért nevezem a mostanit diktatúrának, – úgy néz ki, hogy *át kellene törni a hazugság falát*. Ez persze nagyon kemény és nagyon nagy vállalkozás. Nagy László rémlik föl emlékezetemben, aki halála óta is itt motoz a szívemben, hogy

törd át fiú, ha bírod, s ha mered. Én szerintem ez az igazi kihívás a mai magyar társadalom előtt. Visszatérve a diktatúrához, ez *tömegkommunikációs diktatúra* és totális. Személyes élményemet mondom. Most a héten, hétfőn a Kereszténydemokrata Néppárt elnöke tart egy szakmai vitát a népi médiatörvényről. Meghívott szakembereket, engem is. Ezen az összejövetelen, mivel közalapítványként akarják szabályozni a rádiót, televíziót, Duna tévét, ezért én elmondtam, hogy a Magyar Kulturális Kamara az alkotmánybírósághoz fordult, mert a *közalapítvány alkotmányellenes*. A következő problémák vannak vele: az alapítvány közérdekű, visszavonhatatlan kötelezettségvállalás. Lényeges, hogy *közérdekű*, lényeges, hogy *visszavonhatatlan*. Most két évvel ezelőtt ki-robbant egy alapítványi háború, minden ilyen háború mögött ilyen nagyon mély politikai játékok vannak. Ezt megerősítette az egyik liberális szociológus, Tamás Pál is, aki leírta a Népszabadságban, hogy van alapítványi háttér a liberális területnek, megteremtette Soros György és mások, van a szocialistának, a pártvagyonból hozták létre, József Attila Alapítvány és így tovább, és azt mondja, nem kellene azon csodálkozni, hogy az úgynevezett konzervatív erők is megteremtették a magukét. Dehát a sárga irigység beindult és ki-robbant egy publicisztikai háború, hogy ezek az alapítványok adót csálnak, pártokat támogatnak, amit rá lehetett önteni – bizonyítás nélkül természetesen – és gyorsan kitalálták, hogy úgy lehet majd leváltani ezeknek az alapítványoknak a kuratóriumait, ha közalapítvánnyá válnak és akkor ezeket ki lehet sajátítani. Csak egy baj volt: a *jog*. Létrejött a magyar jogalkotás egyik legsúlyosabb beteg állatorvosi lóva. A közalapítvány olyan alapítvány, amit az alapítója visszavonhat ha akar. Most mit jelent ez? Hát ez az állami vagy önkormányzati adócsalás, mert parlament, kormány, önkormányzat létesíthet közalapítványt. Egy önkormányzat betesz egymillió forintot egy közalapítványba, még a helyi társadalomból felszólít pár embert, hogy azok is tegyenek be, és két év múlva visszaveszi, azt hiszem, ez teljesen egyértelmű. Ugyanis adókedvezményt kap a közalapítvány, ráadásul nagyobb adókedvezményt, mint az alapítvány. Tehát az első probléma, hogy visszavonható, a másik, hogy a kuratóriumot bármikor leválthatja, a harmadik, hogy a költségvetését meghatározhatja saját magának, amivel a tulajdon-egyenlőség elvét sérti, mert saját magának nagyobb kedvezményt ad, mint egy alapítványnak. Tehát három szinten alkotmányellenes.

Körülbelül ezt mondtam el az ülésen, hát a jelenlévő sajtó odafigyelt, érezte, hogy ennek van hírértéke. Odajön hozzám a tévéhíradó képviselője, fiatal lelkes hölgy, azt mondja szeretné, ha nyilatkoznék a híradónak. Mondom, rendben van, ahogy vége a megbeszélésnek. Közben bejön egy magas fekete férfi, odamegy hozzám a hölgy és mondja, hogy megbeszéltem a Zelnik Józseffel, hogy interjút ad a híradónak. *Azt nem*, mondja és kivonult az egész tévéstáb, elmentek annak ellenére, hogy meg volt beszélve. Ez semmi, ez még nem hazugság. Hol kezdődik a hazugság? Este a tévéhíradóban a következő képet adják be: Giczy György és

Zelnik József kezét fog, örömmel üdvözlő Giczy György Zelnik Józsefet és ott volt még Pokol Béla és Timkó Iván. Egyből megteremtődik egy furcsa miliő, az nem érdekes hogy én életemben először találkoztam Giczy Györggyel és hogyha meghívja az embert, az odamegy és bemutatkozik, de ezt a pillanatot lefotózzák, és úgy mutatják be, hogy lám, a keresztapa megérkezik és alapítványok, pártok, szervezetek összefonódása, minden.

Tehát *törd át a hazugság falát*. Ha van életveszélyes erő ebben a mai társadalomban, az a jelenlegi tömegkommunikációs diktatúra, az egyarcúság, amit nagyon fontos, hogy pontosan fogalmazzunk meg, egy liberális fölény van a tömegkommunikációban. Az európai törvények szerint a tömegkommunikációban biztosítani kell, hogy a társadalomban jelen lévő politikai filozófiák, áramlatok nagyjából egyenrangúan jelen legyenek. Pokol Béla tanulmányait érdemes olvasni, és a jelenlétük figyelmét főlhívom rá, hogy legnagyobb harcot ezellen ő folytatja és a legmélyebben szakmailag ő tárja föl. A másik veszély az adósságcsapda, én ennek inkább kulturtörténeti vonatkozásaira hívom föl a figyelmet, ugyanis nem fogadhatjuk el, hogy ebben a társadalomban létezhetnek tabuk. Ez egy szabad, demokratikus társadalom, ezt választottuk, akkor hogy létezhet tabu? Az országgyűlés gazdasági bizottságának elnöke, Tardos Márton ír egy cikket és azt mondja, hogy *nem tabu* elvenni a gyest, a gyedet, a szociálst, a kulturálst, az egészségügyet, – így végig leírja azt, amit Bokros a fekete vásárnapon bejelentett – január közepén jelent meg Tardos Márton cikke, – de *tabu* hozzányúlni a tartozásügyünkhöz. Na most, hogyha valaki halálán van, azt hiszem, hogy nincs tabu, mert ő azt mondja, hogy államcsőd van. Az is életveszélyes, de ezt mindig összemossák a nemzetcsőddel és hogyha még az is lenne, az tényleg botrányos lenne. Nem kell megijedni, nemzetcsőd szerintem sosincs, még akkor se, hogyha az megtörténne Magyarországgal, ami 1859-ben Paraguay-jal megtörtént, hogy szembefordult az őt támadó nemzetközi tőkekoncentrációs csoportokkal, – én úgy hívom eufemisztikusan, hogy nemzetközi tőkekoncentrációs táborokkal, – amire három szomszéd országot uszítottak rá és egy nagyon kemény háborúban Paraguayt térdre kényszerítették. De hát száz év viszonylatából másképp néz ki a dolog, még mindig ő a leggazdagabb a négy ország közül. Azt azért látni kell, hogy itt nagyon nagy veszélyek vannak. Annak ellenére is, hogy tételesen bizonyítható, hogy az adósságállományunkat többszörösen visszafizettük, tehát ez nem erkölcsi kérdés. De ki tudja Magyarországon, hogy mikor fizettük vissza az adósságunkat? Mi lenne, hogyha mondjuk a Népszabadságban fizetett hirdetésként megjelenne az, hogy ekkor és ekkor, ennyi kamattal, ennyiért visszafizettük az adósságunkat? Csakhogy az történt, hogy közben egy ügyes monetarista politikával, kihelyezték Amerikába, – ismerjük, az olajválság környékén nagy kihelyezésre váró pénzek voltak, Fekete János nyilatkozta, hogy naponta három-négy bankár van a szobájában és nem győzi kirúgdosni őket, mert tukmálják ide a pénzt nagyon olcsón, – egy monetarista trükkkel megváltoztatták a kamatot és akkor abban a pillanatban belecsavarodtunk az adósságcspadba, amiből azóta se tudunk kijutni és egy főre jutóan a világ legeladósodottabb országa vagyunk, érdekes módon még mindig talpon. Azok az országok, melyek egy főre jutóan ennyire el voltak adósodva,

már mind csődöt mondtak, Mexikótól Lengyelorszáig és így tovább. Tehát ez rendkívül tehetséges nép. Nem véletlen, hogy tejjel-mézrel folyó Kánaán, ismerünk ilyen véleményyt Magyarországról a XVII-XVIII. században, Dantéről ne is beszéljünk, hogy "*Óh, boldog Magyarország! Csak ne hagyja magát félrevezetni már...*". Nem tudjuk azóta se, mire utalt Dante, de most is le lehetne írni ezt a mondatot.

Volt egy magyar miniszter, Andrásfalvy Bertalannak hívták, aki nem írta alá a költségvetést. Azt az igazmondás jelképének nevezett sajtó le sem írta, hogy ezzel 40 milliárdot szerzett a magyar kultúrának, igaz, hogy kirúgták utána, de hát egy kulturális miniszter feje megér 40 milliárd forintot a kultúrának, mert az hosszútávú építkezés. Éppen ezért provokatívan azt szoktam most is kérdezni, hogy a Fodor Gábor feje nem érme meg a kulturális területnek 40 milliárdot? Miért van kétszeresen hátrányos területben a kultúra most? Azért, mert a kulturális tárcát az a párt adja, amelyik egyetért a restriktív, monetarista politikával. Nem tud mást csinálni, mert ez a pártja politikai filozófiájából adódik. Ez eddig természetes dolog, csak ez az egész magyar kulturális életre azért hátrányos, mert amíg egy ágazati miniszternek az a fő feladata, hogy a saját ágazatát védje, az ebben a helyzetben nem megy.

A mi szerencsétlenségünkre a kulturális terület központi költségvetése nagyságrendekkel megroppant ebben az időszakban. Én éppen ezért írtam, hogy végveszély van, itt most már két feladatunk van, átgondolni teljesen a nemzeti kulturális stratégiát, ami szervezi egy ország életét, a másik pedig, hogy karitatív alapon építkezni kell, mert föl kell készülnünk arra, hogy egy rendkívüli értelmiségi munkanélküliség indul, ami társadalmilag kezelhetetlen. Amíg nagy munkanélküliség volt a 20-as 30-as évek között, erre is a történelemből emlékszünk, azt addig nem vette észre a társadalom, amíg az értelmiség nem került az utcára, onnan kezdve megírták, hogy a diplomások havat hánynak és így tovább. Az értelmiség tudja egyedül tudatosítani a társadalomban a munkanélküliség sokkját.

Ha most tíz százalékkal emelkedik a munkanélküliség, arra egy felületes technokrata közgazdász legyint, csakhogy ez a tíz százalék kilencven százalékból értelmiségi lesz és egy igazi sokk, félelem telepedik a társadalomra. Na most, hogy nemzetközi erők ezt akarják vagy nem akarják, mi ez a démonológiai szótár, amit populista és nem populista politikusok használnak, hogy nagy nemzetközi erők összeesküdtek Magyarországgal ellen, hogy ez igaz vagy nem igaz? Hát hogy ne lenne igaz! Dinswanger, egy kitűnő német szerző írja le *Pénz és mágia* című gazdaságfilozófiai esszéjében, hogy az aranycsinálás története során a titkos társaságokban különböző mágiával próbálták az aranycsinálás titkát megtalálni. Mindenki úgy tudja, hogy nem sikerült, ő bebizonyítja, hogy sikerült. Amikor az értelmiség föladta azt a küldetését, hogy megtudja, hogy mi az aranycsinálás, a szellemi aranycsinálás, megközelítése a transzcendensnek, megközelítése Istennek, megközelítése a belátható és beláthatatlan világoknak, akkor kitalálta, hogy lehet másképp aranyat csinálni. Ezt Angliában találták ki: Indiából elloptak egy újítást, a világon a legjobb textilszövési technológia a XVI-XVII. század környékén Indiában volt. Hazavitték Angliába, tudjuk, ott a parasztok földjeit bekerítették és akkor ráálltak birkagyapjúra, nem mondom föl, ismert lecke,

szöveget szöttek, a azt elvitték Afrikába, azon rabszolgákat vásároltak, akiket elvittek Amerikába és Amerikából visszament a pénz Angliába. Ennél nagyobb hasznot a világon üzletből soha senki nem csinált. Ebből lett a brit világbirodalom, és ez alapozott meg hatalmas vagyonokat, ezt igenis tudomásul kell venni, démonológiai szótár ide vagy oda. Tehát igenis kivonják az erős országok a gyenge országokból a pénzt olyan mértékben, ahogy azok hagyják. Ezt föl kéne tárnunk, ha merjük áttörni a hazugság falát.

Gerle János: A beszédedben javaslatot teszel egyfajta szervezet felépítésére, ami biztosítékot adhatna a kultúra területén tevékenykedők számára. Erre az egyik hivatkozás egy nyugaton több formában létező szövetkezeti rendszer, amelyet nálunk is föl kellene újítani. Ez ott hogy működik?

Zelnik József: Igen, ha valaki utcára kerül, ha sokan utcára kerülnek, nem hagyhatjuk, hogy akinek komoly szellemi lehetőségei vannak, akire a társadalom sokat áldozott, elveszen. Nem lehet elengedni a kezét egyrészt emberileg, másrészt azért, mert a termelés szempontjából is továbbra is érték. Tehát létre kell hozni egy olyan nyugdíj-, ösztöndíj-, segélyalapot, – azért mondom ezt a hármat így, mert az embereket megalázza, hogy ők segélyre szorulnak és azt kellene elérni, hogy minél kevésbé alázzák meg az embereket, mert megroppannak a megaláztatásban és akkor nem tudnak talpra állni. Tehát, hogy legyen egy olyan alap, nevezzük így, ahova tud fordulni, ahol megrendelnek még tőle valamit, ha csak egy tanulmányt is pár ezer forintért, ahol esetleg – ilyen praktikusnak ezeket most találjuk ki, és most gondoljuk végig – kap egy névjegykártyát, amire rá tudja írni, hogy ilyen és ilyen ösztöndíjalap munkatársa, tehát nem azt kell ráírnia, hogy munkanélküli, amit nyilván nem tud senki ráírni. Első lépésben a meglévő nagyobb alapítványok szövetségéből próbáljuk ezt létrehozni, én kihívásnak is tekintem az összes nagyobb alapítvány felé, hogy hajlandó-e belépni, hajlandó-e adni bele. Nagyon jó tapasztalaim vannak, hogy például olyan alapítvány, mint a Pro Cultura Hungariae, amit Glatz Ferenc csinált és mások is szívesen belépnek, érzik ennek a szükségességét. A másik a szövettség. Hát egymással kell szövetkezni, legalább egymással. Ennek vannak nemzetközi példái és jó példái. Én a *Briar Patch* mozgalmat szoktam említeni, ami Amerikából indult el és Skandináviába és Japánba, nem is szegény országokba terjedt el. *Briar Patch* az tüskebokr, aki Rémusz bácsi meséit olvasta angolul, ez a szó beugrik neki, ugyanis a nyuszi, amikor üldözi a róka, akkor hol talál menedéket? Berohan a tüskebokorba. Igaz, hogy megtépázza a tüskebokor a bundáját, megtépi a fülét, de azért élve marad, mert a róka nem mer utánamenni, tehát nem egy rossz búvóhely a tüskebokor, ezért adták ezt a nevet. A mozgalomnak az a lényege, hogy az országban bármilyen tevékenységet folytató gazdasági vállalkozások fordulhatnak hozzá, vagy beléphetnek, és egy különleges etikai kódexe van: egymásnak nem számítanak föl extraprofitot, nem verik át egymást, csak minőségi árut adnak, és információt cserélnek, hogy hol, mit, hogyan lehet megoldani. Tehát kezd a világban megfogalmazódni egy új közgazdaságtan, amelyik igenis le akarja magáról robbantani ezt az extraprofitos, kirablásos, bankcsalásos világot. Éppen a két héttel ezelőtti *Economist*-ban jelent meg egy cikk, ahol Japán azt javasolja a fejlődő országoknak, a szegény országoknak, talán így lehet már nevezni őket,

hogy ne fogadják el a világbank által terjesztett programokat, ne privatizálják a vállalataikat, tartsák meg állami kézben, mert különben a privatizáció kapcsán ezekből az országokból az utolsó erőt is kiszívják. Hogyha az ember ír egy ilyen cikket, akkor egyből lecsurkásszák, mert Csurka is ezt mondja. De nem teszik hozzá, hogy a világ egyik legnagyobb gazdasági hatalma, Japán is ezt mondja, mert akkor egy kicsit más lenne az akusztikája. Csurka, mivel drámaíró, nyilván nem tudja elég gazdasági információval és nyelvezettel kifejtteni, tehát könnyen megverhető. Miért mondja ezt Japán és van-e Japán gazdasági csoda? Japán gazdasági csoda nem létezik. Ezt Lévi-Strauss bizonyította be egy kitűnő kultúrantropológiai tanulmányban, amiben leírja, hogy a japán irodalmi nyelv a XIII. században alakult ki. Az európai irodalmi nyelvek mikor alakultak ki, hány századdal később? Japán a XV. században sorozatgyártott ágyúkat szállított Kínának, tehát nagyipari szempontból kemény sorozatgyártás ment. És még egy példa, a múlt század közepén, amikor tudjuk, hogy milyen mocskosak voltak az angol piacok, Japánban kímélt, előre csomagolt vajat adtak az embereknek. Hát ilyen szintű szolgáltatások működtek. Nincs Japán csoda. Van egy kulturális fejlődés. És Magyarországnak ez a nagy lehetősége, ugyanis bármennyire is mondják, hogy már a külföldi vállalkozóknak is drága a munkaerő, ha egy speciálisabb dolgot gyártatni akarnak, nem tudják máshova vinni az összes környező ország közül, csak Magyarországra, ugyanis itt van egy szint, és egy kímélt emberfökből álló tömeg. Ez a legnagyobb erő. Félő, hogy ennek a megroppantása és ennek a bedolgozóvá tétele az megint csak nemzetközi tőkeérdekeket szolgál. Csak a nemzet belső energiájára épülő gazdaság tud talpon maradni, ezt mutatja ez az alternatív gazdasági világ. Hát milyen forrásunk van nekünk? Három nagy forrás létezik a gazdaságban, ezt is az alternatív ökológiai közgazdasági irodalom mutatta ki: *más nemzetek kizsákmányolása*, direkt használat ez a marxizáló fogalmat, mert nagyon pontos, *a saját dolgozó nép kizsákmányolása* és *a természet kizsákmányolása*. Fejlett centrumországoknak adatik meg az első, nekünk maradt a másik kettő. A saját dolgozók kizsákmányolása, hát ez most megy. A gyedet veszik el először és nem a... Hogy ne legyen populista demagógia, mondok adatokat. A miniszteri fizetést meghaladó állami vállalati vezetői meg bankvezetői fizetés 5 milliárd forint. Tehát, hogyha most azt mondanák, hogy holnaptól nem lehet senkinek magasabb fizetése, mint egy miniszternek, ami egy méltányos dolog, főleg, hogyha tényleg ekkora baj van egy országban, azt hiszem, hogy 160 ezer forint körül van egy miniszteri fizetés. Most ez az 5 milliárd forint pont a kétszerese annak, amit ezzel a kétezer forintos tandíjjal nyernek. Hát akkor hol vannak az arányok? Lehet, hogy ettől ilyen agresszív szegény Bokros Lajos, mert ő is érzi, hogy kínos, ha ezek az érvek és ezek az adatok kiderülnek? És ki kell, hogy derüljenek, mert ha nem derül ki, akkor nem törjük át a hazugság falát, akkor rajtunk marad és megfojt. Az a kérdés, hogy hogy tudjuk olyan szelíden kezelni a társadalmat, hogy ebből ne legyen akkora társadalmi feszültség, ami után megint megnyomorodik az ország. Hogy ne az utcán dőljenek el a dolgok, hanem valahogy az értelmesek okos gyülekezetében jöjjön létre, kristályosodjon ki olyan döntés, amelyik egy új irányt szab. Ezért fontos a kultúra, és ez a szövetkezés.

Egy nagy baj van, hogy az elmúlt negyven év szétverte Magyarországon, a szolidaritás, az együttműködés, a szövetkezés pszichikai formáinak a működését. Ez volt a legnagyobb csapás, tehát nem az, hogy itt volt egy orosz birodalom, ami amit tudott kisöpört innen, hanem, hát ezt pontosan tudjuk, és egy közhely, hogy átírta a lelkünket nagyon mélyen. Ezért a feladat egyrészt menteni a menthetőt, az emberi értékeket, másrészt újjáépíteni egy olyan szövettséget, ami újjáépíti a társadalom egész szimbólumrendszerét is, amiben saját arcára ismer. Ez elég kemény vállalkozás, de hátha sikerül.

Makovecz Imre: Odáig eljutott általában minden szerveződés, hogy meghívják egy előadót, ezt az emberek meghallgatják, zömében nem fűznek hozzá semmit, aztán amikor szünet van, kimennek és egymás között esetleg beszélgetnek arról, amit hallottak, a kérdéseiket megtartják maguknak, és aztán előbb utóbb már másról kezdenek el beszélni és ezzel a dolog tulajdonképpen elintéződik. Legközelebb megint összejönnek, megint a szünetben vagy a végén egymással kicsit beszélgetnek és aztán kész. Csak úgy nagyjából idáig eljutottak az egyesületek, szerveződések, kamarák és egyéb társaságok Magyarországon, de énnekem az az érzésem, hogy te valami másról beszélsz. Szerinted mire volna szükség ahhoz, mi kell ahhoz, hogy ezek az összejöveteli formák, ezek a társasági együttlétek ezt a különös, belülről vezérelt determinizmust, ha úgy tetszik tehetetlenséget képesek legyenek áttörni. Mi kell ehhez? Szervezet? Vezér? Jövőkép? Mi kell ehhez? Ez a kérdésem.

Zelnik József: Legkeményebb kérdés, de ezt kell föltennünk magunknak. Én nem tudom hibáztatni a civil társadalmat, hogy nem tud talpraállni, és tényleg csak ilyen szintig jutunk el, ugyanis olyan mértékben kivonták a forrást az országból és az emberek egzisztenciáját olyan mértékben napi ügyekhez kötötték, hogy ez maga egy béklyó, amiből nem lehet kiszabadulni. Nem hiszem, hogy a magyar társadalom talpra tudna állni anélkül, hogy ne történe váltás a központi politikai akaratban. Ugyanis forráshoz kell juttatni a civil társadalmi szintet. Ha a központi politikai akaratban nem sikerül változást elérni, tehát ha az adósság elengedése vagy átütetése ügyében nem sikerül lépni, akkor nincs forrás. Az teljesen egyértelmű, hogy egy ország nem léphet egyedül. Ha volt politikai küldetése a Horn-kormányoknak, az nem az alapszerződés, hanem az, hogy azt mondja itt a szegényeknek, hogy fogjunk össze, Európa azt akarja, hogy fogjunk össze, hát összefogunk. Az első javaslatunk: szabadítsatok ki bennünket a totálisan megnyomorító adósságcsapdából, akkor összefogunk és nem verekszünk, azt aláíránk, egy olyan szerződést. Hát most aláíratni egy olyan szerződést szlovákokkal és magyarokkal, hogy egyik fél se győz az aláírás óta magyarázkodni, hogy ő hogy értelmezi a szerződést, csak azért, mert egy sumák francia miniszterelnök államelnök akar lenni és választási kampányt folytat. Ha komolyan gondolja, akkor Franciaország indítson be egy Kis Marshall-segélyt és mondja azt, hogy itt van egy zacskó pénz, ha létrehoztok szlovák-magyar vagy román-magyar vegyesvállalatokat. Ezt már a görögök kitálaták, hogy *ne háborúzz, kereskedj* és az egész mediterráneumot fölvirágoztatták szellemileg és gazdaságilag is.

Makovecz Imre: Elfogadva azt, amit mondasz, hogy itt csak egy radikális központi politikai változás biztosít

hatja, hogy az alaphelyzet megváltozzon, úgy alakítom a kérdést, hogy milyenné kell alakulnia ezeknek a bizonyos előadó és hallgató stílusú egyesületi összejöveteleknek, hogy úgy érezzék, hogy hozzájárulhatnak egy radikális politikai változáshoz?

Zelnik József: Én azt nem hiszem, hogy át kellene alakulnunk, tehát isten ments, hogy a mostani nagyon leszűkített értelemben politikai körök kialakuljanak, de biztos, hogy le kellene számolni azzal a tehetetlenségi érzéssel, hogy nem változik attól a világ, hogy összeül ennyi ember együtt. Hogy válik ez politikai akarattá? Hát csak akkor, hogyha ez szervezet.

Makovecz Imre: Most mire gondolsz?

Zelnik József: Olyan egyszerű dologra, hogy ha van Magyarországon sajtószabadság, akkor a Népszabadság nem utasíthatja vissza, hogy nagyon higgadt hangnemben, direkt nem 25-öt mondok, mondjuk húsz tényt reklámként közöljön. És akkor összejönnek különféle körök és megbeszéljük, hogy ők hogy látják, hogy az ő helyi életükben ez mit jelent, ha ezeket a tényeket ismerik. Csúnya szó az együttgondolkodás, nem együtt meg nem másként kell gondolkodni, hanem gondolkodni kell, annak idején vicceltünk ezen, hogy nem megy másképp. Még egyszer hangsúlyozom, hogy aki azt várja, hogy a civil társadalom csak úgy talpra áll, az megbénítja ezt a társadalmat. Nem tud magától talpra állni, nincsenek közöttünk Széchenyik, akik a vagyonnukkal is tudnák befolyásolni az eseményeket, akik tudnak tárgyalni bécsi vigécekkel. Messze vannak a mostani vigécek és láthatatlanabbak. És még egyet tudomásul kell venni, hogy itt abban az értelemben nem volt rendszerváltás, hogy ugyanaz a gazdasági elit a tanácsadója, a hivatalnok minden kormánynak, Kádár-kormánytól a Horn-kormányig. Az a Várház térről szabadult közigazdász társaság, akik rendkívül műveltek, de a világnak egyetlen megközelítési módját ismerik, ami a számunkra a legveszélyesebb. Azért mondom ezt, mert utaltam a japán példára, hogy most már meg is hirdetik, hogy ha van valakinek esze, nem vállalja föl a neoliberális, restriktív, monetarista politikát, ami csak a gazdag és erős országban érvényes, amelyik ezzel a trükkkel máshonnan pénzt tud kiszívni, de hogyha ezt egy szegény ország játssza, azzal csak megnyitja a kapuit a kiszívás felé. Sárközi Tamással beszéltem két héttel ezelőtt, és mondja, hogy az ő tanszékén már kilenc emberre jut heti két óra, nem kilencszer két óra, egyszer két óra, ugyanis a Közgazdasági Egyetem ilyen nagy káderteremtő. A kormányok kihelyezik aztán visszaszívják ugyanazokat az embereket. Naszvady György, aki most kikerült a minisztériumból a legnagyobb hatalom volt az országban, az egész költségvetés őhozá tartozott, tehát a kulturális intézmények, egészségügy, minden. Húsz éven keresztül csinálta az elosztást ezekben a kormányokban, nem tudom Bokros miért tette ki, lehet, hogy nála is keményebb embert akar oda tenni. Amikor mi kulturális területen el kellett, hogy intézzünk valamit, nem a miniszterrel kellett beszélünk, nem a miniszterelnökkel; Naszvadynál kicsikartunk vagy kikunyeráltunk egy kis pénzt, mert az, hogy kétfélekörrel többet ad vagy kevesebbet, államháztartási szempontból elhanyagolható, egy tollvonással el tudta intézni. Ezek nagyon fölkészült emberek, csak nem tudják, hogy itt mi lenne a feladatuk Magyarországon. Megtanultak valamit, mint annak idején a

marxista politikai gazdaságtant is, hogy ennek az ország életéhez semmi köze nincsen, az más kérdés. Most készítik elő az államháztartási törvényt, ami ebben a formájában életveszélyes, ugyanis végleg lezárja az országban még hajszálerekben mozgó utolsó forrásokat és kiskapukat, mert átvilágítja az országot. Miért életveszélyes most átvilágítani az országot? Mert, akkor a leghülyébb világbanki tisztviselő is látja, hogy két fillér honnan hova gurul. Nekem ez volt az egyik érvem, amikor az előző kormánynak azt javasoltam, hogy alapítványokba nyomjon ki minél több pénzt, ugyanis az alapítványokban levő pénzt nem látja a világbank és a valutaalap, és az legalább még éltet bizonyos forrásokat. Nagyon keveset és nagyon csekély módon sikerült, de valamennyit mégis sikerült így megmenteni. Tehát a legveszélyesebbnek azt tartom, hogy nincs hatalmi helyzetben olyan közgazdász társaságunk, amelyik észszerűen tudná kezelni a helyzetet. Van azért ellenpélda. Nagyon fontos, amit az elmúlt egy-két évben Kopátsy Sándor csinált, amikor megtörte a hallgatás falát és elmondta, hogy mit hazudoznak összevissza a közgazdászok az adósságcsapda körül és mivel ő nemzetközileg is ismert közgazdász, ez más, mint ha egy író mondja ki. Itt van Lóránt Károly, a Magyar Nemzetben mostanában megjelent egy cikke, ahol nagyon pontosan és tételesen leírja, hogy mit lehetne lépni. Még egyszer mondom, nem arról van szó, hogy az ország bármilyen valódi nemzetközi kötelezettségvállalását fölruhá, de arról igenis szó van, amire az írásomban hivatkoztam és amit a világbanktól és a valutaalaptól erkölcsi okokból dezertált vezető szakemberek leírnak, mint például Budhoo, hogy ami itt történik, az a szegények még szegényebbé tétele. Ő írja le, nem én mondom, én illet nem mernék mondani, hogy mivel ezeknek az országoknak a pénzügyi arisztokráciája ugyanazokba a bankokba helyezte el a saját vagyonát, amelyeknél az adott országok el vannak adósodva, az anyagi érdeke az, hogy az ő bankja minél többet kapjon, még ha a saját országa tönkre is megy. Tehát én úgy képzelek egy ilyen oldalt, mondjuk a Népszabadságban, *Hogy áll Magyarország az adósság visszafizetésével?* És nem kommentál semmit, csak az adatok, ekkor ennyit vett föl, ennyit fizetett vissza, ennyit vett föl, ennyit fizetett..., amit a Mari néni is lát, hogy mi történt, meddig, hányszor kell visszafizetni? Amit költségvetési pénzből fizetnek, ott határt kell húznia egy kormánynak, legyen az szociálisan olyan „érzékeny”, mint az Antall-kormány, vagy szociálisan olyan „érzékeny”, mint a Horn-kormány. A mostani diáktüntetésen a szerencsétlen gyerekek visznek egy ilyen táblát, hogy Bokros Lajos 200 ezerrel könnyen viccel, a „kétszáz pengő fixszel az ember könnyen viccel” mintájára. Hát ezek úgy látszik nem tudják, hogy egy bankvezérnek nem 200 ezer forint a havi fixe, hanem egymillió és kétmillió között mozog. És ha valaki öt évig ilyen bankár, az hatalmas pénz, és nemcsak az egyes számú vezetőnek, hanem legalább harminc vezetőnek magasabb a fizetése négy-öt százezer forintnál. És akkor az egész államigazgatás, a pénzügyminisztériumban lévő munkatársak, az ÁVÜ munkatársai, ahol az átlagfizetés, az újságok is írták, 120 ezer forint. Hát ezt nem lehet kitermelni ma Magyarországon. Azt mondom, hogy nagyon gyorsan kell egy alternatív, mindenki által érthető – ez lesz a legnehezebb – gazdaságpolitikai programot föllátni, erre van-

nak kísérletek. Az számomra értelmetlen, hogy most még ennyi pénzt kiszívunk és akkor két-három évnél tovább nem tudjuk tartani ezt az adósságuhanást, úgys államcsőd lesz, most már ez a számított adatokból látszik, legalábbis a közgazdászok ezt mondják. Akkor meg minek tovább kiszívni, akkor újra kell gondolni, az egészet.

Talán két héttel ezelőtt kaptam egy meghívót, Hankiss Elemér küldte vezető értelmiségieknek, hogy *Találjuk ki Magyarországot!* Én hozzá akartam szólni, mert a cím megdöbbentett. Ott nem tette a társaságban senki szót, majdnem hatvan ember gyűlt össze a Dunán, egy hajón, míg nem Hankiss Elemér fölolvasta Lord Dahrendorfnek, a német származású, Angliában lorddá ütött nagy hírű szociológusnak a levelét, hogy a cím elé kéne tenni, hogy *újra*, tehát újra kitalálni Magyarországot. Nem használunk pontosan fogalmakat és minden megzavarodik. Hát egyszerűen értelmiségként én ezt nem írhatom le, hogy *találjuk ki Magyarországot*, hát kiesett belőlem ezer év, vagy akár mennyi, hát az egész történelmünk? Magyarországot ki van találva. De hogy mindig újra ki kell találni, az teljesen természetes, és hogy most olyan pillanat van, amikor nagyon ki kellene találni, mert az elmúlt negyven évben nagyon sokszor gondolkodni se lehetett Magyarországról. A pontos értelmezés fontossága miatt Pokol Bélától idézek a nyelvi terrortól egy példát. Megválasztottak három embert, a nevük az volt, hogy *átvilágító bíró*. Ez érthető fogalom, ha valamit meg akarok ismerni belülről, akkor átvilágítom. Egészen addig átvilágító bíró volt a nevük, amíg véletlenül az egyik átvilágító bíró azt nem mondta, hogy átvilágítottak negyven képviselőt és egy hal fönnakadt a horgon. Innentől kezdve az uralkodó sajtó azt mondja: *ügynökbíró*. Hogy mit lehet a nyelvvel tenni! Pokol Béla azt a példát hozza, hogy mi lett volna, hogyha a náciakat átvilágító bíróságokat és bírókat nácibíróknak nevezték volna, hát ez ugyanaz a trükk. Tehát egy rendkívüli nyelvi terror alatt élünk, ennek a része az is, hogy ezt a szót, hogy *nemzeti* annyira pejoratívvá tették, hogy mondjuk egy fiatal ember nem meri vállalni, tehát honnan adnánk neki olyan lelki erőt és nyelvi erőt, hogy vállald, pedig ez teljesen természetes, enélkül nem működik a gazdaság sem.

Kérdezted, hogy a karitászmozgalomhoz hogy lehet csatlakozni. Teljesen nyitott mindenki számára, mert hát adományokat fogad el. Annak a formáját kellene kitalálni, és ez a legnehezebb számunkra, honnan tudjuk, hogy ki az igazán rászorult. Nagyon nehéz ezt egy ilyen rejtőzködő társadalomban meghatározni. Külföldön a katolikus karitászmozgalomban például úgy működik a dolog, hogy két ember javasol egy harmadikat. Tehát senki nem mondhatja azt, hogy én elesett ember vagyok és nekem kellene, hanem egy baráti figyelő szolgálat van és két ember mondja, hogy a harmadikon segíteni kellene. Ez több oldalról, pszichológiai is meg az igazságosság oldaláról is ki van találva. Ha két ember egy harmadikat ajánl, akkor azok nyilván ismerik és tudják, hogy milyen helyzetben van. A másik az, hogy az embereket rákényszeríti a szolidaritás, hogy gondolkodzanak arról, hogy ki van a környezetükben olyan helyzetben, akin segíteni kellene, és ez a segítség nagy erkölcsi erővé formálható. Szeretném kérni tőletek, hogy ezeket a formákat ti is segítsétek, hogy megfelelően alakuljanak, de ez a karitászmozgalom alap ez nagyon kicsi tűzoltás, egy élet-

képes társadalom nem is ebben gondolkodna, hanem egy gyors áttörésben, amiben megteremti az életnek a megfelelő kereteket, csak az nem megy gyorsan és közben is segíteni kell embereken. A legveszélyesebb ezekkel a szociális karitatív alapokkal, hogy a fennálló hatalom rálegyint, hogy na jó, hát ezt a terhet is levette a vállamról, itt van egy karitás alap, ami egy kicsit kezeli az értelmiségi munkanélküliséget. Azon is gondolkoztunk, hogy nem szabad senkinek csak segélyként adni pénzt, hanem kérni kell tőle, hogy írja le, hogy a saját városában, vagy falujában mit hogy tudna kitalálni, megszervezni. Budapesten például kiderült, hogyha helyreállítanák a villamoskalauzi, buszkalauzi állásokat, ez több ezer embernek munkát adna és olcsóbb megoldás volna, mint a mostani rendszer. Egy társadalomban ezer ilyen dolog van, amit helyi szinten lehet látni és nem lehet fölülről kitalálni. Tehát ha adunk valakinek támogatást, ösztöndíjat, akkor ezzel hasznossá is tudná tenni magát, ha az adott helyi közösségnek kitalál valamit egy kicsit jobb a közérzete is ezáltal.

Még két ügy, ami fölvetődött a kulturális kamara közgyűlésén, az egyik egy önkéntes nyugdíjbiztosítási rendszer a kulturális területre, mert tudjuk, hogy az az irtatlan pénzt, amit évek hosszú során át befizettünk nyugdíjra, azt a társadalom ebben a szerkezetben nem fogja tudni 2000 után kifizetni. Csak annak lesz nyugdíja, akinek két nyugdíja van, ez a nem tudom milyen nyugdíj, és aki benne van még egy önkéntes nyugdíjbiztosítási keretben is, főleg, hogyha abban garanciával rendelkező, tehát esetleg külföldi nyugdíjbiztosító is benne van, amelyik nem megy olyan könnyen tönkre. A garancia alap pedig arról szólna, hogy nagyon sok helyen az országban tudnának vállalkozni az emberek, csak a pénzhez, amihez hitellel juthatnak, nincs garanciájuk. Mondjuk, egy községben valamilyen kulturális akciót szervez a helyi művelődési ház, egymillió forintba kerülne, tudja az igazgató, hogy az neki visszajön, mert már évek óta csinálja és eddig is visszajött, de az önkormányzat nem előlegezi meg neki a pénzt, mert fél, hogy elvesz. Mi meg tudnánk teremteni azt, hogy garanciát adjunk az illető önkormányzatnak, hogy ez a pénz vissza lesz fizetve, akkor könnyedén aláírják az önkormányzatban a képviselők. Ez többféle formában működik, azért nem használom azt, hogy garancia biztosító, mert itt nem profitról van szó, tudjuk a garancia biztosítás a rablás egyik formája. Ez nonprofit formában működne, hogy mondjuk ötmillió forintért megvásárlunk valamelyik biztosítónál 300 millió forint garanciát. És akkor ezzel az egységssomaggal háromszáz helyre egymillió forintba lehet garanciát adni és ez háromszáz helyen háromszáz rendezvényt és mivel tudjuk, hogy fontos, hogy találkozzanak az értelmiségiek, ha van, ami fontos, az az, hogy a helyi társadalom az ünnepben találkozzon legalább évente egyszer és megérezzék azt, hogy az ünnepben mekkora erő rejtezik, akár a közösségépítésre, akár a reményre, akár túlélési dolgokat, akár újakezdeni dolgokat.

Mi az, hogy feketegazdaság? Ez is egy totális nyelvi terror. Arról beszélnek feketegazdaság kapcsán, hogy bankkonszolidációval milliárdokat kidobtak? Hogy a drogaffia működik, a fegyverkereskedelem, az olajszökítés? Amit meg akar fogni, az nem erről szól, mert amit meg akar fogni, azt a kultúrantropológia úgy nevezi, *kaláka*. Egy társadalom a legolcsóbb szinten megteremti a saját tagjai számára

azt, hogy minél kevesebb forrás felhasználásával, tehát minél kevésbé pazarolva létrehozzon valamit. Én megszereltem neked a fűtést, te meg kőműves munkát végzel a házamon. Itt nyilván nem működik semmiféle számlaadás, miért működne? Hogy ebből is kivonják azok, akik a feketegazdaságról beszélnek, azt a pénzt, ami itt nincs is, amit innen végképp nem lenne szabad kisajátítani, mert ez már a biblia szerint is törvénytelen. Meg kell kérdezni azt, aki feketegazdaságról beszél, hogy hol kezdik, kit akarnak ezzel megfogni? Az emberek utolsó *néma cseréjét*? Ismert fogalom a néma csere, afrikai társadalmakról írták le, hogy törzsek háborúban álltak egymással, mert területi viták, faji viták stb, minden volt, de hát valahogy élniük kellett. És akkor kerestek egy területet, amit semlegesnek tekintettek, ami a béke tere, – ebből nőhetett ki a piac is, többek szerint – és oda mentek némán erre a térre, tudták, hogy mi kell az ellenségnek, letették az áruikat, aztán kijöttek azok is, letették az áruikat ők is, akivel különben háborúban álltak és az egyik eljött az egyikért a másik a másikért és ez tökéletesen működött, ebben nem verték át egymást, mert akkor nem jutottak volna hozzá az eszközökhöz, amire szükségük volt. A csiki kaláka, amiről a Hajdú Zoltán írt egy kitűnő könyvet, valamikor '84 körül jelent meg, ami tudományos, analitikus módszerekkel bebizonyította, hogy ez a legforráskímélőbb, legtisztességesebb gazdaságfilozófia és a legemberibb vállalkozás. Na most, ha ebbe valaki bele akar nyúl, ez ugyanaz, mint a *tudat vagy a lélek megszállása*.

A kultúrát és az országot nem a politikusoknak kell kitalálniuk, ebben szereptévesztés van, ki kell találni mindnyájunknak, nekik képviselniük kellene belőle a legjobb erőket, ez a feladatuk. Ezt a szerepzetet meg kell tudnunk változtatni. Ehhez két dolog kell, egy, hogy legyenek gondolataink, kikerülhetetlen gondolataink, ez nagyon fontos, kikerülhetetlen gondolat nem attól jön létre, hogy én zseni vagyok, hanem ha ilyen közösségekben megbeszéljük, és kimondjuk, az kikerülhetetlen lesz, mert a közösség ereje az elég nagy kontroll. A másik, hogy legyenek olyan politikusok, akik ezt föl válladják és érvényesítik. Egy kicsi haszna talán van annak, hogy ilyen sokszerű volt most a gazdasági csomagterv hatása, az ökológiai irodalomból ismert, hogyha beletesznek egy békát a vízbe, és elkezdik lassan forralni a vizet, nem ugrik ki a béka, hanem egyszerűen meg lehet főzni. Ha, itt nagyon ügyesen, lassan hevítették volna alattunk ezt a társadalmi katlant, akkor úgy megfővünk, hogy észre se vesszük. Szerencsére most beledobnak bennünket a forró vízbe. Ez a legnagyobb kérdése a magyar társadalomnak, hogy hogyan ugrunk ki? Szóval itt a XX. század végén meg kéne találni a politikai akaratnak azt a formáját, ami nem az utca. Ez lesz az alapvető kérdés, hogy megtaláljuk-e azt közösen, mindnyájan, akik egyik vagy másik oldalon vannak.

Néhány záró gondolatot szeretnék végül elmondani, mostanában sokat foglalkoztam a *lidérc*-jelenséggel, az eredeti szakmám folklórkutató etnográfus. Tehát, hogy mi a magyar kultúra lidércnyomása, így gyűjtögetem. A lidércről tudni kell, hogy egy csodálatos figura, tényleg fantasztikus lény, ugyanis egyszerre ártó lény, ráül az ember mellére, vérét szívja stb., de ugyanakkor hasznos lény is, mert aranyat tud az embernek keresni, csodaszeretőként működik, ha az ember férfi vagy nő, aszerint a legszeretettebb alak

formájában jelenik meg és véle hál. A lidérc a legösszetettebb jelenség az európai folklórban. Milyen lidérces vonásokat látok én a magyar társadalomban jelenleg? Van egy diabolizáló nyelvezetünk. Mit értek ezen? Máté és Lukács alapján, aki a sátánt, Satanast megváltoztatta Diabolosra. Ugyanis tudvalévő, hogy a sátánnal még az Úr is párbeszédet folytat. Diabolos pedig egyszerű bűnüldözési kérdés, mert hát az az abszolút negatív. Na most mi a világban ez a diabolizáló nyelvezet, ami miatt sokan egy oldalon álló értelmiségiek sem viseljük el egymást és, még egyszer használok ezt a szót, diabolizáljuk egymást? Ezt a lidércet meg kéne fejtenünk vagy el kellene üznünk, enélkül nincs összefogás, nincs párbeszéd. Ilyen lidércszerű jelenségnek tartom azt, ami a gazdaságban történik. További lidérces jelenség,

hogy Bolond Istókká váltunk valahogy, valami miatt, de tudjuk-e, hogy ki az a Bolond Istók? Nem tudom, hogy a jelenlétük tudják-e, hogy a magyar irodalomban három Bolond Istók szerepel. Legismertebbé Arany Jánosé vált, ahol ő a gügye népi figura, a hülye. Érdekes módon Petőfinél, aki előbb írt Bolond Istók verset, 44-ben, ha jól tudom, egy rendkívül tehetséges vidéki fiatal, aki gazdagságot teremt maga körül. Majd Weöres Sándor is írt egy Bolond Istókról szóló verset, aki ismét pozitív figura. És azt mondja Weöres Sándor, hogy *ott vagyok a hangoskodókban*, – nem pontosan idézem – *a hangoskodókban mélyen elrejtve, a szelidekben gyermekien örökre* – barátaim, Bolond Istókok, a lidércűzés kora jött el. Köszönöm a figyelmet.

KÁDÁR BÉLA: A MAGYAR KORSZERŰSÖDÉS KIHÍVÁSAI ÉS VÁLASZADÁSI LEHETŐSÉGEI A SZÁZADVÉGEN

A találkozók másik előadója Kádár Béla közgazdász, az Antall-kormány minisztere volt. Előadásának tárgya megegyezik a Magyar Szemle 1995 májusi számában megjelent tanulmányával. Az előadó kérésére és a Magyar Szemle szerkesztőségének szíves hozzájárulásával ezt a részletesebb és pontosabb változatot közöljük.

I. A SZÁZAD ÖRÖKSÉGE

Tizenegy évszázada a Kárpát-mendencébe érkező, államot alapító, Európában helyet, s történelmi szerepet kialakító, pusztulásai után a 14., majd a 18-19. században korszerűsödő s felzárkózó Magyarország a 20. század egyik legnagyobb történelmi vesztese lett. A történelmi államterület és lakosság, valamint életképességi feltételei java részének elvesztése, ill. a jaltai paktum nyomán Magyarország kiszorult a közepesen fejlett országok csoportjából. A nemzetközi fejlettségi ranglistán leszakadt több, korábban elmaradotabb európai, s tengerentúli ország, és különösen a fejlett nyugat-európai országok mögött, kiszorult a nemzetközi áru- és tőkepiacokról, kül- és biztonságpolitikai szempontból ide-oda sodródott. A jaltai rendszer összeomlása, ill. az országnak új történelmi esélyt adó rendszerváltoztatás pillanatában európai negatív rekordokat öntögetett az egy főre jutó adósságállomány, az oktatási-egészségügyi leszakadás, a természeti és társadalmi környezetromlás szempontjából. A társadalom hagyományos szövetrendszerét, értékrendjét, történelmileg felhalmozott fejlődéstörténelmi adottságait szétépítő, erőltetett és szerkezeti eltorzulásokhoz vezető gazdasági növekedés három évtizede után egy évtizedes stagnálás, majd felerősödő visszaesés és működési zavarok után a rendszerváltoztatás lényegében átfogó válság keretei között, rendkívül terhes örökséggel indult meg.

A század terhes öröksége jelentős részben külső hatásokra, Trianon, Jalta következményeire vezethető vissza. A társadalom életerejét, az ország erőforrásait tragikusan megcsapoló külső fejlemények következtében kétségkívül eltűnt a cselekvési lehetőség, de a szükséges források java része is. Magyarország mint nemzetállam a 20. századtól kimagaslóan kedvezőtlen külső feltételeket kapott, s adott korlátai

mellett is rossz válaszokat adott korunk fő kihívásaira, a műszaki-tudományos forradalom, a poszt-indusztriális társadalom és a világ gazdasági globalizálódás folyamataira.

A szűkreszabott mozgástérrel belülről viszont a rendszerváltás számára akadtak szerencsés peremfeltételek is. A volt KGST-országok csoportjában csak Magyarországon indult meg az átalakulás a versenyképesség és a szociális igazságosság követelményeit ötvöző szociális piacgazdasági rend, az ésszerű fokozatosság választóktól elfogadott keretei között. Az 1990. évi választások tükrözték a társadalom óhaját a „legkisebb balhé melletti legnagyobb változásokra”. Bár az ország történelmi jelenében és belátható jövőjében sűrűsödnek az elmúlt évezred és évszázad hagyatécai, nem érdektelen megvizsgálni, hogy a rendszerváltás utáni fél évtized miként befolyásolta az ország helyzetét.

1. A rendszerváltás első fél évtizedéről kialakítható kép az impresszionizmus, a fény- és árnyékjelenségek együttesének jegyeivel írható le. Történelmileg rendkívül rövid idő alatt beindult és felúton túljutott a politikai-gazdasági intézményrendszer átalakítása. E folyamatot számszerűsítve jellemzi, hogy 1994. végén a magyar nemzeti jövedelem kerekén 70%-a jött létre a legális, ill. árnyékban működő magángazdaságban. A korábbi gazdálkodási, jövedelmi és árviszonyokat eltorzító költségvetési szubvenciók aránya fél évtized alatt 80%-kal csökkent, az árak és az import kerekén 90%-a liberalizált, kialakult a de facto konvertibilitás, működnek a független intézmények: a jegybank, a számvetőszték, a bíróságok, valamint az önkormányzatok. A külgazdasági kapcsolatokban a kisországi követelményeknek megfelelő erőteljes világ gazdasági nyitás keretében ritka mértékű földrajzi súlypontváltás következett be. A magas minőségi igény szintű fejlett piacgazdaságok aránya a magyar kivitelben fél évtized alatt 35%-ról 72%-ra nőtt. Míg a keleti fő piac, ill. a KGST összeomlása a térség kivitelének dollár-értékét több, mint egyharmaddal csökkentette, a magyar kivitel dollár-értéke 11%-kal emelkedett. Tehát a keleti piacvesztés egyébként súlyos mértékű Magyarországon volt viszonylag a legkisebb; Magyarország tudta leghamarabb és leginkább normalizálni kapcsolatait az

Orosz Föderációval, így annak egykori KGST-partnerei sorában a korábbi ötödik az első-második helyre lépett elő.

Különbéle belpolitikai célzatú híresztelésekkel szemben a térség többi országánál jóval erőteljesebbé vált a magyar kivitel termékszerkezetének nemesedése. ENSZ felmérés szerint (U. N. ECE Economic Bulletin for Europe, Vol. 46, 1994, 59. oldal) 1990-1993 között a fejlett piacgazdaságokra irányuló magyar kivitelben belül a beruházási javak aránya 11,6%-ról 17,4%-ra nőtt. Ugyanakkor ez az arány Csehország esetében 9,5%-ról 13,6 %-ra, a fejlett piacgazdaságok átlagában 20%-ról 21%-ra nőtt. A magyar élelmiszer-gazdasági kivitelben belül a feldolgozott termékek aránya 47%-ról 75%-ra nőtt.

A meginduló szerkezeti korszerűsödést jelzi, hogy a német főpiacon a magyar kivitel 40,5%-a 1993-ban olyan termékcsoportokból állt, amelyek export-egységárai magasabbak, mint az import-egységárak. Lengyelország esetében ez az arány 24,7%, Csehország esetében pedig 12,1%. Az sem lebecsülhető, hogy a nyolcvanas évek első felében a magyar exportárak az EGK átlagos importárainál 30%-kal alacsonyabbak, 1992-ben már közel 50%-kal magasabbak, míg a többi visegrádi ország a korábbi magyar egységárszínvonalon exportált.

A termékszerkezetben megfigyelhető nemesedés sürítve tükröz különféle fejleményeket, bizonyos költséggazdálkodási kényszereket, de egyszersmind gazdaságdiplomáciai úton szerzett többletkezdvezményeket, növekvő piacképességet s tőkeimporthoz fűződő korszerűsítő hatásokat is. A különféle európai megállapodások eredményeként sikerült kitörni a szűk belső felvevőpiac, ill. a kisnemzeti gazdasági lét sok évtizedes béklyóiból. Jelenleg a magyar összkivitel több, mint háromnegyede irányul olyan országokba, amelyekkel szabad kereskedelmi megállapodásunk van, és ipari összkivitelünknek kétharmada ma már vámok nélkül jut a külső felvevőpiacokra. A világgazdasági és európai integrálódás térségi pozíciói, ill. a modernizálódás szempontjából kulcsfontosságú, hogy a pénzügyi-technológiai-szellemi és szervezeti erőforrásokat közvetítő külföldi működő tőkebefektetések értéke az 1989: évi 0,5 milliárddal szemben 1994 végén elérte a 8,5 milliárdot, a térségben befektetett állomány 40%-át. Az egy főre jutó külföldi tőkebefektetések összege Magyarországon háromszor nagyobb, mint Csehországban, nyolcszor nagyobb, mint Lengyelországban s Szlovákiában, tizenhatszor nagyobb, mint Romániában, és már jelenleg is az orsztrák és spanyol szinthez közelít.

Közvetett hatásokkal járó, minőségi társadalmi változást jelent a középosztály kialakulásának felgyorsulása. Az országban élő egyéni vállalkozók száma öt év alatt 161 ezerről 820 ezerre nőtt, a gazdaságilag aktív népesség 20%-át kitevő vállalkozói csoport a nyugat-európai arányokhoz közelít. Gazdasági hatékonyság szempontjából nem közömbös, hogy a magyar tulajdonosi réteg nem az állami vagyon elosztása révén alakult ki, hanem a tulajdon működtetésére képes, kockázatvállalásra hajlandó, és a térségben egyedülállóan szigorú csődtörvény tisztítótűzén átesett vállalkozó. Tőkefelhalmozás szempontjából nem közömbös, hogy a kilencvenes évek eleje óta a felsőfokú képzésben részesülők hat évtized óta nem tapasztalt magas hányada kap lehetőséget külföldi ösztöndíjakra, tanulmányokra.

2. Az átalakulási teljesítmények mellett azonban az el-

múlt fél évtizedben is gyarapodott a század veszteségrovata. Egy évtizedes stagnálás után 1989-1994 között 18%-kal esett vissza a GDP, egyharmaddal a mezőgazdasági termelés, egynegyeddal a beruházások volumene, és a munkahelyek száma; 1988-1992 között az iparban 42%-kal zuhant a termelés, 30%-kal a foglalkoztatottság, 16%-kal a termelékenység. Az általános jövedelem-zsugorodáson belül vékony lakosságcsoportok, ill. a Budapest-Hegyeshalom földrajzi tengely mentén elterülő területek javára kibontakozó jövedelem-átcsoportosítás mellett erőteljes leszakadás tapasztalható a keleti országrészek, hagyományos *nehézipari* ágazatok, s különösen a nyugdíjasok rovására Zsugorodó termelés és jövedelmek mellett a gazdaság mind kevésbé tudta viselni az 1960 óta arányaiban is megháromszorozódott szociális szolgáltatások költségeit. A jövedelem-termelőképesség és a jövedelem-felhasználás közötti rés folyamatos túgulusa a pénzügyi egyensúlyhiány folyamatos növekedéséhez és a költségvetési szerkezet eltorzulásához vezetett. Az 1990-ben – igaz, tragikus áron – még kiegyensúlyozott költségvetést 1993-ban már a GDP 5,2 %-ának, 1994-ben 5,8 %-ának megfelelő deficit váltotta fel. E deficit azonban nem az infrastruktúra-fejlesztési vagy átfogóbban modernizációs ráfordítások kiadásainak növekedéséből, hanem a *drága pénz* politikájának tartós alkalmazása nyomán megnövekedett, és jelenleg már a költségvetési kiadások kerek egyharmadára rúgó kamat- és törlesztési terhekből adódott. E helyzet tartósodása természetesen előre vetíti a költségvetési ellehetetlenülés állapotát. Az egyensúlyi zavarokra folyamatosan jövedelemelvonási törekvésekkel reagáló fiskális politika nyomán viszont mind erőteljesebb zavarok alakultak ki az egyes társadalmi alrendszer, az oktatás, egészségügy, közbiztonság, önkormányzatok működőképességében.

A belső pénzügyi egyensúlyi zavarok bizonyos időbeni eltolódással leképeződtek a külgazdasági kapcsolatokban is. Bár 1990-1992 között három egymásutáni évben dinamikus nőtt a kivitel, s aktívummal zárult a fizetési mérleg, a rendszerváltás és a versenyképesség javításának hosszabb távú követelményei fölé kerekedő rövidtávú fiskális kényszerek nyomán 1993 óta nemzetközi összehasonlításban is riasztó mértékű fizetési mérlegdeficit alakult ki. Az ország nettó adósságállománya 1989-1993 között összesen 2 milliárd, 1994-ben egy év alatt több, mint három milliárd dollárral nőtt, és az irányzat megfordítása nélkül elkerülhetetlen az évtized elején felhalmozott – a gazdasági szuverenitás védelmét is szolgáló – devizatartalékok felélése.

A számszerűsíthető pénzügyi egyensúlyzavaroknál is súlyosabb gondok forrása a történelmi idő, a társadalmi-politikai-cselekvőképesség és a bizalom deficitjének növekedése. Bár az átalakulási és modernizációs feszültségek előrelépése kormányzati szinten már 1990-ben megtörtént, a keleti piacok összeomlásából, a jugoszláv háborúból, a nyugat-európai recesszióból fakadó külső sokkhatásokra a gazdaságpolitika drasztikus lépései is ráerősítettek. A kedvezőtlen irányzatok kormányzati szintű megfordítására alkalmas első teendők csak 1993 szeptemberében fogalmazódtak meg. E politika következetes folytatását 1994 első félévében a választási kampány, majd a választások után megalakult kormányzat beépített működési zavarai és gazdaságpolitikai passzivitása megakadályozta. A nemzetek közötti ki-

méletlen gazdasági versenyben a másfél éves passzivitás, a döntési-cselekvési paralízis önmagában is súlyos idődeficithez kötődő veszteségek forrása.

3. A cselekvőképesség deficitje jelentős részben a társadalom mozgósítására alkalmas nemzeti modernizációs stratégia hiányából s az elmúlt években kialakult politikai erőter bel- és pártpolitikai meghatározottságából fakad. Bár a kelet-közép-európai átalakulási folyamat legtöbb szerves fejlődési eleme 1956 nyomán a térség történelmi kísérleti laboratóriumává kifejlődő Magyarországon lelhető fel, a magyar rendszerváltoztatásban is meghatározó súlyt jelentettek az úgynevezett exogén tényezők, 1989-ben, a szovjet-amerikai megállapodás során kialakított keretfeltételek, ill. az ezzel összefüggésben életrehívott politikai pártok. Így a társadalom politikai energiáinak zömét az elmúlt fél évtizedben nem a jövőépítés hosszú távú feladatai, hanem a rövidtávú hatalmpolitikai harcok, személyi önmegvalósítási törekvések, öndefiníciós, öntisztulási és pártközi mérkőzések kötötték le. Belső konfliktusoktól terhelte, identitási zavarokkal küszködő, távlatos koncepciókkal nem rendelkező pártok együttműködésétől eleve indokolatlan volt az ország sorsának javításához szükséges cselekvőképességet várni.

Bár az újdonsült demokráciákban a hivatásos politikusi réteg hajlamos a parlamenti erőtereket parlamenten kívüli politikai realitásokkal azonosítani, az elmúlt fél évtized tapasztalatai az összhang hiányára utalnak. A modernizációs stratégia végrehajtását politikai oldalról rendkívül nehezíti az ún. társadalmi támogatottsági deficit kialakulása, ill. növekedése. A magyar nép e században több súlyos bizalmi válságon esett át. Trianon, Jalta és 1956 külső eredetű illúzióvesztést okozott, melynek közös definíciója volt a Nyugat cserbenhagyó, kiáruló magatartása. A kádári konszolidáció és a gulyáskommunizmus lényegét jelentő nagy íratlan paktum, a kormányzati és az individuálisféra viszonylagos távolságtartása, békés egymásmellettiése, igaz, súlyos külső eladósodás és szerkezeti lemaradás árán, de viszonylagos stabilitást tartott fenn. A reálbérek 1979-1987 közötti 10%-os csökkenése, s a rendszer működési zavarainak lelepleződése a nyolcvanas évek második felére meghozta az elmúlt évtized első nagy bizalom- és illúzióvesztési hullámát. Ezt követte a rendszerváltoztatáshoz fűzött várakozások elenyészése a kilencvenes évek elejére. Mára pedig, az 1994. évi választást követő csalódottság, a társadalom-pszichikai környezet harmadik nagy átalakulása, a „régén jobb volt” hangulat rohamos megszűnése észlelhető. A legutóbbi évek három nagy bizalomvesztési hulláma, s a választói magatartások, a lakossági támogatás ezzel összefüggő változékonysága egyrészt fenyegeti a stabilitást, másrészt növekvő apátiát, politika iránti bizalmatlanságot vagy éppenséggel indulati-magatartási szélsőségeket vált ki.

A sorozatos nagy illúzióvesztések társadalom-kritikai környezetében aligha meglepő az értékvesztés ill. értékkiürülés felgyorsulása, ill. az elmúlt fél évszázad értékrendi torzulásainak rendkívül lassú ütemű eltűnése. E folyamat nem csupán filozófiai jelentőségű. A rendszerváltás sem zárólag a politikai rendszer és a gazdaság működési rendje, vagy a külgazdasági kapcsolatok átalakítását jelenti, hanem a társadalmi értékrend, a magatartási normák megváltoztatását is, összehangolását a modernizáció, a polgárosodás követelményeivel. E folyamat elmaradása vagy vontatottsá-

ga önmagában is a társadalom működtetési zavaraihoz vezet, hiszen közepesen fejlett, válsághelyzettel birkózó ország motivációs rendszerében nem támaszkodhat szélesebb sávon gazdasági ösztönzőkre, s a pluralista politikai rendszer pedig ún. erőszak-mechanizmusokra. Korántsem véletlen jelenség, hogy a történelmileg megkésett s gyorsított modernizációt végrehajtó országok a szerkezeti átalakulás legkritikusabb időszakában jóval nagyobb mértékben támaszkodtak erőszak-mechanizmusokra és értékrendi motivációkra, mint a szerves fejlődés több évszázados útját járó euroatlanti országok. A politikai demokrácia és a gyorsított korszerűsödés egyidejűségéből fakadó kettős racionalitások, célkonfliktusok bénító hatását küszöbölheti ki, vagy tompíthatja az erkölcsi, értékrendi megújulás. Ennek elmaradása viszont felerősítheti a rendszerváltás, a végrehajtó hatalom gyengülésének időszakában amúgy is burjánzó korrupciót, a gazdasági törvényességi deficitet, a bűnözést, ill. az ebből fakadó társadalmi veszteségek mértékét.

A válság különösen kritikus területét jelenti a magyar gazdaság jövőjébe vetett belső és nemzetközi bizalom, ill. a bizalmi tőke megcsappanása, a Magyarországról kialakított kép romlása, az ország jövőbeni történelmi szerepének elhomályosulása. Eltűnőfélben a hagyományos regionális út-törő és történelmi laboratórium-szerep. A jaltai realitások, s a sztálini, poszt-sztálini modell megváltoztatására nemzeti forradalommal, majd reformpolitikai lépésekkel törekvő társadalmi erők által fémjelzett Magyarország mintegy negyedszázadon át fontos nemzetközi szerepet játszott a térségben kibontakozó átalakulás orientálásában. 1990-ben megfogalmazódott az a stratégiai cél, hogy az Osztrák-Magyar-Monarchiában és a létező szocializmusban különleges státuszt kivívó Magyarország – történelmi tapasztalatait kamatoztatva – elsőként mutasson példát a gyors és sikeres rendszerváltoztatásra, az európai integrálódásra, és így az újjászerveződő kelet-közép-európai térség modernizációs, kereskedelmi-pénzügyi alközpontjává fejlődjön.

E szerep kiteljesítése egyszersmind lehetőséget kínált az adott kisországi lét mellett elvárható nemzetközi jelentőség növelésére, a Kárpát-medencében élő magyarság sorsának javítására. Bár e magyar stratégiai cél ellen jelentős nemzetközi és velük összefonódó belföldi érdekcsoportok léptek fel, a Magyarország jövőbeni szerepébe vetett bizalmi tőke felhalmozása 1993 végéig kedvezően alakult. Ezt a beáramló külföldi tőke is bizonyította. 1994-1995 viszont a nemzetközi bizalomvesztés időszaka. Részben a választási kampány, részben az azt követő megnyilvánulások nyomán sorozatosan jelennek meg a Magyarország katasztrofális helyzetére, működési zavaraira, hátraszorulására utaló elemzések, nyilatkozatok. Ezek nyomán már 1994-ben több, mint 40%-kal, kerekén 1 milliárd dollárral csökkent az évi tőkebeáramlás, megindult a tőke kivonás és a szubregionális pozíciók sorvadása. E helyzet megfordítása 1995-ben már alig várható, hiszen megnöttek a modernizációs tempóvesztés költségei és a jövőre szakadó terhei.

4. A mérleg tehát meglehetősen összetett. Az első világháború és a rendszerváltás közötti időszakban Magyarország önsorsalakítási lehetőségei meglehetősen korlátozottak voltak. Bár a rendszerváltás folyamatát s peremfeltételeit – egyes pártok, személyek önképétől és a közhiedelemtől eltérően – alapvetően külső döntési központokban alakították

ki. Kétségtől az elmúlt fél évtizedben az ország hét évtizede nem tapasztalt történelmi esélyt kapott érdekei érvényesítésére, önmozgásokra. A rendszerváltás első, legnehezebb szakaszának erőszakmentes lezárása, a korábbi egyoldalú külső függőség felszámolása, az erőteljes világgazdasági nyitás, az évtizedes stagnálás megállítása az 1994. év eredménye. Felelőtlen és teljességgel megalapozatlan tehát az olyan belpolitikai állásfoglalás, hogy az ország helyzete sokkal súlyosabb, mint fél évtizede. Más kérdés viszont, hogy megfelelő stratégiával, a belpolitikai kényszerpályák nélkül az átalakulás gazdasági veszteségei, társadalmi költségei jóval kisebbek, a jövő alapja a jelenleginél sokkal szilárdabb is lehetett volna. Az is más kérdés, hogy külső megítélés szerint Magyarország 1990-ben kedvezőbb esélyekkel indult el az átalakulás útján, mint a térség többi történelmi sorsárs-országa, s azóta az előnyök nagymértékben csökkentek. Csökkentek, de nem szűntek meg. Komplex, objektív mércékkel mérve a térségen belüli magyar pozíciók még mindig a legjobbak. Bár az ország helyzete nehéz, korántsem olyan rossz, mint a Magyarországról vagy a kormányzatról kialakított nemzetközi kép. A távolabbi és a közelmúlt megítéléséről vitatkozhatunk, de az ország jövőjének alakításában mindig is a mindenkori tényhelyzetből, valamint az ismert s várható kihívásokból célszerű kiindulni.

II. A MAGYAR KORSZERŰSÖDÉS FŐ STRATÉGIAI KIHÍVÁSAI

Kis országok sohasem urai sorsuknak, jövőjüknek. Fejlődésüket alapvetően külső tényezők, nemzetközi folyamatok ill. az azokhoz való alkalmazkodás eredményessége határozza meg. Kis országok fennmaradásához e folyamatok felismerése, és a megfelelő stratégiák, alkalmazkodási mechanizmusok kialakítása szükséges. Az amerikai külügyminisztérium szakértője, Fukuyama véleményétől eltérően a kilencvenes évek nem igazolták, hogy a történelem véget ért. Az ország sorsát az elkövetkező években meghatározhatja az európai erőter átrendeződése, ill. a globalizálódó világgazdaság kihívásai, az azokra adott magyar válaszok.

1. A nagyhatalmak közötti nukleáris összecsapás veszélyének nagyfokú csökkenése után a gazdaság a nemzetközi hatalmpolitikai érdekérvényesítés fő színterévé vált. E tény azonban nem zárja ki, hogy Európa keleti felében a biztonságpolitikai fejlemények a jövőben is meghatározó szerepet játszanak az egyes kis országok sorsának alakulásában. Ma már a korábnál szélesebb körben hat az a felismerés, hogy a volt Szovjetunió térsége még hosszú ideig a nemzetközi, s különösen a regionális biztonságpolitika kulcsproblémája marad. Bár a kelet-európai térség demokratizálása, piacgazdasági átalakítása kívánt cél és európai érdek, az eléréséhez rendelkezésre álló szellemi, személyi, pénzügyi erőforrás, külső támogatás elégtelen. E felismerés terjedése nyomán nemcsak Kelet-Európa, hanem Kelet-Közép-Európa országai iránt is nő a nemzetközi bizalmatlanság, erősödik a passzív, kiváráó magatartás.

A megfelelő stratégiák, felkészülés és külső támogatás nélkül beinduló rendszerváltás magas társadalmi költségei következtében Kelet-Európában megnöttek az átalakulás megtorpanásának veszélyei. Ma már korántsem zárható ki, hogy ismét új törésvonal keletkezik Európa keleti és nyugati fele között. Nem egyértelmű, hogy Kelet-Közép-Európában

új reneszánsz bontakozik-e ki, vagy folyamatos leszakadás következik. Az egy évezreden át nyugati formációhoz, kapcsolattrendszerhez kötődő kelet-közép-európai országok számára hosszú távon sorsformáló lehet az új törésvonal, és hogy annak melyik felére jutnak, vagy netán egy *cordon sanitaire* részeivé válnak. Bár nem megalapozatlanok a feltételezések, hogy az esetleges újabb törésvonalak is nagyhatalmi megállapodások keretében alakulnak majd ki, a bénító fatalizmus ellen szól sok változás, az 1989. évi máltai paktum repedéseiből adódó manőverezési lehetőség, az elszabaduló folyamatok, jelenségek szaporodása.

Az adott helyzetben a magyarság-stratégia alapvető célja a megfelelő hely kialakítása a változó Európában. A nemzet életében mindig vannak legfőbb parancsolatok, amelyek nem hígíthatók fel a *prioritásrendszerek* rosszul használt fogalmával. Az elmúlt fél évtizedben az ország fő stratégiai célja a rendszerváltás beindítása és kibontakoztatása volt. Ma a rendszerváltás befejezése mellett a stratégiai fő cél – miként egy évezreddel ezelőtt – az új európai hely kialakítása. Batsányi két évszázaddal ezelőtti üzenetétől némileg eltérően ma a történelem arra int: Vigyázó szemetek Maastrichtra vessétek!

A célrendszerek hierarchiájában a tudomány és a gyakorlat már régóta különbséget tesz a fő és a támogató célok, s különösen a célok és az eszközök között. A pénzügyi konszolidáció, mint fő cél nem lehet alternatívája az európai integrálódásnak. A pénzügyi konszolidáció az európai integrálódás egyik szükséges eszköze, hiszen az Európai Unió szigorú tagfelvételi követelményeket szab az infláció, a költségvetési deficit, vagy az államadósság mértékében. Nem szerencsés a jelenlegi határokon túl élő magyar kisebbség védelmét szembeállítani az európai integrálódás céljával, netán kisebbségi, magyarság-stratégiai érdekeket feláldozni az Európa-politika oltárán. Magyarország európai betagozódásának sikere megfelelő politikai magatartásformákra készítheti a szomszédos országok európai integrálódásra törekvő politikai tényezőit. A nemzetközi kapcsolatok fejlődése arra utal, hogy a gazdasági potenciáljukat erősítő ázsiai országok politikai érdekérvényesítő képessége is megnőtt. A több államban élő magyarság számára is a térség európai betagozódása teremtheti meg a gazdasági-politikai-kulturális lét feltételeit a sokszínűség egységében. A nyugat-európai térségben a helyi politikát már mind nagyobb mértékben szövi át az etnikum. A közös kulturális gyökerek viszont egyesítő erőként hatnak – miként a német példa is mutatta – s a gazdasági, valamint politikai érdekérvényesítő képesség erősödését eredményezik. Fontosak az egykori Szovjetunióban, Jugoszláviában, Csehszlovákiában szerzett tapasztalatok, amelyek arra utalnak, hogy a különböző kultúrákhoz tartozó csoportokat egyesítő államalakulatok a kulturális határvonalak mentén bomlanak fel.

Az új európai hely kialakítása, a csatlakozás az Európai Unióhoz és a NATO-hoz tehát magyarságpolitikai, biztonságpolitikai s gazdasági szempontból egyaránt kiemelt stratégiai cél. E fő célnak alárendelve kell kialakítani a mindenkori gazdaság, oktatás- és társadalompolitika, környezetvédelem stb. teendőit. Az ország jövője tehát elsősorban attól függ, hogy a kedvezőtlen kelet-európai fejlemények esetén kialakuló új demarkációs vonal nyugati oldalára kerüljön, megfelelő teljesítményekkel, és minél előbb.

2. Az első kérdéstől ugyan el nem választható, de természetében eltérő kihívást jelent a világgazdasági globalizálódás. A nemzetközi kapcsolatrendszerben egyidejűleg hatnak a három nagy régió, az Európai Unió, a Távol-Kelet és Észak-Amerika közötti gazdasági verseny erői, a világ hat-hét nagy civilizációja közötti kölcsönhatások, s a világgazdasági globalizációt leginkább megjelenítő világgazdaság mind nagyobb részét lefedő transznacionális vállalatok, amelyekre ma a világgereszkedelem kétötöde jut.

A világgereskedelem közel egyharmada e világméretben működő nagyvállalatok nemzetállamokban működő leányvállalatai közötti, vállalaton belüli kereskedelem. Mindinkább a transznacionális vállalati szférában alakulnak ki a nemzetközi értékképződés, jövedelem-megosztás s nemzetközi munkamegosztás keretfeltételei. A nemzetállamok sorsa szempontjából korántsem közömbös, hogy az egyes országok transznacionális munkamegosztásban a jövőt hordozó, szürkeállomány-, szakképzettség-, kutatás-fejlesztésigényes, magas fajlagos értéket létrehozó tevékenységekre szakosodnak-e, vagy ipari helótákká válnak. Rendkívül erőteljes hierarchikus tagozódás indult már be az elmúlt negyedszázad során is a nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt szerep alapján, amely növekvő polarizálódást, fejlettségi szintkülönbségeket, az egy főre jutó GDP nagyságrendjében százszoros eltéréseket, s ebből adódó destabilizációs veszélyeket alakított ki az egyes nemzetállamok között.

E folyamat következményeként az egyes országokon belül is felerősödik a polarizáció, a társadalmi dezintegráció a szektorok, lakosságcsoportok között, és nagymértékű a területi, korosztályi, etnikumi és szociális leszakadás. Kialakul a transznacionális szektorba integrálódó dinamikus, és a leszakadó, sorvadó szektorok párhuzama, leállhat a nemzeti modernizáció, a polgárosodás, elsorvadhat a nemzeti életerő és kultúra. E folyamat persze nem végzetes, mint a hatvanas-hetvenes évek egyes szellemi-politikai áramlatai vélték. Elsősorban az ázsiai országok, de Európában Spanyolország, Portugália, Írország példája is mutatta, hogy megfelelő modernizációs stratégia, megfelelő politikai erőterre támaszkodó cselekvés beindíthatja a gyorsütemű felzárkózást.

Magyarország Európán belüli új helyének kialakításában tehát szervesen összefügg az esetleges új európai törésvonalból fakadó geostratégiai helyzet és a globális, valamint európai munkamegosztáson belizli gazdasági együttműködési rendszerben elfoglalt hely céltudatos alakítása. A világgazdasági globalizáció, az áruk, szolgáltatások, tőké, technológiák áramlási korlátainak fokozatos eltűnése, a nemzetgazdaságok összefonódása s integrálódása átfogó alkalmazkodást és a versenyképesség javítását követeli.

3. A globalizálódással szorosan összefonódó kihívás a világgazdasági potenciál mintegy 70%-át képviselő fejlett piacgazdaságokban kibontakozó társadalmi-gazdasági átalakulás. A fejlett piacgazdaságok az elmúlt negyedszázadban poszt-indusztriális, szolgáltató társadalmakká alakultak, megváltozott struktúrákkal, fejlődési hajtóerőkkel, mechanizmusokkal. A legutóbbi évtizedben észleljük az átalakulás újabb szakaszát, a globális informatikai társadalom kialakulását. A tudományos-technikai forradalom újabb szakasza, az ún. *digitális* forradalom a számítástechnika és az úrtáv-közlés eredményeinek ötvözésével alapvetően módosítja a gazdasági tevékenység jellegét, a képzési, foglalkoztatási,

beruházási, ráfordítási-kibocsátási arányokat, a hatékonyságot, versenyképességet, a döntési folyamat sebességét, reakcióidejét, az élet minőségét. Az informatikai társadalom ugyanakkor nemcsak a nemzetközi kapcsolatokban, hanem az egyes nemzeti társadalmakon belül is súlyos kihívásokat teremt. A hatalom, siker, versenyképesség kulcsa mindinkább az információkhoz való hozzájutás. Az információkhoz hozzá nem jutó egyének, közösségek, vállalatok, területek s országok növekvő mértékben marginálizálódnak, leszakadnak. Gyors ütemben táguló jövedelmi, képzettségi szakadék alakul ki az informatikai technológiák megismerésére, alkalmazására képes és az azon kívül rekedő közösségek között. Az átalakulás nem csupán munkahelyeket számol fel – amelyek ellensúlyozása új gazdaságpolitikai kihívás, – hanem átalakíthatja a hatalmi erőtereket is. Az informatikát uraló csoportok egyrészt gyorsuló ütemben szakadnak el a többiekől, s növekvő kísértést érezhetnek a centralizáltabb döntési, politikai struktúrák és az ezekkel összehangolt irányítási mechanizmusok kialakítására.

4. A külső kihívások megválaszolása azonban elválaszthatatlan a társadalom ill. a gazdaság működőképességét, túlélési esélyeit feszegető létkérdések megválaszolásától. Belső eredetű kihívásaink a fél évszázada elhanyagolt s gyakorta tudatosan pusztított természeti környezetünk leromlásából, a humánpotenciál sorvadásából, a jövedelemtermelő-képesség gyengeségét tükröző szerkezeti egyensúlyhiányainkból fakadnak. Nem szükséges itt utalni azokra a folyamatokra s tényekre, melyek következtében Magyarország ma a legveszélyeztetettebb természeti környezetű országok sorába lépett. A természet mindinkább bosszút áll a leigázására irányuló korábbi törekvéseken, s a környezet pusztulása veszélyezteti a lakosság biológiai és gazdasági létfeltételeit. A környezetszennyeződés mértéke is közrejátszik abban, hogy gyors ütemben romlik a lakosság egészségi állapota, szellemi-fizikai teljesítőképessége, s növekednek az egészségügyi ellátási költségek, valamint a teljesítmény csökkenésével járó veszteségek. Külgazdasági kapcsolatainkban egyre nehezebb a szennyezett területekről származó áruk kivitele, illetve romlik az árszínvonal, csökken e területek vonzereje a külföldi tőkebefektetők előtt, így romlik az esély a nemzetközi integrálódása, felzárkózásra. E folyamatot távlatilag tetézi felkészületlenségünk a klímaváltozás, felmelegedés következményeire.

A környezetvédelmi deficit következményeinél időben rövidebb távon és súlyosabb formában jelentkezik a magyar lakosság biológiai-szellemi erejének megcsappanása. Az első világháború előtti évtizedekben az európai összehasonlításban még kimagasló demográfiai dinamikát mutató Magyarország századunk utolsó negyedében a kontinens legalacsonyabb népszaporulatú országai közé lépett, a nyolcvanas évektől kezdve nemzetközi negatív rekordként csökken a népesség. Még ennél is nagyobb súllyal esik latba a lakosság, különösen a férflakosság egészségi állapotának romlása. Az egy főre jutó gyógyszerfogyasztásban elért harmadik ötödik helyezés ellenére a felnőttkorba lépő korosztályok kétötöde fizikailag alkalmatlan katonai szolgálatra (az 1938. évi 16%-kal szemben), 30%-a szenved idegi eredetű panaszoktól, személyiségzavaroktól, egyhatodik szellemi állapota nem éri el a normalitás kritikus minimumát. A fokozódó kábítószerfogyasztás nyomán e deficit exponenciális nő-

vekedése várható.

Századunk derekáig a nemzetközi szakirodalom szerint Magyarország lakosságának oktatási-kulturális színvonalára messze felülmúlja az anyagi termelését. Korántsem véletlen, hogy ezideig kilenc Nobel-díjas került ki a magyar iskolarendszerekből. Mind külföldön, mind a magyarországi külföldi tulajdonú vállalatoknál nemzetközi összehasonlításban még mindig kimagaslónak tartják a szakképzett magyar munkaerő alkotási-problémamegoldási képességét. A múlt hagyatékának folyamatos felélése, ill. az oktatási-kutatási-fejlesztési-nevelési-kulturális alrendszerek fiskális kényszeirekből kiinduló, másfél évtizede tapasztalható sorvadása a kilencvenes években már láthatóan gátolja a szürkeállomány bővítésére építkező korszerűsítési törekvéseket, a szerkezeti felzárkózást, sőt megindította a lejtőmenetet a nemzetközi bedolgozói státusz, a jövedelemvesztés, a termelőszolgáltatói helótasors felé.

A termelői képesség külső megrázkódtatásokból, intézményrendszeri átalakulásokból, koncepcionális deficitekből fakadó folyamatos gyengülése az ország pénzügyeiben tartósulós belső és külső egyensúlyhiányhoz vezetett, s ezen keresztül fokozatosan gyarapította a társadalom működési zavarait. A gyengülő jövedelemtermelői képesség, a gulyás-kommunizmus, ill. a két rendszer közötti verseny időszakában társadalmi-politikai stabilizációs céllal kialakított belső felhasználási, társadalmi szolgáltatási szintek között egyre szélesedett a szakadék. A különféle társadalmi szolgáltatások aránya az összjövedelem-tömegben belül az elmúlt három évtizedben 17%-ról 40%-ra emelkedett, és ezt növekvő mértékben az állam belső és külső eladósodása finanszírozta. Mindez viszonylag könnyen ment a hetvenes években, amikor a nemzetközi és az európai piacokon az olaj árrobanása utáni likviditási bőség időszakában az inflációs rátánál alacsonyabb szinten lehetett hitelekhez jutni. A nyolcvanas évek monetáris forradalma, a pénzügyi átalakulás időszakában magas pozitív reálkamatok alakultak ki, s az eladósodás, ill. az adósságszolgálat mindegyike költségesebbé vált.

Magyarország a térség legeladósodottabb országaként kezdte a rendszerváltoztatást. A devizatartalékok nagyságával csökkentett bruttó adósságállomány, ill. az ebben az értelemben vett nettó adósságállomány összege 1989 végén 20,2 milliárd, 1994 júniusában 20,5 milliárd, 1994 végén pedig 22 milliárd dollárt tett ki (forrás: ENSZ EGB, Economic Bulletin; vol. 46., 1994). Az 1995-ben előirányzott költségvetés kiadásainak kerekén egyharmadát, az országban megtermelt jövedelemnek több, mint egykilencedét elnyeli az adósságszolgálat. Bár Magyarországot nem fenyegette 7 milliárd dolláros devizatartalék mellett sem 1994-ben, sem az egyes politikai érdekcsoportok által ma híresztelt fizetésképtelenség, nyilvánvaló, hogy az eladósodás, a költségvetési és fizetési mérlegdeficit ilyen nagyságrendje mellett, elenlépések hiányában az ország devizatartalékai kimerülnek. Az elkerülhetetlen kényszerpálya lebénihatja a gazdaság, sőt a társadalom egészének működését is, vagy tartós destabilizálódást, ill. olyan külső pénzügyi függőséget alakít ki, ami az ország szuverenitásának kiterjedt korlátozásával, a külföldről diktált belpolitikai-társadalmi erőter és a nyugat-európai társadalmi-gazdasági rendszerbe aligha integrálható klasszikus latin-amerikai modell kialakulásával jár.

Kihívásaink természete tehát különféle eredetű, de vé-

gül is egymással szorosan összefügg, s az országtól is szorosan összehangolt, zárt cselekvési programban foglalt történelmi válaszokat követel. Nyilvánvaló, hogy a leromlott természeti környezet és humánpotenciál, a gazdaság egyensúlyhiánya nem segít fennmaradni a nemzetek és régiók közötti versenyben, nem segíti a magyar korszerűsödés és felzárkózás ügyét.

III. MAGYARSÁG-STRATÉGIAI VÁLASZOK

A végrehajtható stratégia alapvető követelménye a célrendszerek archimédészi fix pontja, a döntő láncszem, a kritikus kitörési pont helyes megválasztása. Ma és a belátható jövőn belül e pontot a gazdaság jelenti. Pontosabban a több évtized szerkezeti torzulása miatt szenvedő és másfél évtized stagnáló, zsugorodó gazdaság növekedésének, korszerűsítésének, felzárkózásának feltételeit rendszerbe foglaló cselekvési program kialakítása és végrehajtása. Gazdasági növekedés, forrásbővítés nélkül aligha javítható a természeti környezet, az emberi potenciál, a lakosság jövőképe és demográfiai életereje, az egyensúly, aligha várható fogadókészség az Európai Uniótól, valamint a NATO biztonsági rendszerétől.

1. Nem vitás, hogy az adott geostratégiai helyzet és erőforrások mellett Magyarország jelenlegi határai államközi konfliktus esetén nem védhetők. Csatlakozásunk a NATO-hoz alapvető nemzetbiztonsági követelmény, amelynek jelentősége az új Európán belüli törésvonal esetleges kialakulása esetén is kulcsfontosságú. Oroszország kevésbé érzékeny Magyarország esetleges NATO-tagságával szemben, mint például Lengyelország esetében. Ugyanakkor a NATO éppen a geostratégiai helyzetből adódóan is másként értékeli Magyarországot, hacsak kedvezőtlen kelet-európai fejlemények következtében nem kerülünk előretolt peremsávba, amely javíthatná a mögöttes Európa, elsősorban Ausztria, kisebb mértékben Dél-Németország és Észak-Olaszország biztonsági helyzetét. A NATO-tagság előfeltétele az is, hogy a szomszédos országokhoz fűződő kapcsolatok ne hordozzanak kishatalmi természetű katonai konfliktus-kockázatokat.

Ugyanakkor a NATO fogadókészségét erőteljesen befolyásolják a magyar hozomány értékének belső összetevői. A katonai integrálódás belső oldalról sem tandíjmentes. Megköveteli a szovjet gyártmányú fegyverrendszer lecserélését NATO-konform haditechnológiákra, a magyar hadsereg parancsnoki-, döntési-, irányítási rendszerének átszervezését és integrálását a NATO-struktúrába, a személyi állomány kívánt át- és továbbképzését, megfelelő logisztikai, szállítási, hírközlési, tárolási kapacitások kiépítését. Maga a felkészülés is jelentős erőforrás-mozgósítást igényel, amelynek hozzávetőleges költsége 2-3 milliárd dollár, majd ezt követően a tagsági követelmények a jelenlegi szinten a GDP 1%-ával meghaladó folyamatos ráfordításokat igényelnek. Megfelelő diplomáciai munkával a szükséges erőforrás-többletek egy része külső támogatásból megszerezhető, a ráfordítástöbblet zömét azonban a magyar gazdaságnak kell kiizzadnia, hacsak nem sikerül a NATO különleges bánásmódját elérni. Az integrálódás biztonságpolitikai követelményei – amelyek egyszersmind a gazdasági integrálódást is támogatják – egyértelmű állásfoglalást kívánnak a társadalomtól és a politikai vezetéstől a biztonság árának, a

geostratégiai helyzetjavítás költségeinek megfizetéséről.

2. A globális kihívás megválaszolása, a társadalom és a gazdaság működőképességének fenntartása és erőteljes javítása sajátosan fonódik össze az európai integrálódás követelményeivel. Bár a fogadókészség mértékét végső soron eldönthetik ma még előre nem látható politikai fejlemények, a magyar társadalomnak abból kell kiindulnia, hogy azt alapvetően befolyásolja majd az ország integrálódási készsége, képessége, hozománya értéké, ill. a partneri vonzerő. Az Unió-tagság meghirdetett makroökonómiai követelményei a tűrhető költségvetési deficit, eladósodás, infláció mértékéről eleve egybeesnek a gazdasági stabilizálódás és felzárkózás követelményeivel. A különféle intézmény- és jogrendszeri, szabványügyi, eljárásrendi stb. összehangolódás a fő partnerrel pedig külgazdaság-érzékeny ország esetében örök alkalmazkodási követelmény. Bár még nem tűnt el a harmadik út, ill. a keleti kötődés nosztalgája, az ország alkalmazkodási követelményeinek irányát alapvetően meghatározza az a tény, hogy a magyar külkereskedelemnek ma kétharmada, s a jelenlegi irányzatok változatlanúsága esetén az évtized végére több, mint 70%-a, a visegrádi országok csatlakozása esetén pedig kereken 80%-a jut majd az Európai Unió tagországaiba.

Mit kíván tehát a magyar társadalomtól az európai út építése? Mindenekelőtt a belső és külső erőforrások mozgósítására alkalmas cselekvési programot és a végrehajtáshoz szükséges társadalmi környezetet, politikai erőteret.

A cselekvési program kialakításának kiindulópontja a szemléletváltozás a társadalmi-gazdasági realitások alapján. Hosszú idő óta uralkodik a rövidtávú szemlélet, s az ebből fakadó tűzoltási gyakorlat a távlatos nemzetstratégia követelményei felett. Az eddigi gyakorlattól eltérően a jelen lépéseit is a jövő követelményeihez kell igazítani. Az ország cselekvési programja nem alakítható más, fejlettebb országok megoldásainak, tanácsainak mechanikus másolásával: csakis a konkrét helyzet, Magyarország fejlődéstörténeti öröksége és teljesítőképessége lehet irányadó. Tudomásul kell venni, hogy a társadalom nem absztrakt matematikai modell, hanem élő szövetrendszer, melynek életképessége nemcsak jogi-, intézményrendszeri, politikai változásoktól, hatásoktól, hanem elsősorban az ember anyagi és szellemi létfeltételeinek alakulásától, azaz a reálszféra jelenségeitől függ. Az emberarcú rendszerváltáshoz hasonlóan a sikeres integrálódás csakis emberközpontú lehet.

Rendet kell teremteni az oksági kapcsolatok s a célrendszer értelmezési torzulásaiban. Az állandósult egyensúlyhiányt és az inflációt nem a túlfogyasztás, a túlzott felhasználás, hanem az alacsony jövedelemtermelőképeség, a gazdaság működési rendjének átalakítása, a fejlődés külső feltételeinek megváltozása okozta. Ezeket viszont nem jövedelemvonással kell gyógyítani. Az egyensúlyhiány-csökkentés, a jövedelemvonás és tágabb értelemben a pénzügyi stabilizálódás nem nemzet-stratégiai cél, hanem bizonyos időszakban szükséges eszköz. Az elmúlt másfél évtizedben az ország súlyos árat fizetett a célok és eszközök összekeverése miatt. Hasonló szemléleti átértékelést kíván annak tudomásulvétele, hogy a társadalom és a gazdaság sikeres működése megköveteli a különféle célok mindenkor viszonylagos összhangját és időszakonként módosuló hierarchiáját. A gazdaságpolitikának például viszonylagos össz-

hangot kell teremteni a növekedés – foglalkoztatási- és árstabilitás – és a külső egyensúly eltérő követelményei között. A stabilitás ill. növekedés politikai szembeállítását szintén közrejátszott az elmúlt időszak veszteségeiben.

3. Szemléletváltás esetén a tényleges helyzet alapján alakítható ki reális cselekvési program. A társadalom, de sajnálatos módon a politikai szféra tisztánlátását is zavarják az ország állapotának jellemzéséről felröppentett különféle információk. Kavarognak a GDP valóságos, ill. statisztikailag mért, a költségvetési deficit nemzetközileg összehasonlítható GFS-rendszerű (az adósságtörlesztés összegével csökkentett deficit), vagy éppenséggel tőketörlesztést tartalmazó, netán privatizációs bevételek nélküli nagyságrendjére vonatkozó adatok, többnyire a riogatás szándékával.

Magyarország 1995. évi, statisztikailag mérhető össz-jövedelme 5,5 billió forint. Az országban megtermelt jövedelmek – becslések szerint – 30%-a a fekete gazdaságban jön létre; az eddig dinamikus árnyékgazdasági jövedelem több, mint felét a magyar statisztika nem vette figyelembe. Az országban termelt jövedelmek összege tehát legalább egybillió forinttal nagyobb a statisztikainál. Feketegazdaság persze mindenütt van, arányában azonban Magyarországon a múlt öröksége, részben a jelen kormányzat fellépésének erélytelensége miatt – európai rekorder.

Az országgyűlés 1994 végén 283 milliárd forint költségvetési deficitet hagyott jóvá, ami nagyságrendileg a statisztikailag figyelembevett jövedelmek 5,2%-át, a tényleges jövedelmek 4,4%-át jelenti. Bár a költségvetés megalapozatlanul számolt 150 milliárd forint privatizációs bevétellel, a márciusi kormányzati intézkedések ezideig 170 milliárd forint összegű egyensúlyjavító intézkedésekről szólnak, azaz a helyzet némi szociálpolitikai visszavonulás után sem változna. A majdani Unió-tagság 3%-os deficit-nagyságrendet tekint tűréshatárnak. A gazdasági ésszerűség a mindenkori növekedési ütemnél legalább 1%-kal alacsonyabb GDP-hez viszonyított nagyságrendet indokol. Apokaliptikus látomások, államcsőd-riogatás helyett abból kell kiindulnunk, hogy a rendelkezésre álló jövedelmeink mintegy 3%-ával javulást kell elérnünk. Nem mellékes tudnunk, hogy 1993-ban a nyugat-európai országok átlagában 6,7%-ra rúgott a költségvetési deficit GDP-hez viszonyított aránya.

Minden kormány igyekszik felnagyítani a megoldandó feladatokat. Az ország sorsa szempontjából azonban célszerű objektív mércékből kiindulni.

Milyen lehetőségeink vannak az egyensúly javítására? A varázsszó több, mint fél évtizede az államháztartási reform, azaz a különféle társadalmi szolgáltatások csökkentése, piacosítása. Közepesen fejlett ország esetében nemzetközi összehasonlításban kétségkívül kimagaslik a statisztikailag számbavett GDP 22%-ára rúgó szociális jövedelmek nagyságrendje. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a monopolszocializmus négy évtized alatt e szociális juttatásokra hivatkozva szorította le rendkívül alacsony szintre a béreket. Jelentős bérszínvonal-növekedés nélkül a lakosság túlnyomó többsége nem tud piaci árat fizetni a társadalmi szolgáltatásokért, ennek hiányában viszont megbénelnek a jövőhöz szükséges társadalmi alrendszerek. Másrészt a szociális szolgáltatások arányának növekedésében nagy szerepet játszott a gazdasági hanyatlás, a GDP 1989-1993 közötti 21%-os visszaesése. Nem várható azonnali ja-

vulás a szociális juttatások nagyarányú lefaragásától. A társadalmi egyensúly, a stabilitás védelmére csak fokozatos áramvonalasítás ajánlható. A megoldást itt is a növekedés, jövedelemgyarapítás jelenti. 10%-os gazdasági növekedés változatlan, de átcsoportosított szociális juttatások mellett máris 22%-ról 20%-ra csökkenti e kiadások GDP-hez viszonyított arányát.

Az egyensúly javításának legjelentősebb tartalékai nem a társadalmi juttatások, hanem a feketegazdaság szűkítésében rejlenek. Bár a feketegazdaság működése enyhíti a szociális, foglalkoztatási feszültségeket a térségben, alapvetően sérti a versenygazdaság, a gazdasági áttekinthetőség, a közteherviselés és az államháztartási racionalitás követelményeit. A jelenleg 2 billió forintba tehető nem adózó jövedelemtömeg tetemes része természetesen soha, sehol sem ragadható meg. A gazdasági törvényesség, az adó-pénzmunkaügyi ellenőrzés szigorítása, másrészt a legális gazdaság terheinek párhuzamos csökkentése két-három év alatt 30-40%-kal visszaszoríthatja a feketegazdaság, ill. a nem adózók arányát. E szigorítás s tehercsökkentési harapófogóstratégia várható hozamát érzékelteti, hogy 1 billió forintnyi jövedelemtömeg legalizálása mintegy 250 milliárd forint bevételtöbbletet jelenthet a költségvetés számára az egyéb feltételek változatlansága esetén. E többletbevételek részben az adó- és vámügyi hatóságok, a gazdasági rendőrség erősítéséhez, másrészt a bérek közterheinek, a TB-járulékoknak, a személyi jövedelemadó mértékének csökkentéséhez szükségesek. Ez utóbbi egyszersmind az inflatorikus felhajtóerők megfékezésének és a nemzetközi versenyképesség javításának is fontos eszköze. Megfelelő költségvetési kedvezmények alkalmazásával a feketegazdaság szűkítése – az említett harapófogó-stratégia és az ösztönzések ötvözésével – 30-60 milliárdot eredményezhet.

A költségvetési egyensúlyhiány fejlődést korlátozó hatása nem a nagyságrendből, hanem annak összetételéből adódik. A deficit nem az elmúlt évek vállalkozást, műszaki fejlődést, beruházásokat, infrastruktúrát, exportot, oktatást fejlesztő programjaiból, hanem jelentős mértékben a pénzügyi szféra támogatásából, a bankkonszolidációból s a drága pénz politikájának következményeiből fakad. Az 1995. évi költségvetés kiadási előirányzatának kerekén egyharmada adósságszolgálatot finanszíroz. A költségvetés kamatkidadásai az 1988-89. évi hivatalos GDP 3%-ával szemben 1990-91 átlagában 3,3%-ot, 1992-93 átlagában 5,4%-ot, 1994-ben 6,6%-ot, 1995-ben pedig előreláthatólag több, mint 8%-ot jelentenek. E beszédes számok jelzik a drága pénz politikájában érdekelt finanszírozók javára végbemenő jövedelem-átcsoportosítás mértékét, de egyszersmind azt is, hogy a magyar költségvetési deficit nem az állam túlköltekezéséből, az állam különféle szolgáltatási feladatainak finanszírozásából származik. Az állami feladatok ellátásával összefüggő úgynevezett *elsődleges* költségvetés 1990-1994 átlagában nemhogy nem járt deficitel, hanem egyenesen 0,3%-os többletet mutatott, az 1995. évi eredeti költségvetési előirányzat szerint a hagyományos állami feladatvállalás mértékének csökkentésével a többlet a GDP közel 3%-ára növekedne. Az elhallgatott tényekből következik, hogy a deficit csökkentésére nem az állami tevékenység és a társadalmi működőképesség elsorvasztásával járó elsődleges költségvetési többlet növelése a járható út, hanem elsősor-

ban a finanszírozási terheket, a kamatkidadásokat kell csökkenteni. A csökkentés önmagában is jelentős egyensúlyjavítási forrás. Hasonló kamatszínvonal-csökkenést eredményezhet a bankok működési hatásfokának javítása, gazdaságszervező üzleti szolgáltató tevékenységük bővülése, a bankfelügyelet szigorítása, a betéti és kihelyezési kamatok közötti rés szűkítése.

Melyek a költségvetés finanszírozási költségeinek csökkentését elősegítő fő megoldások? Gyors, 10-30 milliárd forint körüli csökkenést a kincstári pénzgazdálkodás és finanszírozás rendszerének kialakítása hozhat. Ennél jóval nagyobb lehetőségek rejlenek az egyszerűbb és olcsóbb finanszírozási formák elterjedésében, ezek azonban erőteljesen sértik a bankrendszer érdekeit és jövedelemszerzési lehetőségeit. A postahivatalokban vásárolható kötvények 3-4%-kal alacsonyabb kamata az elterjedés mértékében jelentős megtakarításokat hozhat, hiszen az 1994. évi adósságstruktúrában a kamatszínvonal 1%-os változása 16 milliárd forintos megtakarítást vagy többletköltséget jelentett a költségvetés számára.

Időbeni eltolódással jelentős költségszűkítés várható a megtakarítások növekedésétől. Hivatalos pénzügyi szakértők hiedelmeivel, híreszteléseivel ellentétben a magyar gazdaság erőteljesen reagál a kamatok, árfolyamok változására. A lakossági megtakarítások mesterségesen negatív kamatszínvonalát a megtakarítások csökkenése, a kamatadó csökkentése, majd eltörlése, ill. a betéti kamatok emelése viszont a megtakarítások erőteljes növekedése kísérte. Például 1993 végétől 1994 végéig között a nettó megtakarítások közel 60%-kal, 186 milliárd forintról 293 milliárdra, azaz a GFS-rendszerű költségvetési deficitet meghaladó nagyságrendre nőttek. A tartós betétek után garantált 2-3%-os reálkamatok hosszú távon stabilizálnák, illetve növelnék a lakosság ezidőszert még nem túlzott megtakarítási hajlandóságát. A megtakarítás-növelési cél realizálását jelzi, hogy a háztartások nettó megtakarítási rátája 1991-ben már elérte egyszer a 15,3%-ot s csupán a jegybank szakszerűtlen beavatkozásai után csökkent 1993-ban 7,9%-ra. Az 1991. évi megtakarítás fennmaradása esetén az 1994. évi nettó megtakarítások 450 milliárd forintba rúghattak volna, és ez a költségvetés mellett nagyobb mértékben finanszírozhatta volna a gazdaság korszerűsítését. Ha a gazdaságpolitika nem korlátozza a gazdaság és a jövedelmek növekedését, megfelelő kamatpolitika esetén a megtakarítások növekedése kínálattól nyomná lefelé a kamatszínvonalat. A kamatszínvonal 4%-os csökkenése így több, mint 60 milliárdos költségvetési egyensúlyjavítást eredményezhet a beruházások ösztönzése mellett.

A magyar gazdaságban a jól ismert erőforrás-korlátok mellett is mozgósítható a költségvetési deficit GDP-hez viszonyított arányának mintegy 3%-os, azaz a maastrichti normának már rövidebb távon is megfelelő csökkentése. Más kérdés, hogy ennek elérése politikai cselekvőképességet követel egyrészt a feketegazdasággal szemben, másrészt a jövedelemelosztási pozícióikat védelmező bankszférával és a túlelosztás lefaragása ellen fellépő különféle érdekcsoportokkal szemben. Az egyensúlyjavítás tehát megvalósítható folyamat.

5. A költségvetési deficitnél jóval súlyosabb horderejű feladat a fizetési mérlegdeficit csökkentése. A nemzetközi

üzleti világ elsősorban az egyes országok fizetőképessége alapján alakítja az egyes országokra vonatkozó üzleti-befektetési terveit. A külgazdaság-érzékeny, külső erőforrásokra, integrálódásra utalt Magyarország feladata mindenekelőtt a jelenlegi magyar GDP 9%-os fizetési mérlegdeficitjének gyors és erőteljes csökkentése. Bár az elmúlt két év irányzatainak folytatódása esetén csak 1996 második felében merülne ki az ország devizataralékai, a korábban felhalmozott bizalmi tőke gyors eltűnése tartós szerkezeti lemaradást, pozícióvesztést okozna. Radikális gazdaságpolitikai fordulatot a teljesítményi fordulat időigényessége indokol, hiszen a fejlett piacgazdaságok keresletét kielégítő jó minőségű, korszerű áru kínálat bővítéséhez először beruházások szükségesek.

Bármennyire is kedvezne a magyar adósságszolgálati terhek könnyítése, ma ilyen hajlandóság nem tapasztalható a hitelezők részéről. A fizetésektelenség kinyilvánítása, vagy az adósság-átütemezési kérelmek bumeráangként üthetnek vissza a magyar gazdaságra. Az ilyen esetekben szokásos nemzetközi segélycsomagok súlyosan korlátozzák az ország gazdasági szuverenitását, nemkívánatos pénzügyi függőséget, modernizációs csapdákat, belpolitikai erőtereket alakíthatnak ki. A magyar GDP 4%-os kamatszolgálatát a jövő érdekében teljesíteni kell. A tőketörlesztéshez Magyarország már egy évtizede új hiteket kap, folytonos, kimondatlan quasi-átütemezés formájában.

A helyzet kulcsa tehát a külkereskedelem. Nyilván könnyebb másfél milliárd dolláros kamatszolgálatot fedezni 15 milliárd dolláros export, mint 9 milliárdos mellett. A külkereskedelem a fizetési mérleg hordozója, a külkereskedelmi mérlegjavítás pedig nem az import korlátozásától, hanem az export bővítésétől várható. Az erőteljes importkorlátozás, netán protekcionista gazdaságpolitika eleve kizárhatja Magyarországot Európából, s tartós szerkezeti lemaradáshoz vezethet. A feladat a jelenlegi 3,8 milliárd dolláros kereskedelmi deficit leszorítása 1,5 milliárd dollárra, amely mintegy 30%-os export-, és 7-8%-os importbővülést feltételez. Bár az elmúlt évben a magyar kivitel több, mint 20%-kal bővült, e teljesítmény az eddigi idővesztés és szerencsétlen megoldási megközelítések következtében megfelelő program végrehajtásával is csak 1997-re érhető el.

Az egyensúlyjavítás alapvető követelményei struktúrapolitikai, hitel-, kereskedelem-, és árfolyam-politikai természetűek. A struktúra, ill. a fejlesztéspolitika elhanyagolása következtében a magyar gazdaság importigényessége lényegesen gyorsabban nőtt, mint exportképessége. Mindez aktív iparpolitikával, fejlesztéspolitikával módosítható. A hitel-igényes gépexport és a kevésbé fejlett országokba irányuló kivitel elsorvadása jelentős részben összefügg az exportfinanszírozási rendszer kiépítésének késleltetésével, a magyar bankok exportfinanszírozás iránti nagyfokú érdektelenségével, a rendelkezésre álló eszközök elégtelenségével. A helyzet megváltoztatása kormányzati elhatározások és ráhatások kérdése. Az 1990-1992 közötti sikeres exportoffenzíva ki-
fulladásában szerepet játszott az export-pályázati rendszer pénzügyi kezdeményező gyakorlatának felszámolása, a kereskedelem fejlesztésére, a kollektív exportösztönzésre fordítható szűkös eszközök reálértékének több, mint 80%-os költségvetési elvonása. Ezek a hibák kiküszöbölhetők.

A magyar kivitel nemzetközi versenyképességének

csökkenésében, illetve a belföldi termelők importversennyel szembeni növekvő térvésztesében megkülönböztetett szerepet játszott a jegybank felértékelő árfolyampolitikája. A magyar valuta felértékelődésének mértéke a fogyasztói vagy a termelő árszínvonal alapján természetesen eltérően alakul, de különféle számítások szerint a forint 1989 és 1994 vége között 18-20%-kal értékelődött fel, azaz árfolyampolitikai oldalról ilyen mértékben csökkent a versenyképessége. E jegybanki politika egyedülálló a volt KGST-országok csoportjában. Az 1994 évi reálfolyamat-szint Lengyelországban 23%-kal, Csehországban pedig 38%-kal volt alacsonyabb (forrás: P. HAVLIK: Exchange rates, Wages and Competitiveness of Central Europe. The Vienna Institute of Comparative Studies, 1994). A felértékelő árfolyampolitika és a munkabérek rendkívül magas magyarországi közterhei következtében a dollárban átszámított havi átlagbér 1990-ben még 97%-kal volt magasabb, mint Lengyelországban, 12%-kal, mint Csehországban. 1994-ben a magyar átlagbérek 55%-kal haladták meg a lengyel, 36%-kal a cseh színvonalat. Ilyen jelentős árfolyam- és költségvetés-politikai hátrányok mellett a reál-leértékelés és a közteher-csökkentés elengedhetetlen a versenyképesség javításához.

Kereskedelmi mérlegdeficit és a szolgáltatási mérlegben jelentkező kisebb deficittételek ellensúlyozása évi 1,5-2 milliárdos működő tőkebefektetést igényel, ennek elmaradása esetén viszont szélesedik a bővös kör, az eladósodás. Az elkövetkező harminc hónapban tehát a jelenlegi magyar össztermelés kerekén 8%-át kellene átcsoportosítani az exportszférába. Ez a versenyképesség javítását, erőteljes fejlesztési tevékenységet, készletet igényel, de korántsem megoldhatatlan feladat. Az idő múlása viszont megkívánja, hogy a belföldi termelés és a fizetési mérleg védelme szempontjából elkerülhetetlen importdrágítás ne csak a költségvetés bevételeit növelje, hanem az export versenyképességét, jövedelmezőségét, bővítését is szolgálja.

6. A stratégiai kulcsszó tehát a növekedés. Enélkül nincsen modernizáció, európai felzárkózás, befogadási hajlandóság. Növekedés nélkül egy vergődő, stagnáló Magyarország nem tud hozzájárulni a szomszédos országokban élő magyarság sorsának javításához. Növekedés nélkül összeomlik a szociális ellátás, az oktatás rendszere. Növekedés nélkül nem teremthető összhang a munkaadói és a munkavállalói érdekek között, azaz veszélyes mértékű társadalmi-politikai egyensúlyhiány alakulhat ki.

A növekedés piacok és erőforrások kérdése. A belső piacok nem dinamizálhatók az egyensúlyhiány nagyobb mértékű csökkentése előtt. Az ország nyugat-európai piacai viszont az elmúlt öt évben is dinamikusabban bővültek. A versenyképesség folyamatos javítása és a szerkezeti átalakulás felgyorsítása esetén a fellelőpiaci korlát a nemzetközi vagy európai megrázkódtatások időszakától eltekintve nem számottevő.

Súlyosabb kérdés viszont a forráshiány. A szerkezeti korszerűsítéssel járó évi 4% körüli tartós gazdasági növekedés megalapozásához a nekifutást jelentő első öt évben a jelenlegi beruházási szint felett mintegy 12 milliárd dolláros pótlólagos befektetés szükséges.

Reális-e ilyen mértékű forrásbővítésre számítani? Gazdaságpolitikai téttelenség, tévutak, vagy a csak korlátozásokkal operáló, egydimenziós egyensúlyjavító gazdaságpolitika

esetében a válasz nyilvánvalóan nemleges. Megfelelő hierarchiát, viszonylagos összhangot kialakító gazdaságpolitika végrehajtásával azonban feltárhatók a forrástöbbletek. A még nem privatizált állami vagyon értéke mintegy 9 milliárd dollár, ennek kétharmada iránt van kereslet, s a privatizáció tőkeemelésével is összekapcsolható. Pozitív realitások esetén a jelenlegi, nemzetközileg és különösen a távolkeleti országokhoz viszonyított alacsony megtakarítások mértéke akár 40-50%-kal is növelhető. Középtávon belül 3-4 milliárd dolláros halmazott forrásbővítést jelenthet, ha a lakosság a fogyasztás kényszerű korlátozásával szemben önkéntesen növeli megtakarításait. A külföldi működő tőkebefektetések az elmúlt öt év átlagában évente 1,6 milliárd dollárral bővítették az ország forrásait. Az ország 1994-ben megroppant vonzerejének helyreállítása, illetve az 1993. évi szint elérése esetén öt éves átlagban sem illúzió az elmúlt öt évi szintet 2-3 milliárd dollárral felülmúló többlettel számolni.

Nem lehetetlen vállalkozás tehát olyan cselekvési programot összeállítani, amely mozgósíthatja a növekedés beindulásához szükséges többletforrásokat. A folyamatos bővítést az egészséges gazdasági növekedés teremti meg. A 3%-os gazdasági növekedés jelenleg is a statisztikailag mért bruttó belföldi termék 1,2 milliárd dolláros növekedésével jár. A jövedelemtöbblet megoszlásának aránya fogyasztásra és felhalmozásra függ a gazdaságpolitikától, és részben a jövőképtől. Ugyanakkora gazdasági növekedés minden egyes százalékpontja, változatlan adószint és behajthatóság mellett mintegy 14 milliárd forinttal növeli a költségvetés bevételeit.

A lehetőségek és korlátok mérlege azonban azt is mutatja, hogy a kiutat az exportorientált fejlődés jelenti. 10% körüli átlagos exportbővülés megalapozza a GDP 3%-os növekedését, a jelenlegi foglalkoztatási szint stabilizálását, a fizetési mérlegdeficit lefaragását, a magyar gazdaság fizetőképességébe s jövőjébe vetett nemzetközi bizalmat.

Az exportbővülés földrajzi irányait jelzi, hogy 1989-1994 között évi 2,5 milliárd dollárról 5,4 milliárdra nőtt Magyarország kivitele az Európai Unió országai felé; a fejlett piacgazdaságokba irányuló kivitel pedig együttesen mintegy 90%-kal bővült. A termékszakosodást a fő partnerek keresletének dinamikája, az európai megállapodásokban elért kereskedelempolitikai kedvezmények mértéke mutatja, ill. áru híján egyes megnyílt szállítási lehetőségek kiaknázatlansága. A legutóbbi két évben az erőteljes lemorzsolódás után ismét fejlődésnek indultak kereskedelmi kapcsolataink az egykori szocialista országokkal. Jelenleg a magyar kivitel egytizedét veszik fel, tehát nem tekinthetők alternatív piacoknak. Gazdasági kapcsolataink fejlesztése a térséggel viszont stabilizáló hatású, így nemcsak nemzeti, magyarságpolitikai, hanem európai érdek is, s egyszersmind a potenciális magyar hozomány része Európa számára. E hozomány értékének növelése, illetve a gazdasági együttműködés kiterjesztése megköveteli a megfelelő finanszírozási, garanciális feltételeket, a térségben működő magyar vegyes vállalatok ösztönzését, az infrastrukturális kapacitások fejlesztését. Gazdaságpolitikai feltételek hiányában indokolatlan a szubregionális együttműködés elmélyülésére és a magyar gépipari termékek hiteligenyes piacainak visszaszerzésére számítani.

7. A modernizációs stratégia sikere szempontjából kulcsfontosságú feladat, hogy a kitörést ígérő tevékenységi területekre összpontosítsuk a szűkös erőforrásokat, a gazdaságpolitikai erőfeszítéseket. Az elmúlt öt évben megkezdődött a termelés differenciálódása, a belföldi adottságokat nélkülöző, kevésbé versenyképes termelési tevékenységek elsorvadása; növekszik a minőségi, korszerűségi szempontból kedvezőbb tevékenységek és általában a szolgáltató szektor aránya. Ugyanakkor a társadalmi-gazdasági fejlettség szempontjából a jövő informatikai társadalmát kialakító Nyugat-Európa, és az ipari, s ma már csak kis mértékben agráralakzat jegyeit viselő Magyarország között jóval nagyobb szakadék tátong, mint fél évszázada.

A magyar modernizáció követelményei alapján már ma sem indokolhat semmilyen rövidtávú költségvetési kényszer olyan lépéseket, amelyek gátolhatnák a felzárkózást. A közelgő Unió-tagság már ma megköveteli, hogy közeledjünk az Unió politikájához, gazdaság-stratégiai gondolkodásához. Vagyis integrálnunk kell Magyarországon is a versenypolitikát, a kereskedelem-, az ipar- és a kutatás-fejlesztési politikát, mert ezek mindenekelőtt az ún. horizontális ipar- és mezőgazdaság-politika számára kínálnak távlatosabb lehetőségeket. A nem adott vállalathoz vagy szektorhoz kötődő eszközök – szellemi befektetések, kutatás-fejlesztési tevékenység, energiatakarékosság, környezetvédelem, közintézményi modernizáció, kisvállalati tevékenység – összehangolhatók a tagsági követelményekkel. A versenyképesség javítása tehát elsősorban az adott eszköztár használatától várható, s ebben a regionális támogatások eddig is kiemelkedő súllyal szerepeltek. A sikeres felzárkózás előfeltétele azonban a gazdaságpolitikai eszközök koncentrációja, és az erőforrások átcsoportosítása olyan területekre, amelyeken hasznosítható a szakosodási előnyökkel, átlagon felüli versenyképességgel rendelkező, szakképzett munkaerő, valamint a kutatás-fejlesztési eredmények is. A magyar gazdaság ígéretes bajnokai az élelmiszeripar, a biotechnológia, gépkocsiipar, fényforrásgyártás, konfekcióipar, szoftverek, gyógyszerek és finomvegyszeri termékek. Átmenetileg és a felkészülési időszakban a gazdaságpolitika nem hagyhatja spontán mechanizmusokra vagy transznacionális vállalatokra a jövőt hordozó tevékenységek fejlesztését.

A már 1990-ben beinduló magyarság-stratégia kibontakozását gátolta az elmúlt évek ellenérdekeltsége s az 1994-1995-ös tempóvesztés. A magyarság-stratégiai érdekek és a cselekvési racionalitások természetesen nem egyeznek olyan külső, s ennek megfelelően belső törekvésekkel, amelyek Magyarországnak más szerepet szánnak az új európai erőterben. Az elmúlt években nem csupán a rendszerváltoztatási feladatok újszerűsége, a társadalmi-politikai tapasztalatlanság, hanem az ellentétes érdekek ütközése, s az adott erőterben elkerülhetetlen következmények is befolyásolták az átalakulás szükségtelenül magas tandíját, s a magyarság-stratégiai menetrend végrehajtása során eddig bekövetkezett két-három éves csúszást. Az elkövetkező évek sem ígérhetnek könnyű álmot a szebb jövőre áhító magyarságnak. Be kell hozni a múlt veszteségeit. A beinduló növekedés hozamát középtávon a korszerűsödés, a versenyképesség javítása, a beruházások szolgálatába kell állítani, és nem a fogyasztáséba. A stratégia végrehajthatósága így végső soron a társadalmi-politikai erőter, alakulásától függ.

IV. TÁRSADALMI-POLITIKAI KERETFELTÉTELEK

1. Bár az 1989. decemberi máltai amerikai-szovjet megállapodás részletes tartalmát nem ismerjük, aligha vitatható, hogy a csúcstalálkozó keretfeltételeket szabott a kelet-közép-európai országokban kibontakozó rendszerváltoztatás számára. Számos jel utal arra, hogy az elmúlt fél évtizedben e megállapodáshoz fűződő hatalmpolitikai érdekek is szélesebb sávon módosultak. A legutóbbi és a várható nemzetközi folyamatok, illetve ezek egyes valószínű variánsai arra utalnak, hogy ma a kelet-közép-európai országok számára kijelölt pályák kevésbé kicövekeltek, több bizonytalan szakaszt tartalmaznak. Hasonló elbizonytalanodás tapasztalható a térség gazdasági viszonyait erőteljesen befolyásoló transznacionális, ill. európai nagyvállalatok magatartásában. Az illúzióvesztés és érdektelenség időszaka alapvetően kedvezőtlen a térség egésze számára, ugyanakkor fokozottan hangsúlyozza az önsorsalakítás növekvő jelentőségét, melynek mértéke a nemzeti cselekvőképesség függvénye. Nem új keletű felismerés, hogy egy globalizálódó kis országnak alkalmazkodnia kell a nemzetközi irányzatokhoz, a környezethez, az alkalmazkodás azonban a fejlődéstörténeti örökség, a nemzetgazdasági adottságok alapján lehet csak sikeres. A korszerűsödés, világ gazdasági alkalmazkodás helyzetfelismerést és erőteljes nemzeti cselekvőképességet feltételez. A cselekvőképesség a többpártrendszer keretében kialakult és változó politikai erőteréből fakad. Magyarországon a politikai erőter 1989 után igen erőteljesen differenciálódott, sőt dezintegrálódott. Az egyes politikai pártok szellemisége, ideológiai arculata, célrendszere korántsem kristályosodott még ki. A jelenlegi szakaszban az egyes pártok nem is annyira ideológiai arculatuk, hanem a nemzeti cselekvőképesség szempontjából vett hozományuk alapján értékelhetők.

A legújabb politikai ciklus kritikai elemzése arra utal, hogy a parlamenti erőterben elért abszolút többség még nem garantálja a politikai cselekvőképességet. Aligha valószínű, hogy belátható időn belül még egyszer kialakul hasonló kormányzati többség a magyar parlamentben, így a cselekvőképesség egyéb hordozóinak vizsgálata korántsem felesleges.

2. A magyar politikai fejlődés egyik szomorú történelmi öröksége, hogy a globalizálódó nemzetközi kapcsolatrendszer követelményeire figyelő modernizációs elit általában nem fordított kellő figyelmet a nemzeti identitás, a nemzetgazdasági sajátosságok, a kisországi lét összefüggéseire. A nemzeti sajátosságok, identitási követelmények, vagy éppenséggel a társadalmi igazságosság hordozó erői viszont gyakorta a „gazdaságiszony”, a „magyar parlagiság” bűnébe estek. A jelenlegi politikai erőteret olyan kormánykoalíció uralja, amelynek mindkét tagja a globalizmus, ill. a globális institucionalizmus világához kötődik. Az egyén cselekvési szabadságának dominanciájára építő neoliberalizmus minden országra érvényes intézményrendszer fejlődésétől várja az egyén képességeinek kiteljesedését és a társadalmi problémák megoldását. E két évszázados értékrend, az *ordó liberális* mindenkor a legerősebb országok, politikai-gazdasági érdekcsoportok önmegvalósítását szolgálta és jelenleg is a transznacionális vállalatok, globális szervezetek hálózati rendszerébe való integrálódás szellemi-politikai kovácsa. E

stratégiában Liszt és Kossuth óta nem kap helyet nemzeti sajátosságokra épülő cselekvés, a történelmileg megkésett korszerűsödés racionalitási rendszere, a nemzeti érdekvédelem.

Hasonlóan nemzetek fölötti, internacionális mozgalmaként fogant a szocializmus is. A szakszervezeti mozgalom lényegében a tőke globális kihívására adott globális munkavállalói válasz. A modern, így Magyarország jelenlegi erőterében mély gyökerekkel korántsem rendelkező nemzetközi szociáldemokrácia csupán a legutóbbi évtizedek kormányzati tevékenysége során találkozott a nemzeti sajátosságokból fakadó következményekkel és követelményekkel. A magyar politikai fejlődés sajátosságaként a jelenlegi, szinte koalíciós jellegű Szocialista Pártban a nyugat-európai átlagnál nagyobb arányban tömörülnek a nemzetgazdasági, kulturális sajátosságokra figyelő erők. Mindez nem változtat azonban a tényen, hogy a legerősebb politikai párt ma is, miként az előző ciklusban, a pénzügyi szféra dominanciája következtében ideológiai-politikai értékrendi gyökereitől eltérő, ún. pszeudomorfologikus pályán halad. E pályák – a mexikói Intézményes Forradalmi Párt, vagy az argentin peronizmus – izgalmas kutatási területet jelentenek az összehasonlító gazdaságpolitika vagy politológia számára, a gyakorlatban azonban az átlagnál nagyobb valószínűséggel magukban hordozzák az ideológia-politikai skizofrénia, a dezintegrálódás kockázatait.

3. Az ország, illetve a társadalom működőképessége erős kormányzati cselekvőképességet, erős ellenzékét igényel. A magyar politikai erőter e követelményeket az adott mennyiségi arányok mellett sem elégíti ki. Számottevő a korábbi kormánykoalíció, ill. a jelenlegi ellenzék dezintegrálódásához fűződő érdek. Nyilvánvalóan a több bandériumban felvonuló, főleg csak taktikai kérdésekben együttműködő, értékrendben, programokban, stílusban, személyi kapcsolatokban ma erőteljesen megosztott ellenzék ezideig nem mutatta a kormányzati cselekvőképességre készülési jeleit, s ma is jelentős külső és belső késztetéseket kap a megosztottság fenntartására.

A polgárosodás-központú politikai szövetség önmagában nemes törekvés. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a nemzeti korszerűsödés hordozói a történelmileg megkésett korszerűsödő Magyarországon meglehetősen sokrétűek voltak. Az úgynevezett modernizációs elit, a kovász szerepkörében láttuk már a magyar köznemességet, a köztisztviselői kart, az értelmiséget, a reformkommunista apparátust, de a polgárságot valójában még soha. A magyar társadalom mai egzisztenciális és tudati viszonyai nem utalnak arra, hogy ma a polgárosodás önmagában elégséges támogatási tömegszerűséget jelent a kormányzati cselekvőképességre.

4. Az ország sorsának javításához jelenleg még szélesebb bázis, a nemzeti felemelkedésért együttműködésre hajlandó erők pártokon túlmutató szövetsége szükséges. Ma szinte minden párt rendelkezik ilyen erőkkel. A múlt örökségeként a párterőviszonyok ma még nem képezik le a tényleges társadalmi erőviszonyokat. A nemzeti cselekvőképesség most megköveteli a pártok, a munkaadók, s munkavállalók, a különféle érdekképviseleti csoportok, az önkormányzatok, a vallásfelekezetek, a szellemi területek konstruktív együttműködésének kialakítását. Új politikai súly-

képzés szükséges annak elfogadtatásához, hogy a másság, mások érdekeinek tudomásulvétele, tolerálása stabilitási előfeltétel. A hosszas külső függőség után az ország nem akar eben gubát cserélni, s önkéntes szuverenitás-korlátozásokra csupán integrálódási hozamokkal együtt hajlandó; az állam- és nemzetközi intézményekkel folytatott tárgyalások nem baráti találkozók, hanem érdekérvényesítési küzdelmek, mint ahogy az ország érdekeinek érvényesítéséért fellépő személyiségek és erők nem nacionalisták, nem a tárgyaló partnerek ellenségei. És nem lehetséges biztonságot, dinamikát ígérő, demokrácia elvein nyugvó kapcsolatrend-

szet a kisországok érdekeinek figyelembevétele nélkül.

A korszerűsödési stratégia megvalósításához garanciát tehát átfogóbb politikai keretek, a „Szövetség Magyarországi” keretében kibontakozó együttműködés nyújthat. Ma nehéz megjósolni, hogy a történelmi jelenben működő társadalmi-politikai erők képesek lesznek-e a nemzeti megújulás és korszerűsödés programjának végrehajtásához szükséges, nyilvánvalóan átmeneti jellegű, a szakszerűsége támaszkodó technokratikus irányítás elemeit gazdagabban tartalmazó együttműködési forma kialakítására. A tét azonban nem kevés. Az ország sorsa.

A találkozó péntek esti Építész Szalonján a KVADRUM Építésziroda veresegyházi gyógyfürdő és kórház tanulmánytervéről beszélgettünk. Az iroda veresegyházi terveit egy későbbi számunkban részletesen fogjuk ismertetni. Az alábbiakban egy másik, ott kiállított tervet mutatunk be.

Ertsey Attila TETŐRÁÉPÍTÉSI TANULMÁNYTERV A KELENFÖLDI LAKÓTELEPEN

A tetőtérbeépítés kényes feladat. Különösen az, ha tízeletemes panelházzal van szó. A történet során szembe kellett nézni a panel minden problémájával, és választ is kellett rájuk adni – nem volt más választás. A műszaki-építészeti kérdések másodlagosak az alapkérdéshez képest: mi lesz a panelházak sorsa? Több, mint 500.000 ilyen lakás van Magyarországon; az emberek egyötöde – 2,1 millió – panelban lakik. Ez a nemzeti sorskérdések közé emeli a problémát.

Nézzük a műszaki szempontokat: A tartószerkezetek túl jók; többségük száz évig is meg fog maradni. Az épületgépészet azonban a tíz évnél öregebb házaknál már szinte mindennapos problémák. Liftjavítás, csőrepedés, tetőtérbeépítés – az épület korától függően – 5-30 éven belül esedékes. Sok teendő akadna még: utólagos hőszigetelés, egyedi mérőórák felszerelése, stb. – mindez a fajlagosan magas rezsi csökkenését tenné lehetővé.

Az épületek – szisztémájukból egyenesen következethetően – emberi együttélésre alkalmatlanok. Ezen kis mértékben lehet ugyan javítani, lényegét tekintve azonban nem. A kis lakások esetenként a panel átvágásával egybenyithatók. A sok esetben elmaradt szociális és szolgáltató létesítmények utólag is megépíthetők, bár jelenleg az élet azt kényszeríti ki, hogy a lábakon álló házak földszintjét építik tele üzletekkel, ahol pedig ez nem áll rendelkezésre, ott a tárolóhelységek vagy a földszinti lakások alakulnak át diszkontüzletekké vagy kisiparos-műhelyekké.

Milyen válasz adható erre a helyzetre?

Az egyik válasz: hagyjuk a műszaki-erkölcsi romlást kiteljesedni, s az így fokozatosan tönkremenő, értéküket rohamosan elvesztő épületek helyett emberi léptékű, egészséges életre alkalmas, *alacsony szintszámú* lakásokat építsünk. Ez a folyamat már több helyen végbemement, – Magyarországon még az elején tartunk – tehát tanulmányozható, következményei végig gondolhatók.

Charles Jencks (*A posztmodern építészet nyelve*) a modern építészet elhalálzási időpontjaként jelöli meg azt a pillanatot, amikor a CIAM elvei szerint, 1951-ben épült, és építészeti díjat nyert Pruitt-Igoe lakótelep tízelemele

tes tömbjeit felrobbantották, mert a napfény-tágasság-higiénia előírásainak megfelelő épületek elviselhetetlen lakókörnyezetté süllyedtek. A robbantás képsorait megtekinthetjük Godfrey Reggio filmjében, a *Kizökkent világ*-ban. Ez a műteti beavatkozás lenne a legjobb, amivel a bolsevizmus e mementóit a Föld színéről eltüntethetnénk, csak hogy itt kétmillió ember lakásáról van szó. A hazai panelházak leromlása még a visszafordíthatatlan és robbanásszerű leépülés küszöbén innen van. Ma még csak a betöréseknél, rongálásoknál, és a sötét folyosókon történő nemi erőszaknál tartunk, de a neurózis még elképzelhetetlen mértékekig fokozódhat. Most még van egy kis idő a más válaszokon való gondolkodásra.

Egy lehetséges másik megoldás: kisebb-nagyobb változtatásokkal tegyük lakhatóbbakká a panelházakat, és fekezzük meg robbanásszerű leromlásukat legalább a tartószerkezetek elhasználódásáig, illetve addig, amíg fokozatosan meg nem szűnik a kereslet a panellakások iránt. Így elkerülhetővé lenne az elértéktelenedés következtében törvényszerűen fellépő gettósodás.

A közvélemény – a lakók és a hivatali technokrácia – a felújítást, ugyanakkor az állami beavatkozást is elodáztatatlannak tartják. A lakótelepek gyors – vagy lassú – felszámolásának kérdése fel sem merül. E vélekedésekkel – mint realitásokkal – is szembe kell néznünk. A volt szovjet lakatnyák panellakásai iránt – melyek a magyar lakótelepeknél is alacsonyabb színvonalúak, noha nem tíz-, csak négyemeletesek – nagy a kereslet. A huszonöt év alatt felhúzott lakástömeg megszüntetése világháborús kárral lenne egyenértékű. Meglehet, ez az ára annak, hogy végre felszabaduljunk.

Egy konkrét megbízás kapcsán mi a második válasz mellett foglaltunk állást. Tanulságos a kelenföldi eset néhány aspektusa.

1994 ősz: A Kelenföldi Egyesült Lakásfenntartó Szövetkezet vezetősége megbízta Ertsey Attilát (Kör Kft.) és Helyes Gábort (Tekton Kft.) a szövetkezet tulajdonában lévő 10 db 100 lakásos pontház magastetőráépítési lehetőségeinek feltárását célzó tanulmányterv készítésével. A cél: a tetőfelület eladásával bevételhez jutni az épületek gépészeti felújításának legalább részleges elvégzéséhez.

1994 november: A tanulmányterv elkészül. A kerületi zsűri és a főépítész nagy tetszéssel fogadja.

1994 december 6. *Lakossági Fórum*: Az érintett kb. 3000 lakó közül mintegy 200 van jelen. A vélemények megoszlanak, fele támogatja, a többi kételkedik vagy ellenzi. Jelen van a 43. ÁÉV volt munkatársa, a hazai panelházak legfőbb szakértője, Tóth János.

1995 január: Modell készül a január 20-i közgyűlésre. Egy lakó (nyugdíjazott pszichológusprofesszor) aláírásgyűj-

tést kezd a tetőtérbeépítés ellen. Néhány az állításai közül: a tervezők 15 millió forintot, a szövetkezet elnöknője 900 ezer forintot vett föl; a vezetőség lop, csal, sikkaszt; eladják a fejük fölül a tetőt; az épületek nem bírják a terhelést. stb.

Piackutató hirdetést ad föl a szövetkezet. Eredménye: potenciális vevők jelentkeznek az összes létesíthető lakásra; befektetők vállalkoznak a tetőtér és a mélygarázs finanszírozására.

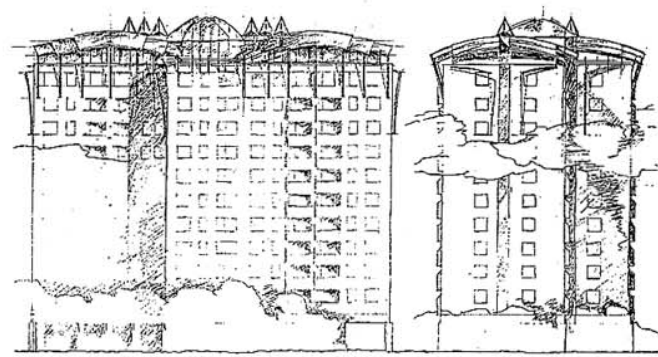
Az aláírásgyűjtés botránnyá dagad. Az ellenzők megalkítják a Lakók Érdekvédelmi körét (LÉK). Kihívják a Magyar Hírlap újságíróját. A cikk pozitív hangvételű. Szerzője sorozatot indít a panelp problémáról. Felfigyel a NapTV is; riport készül az elnöknővel, a tervezőkkel, majd az ellenzőkkel. Mindkét riport a ráépítést pártolja. A LÉK újabb vádjai: a Szövetkezet lefizette az újságírókat és a TV-t.

A január 20-i közgyűlés a botrány miatt elmarad. A LÉK követelése: mondjon le a vezetőség; egyszemélyi, profi vezetést; könyvvizsgálót bíz meg a könyvelés áttekintésére. A vezetőség a 10 házban tájékoztatás céljából lakógyűlést tart. A XI. kerületi kábeltelevízió (TV11) interjút készít a tervezőkkel és egy másik lakóközösség elnökével.

1995. február 24. Közgyűlés – Lincshangulat. A tervezőket nem engedik felszólalni. A ráépítést 390:5 arányban leszavazzák. A vezetőség előző nap már lemondott. A közgyűlés eredménytelenül zárul, a tetőtér lekerül a napirendről, az eddigi vezetőség csak ügyvezetői szerepet visz az új választásokig. A könyvvizsgáló jelentését nem engedik ismertetni. (Tartalma: a vezetőség hibátlanul és törvényesen gazdálkodott.) Az MTV *Objektív* című adásának stábjai felvételt készít a botrányos közgyűlésről. A tervezőket és az ellenzőket is megszólaltatja.

1995 március: A LÉK megoszlott. A könyvvizsgáló jelentésének nyilvánosságra hozatala után plakátháború indul a LÉK-en belül, egymás ellen. A LÉK 10 főre apad. Napon-ta több támogató, gratuláló lakó jelentkezik a szövetkezet (már csak ügyvezető) vezetőségénél.

A TV riportok hatására 10 másik lakóközösség és befektető érdeklődött a ráépítés iránt. Kivitelezők is jelentkeztek. A lemondott elnöknővel a tervezők további együttműködésbe kezdtek, más helyszíneken.

Városépítészeti: a tetőtéri beépítések létesítésének feltétele a többletparkolóhelyek telken belüli biztosítása. Az eredetileg itt lakók az akkori középosztály tagjai: ahhoz túl gazdagok, hogy tanácsi lakásra jogosultak legyenek, de ahhoz már szegények, hogy öröklakást vásároljanak. Jövedelmi kategóriájuk szerint részlegesen támogatott szövetkezeti lakást vehettek. Aki erre jogosult volt, annak viszont autója nem lehetett – különben öröklakásban lett volna a helye. A normatívák következtéséppen nem írták elő a szükséges számú parkolóhelyet, így annak utólag, és legfeljebb a fele épült meg – a zöldterület rovására. A többletparkolóhelyet így részben a felszínen, részben csak a parkok alatt, a nő-

vénzet megőrzésével létesítendő mélygarázsokban lehet biztosítani. A házak közti – többnyire közterületi – parkok a lakóközösségek tulajdonába kerülnek. A parkolás megoldásával a gépkocsik által letaposott, kutyaürülékkel gazdagon borított felületből éjszakára bezárható, igazi park vagy részben kiskert lehet.

A magastető-ráépítés belső elrendezése több változatot tett lehetővé; a tíz, egyenként százlakásos épületben kizárólag kb. 52 m²-es lakások vannak. A tizedik emeleti lakások felfelé bővítésével egészséges méretű otthonok jönnek létre, alul a nappalihoz kapcsolható étkezővel és konyhával. A tetőn alig vannak alaprajzi kötöttségek, így a tervezett változatok a 80 m²-estől egészen a 250 m²-es luxuslakásokig terjednek. A lakásokhoz használható méretű teraszok kapcsolódnak (a legnagyobb 50 m²). A lépcsőház feletti tér a lakóközösség; alkalmas például a lakógyűlések megtartására – ma ezeket egy 6 m²-es liftelőtérben szokták megtartani, kiterjeszkedve az innen induló két középfolyosóra.

A ráépítés következtében nő a lakásválaszték, s ennek megfelelően megindulhatnak a házban belüli lakáscserék. A tetőfelújítás költsége, ami 5-10 évenként jelentkezik, s alkalmanként 20 millió Ft-ot jelent, egyszer s mindenkorra elmarad. A tetőfelület eladásából befolyó összeg elég a gépészeti felújítás jelentős részére, többek közt az egyedi vízmérőórák felszerelésére is. Ma a szövetkezet évi 28 millió forint vízdíjat fizet az ezer lakás után. Általános tapasztalat, hogy a vízfogyasztás körülbelül a felére esik vissza a vízórák felszerelése után. A megnövekedett bevétel már folyamatos és fokozatos fejlesztést is lehetővé tesz, s nem csupán a jelenlegi tűzoltómunkát. A fejlesztések (pótlólagos hőszigetelés, stb.) további rezsiszökkenést eredményezhetnek. Jutna a közös parkok gondozására, és a *mindenkié-senkié* gyakorlat lassan megszűnhetne.

Ezek az épületek a hetvenes években, a LAKÓTERV A10-es típusterve alapján készültek. Formai jegyeik a modernizmus kubista tömegképzését mutatják, melyben az épületek kontextus nélküli, szabad mezőre állított, egymásba hatoló idomok. Esetükben nem beszélhetünk a hagyományos értelemben vett építészeti tagoltságról – lábazat, nyílászárórendszer, párkány, belső arányok helyett csak a panelek mechanikus sorolásával találkozhatunk. Ezért az építményeket csak táji elemként tudtuk kezelni, melyek az ásványi struktúrákhoz hasonlóan sziklák, vagy mesterséges hegyek módjára állnak, bizonyos homogén egységben.

A tetőre kerülő felépítmény úgy települ erre a formavilágra, mint a Meteorák kolostorai. Igyekeznek egybeolvadni az alsó épülettel, annak struktúrájából kinőve, de azt feloldva; befejezve az emeletek személytelen sorát. Változó ritmusú, ragasztott fa tartószerkezetű tetők emelkednek föl, a záró attikapaneltől kissé visszahúzva. A központi tetőfelépítmény tömör vagy áttört kupolát kap, melyet a tetőventilátorok hegyes tornyai kísérnek. A körbefutó keskeny terasz itt-ott kissé kiszélesedik, és mellette a szintben lejjebből indított támaszrudak pártázata zárja le a faltömeget. Az építményt így a sziklán megtelepedő kövirózsák képéhez hasonlítható.

A Meteora-vízióból könnyen lehet valóság, valahogy úgy, ahogy Szörényi László írta le a panelházak végnapjait, mikor a lift egyszer csak végképp elromlik, és a lakók kosarakban húzzák föl egymást az emeletre. Lehet, hogy a tetőn lakók alól kirohad a ház, és ők a sziklák csúcán növő gyopár módjára őrzik az elhagyott vázakat.

A felújítás több helyen már folyik. A robbantás egyelőre elmarad. A további kérdéseket a panellakók következő generációi öröklik. Azokat nekik kell majd megoldaniuk.

ÖSZTÖN ÉS COMPUTER

BESZÉLGETÉS – 1995 május 22.

Gerle János: *Hogyan kerültél a Vátiba, Makovecz Imre műtermébe?*

Ez egy tök véletlen volt, én az egyetemről Molnár Attila városrendező műtermébe kerültem, akit nagyon okos meg kitűnő embernek tartok, dehát úgy istenigazából nem találtam a helyemet, és Gerencsér Jutka, akit ismertem, beajánlott Imréhez, egyszer átmentem beszélgetni vele, és így kerültem a ti szobátokba, te is ott ültél akkoriban, meg Köllönte Zsolt, meg Komjáthy Attila, Várlaki Erzs, Kravár Ágnes. Így kerültem oda, ez volt Isten tudja mikor, 1975-ben.

Hát istenigazából semmi okosat nem tudok rá mondani, miért ilyen házakat csinálók, fene tudja. Tulajdonképpen ha a praktikus részét nézzük, ez nem úgy történik, hogy én pont ilyenfajta házakat akarok csinálni, hanem elkezdek rajzolni, és akkor nyilván az embert megkísértik különböző áramlatok, hogy mit rajzoljon, például amikor mesteriskolás voltam, akkor az volt a divat, hogy mindenki bizonyos neoreneszánsz házakat rajzol, én is megpróbáltam, tudtam is ilyeneket rajzolni, aztán megutáltam őket. Tehát nem azért csinálók pont ilyeneket, mert valamiféle mély elvi elhatározás támadt bennem, hanem azért, mert utálok a többi fajta házakat. Ez a dolog tulajdonképpen elég egyszerű. Régebben, amíg otthon dolgoztam – ami tulajdonképpen sokkal jobb volt, mert nem zavartak folyton mindenféle marha telefonok, mint most – addig úgy dolgoztam egy házon, hogy elkezdtem foglalkozni vele és akkor vitt valami, az Isten tudja mi; egyre jobban kezdtem belemenni, ebbe a lovárdába is, ami a diplomatervem, a kertben csináltam a nagy famodellt, tehát szerintem ez inkább egy művészeti valami, Isten tudja, nem sok köze van tudományos elméletekhez meg nem tudom mikhez, valószínűleg az ösztöneim visznek erre felé. Nyilván vannak előképek, nyilván benne van Lechner-től az Imréig nagyon sokféle ember, aki ezt befolyásolja. Amikor fiatal voltam, voltam Európában két hónapig és Guarini házait, meg Gaudi házait megnéztem, tehát ezeket nem én találom ki egyiket se, ez valahogy belém ivódott. Isten tudja miért, nem tudom miért.

Te magad látsz a házaidban valamilyen fajta fejlődést, nem nagyon jó szó ez, mert nem úgy gondolom, hogy az egyik jobb, mint a másik, inkább valamilyen irányt, amerre ez a dolog változik? Vagy ez nem is érdekes dolog?

Szerintem nem nagyon érdekes, nem hiszem, hogy egy későbbi ház jobb lenne. Szerintem egy ember húsz éves korában sokkal jobb, mint hatvan éves korában, csak húsz éves korában nem tudja megvalósítani azt, amit szeretne. Nyilván később egy csomó manír meg rutin meg nem tudom micsoda rájuk ül, de én nem hiszem, hogy ez a dolgok lényegét érinti. Úgy gondolom, hogyha a dolog lényegét

nézzük, akkor valószínű, hogy harminc évesen az ember háza jobb, mint amit hetven évesen csinál, csak harminc éves korában ezt a lényeget nem tudja elmondani, nem tud építészeti mondatokat fogalmazni belőle.

Annál furcsább számomra, hogyha ez a tervezés igazából egy ösztönös terület, akkor te ezt összekapcsoltad egy ponton valamivel, ami számomra úgy tűnik, hogy egy evvel teljesen ellentétes terület: ez a számítógépes feldolgozás. Ez nem biztos, hogy így van, de érdekel, hogy amikor neked ki kell találni ilyen módon, ösztönösen egy házat, akkor ebben milyen mértékben van segítségére a számítógép, tud-e jelen lenni a tervezési periódusban, és befolyásolja-e egyáltalán ezt az ösztönös tervezési folyamatot az, hogy te tudod, hogy számítógépes feldolgozás lesz a végeredmény?

Nem, nem befolyásolja, illetve talán ront rajta. Én úgy vagyok ezzel, hogy szerintem egy háznak a kitalálása semmiféle összefüggésben nincs azzal, hogy hogy dolgozol föl. Tehát, mondjuk a Vátiban, amikor egy szobában ültünk, akkor elvárták, hogy fénymásolat formájában adj ki egy házat, és függetlenül attól, hogy milyen gondolatod volt, ennek volt egy menete, le kellett menni a fénymásolóba meg fejesvonalzót szereltél az asztalodra, csőtollal rajzoltál, hogy lehessen látni, stb. Én a CAD-et ugyanilyenek tartom. Egyszer talán ezek a CAD-ek intelligensek lesznek. A számítógépes építészeti programok, amiket én ismerek, és azt mondhatom neked, hogy gyakorlatilag majdnem mindegyiket ismerem, ami van az országban, jó néhányat ki is próbáltam, ezek roppant kezdetlegesek. Mindig a nagyapám autója jut eszembe a háború előtt, egy nagy Adler volt, azt hiszem, nem emlékszem rá pontosan; egy baromi nagy nyitott autó és egy nagy történés volt, mikor ezzel valahova elmentek, de gyakorlatilag használhatatlan volt, mert hol beázott, hol nem tudom, mi történt vele. Ezek a mostani CAD-ek ugyanilyenek, de a századfordulón bizonyos úri körökben egy fiatalembernek kellett, hogy legyen autója, és ma ugyanilyen elvárások vannak bizonyos körökben az építésszel szemben. Olyan nagy építésszel, mint mondjuk az Imre, vele szemben nem, de olyan kaliberű építésszel, mint én, igenis vannak. Én is így csöppentem bele ebbe, hogy rajzoltam Esztergomba egy házat egy svéd cégnek és ezek a svédek nagyon meg voltak velem elégedve, az elején nagyon jó viszony alakult ki közöttünk, nagyon kedvesek voltak, mindenben támogattak, és azt mondták, hogy nagyon hisznek bennem, dehát ilyen ázsiai módszerekkel, hogy egy ember kézzel rajzoljon egy házat, nem lehet dolgozni. Természetesen mondtam, hogy ez egy eszeveszett marhaság, ma is azt mondom, semmi köze nincs a háznak a feldolgozás módszeréhez, de kicipeltek kétszer Svédországba és rájöttem arra, hogy én ezt egyszerűen nem tudom kikerülni, mert abban az építetési rétegben, akiknek ma is dolgozom, ez fontos. Ne gondold, semmiféle rossz érzés nincsen bennem velük szemben, csak egy egész más gondolko-

dásmódú társaság. Van, akinek a lexikális műveltsége nagy, van, aki inkább intuitív típus; a zenéhez ért vagy az irodalomhoz, vagy az Isten tudja kicsodához, de tulajdonképpen rajzokból nem tudják megítélni, milyen egy ház. Tehát az építész bekerül egy csapdába; mint Goethe meséjében a kígyó, akinek át kellene mennie a folyón, de ehhez hídra van szüksége. Én mondjuk hiszek abban, hogy baromi jó, amit rajzolok, de van a folyó, és én ezen nem tudok átmenni, mert egy orvosprofesszor vagy egy menedzser vagy akárki, akit én nagyon kedvelek személy szerint, és nálam sokkal jobb ember, csak nem tudom vele elhitetni, hogy ilyen házat kellene építenie. Tehát ez arról szól, hogy egy egzakt, hüvös, mondjuk, hogy tudományos módszerrel tudok megközelíteni valamit, mintha egy orvosi röntgen vagy nem tudom mi a fene volna a házról. Így tudom elhitetni valakivel, hogy át fogunk érní a folyó túloldalára. Olyan még eddig soha nem volt, hogy valaki utált volna egy házat, amit építettem neki..

És ha rajzolsz tíz jó távlati képet szabadkézzel?

Az csak ront a dolgon szerintem. Én ezzel próbálkoztam, de az ront a dolgon, akkor az emberek általában megijednek. Vegyünk egy esetet, hogy idejön hozzád, mondjuk egy intelligens, kedves asszony, tévés személyiség, aki művelt, milliófelé járt a világban, azzal jön, hogy ő nem akar olyan baromi ronda házat, mint a többi, teljesen szabad kezét ad, meg minden. Rajzolsz neki egy házat, és baromira megijed, hogy Jézus Mária, hát azért ennyire nem gondoltam, és hogy éppen a múltkor járt Bécsben és hogy nézzem meg, hogy a Hundertwassernak milyen háza van, hogy az tulajdonképpen olyan mint a többi, csak vidámabb. Én mondom neki, hogy akkor a Hundertwasserral kellene házat rajzoltatni, meg hogy nem egészen erről van szó, meg én nem vidámabb házat rajzolok, hanem van egy meggyőződése, hogy milyen házat kell, de ezek a dolgok általában megijeszítik az embereket. Akkor vagy rá tudod arra venni, hogy menjen el megnézni egy régebbi házadat, ami tulajdonképpen teljesen normális, egy család tud benne élni, semmi különös dolog nincs benne, vagy, biztos te is átéltél ilyeneket, vannak törések egy építetővel kapcsolatban. Ha számítógéppel dolgozol, ezek nincsenek. Nem jelennek meg. Azért nem jelennek meg, mert az emberekbe, Isten tudja miért, valahogy beépül egy ilyen furcsa reakció. Ha elmész egy orvoshoz, az csináltat egy röntgent, és utána kiírja egy számítógép, hogy mit tudom én, milyen latin nevű betegségek vannak, akkor vagy megijedsz, hogy nemsokára meghalsz, vagy nem, mindenesetre azt nem mondod, hogy ez az orvos egy marha és nem mérsz el egy másikhoz. Ha viszont elmész egy természetgyógyászhoz, akkor vagy hiszel benne, vagy nem. Tehát ott sokkal hamarabb felmerül benned egy kétely az egész iránt, mint az előbb.

Ezenkívül természetesen vannak a számítógépnek előnyei, nem kell kottázni meg ilyenek, de ezek nem lényegesek. Tehát az én számomra tulajdonképpen az a fontos, hogy például egy tervzsűrin mi történik. Voltam tegnapelőtt a II. kerületben, ahol ott volt a Szrogh Gyuri bácsi által vezetett építészeti zsűri, te tudod, hogy mit jelent egy ilyen történet, nem jelent kifejezetten hátszelet ezeknek a fajta terveknek, de ha beviszel egy számítógépes rajzot, akkor az

nem nagyon támadható, mert nem tudnak vele mit kezdeni, mert ez egzakt, mert nem tudják azt mondani, hogy ez ilyen meg olyan. Tulajdonképpen ezen a dolog elmegy másfelé. Szóval olyasmi, mint hogyha felépítenél egy pontonhidat a folyón, ezen át tudsz menni, és az egész probléma, ami eddig volt, megszűnik. Őszintén szólva, erről szól a dolog a számítógéppel.

Van egy másik oldala, hogy ezeket a CAD programokat gyakorlatilag egy raszteres gondolkodásra találták ki, hogy egy házat nagyon egyszerű megrajzolni vele, aminek tíz emelete egyforma egymás fölött.

Amikről te beszélsz, azok az építészeti programok. Ilyen például az ArchiCad, a Nemetschek, az Auto Architect, millió ilyen van, ezeket én ismerem, ezek szerintem szemetek. Szóval ezek nem építészeti programok.

De akkor te milyen szoftverrel dolgozol?

Ez, amivel mi dolgozunk, ez egy geometriai program, úgy hívják, hogy Autocad, ez a legprimitívebb dolog a világon, ez egy alapprogram. Egy geometriai program, amivel a csigától kezdve a világon bármit meg tudsz rajzolni, bármit a térben nagyon egzaktul meg tudsz határozni. Gondolj a háború előtti autóra, vannak technikai nehézségei, például be kell kurblizni, de ezeken úrrá tudsz lenni, ha egyszer egy ilyen autóval elindultál, az nyilván egy fantasztikus dolog volt, adott egy nagyfokú szabadságot. Ennél ugyanígy van. Tehát egyrészt korlátoz, hogy egy géphez vagy kötve ahelyett, hogy a zsebedből elővennél egy papírt és skiccelnél valamit, tehát ez nyilván egy bonyolult dolog, de óriási előnyének látom, hogy egy olyan egzakt geometriát tudsz bármiféle bonyolult állatból, organizmusból, akármiből felépíteni, ami utána támadhatatlan. Egy kivitelezőnek vagy bármilyen kollégának teljesen egzakt módon meg tudod mondani, vagy meg tudod mutatni, sőt tetszőleges helyről le is tudod fényképezni a meg nem épült házat – tehát védetté válsz.

Tudsz mást is, aki Autocad programmal tervez?

Nem. Én két helyen találkoztam ilyennel, egyszer felzárasen Hollandiában, egyszer mélyebben Svédországban. A svédországi feldolgozás is, ahová engem kivittek, kudarc lett a végén. Az Autocad egy alapprogram, ez olyan mintha valaki elvégez egy középiskolát és az építészeti programok ezek után olyanok, mintha valaki az Ybl-t elvégzi. Tehát bizonyos fokú szakmai rutinok épülnek rá, hogy tud konzignációt csinálni meg ilyeneket, de ugyanakkor nem a szabad tervezés felé, nem a saját személyiség kifejezése felé megy, hanem egy ilyen savanyú, beszűkült, hogy is mondjam neked, szögletes szaki lesz belőle. Gondolj például a blokkos házakra. Amivel mi Svédországban dolgoztunk, azon a gépen rajta volt ez a bizonyos Autocad, amelyik borzasztó spród, nehezen kezelhető, nehezen tanulható meg, millió hibája van, amiket össze-vissza kell korrigálni, de ez ugyanolyan, mintha agyaggal dolgozol, például hogyha modellt építesz, azt is locsolgatni kell, ezzel is rengeteg a vesződség. Azon a gépen is rajta volt az Autocad és azon egy

Autoarchitect nevű program, amelyik ennek egy építészeti rutinja és ezzel pillanatok alatt feldolgozták az alaprajzokat, amit mi – akkor az egy elég nagy műterem volt, biztos emlékszel – mi nyolcan egy hónapig csináltunk, azt ők elvégezték ketten két nap alatt, megrajzolták az alaprajzokat, de utána az egész házzal semmit nem tudtak kezdeni, mert ez egy építészeti program volt. Építészeti programmal organikus formájú épületet nem lehet kezelni. Fizikai képtelenség.

Hogy fogadják a kivitelezők a számítógépes rajzot? Ha egy kőművesnek odaadsz egy ilyen rajzot, akkor ez számára ugyanolyan, mintha egy fénymásolatot kapna?

Nem, de tulajdonképpen nagyon jól fogadják. Szóval először furcsállják, az első házam, amelyik Solymárra készült, még azóta se fejeződött be, ennek más oka van, ott egy elég bonyolult, ragasztott tartókból összeállított, többszörösen összemetszett forgásfelületekből álló valami volt. Először kiröhögtek ezekkel, hogy hát most ne perspektivákat hozzak, hanem nem tudom mit, mondtam, hogy jó, rendben van, és akkor végig bekottáztuk ezeket a fákat, és akkor tulajdonképpen megadták magukat. Szóval nem tudnak mit tenni, mert egyszerűen egy óriási hatalom van emögött. Tehát ha rajzolsz egy rettenetesen bonyolult házat, ahol a tizedik ilyen szegmens formájú vagy elliptikus vagy parabolikus vagy nem tudom milyen ragasztott tartó belemetsz a másikba, akkor is a ház készen van a gépben. Ez ennek a dolognak a költsége, még ha furcsa is költségről beszélni egy ilyen spród, építészeti szempontból rettenetesen primitív rendszer esetében. Ahogy egy repülőgép is technikai konstrukció és mégis van benne valami költői, mert olyan szituációba tud téged hozni, amikbe különben nem kerülnél. Ebben van egy ugyanilyen dolog, hogy a ház az nemcsak ház, hanem az egész világot fel tudod építeni ebben a gépben. És ez nem olyan, mint egy modell, hanem valóban akkora. Ehhez kell egy bizonyos fokú beleélés, hogy az ember beleképzelje magát. Mikor én az elején dolgoztam ezzel és Balatonfűzfőre rajzoltam házakat, akkor azzal kezdtem, hogy a Balatont megmodelleztem, és akkor rátettem Fűzfőnek egy részét és azt a házat, amit oda rajzoltam, és közben énbennem az élt, hogy ezt ott a Balaton partján rajzolom. Lehet, hogy marhaság, de ez a fajta gondolkodás van benne. Tehát nem úgy kezelem, hogy van egy segédeszköz, mondjuk egy logarléc, vagy egy számológép vagy egy fénymásológép vagy nem tudom mi, hanem mint egy bizonyos fajta absztrakciót. Ugyanolyan absztrakció ez számomra, ugyanolyan kivetítése valaminek, mint hogyha agyagból modellezek vagy fából vagy akármiből, tehát mint amikor ülök a kertben és gondolkodom valamiről.

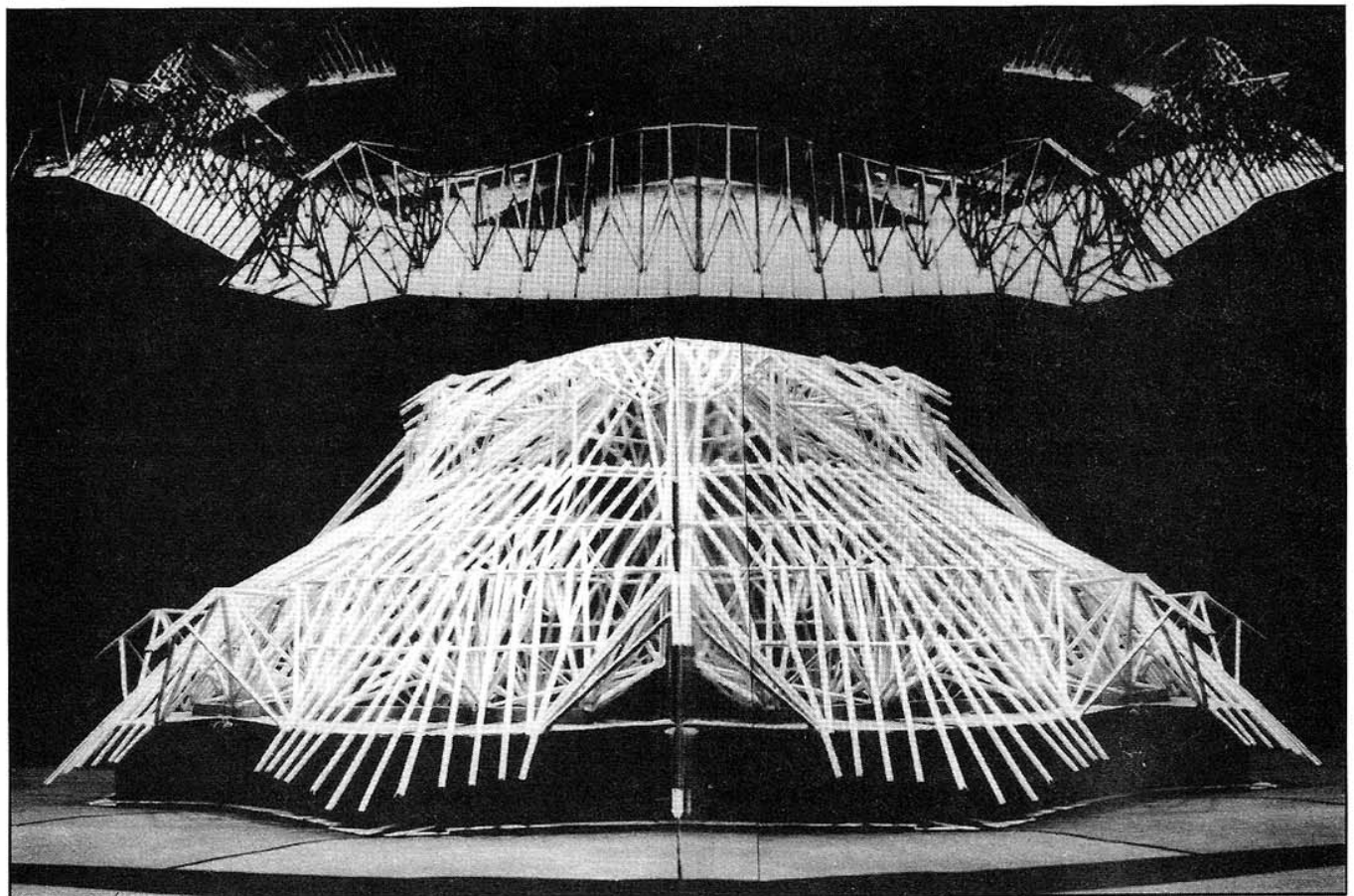
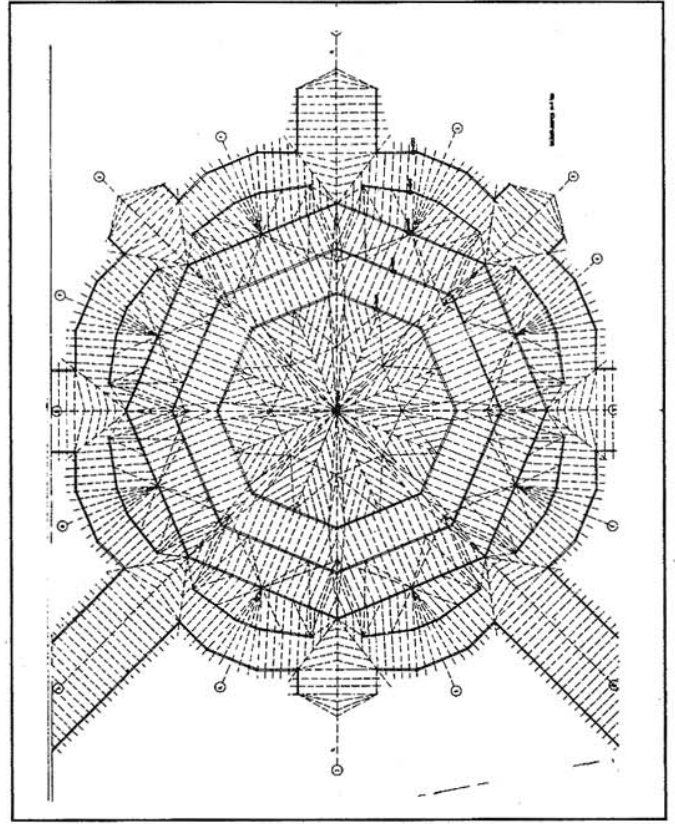
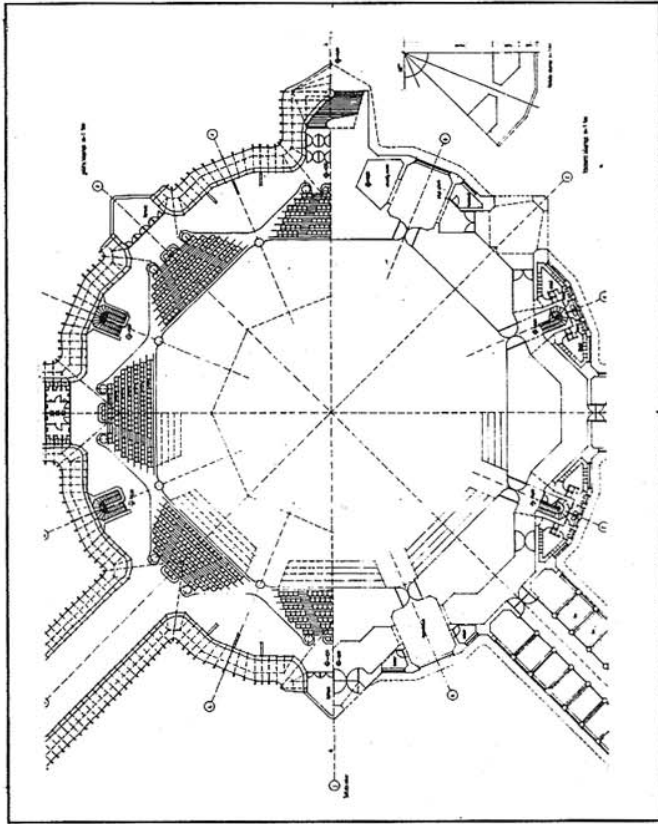
Azok a srácok, akik neked dolgoznak, milyen mértékig kapcsolódnak bele ebbe a szellemi tevékenységbe? Csak technikai kivitelezői ennek a te játéknak, vagy absztrakciónak, vagy ez egy közös játék, tehát ők is lubickolnak közben a Balaton vizében?

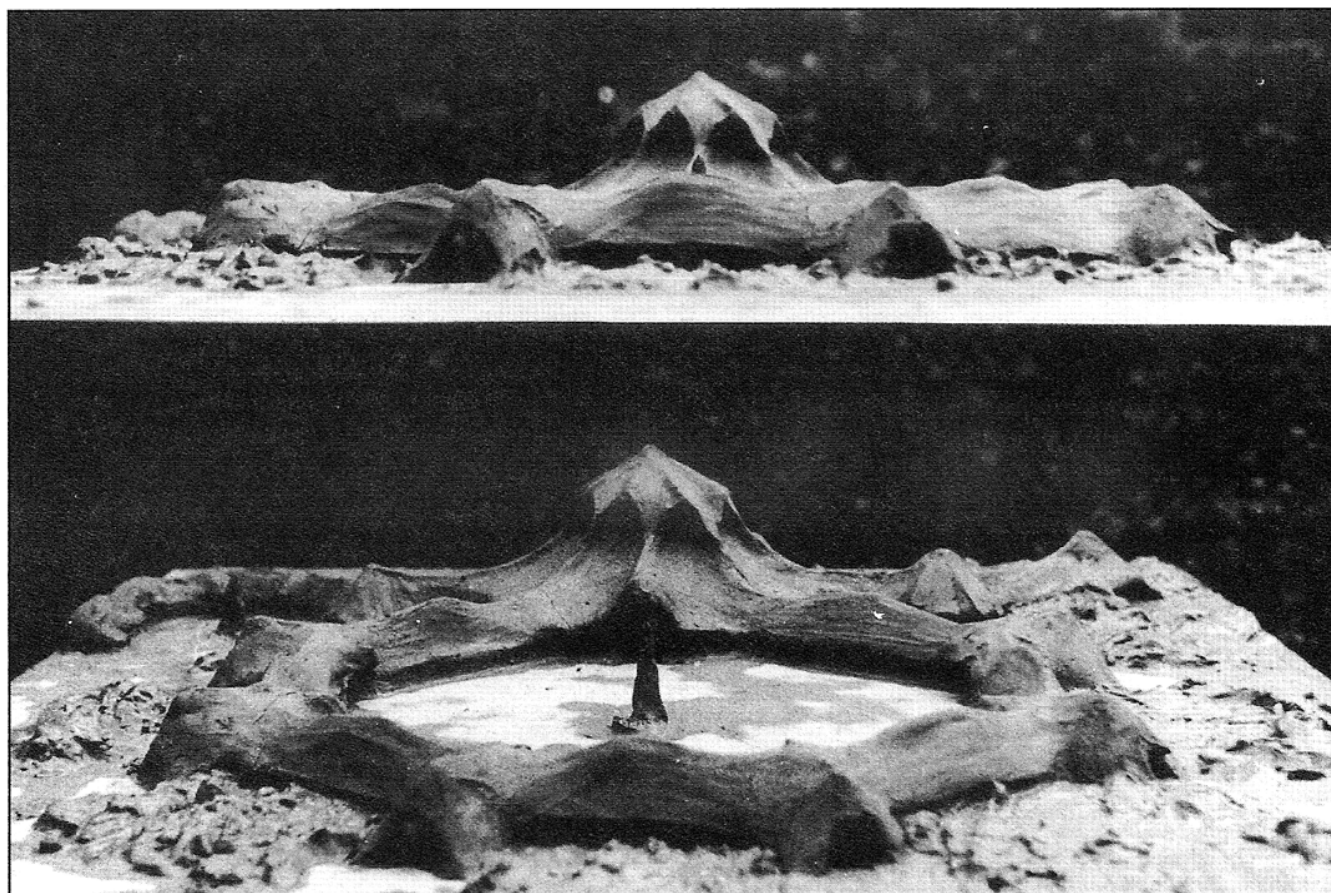
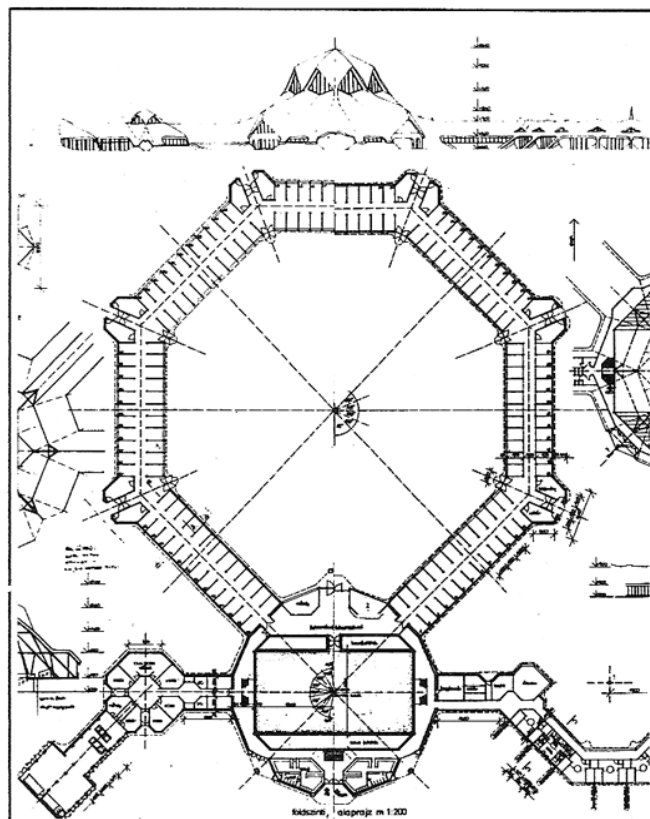
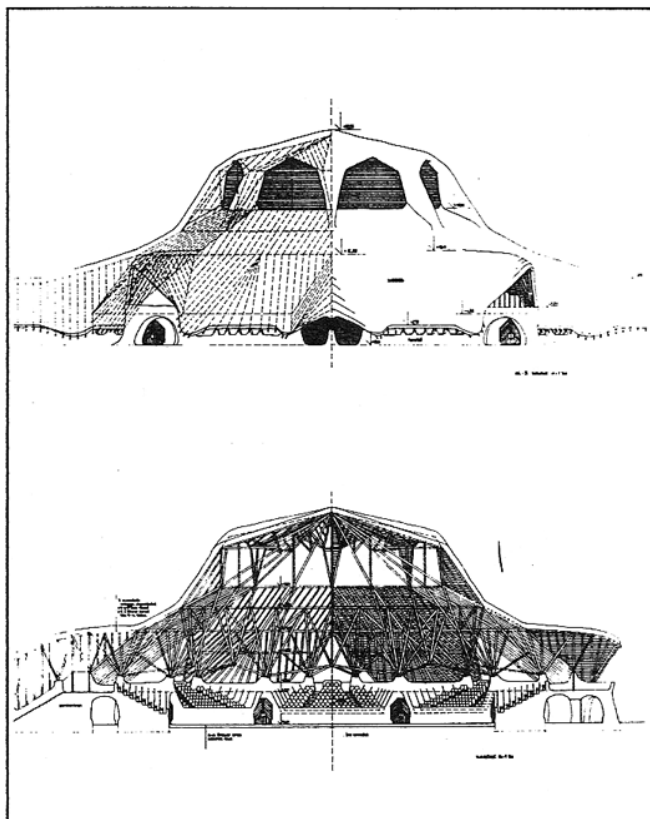
Szerintem közös játék. Nagyon fiatal fiúk, az Ybl-t végezték el egy éve hárman, a Drobni Andris nem, ő kitűnő profi építész. Ez a három fiatal fiú kínlódik a technikával, de még néha én is kínlódok, ne felejtse el, hogy ez azért a

nagypám autója. Tehát be kell kurblizni, leáll az erdőben, beázik, defektet kap, millió probléma van vele. Tehát én óvok minden építészt, minden épeszű embert attól, hogy ebbe belekezdjen. Ez nem olyan mint a mai autó, hogy veszel egy szar autót, beleülsz és ha van benne benzin, akkor hazamész vele. Ez egy nagyon bonyolult dolog, állandóan fejlődik a technika, ami sok pénzbe kerül, ez szerintem egy hobbi, egy örökség. Ez ugyanolyan, mint amikor Festetics herceg vett magának 1900-ban egy autót, ami nem volt normális, mert minden normális ember lovaskocsival járt. Bűdös volt, veszélyes volt, mégis volt valami érdekes benne. Vagy olyan mint a sárkányrepülés, ami ugyanilyen marhaság. De szerintem a srácokban ugyanez működik, és én úgy látom, hogy elég sok mindenbe bele tudnak kapcsolódni és vannak olyan részek, amiket én nem is oldok meg. Tehát csinálunk közösen egy házat, és bizonyos részeket ők oldanak meg. És ha ezt a Hattyú utcai házat végig tudtam velük csinálni, az azt jelenti, hogy olyan nagyon ügyetlenek nem lehetnek.

A tervezésben milyen szintig jutsz el gép nélkül? Tehát ha kitalálsz egy házat, akkor amikor leülsz a gép elé először, akkor neked már kész vázlataid vannak, vagy a fejedben kitalálod, vagy a géppel tervezel?

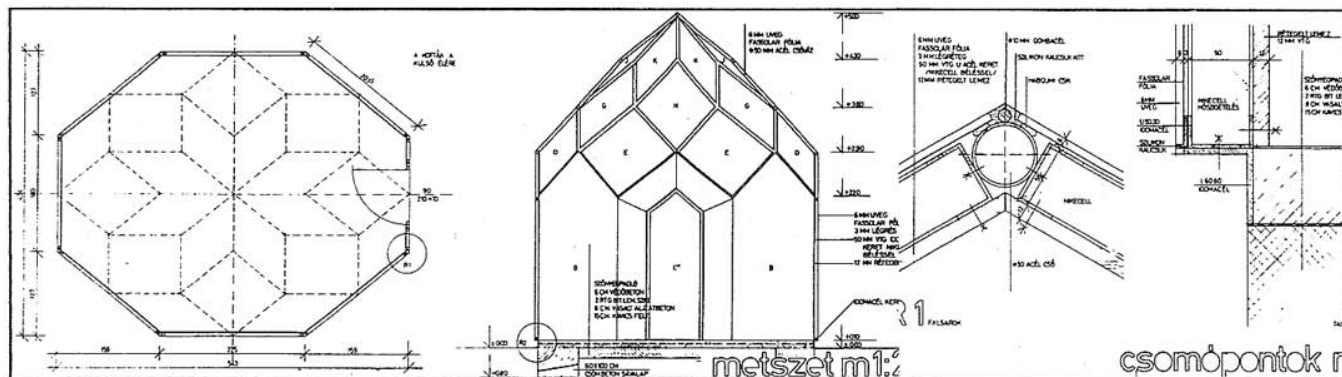
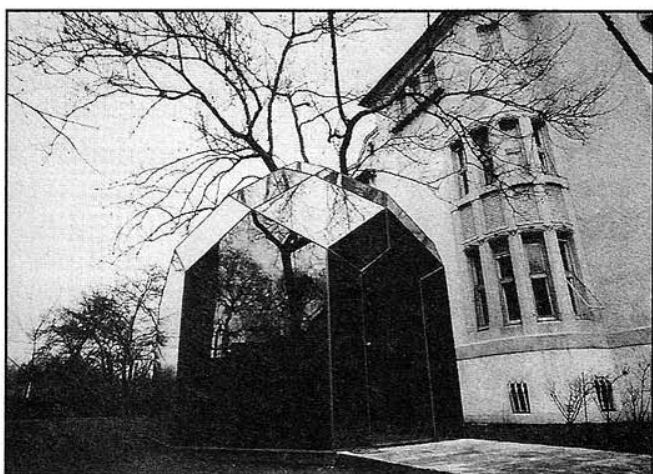
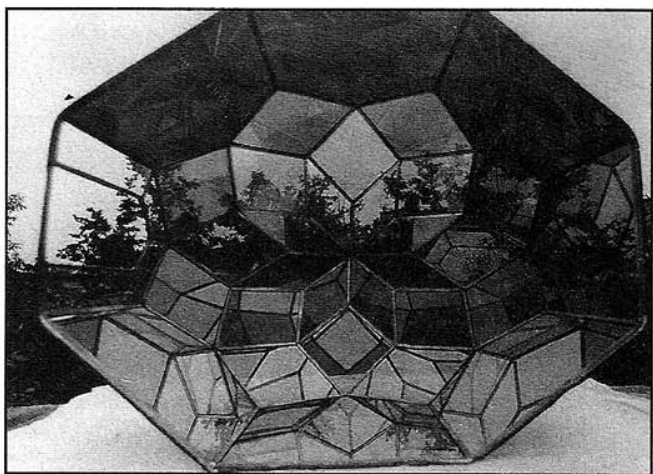
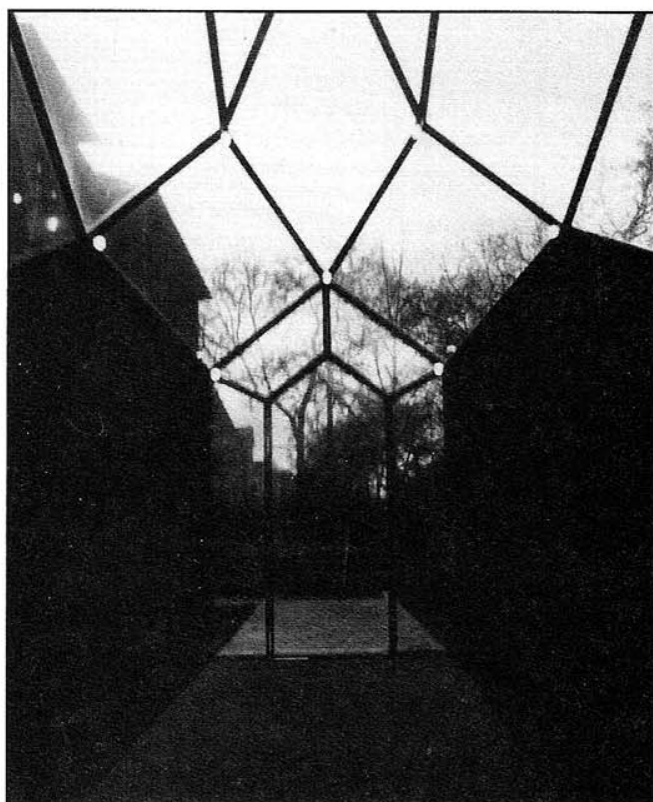
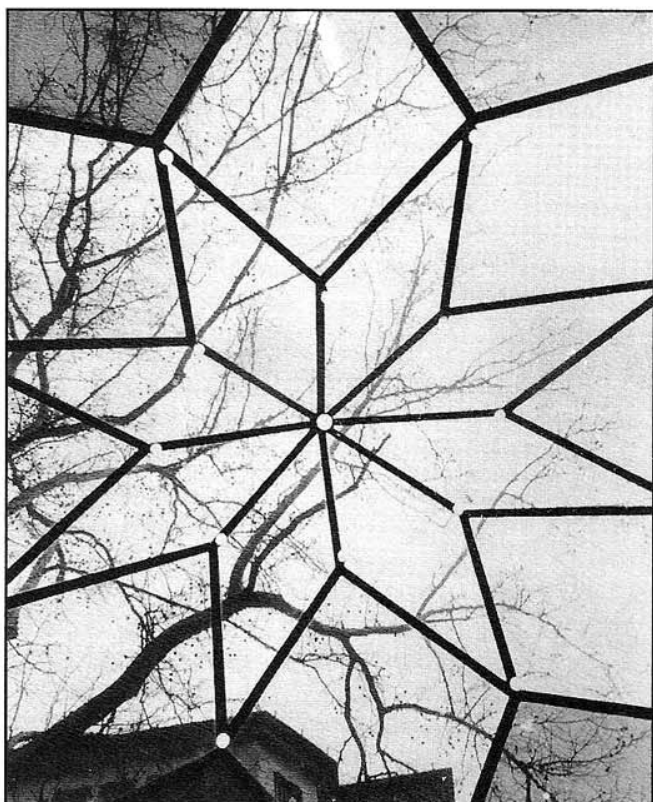
Tervezni az ember mindig a szívével vagy a fejével tervez szerintem, ez most egy ócska közhely volt, de tényleg van benne valami, hát ha rajzolsz, akkor is tudod, hogy mit fogsz lerajzolni. Amikor én ezt elkezdtem, egy jó barátom, egy grafikus azt mondta, hogy ne kezd el. Én is azt mondom, hogy ne kezd el, de ha mégis olyan marha vagy, hogy elkezdjed, akkor fogadd meg, hogy fél évig nem fogsz ceruzát a kezvedbe, mert akkor nem fogod sohasem végigvinni. Én akkor ezt meg is fogadtam, hogy fél évig semmit nem csináltam, hanem ültem ez előtt a vacak előtt és gondolkodtam, hogy ezt hogy a fenébe kell megcsinálni, és amit lerajzoltál volna, azt fejben kitalálod, mert a gépben nem tudtad volna megcsinálni. Tehát egy gondolat kíséretet játszottál, hogy állsz a saját magad háta mögött, és elképzeled, hogy a kezdeddel mit rajzolsz. Tehát fejben lerajzoltad az egészet, mert annyira belénkivódik, hogy valami a papíron jelenik meg, és nem a fejedben, hogy ezen nagyon nehéz túllépni. És hogyha ezen túl tudsz lépni egy fél év múlva, akkor utána ez ugyanolyanná válik, mint egy ceruza. Tehát ahogy nyilván nem kérdeznéd meg magad, hogy mikor fogsz ceruzát egy ház tervezése során, és mikor kezdesz el valamit lerajzolni, ami eddig a fejedben alakult, mert mit tudom én, ültél az autóban és valahol eszedbe jutott valami, ez ugyanúgy nem kérdés. Tehát van, amikor lerajzolom, van, amikor nem rajzolom, csak odaülök a gép elé és gyorsan megpróbálom összerakni. De mondom, ezt én nem tanácsolom senkinek, mert ennek vannak torzulásai, szóval ez egy kicsit olyan, mintha az ember egy tolókkocsiban ülne, tehát merev, mint hogyha kézzel rajzolsz. De vannak előnyei. Ülsz egy autóban, sokkal merev, mint gyalog, mert nem érzed az illatokat, nem érzed, hogy fúj a szél, csomó mindent nem érzel, de hogyha vannak ezzel konkrét céljaid, mert mit tudom én, valahova valamilyen oknál fogva el akarsz jutni, akkor beleülsz, és hamar odaérsz vele.

PEST, STEFÁNIA ÚT – AJTÓSI DŰRER SOR SAROK

ZSITVA TIBORRAL KÖZÖS TERV

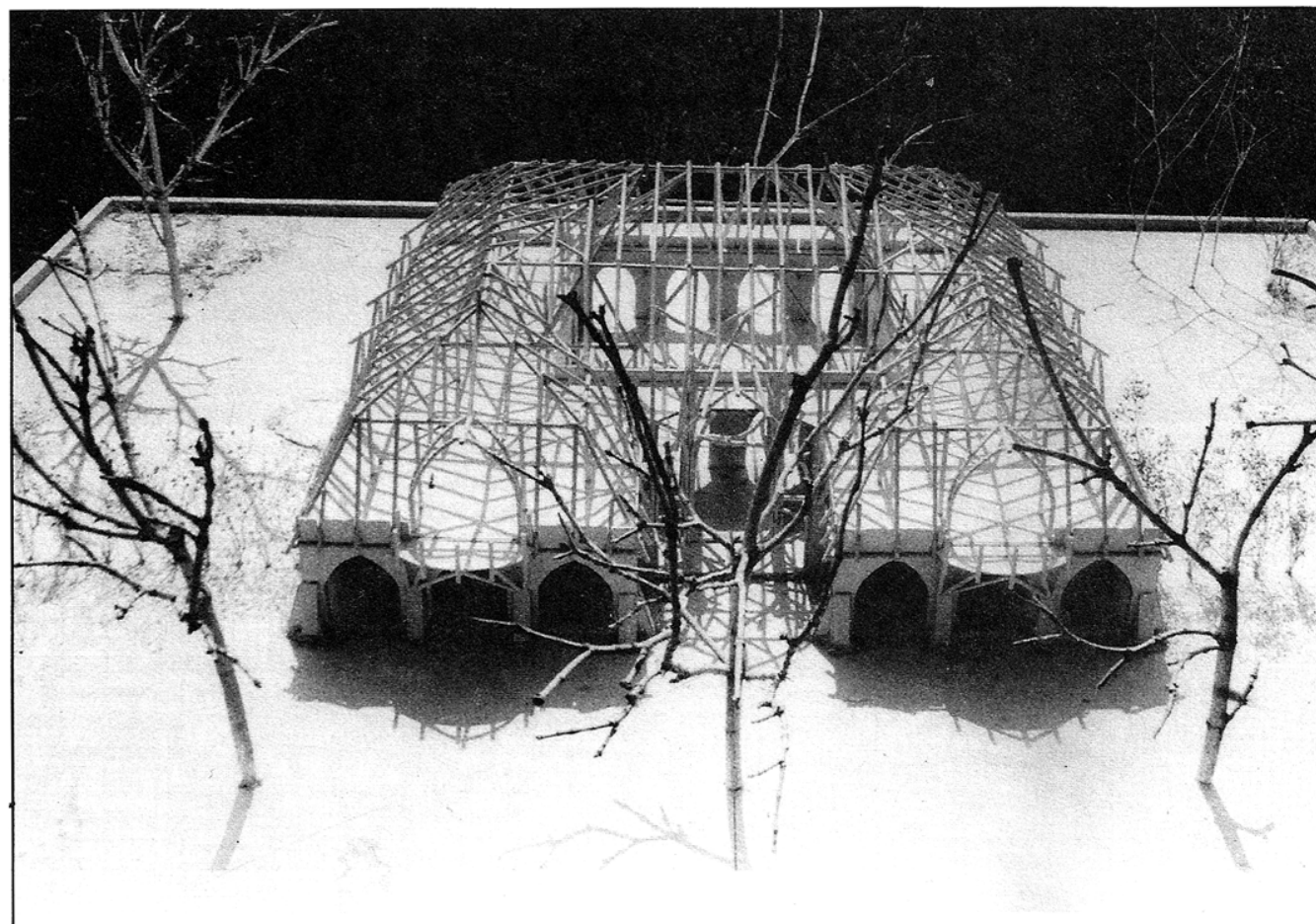
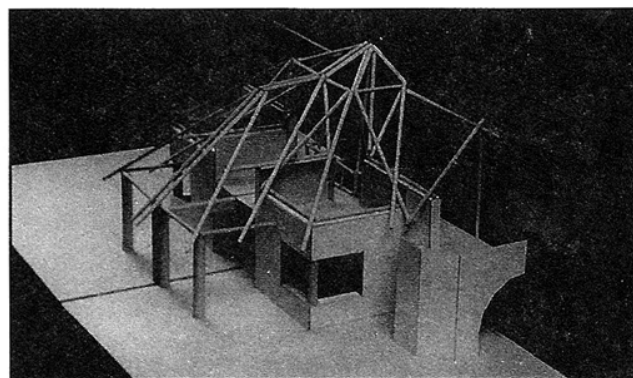
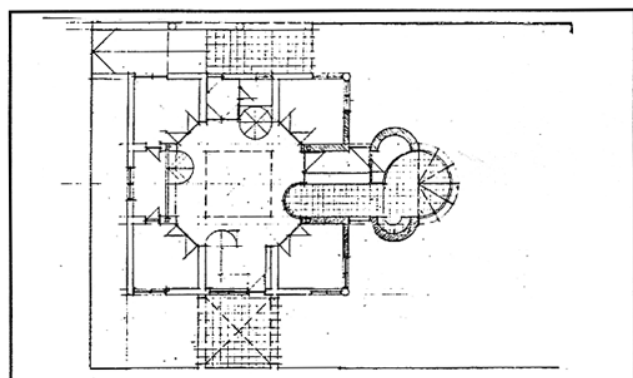
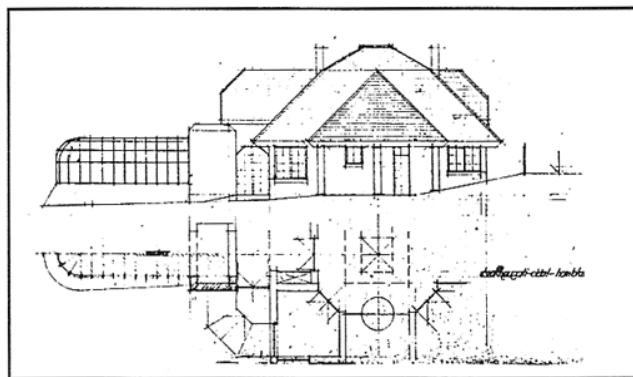
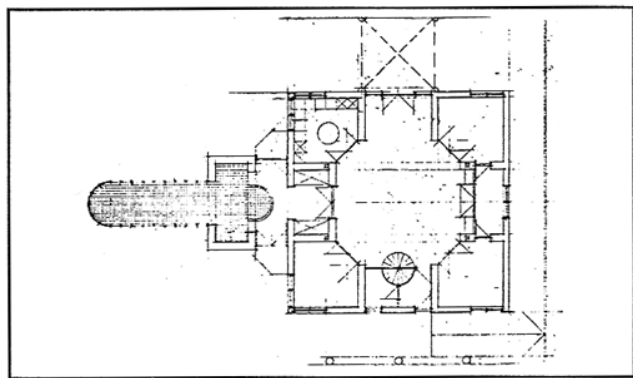

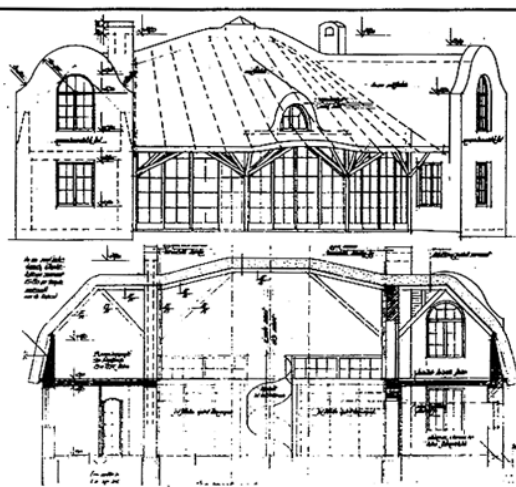
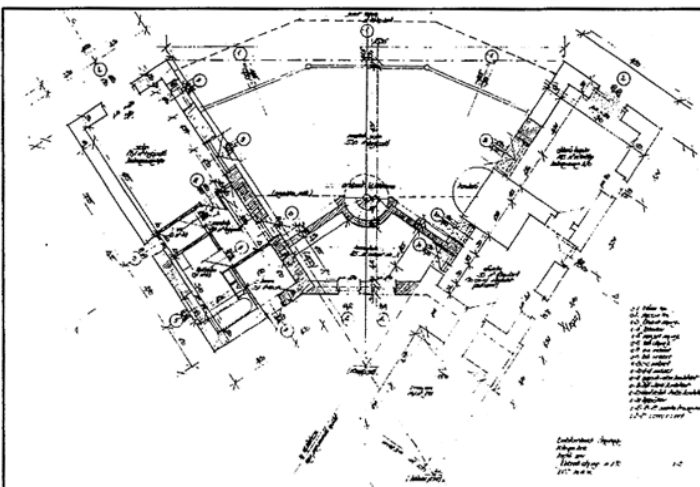
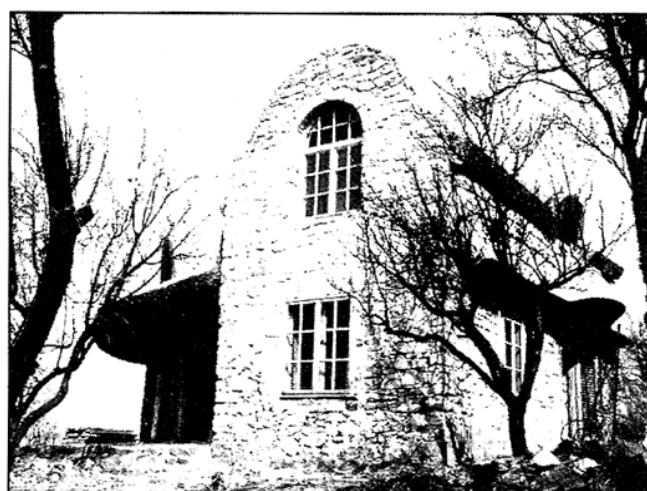
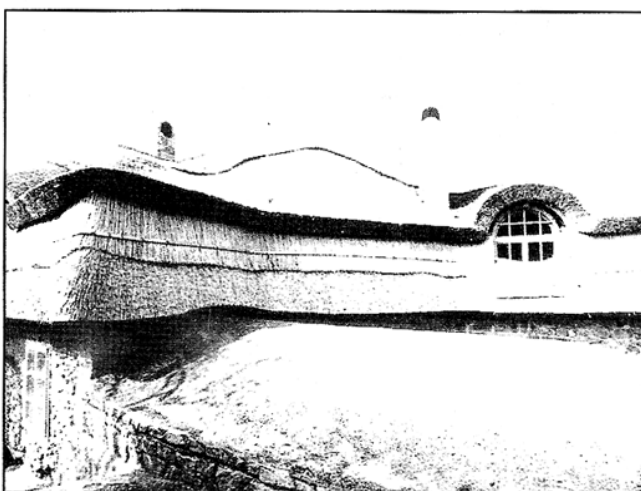
1982.

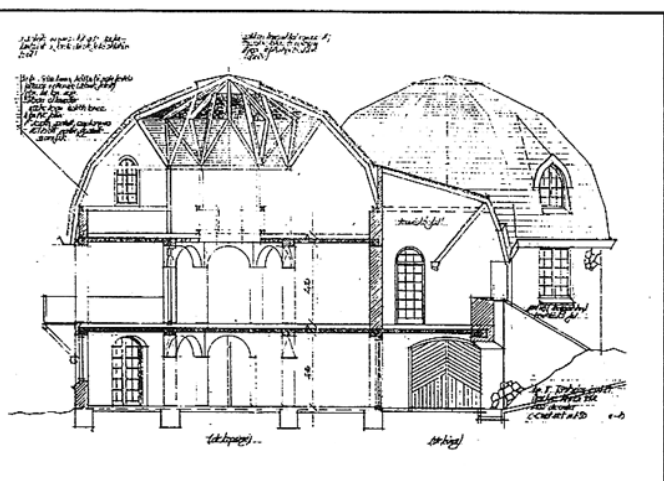
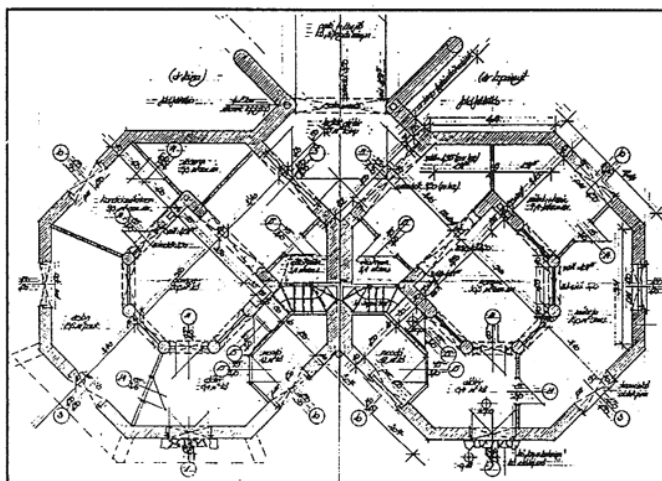
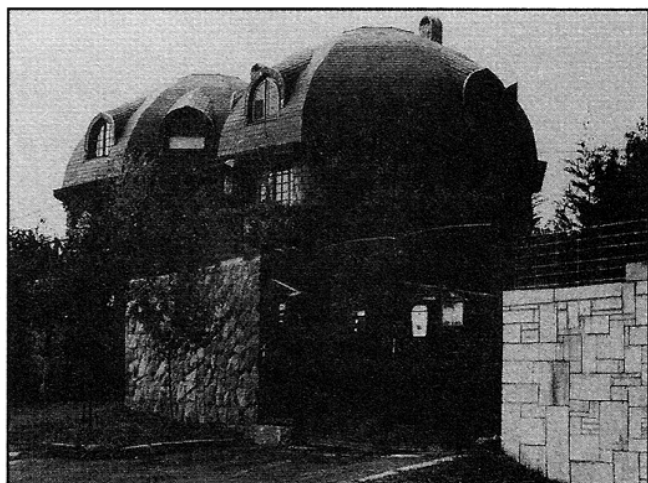
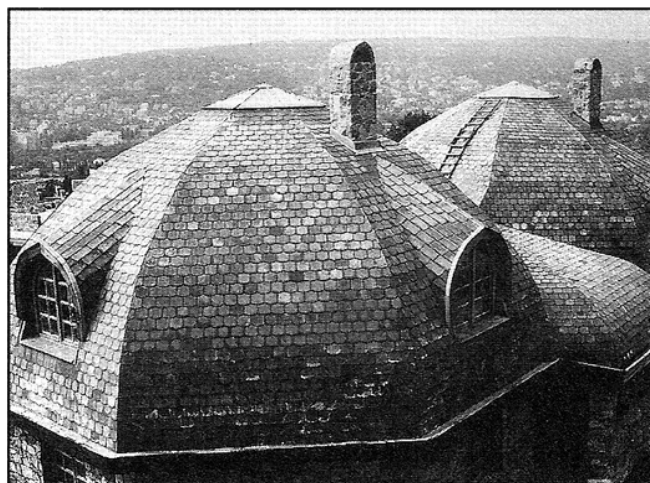
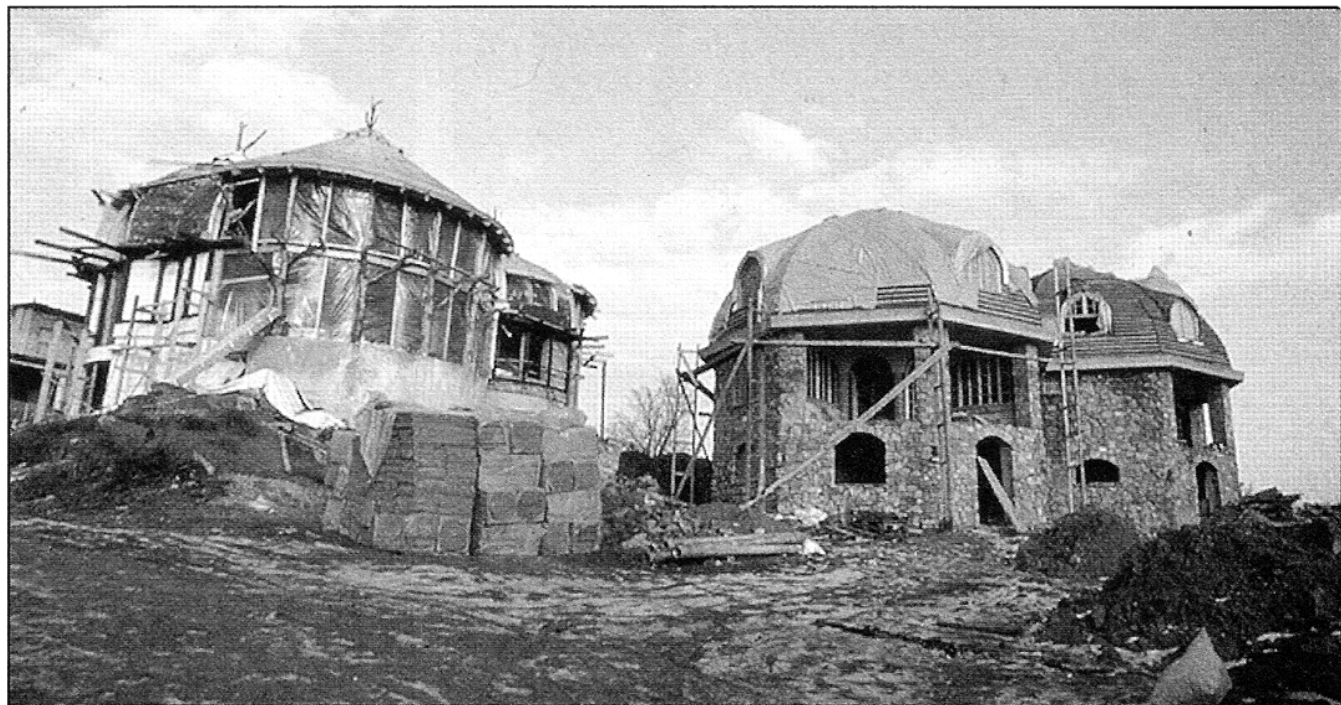
MÁTRAY HÁZ, BÁBOLNA – MESTERISKOLÁS PÁLYÁZAT

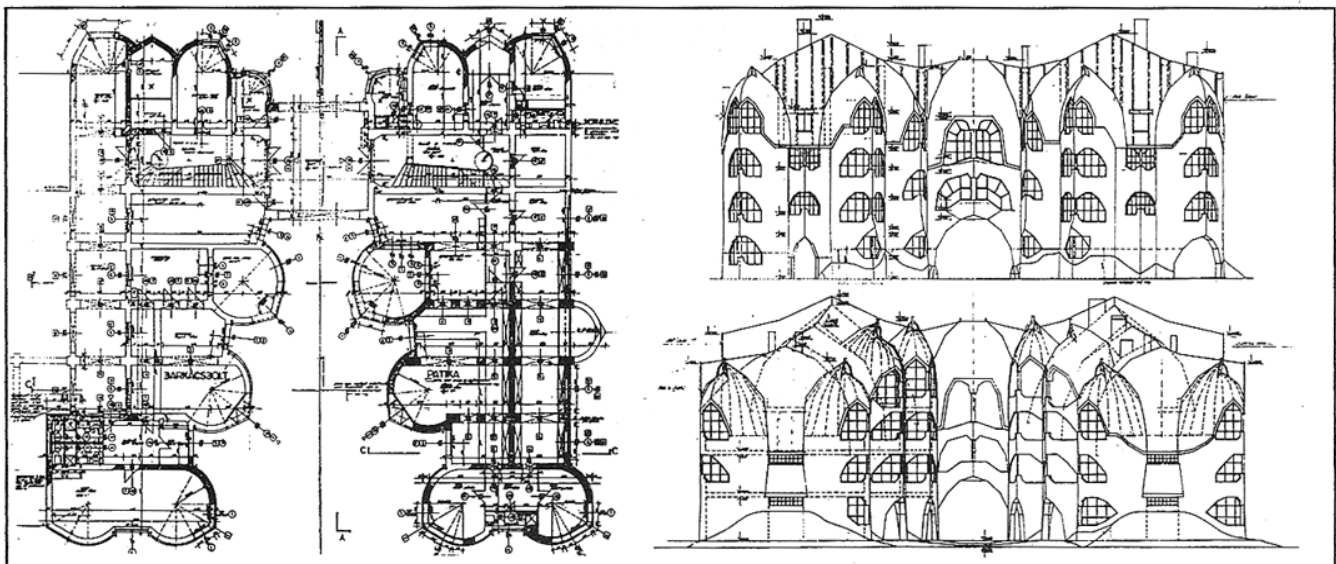
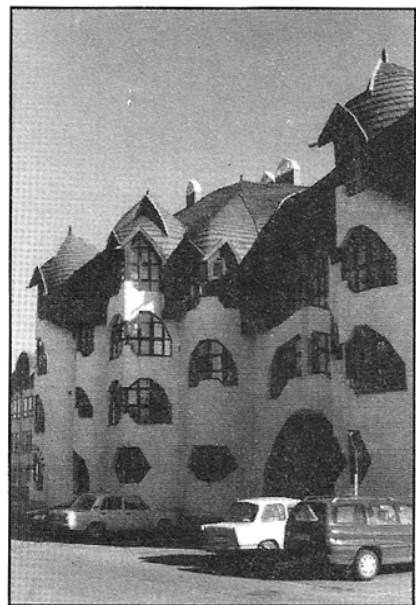
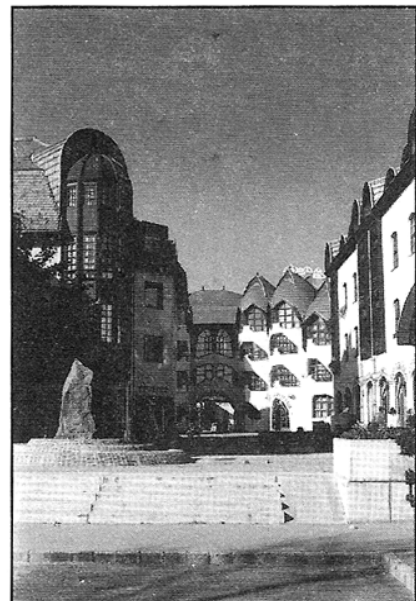
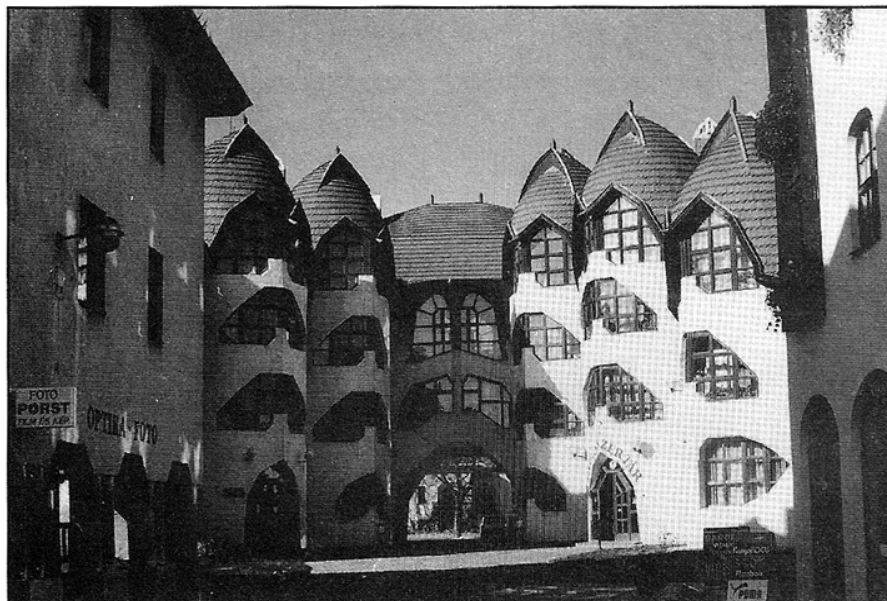
1982.

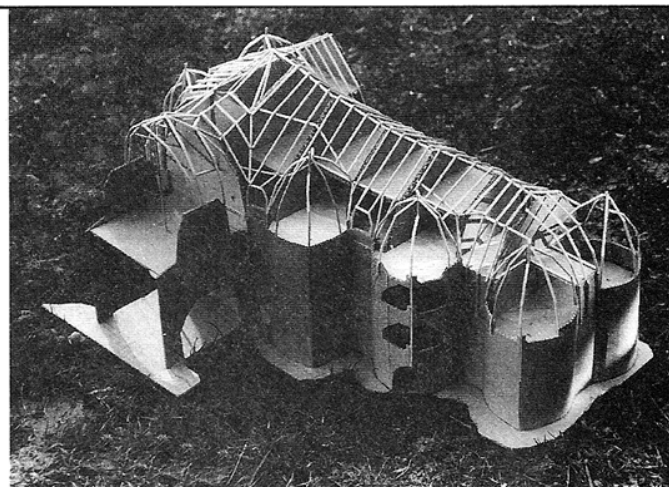
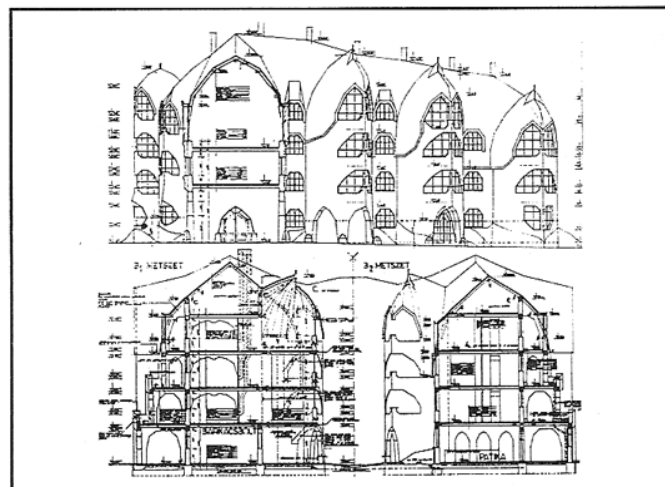
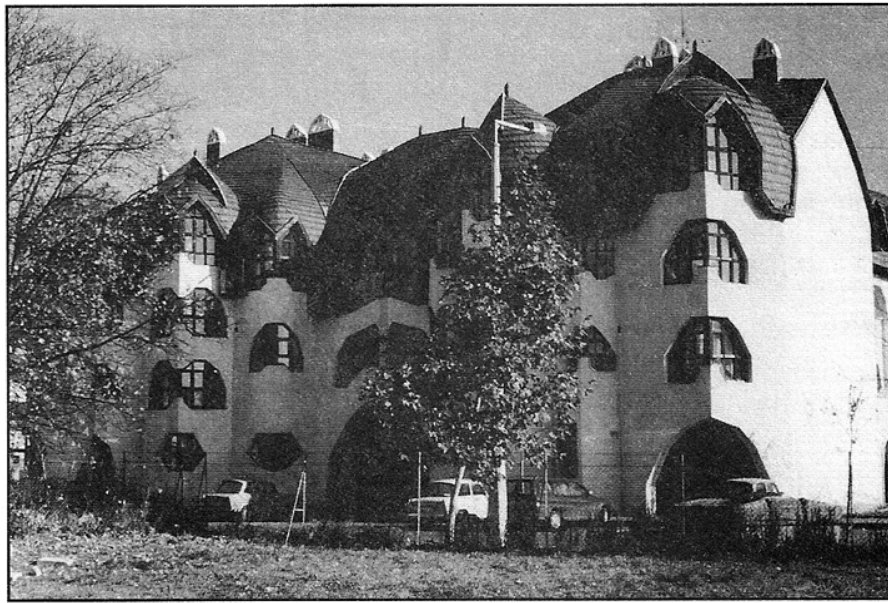
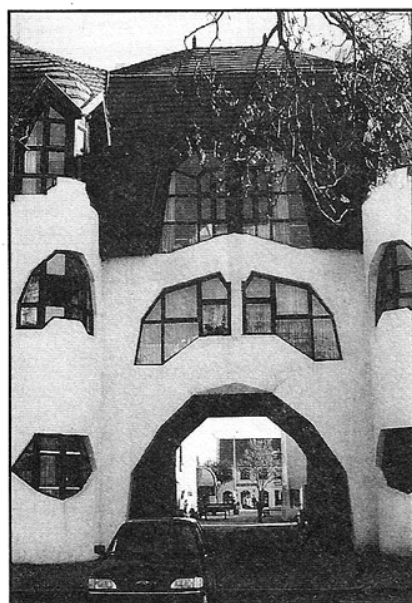
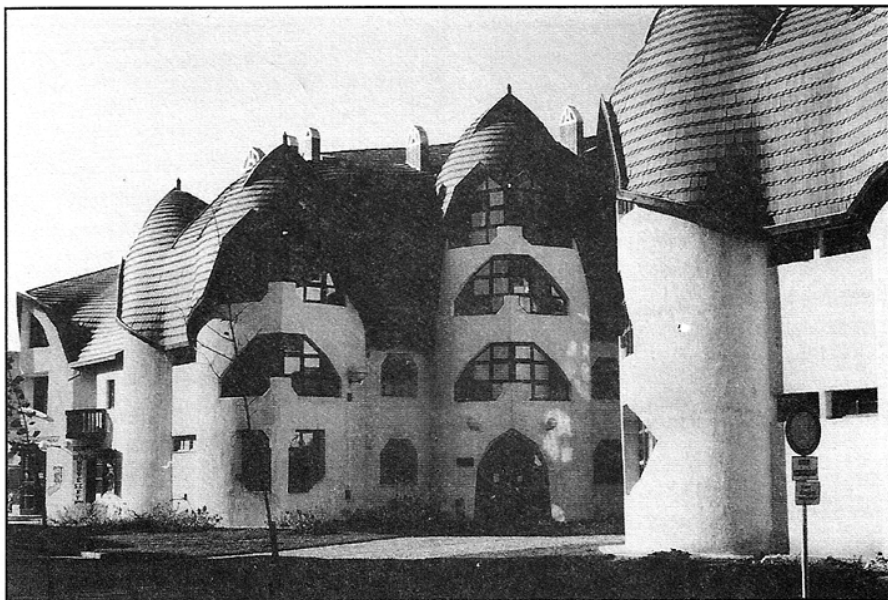
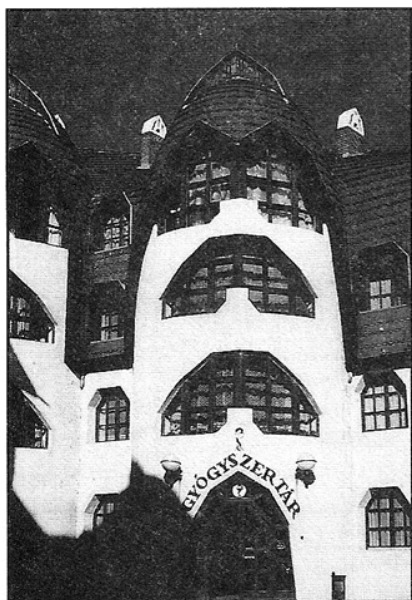
FALUHÁZ, KUNÁGOTA ↓

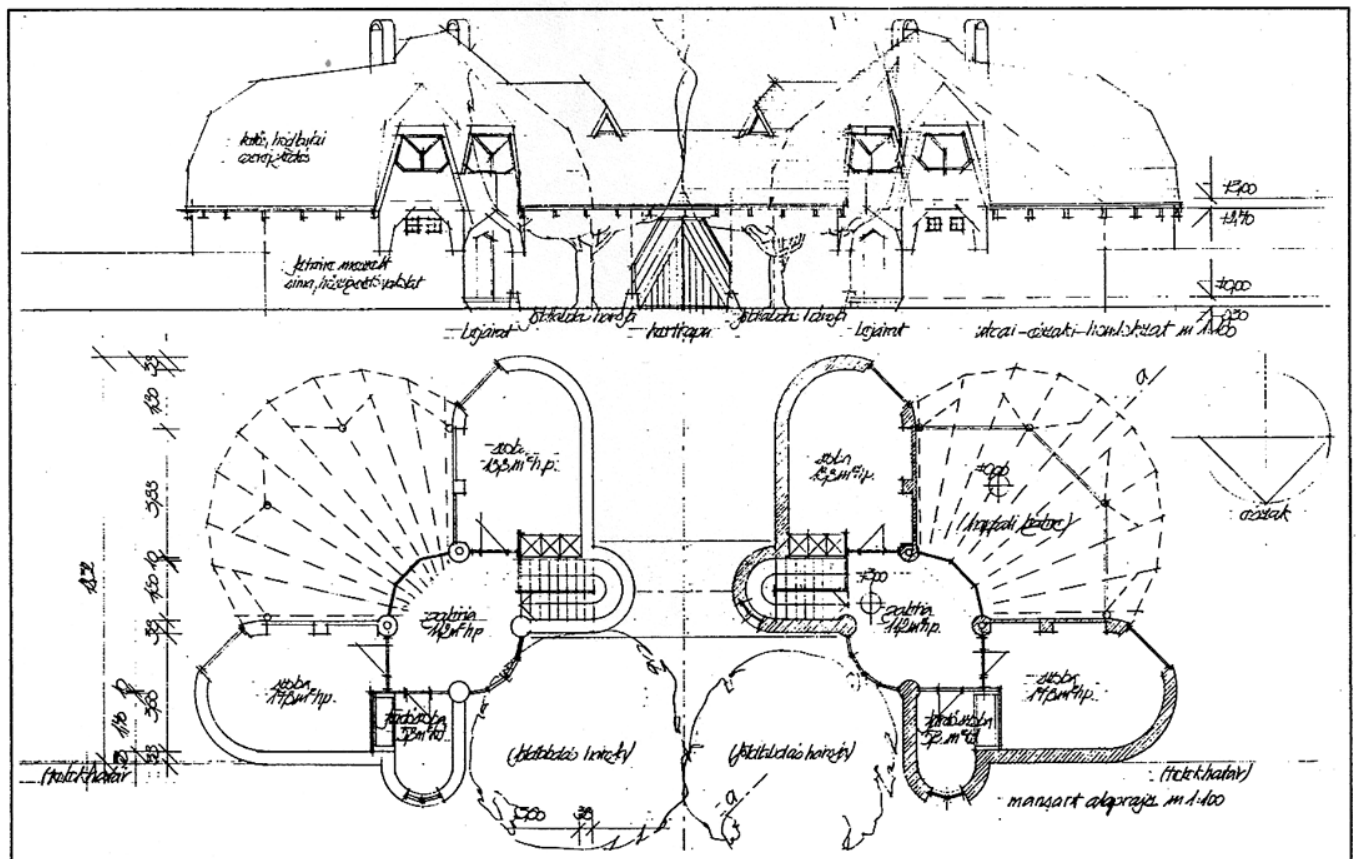

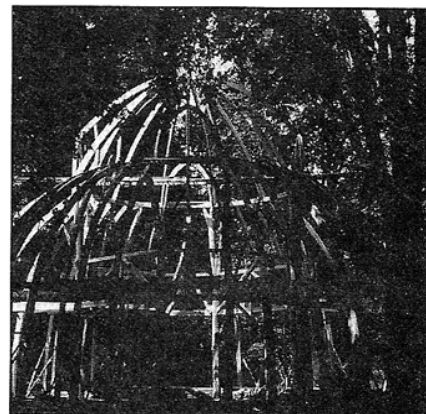
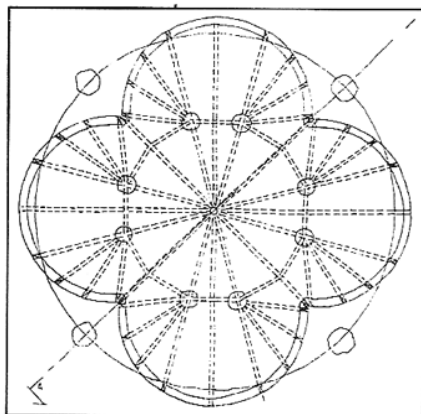
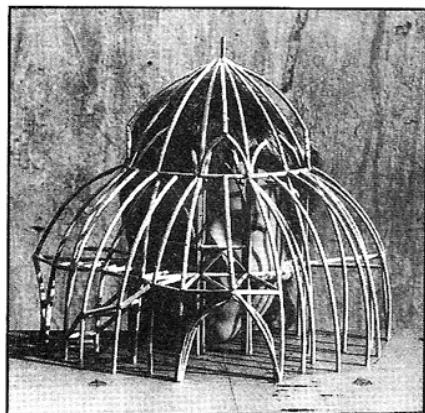
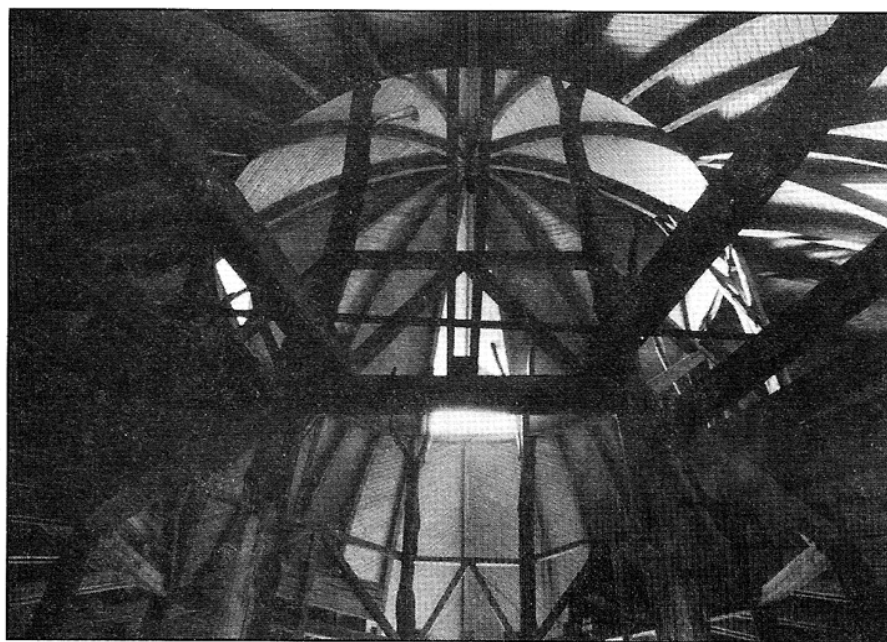
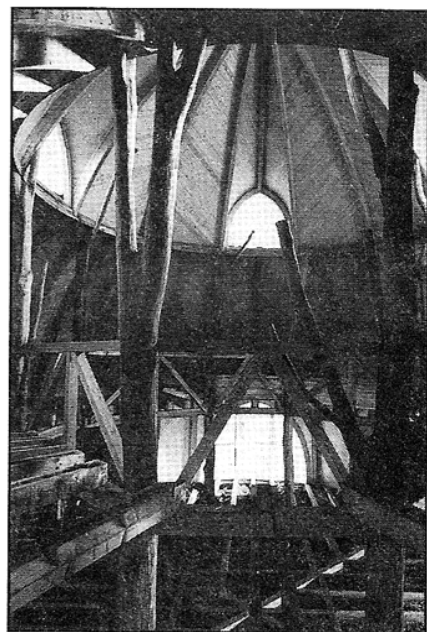
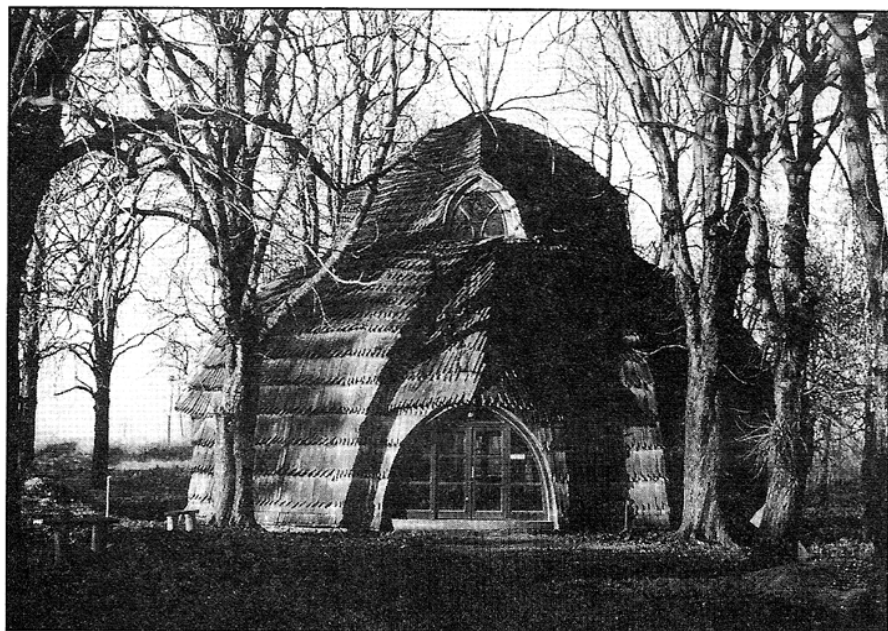

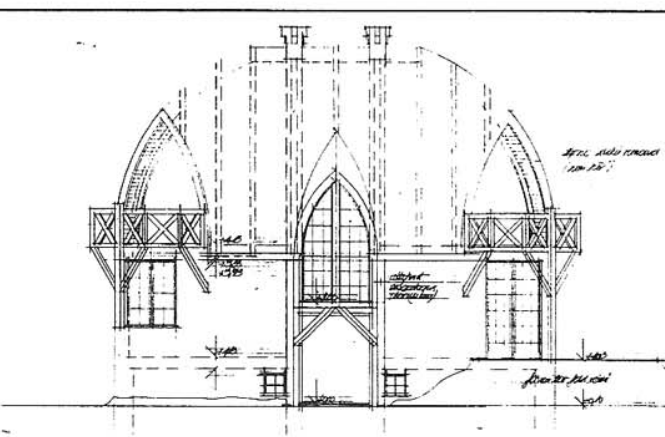
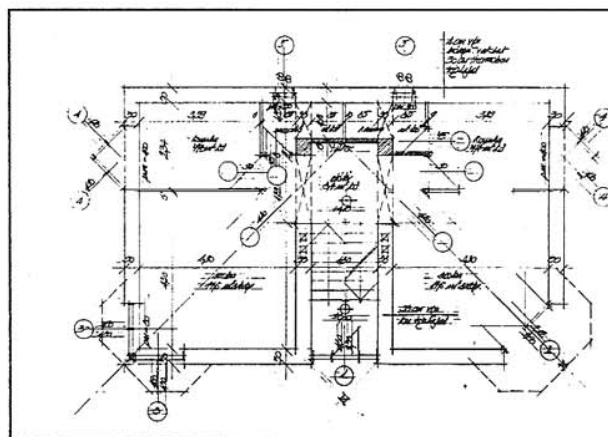
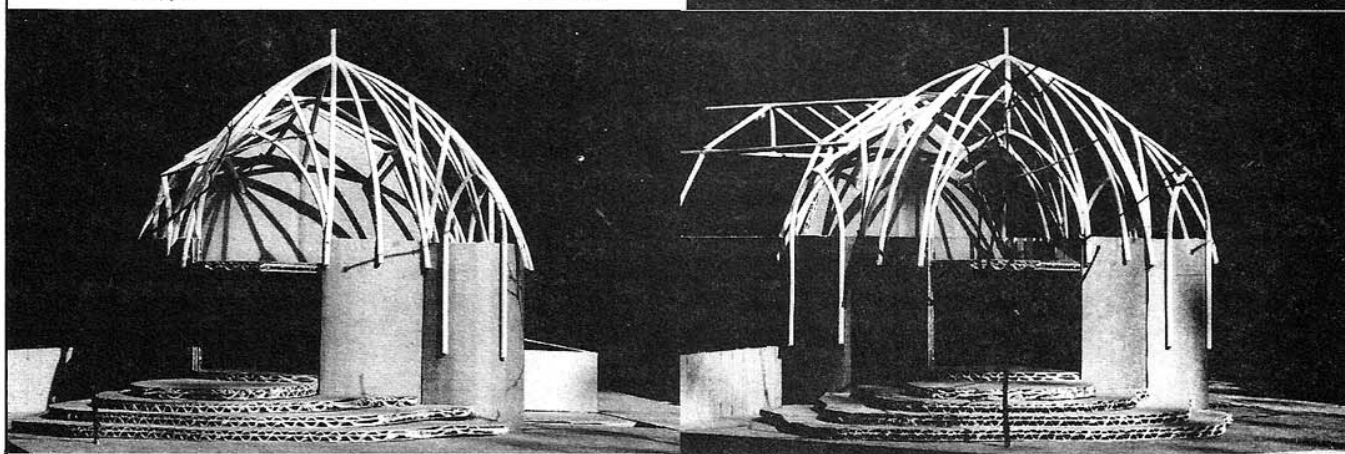
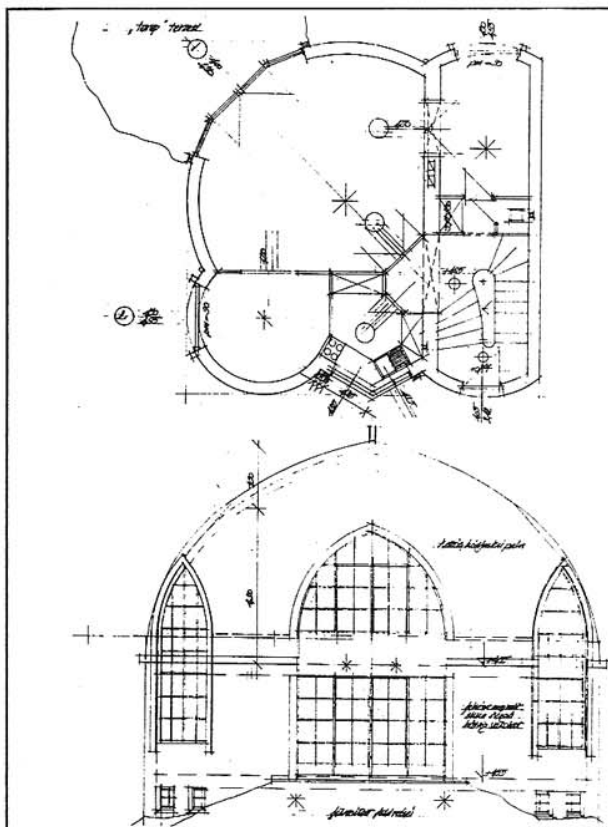

1985

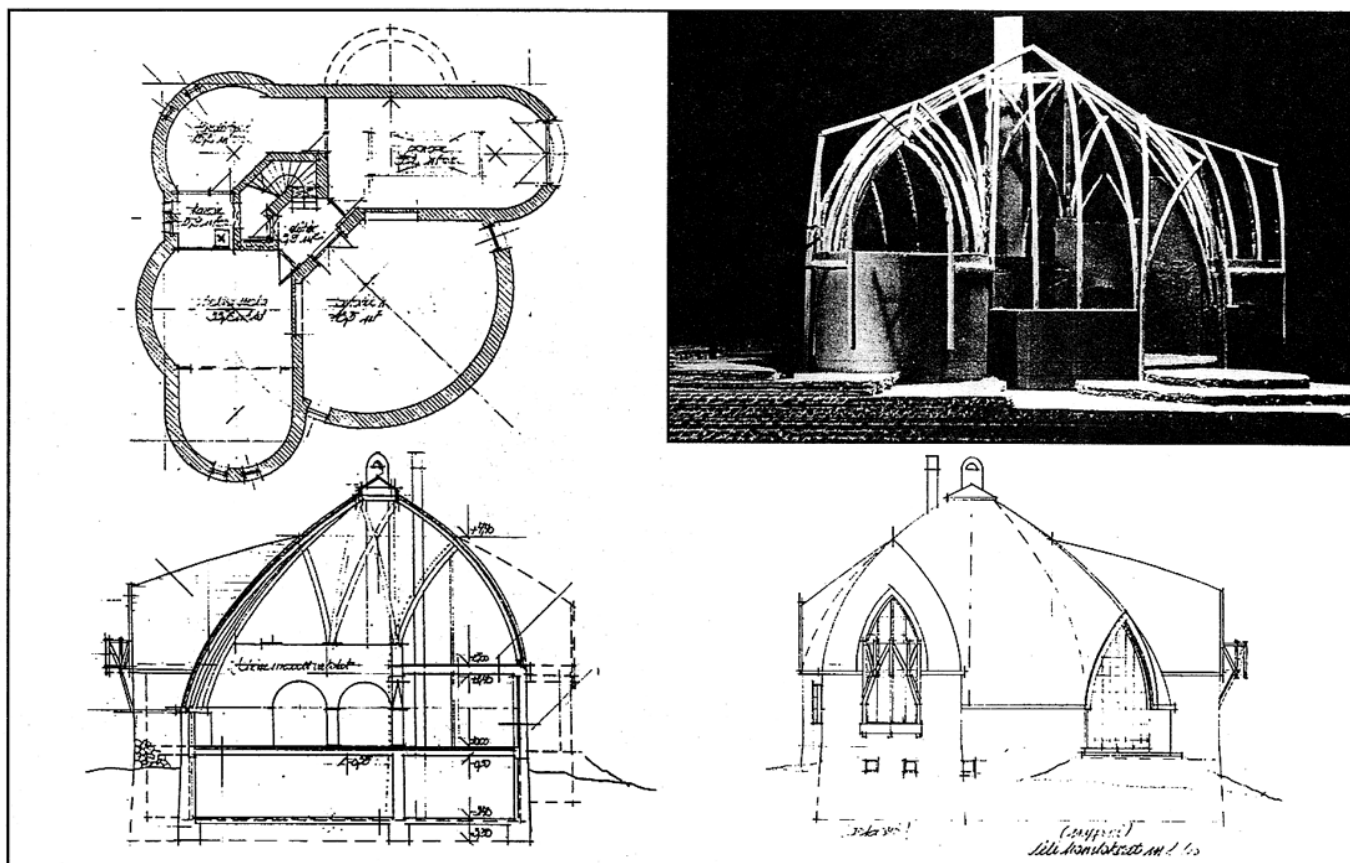
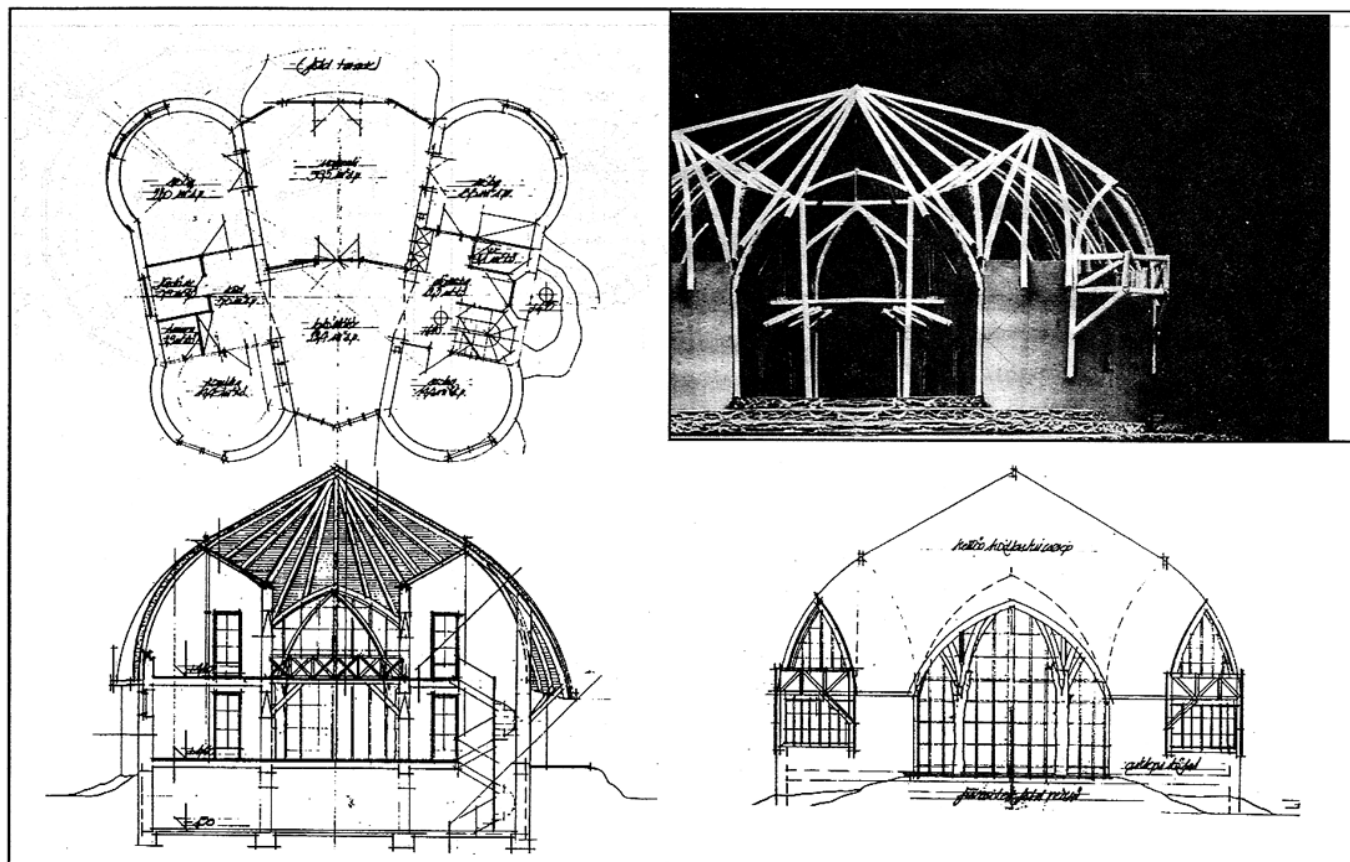
1985

DR. HUSZÁR HÁZ, BALATONALMÁDI

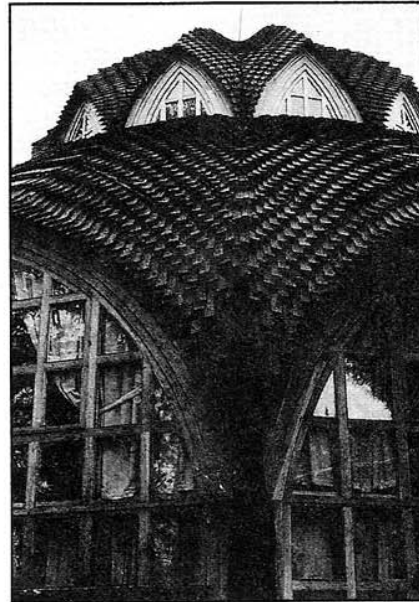
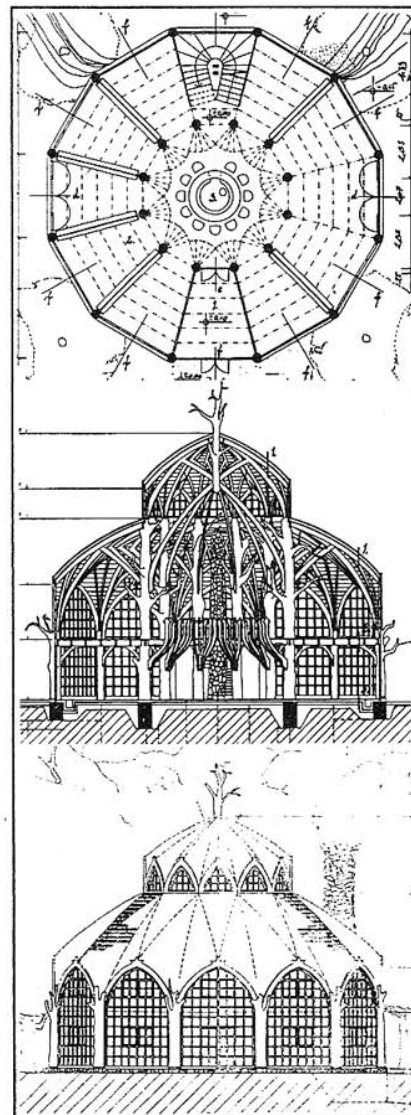
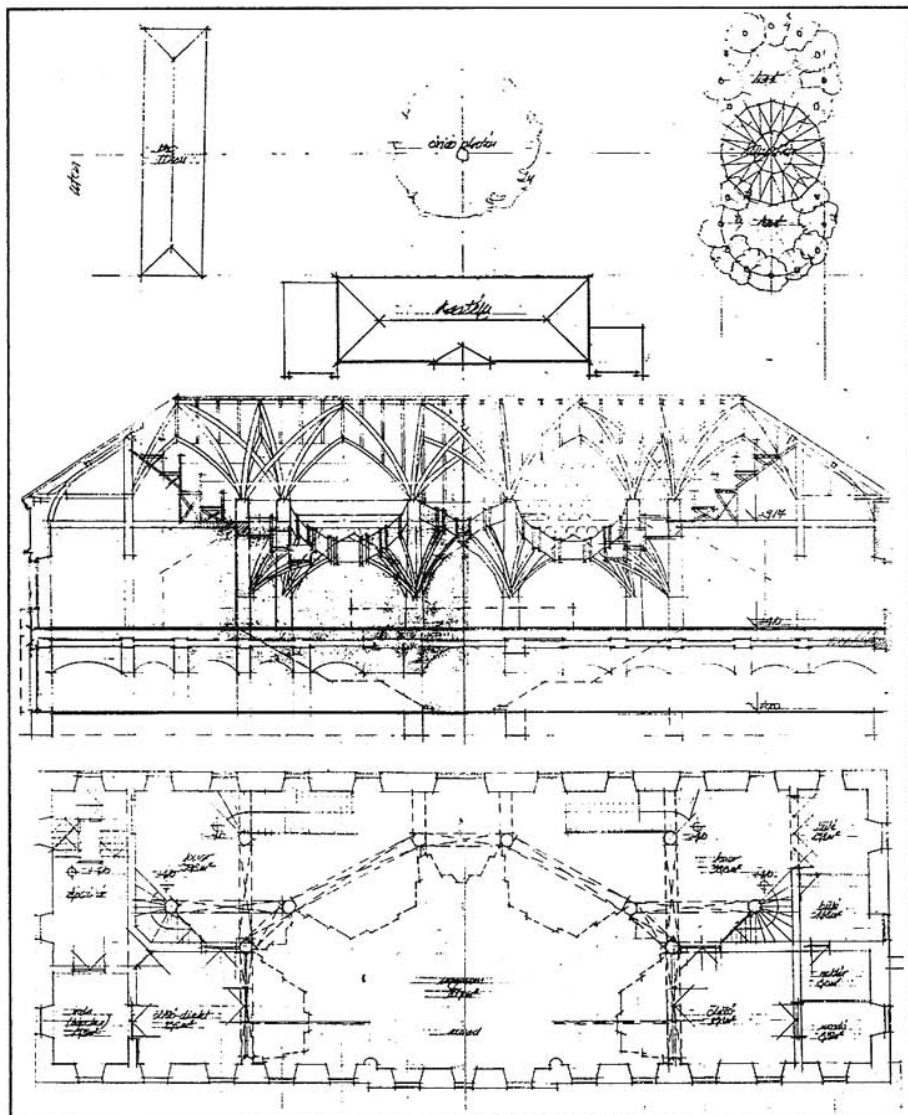
MUNKATÁRS: KOCSIS ISTVÁN

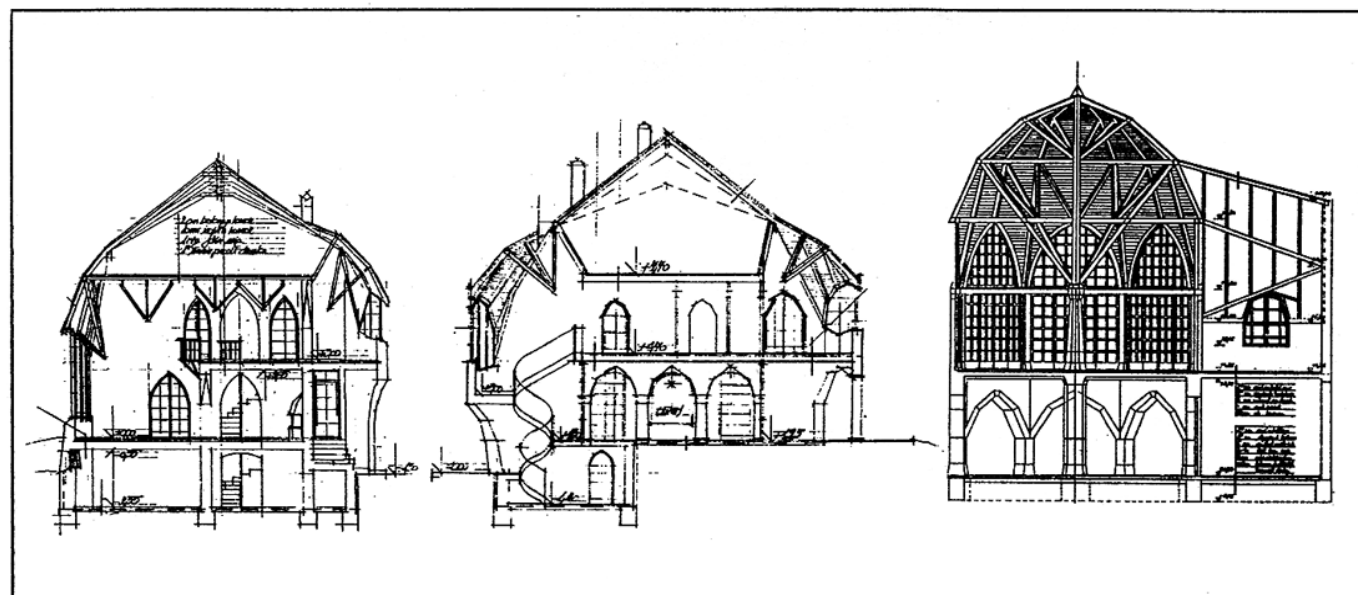
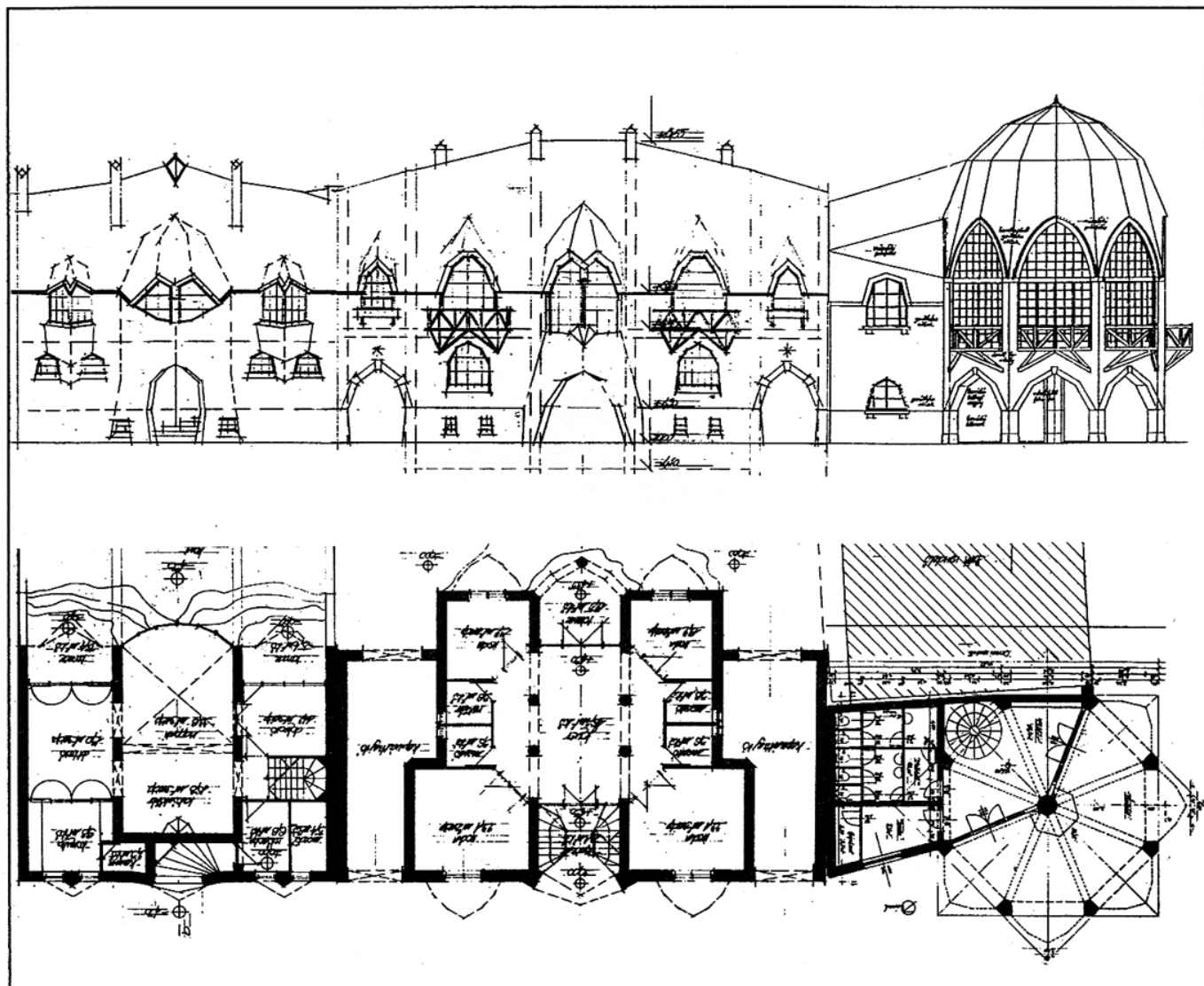
NAGY TIBOR CSALÁDI HÁZI, BUDA, II. TISZA U.

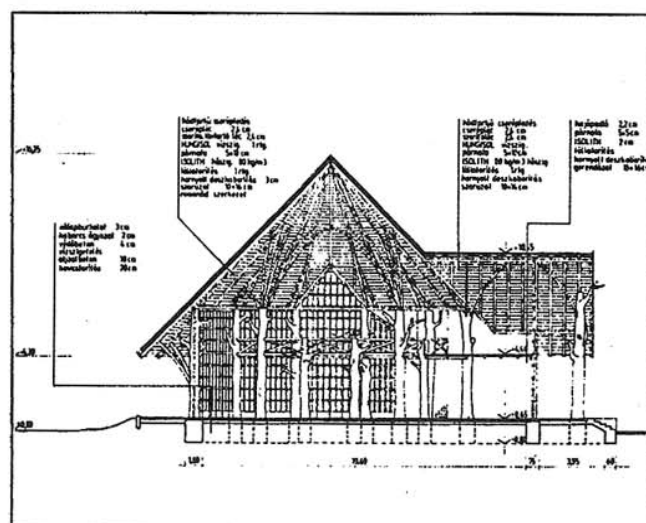
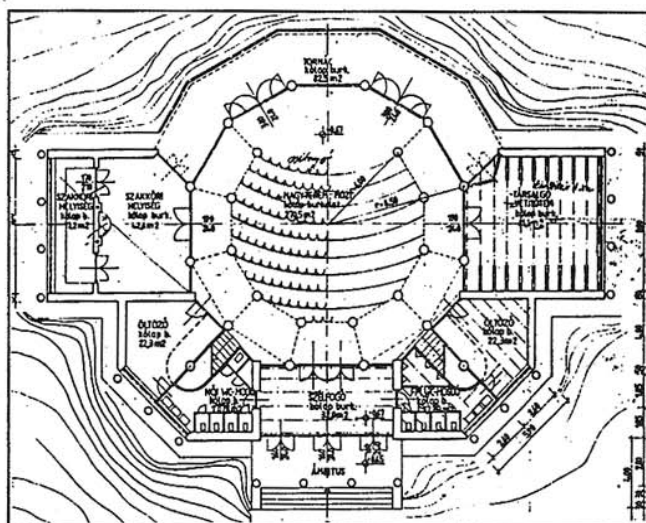
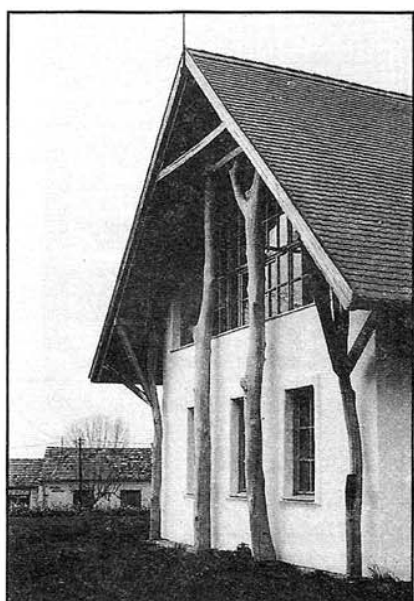
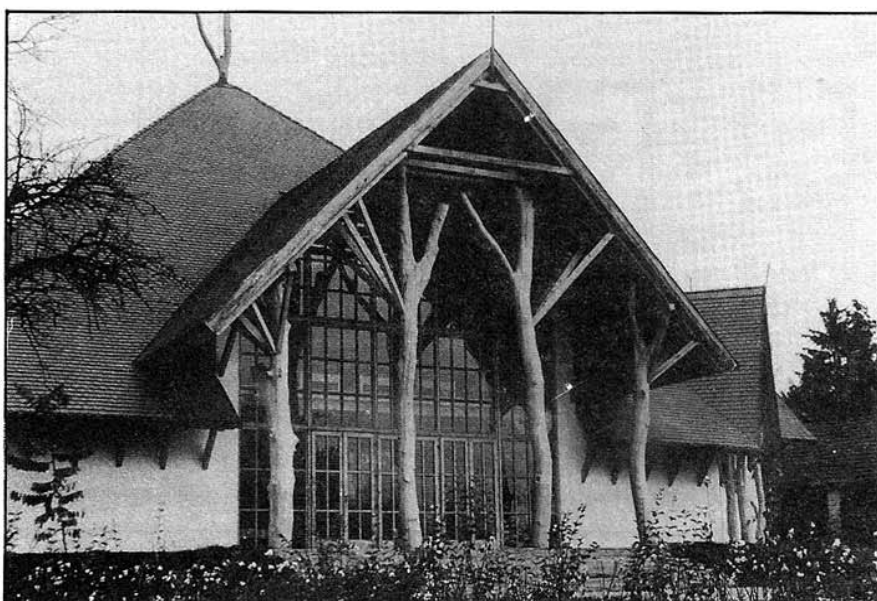
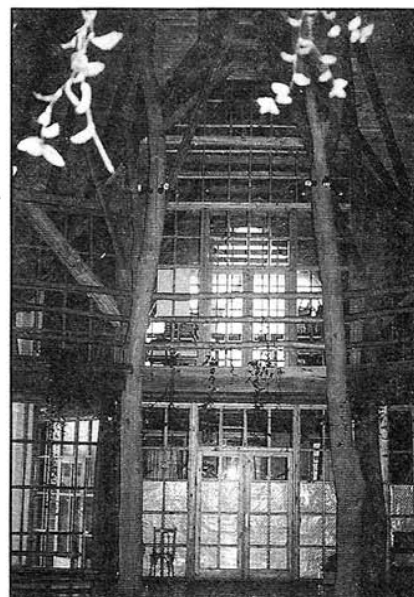
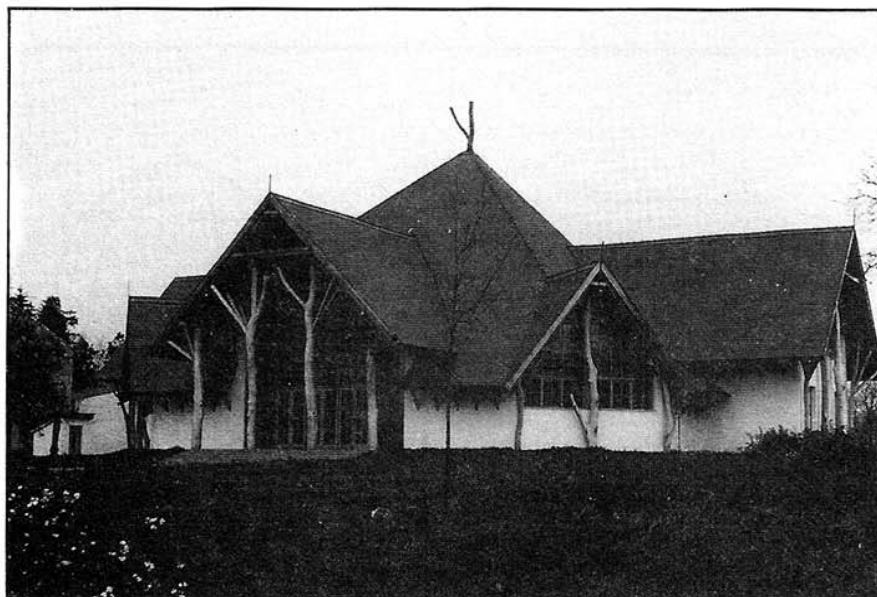
MUNKATÁRS: ZSIGMOND LÁSZLÓ

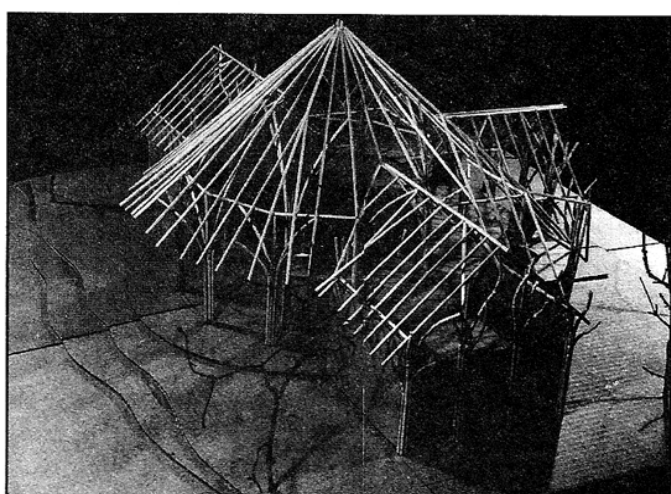
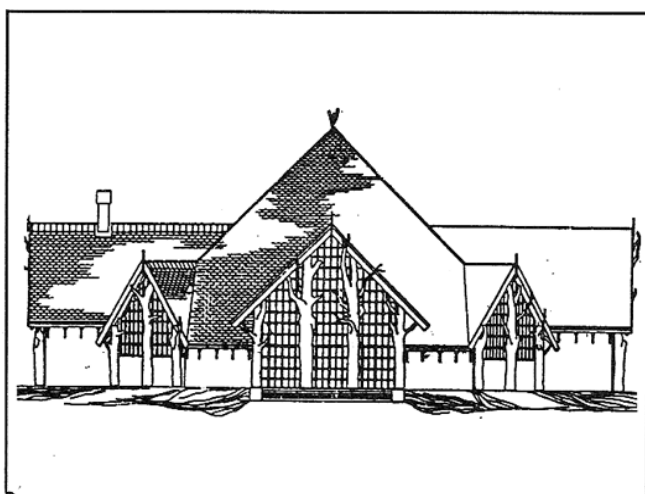
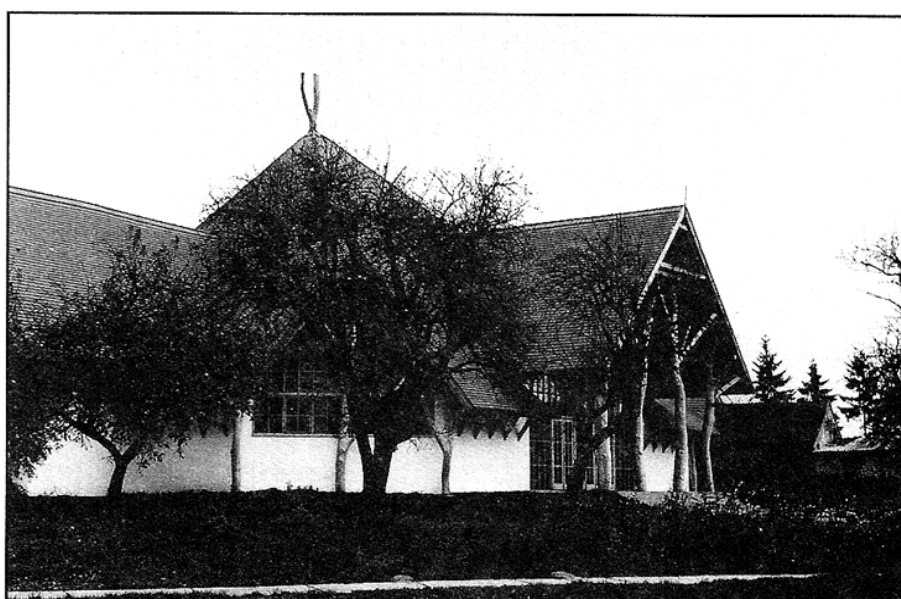
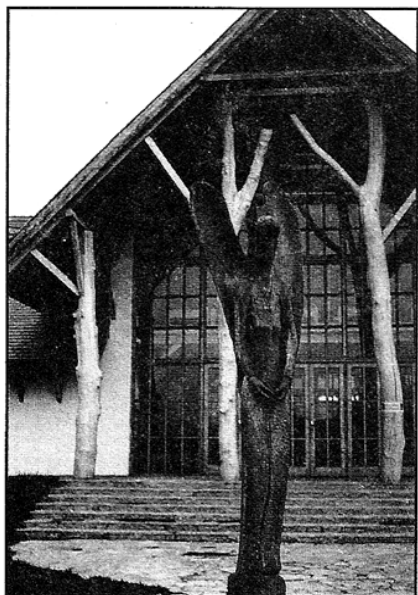

MUNKATÁRS: SCHULCZ PÉTER, HARTVIG LAJOS

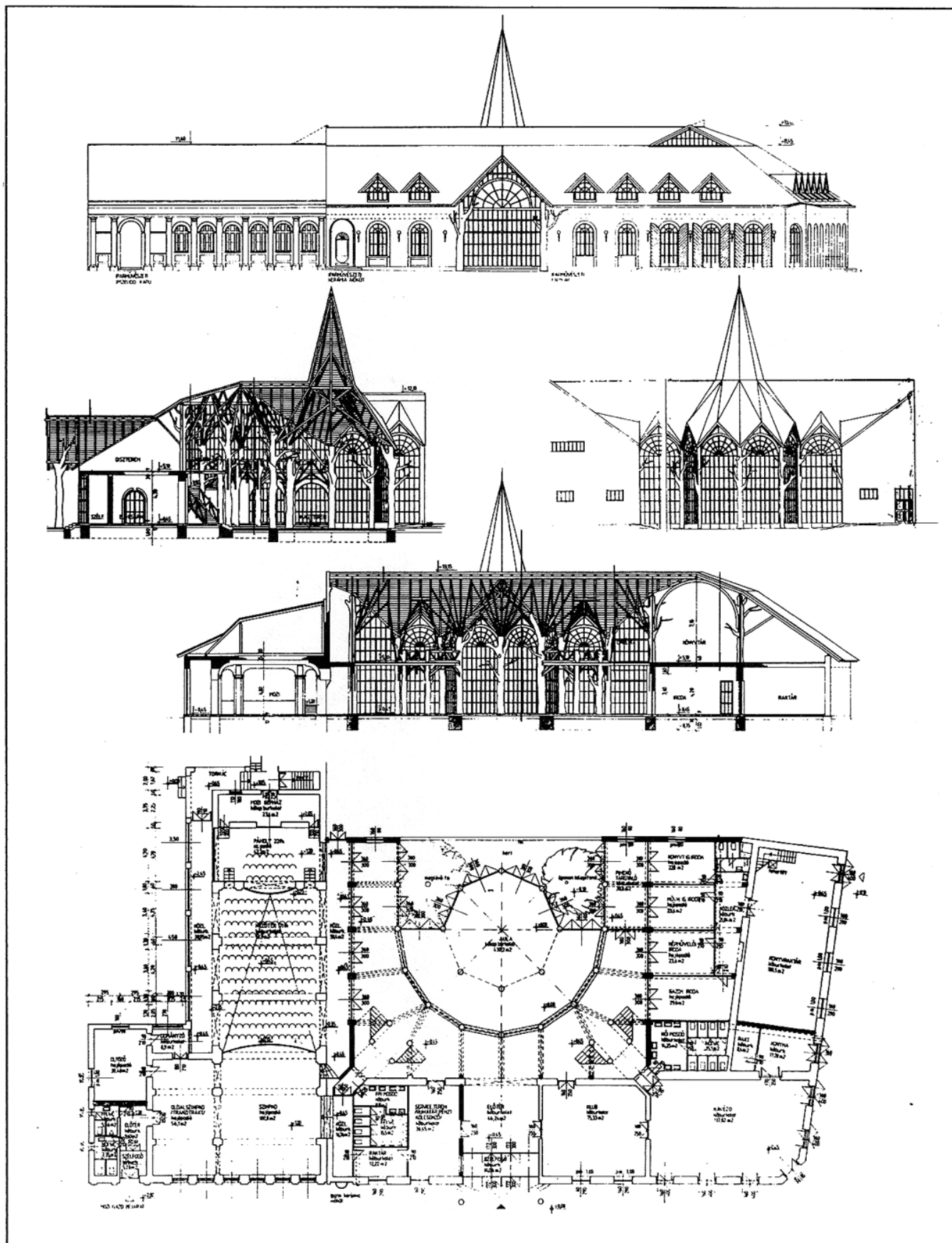

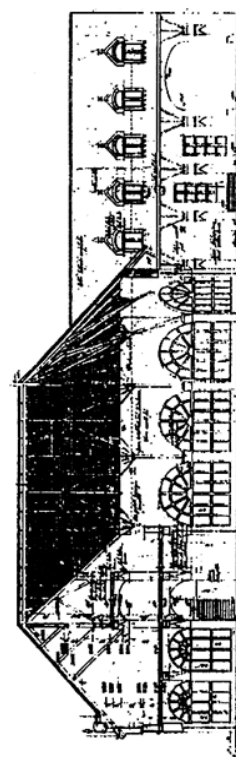
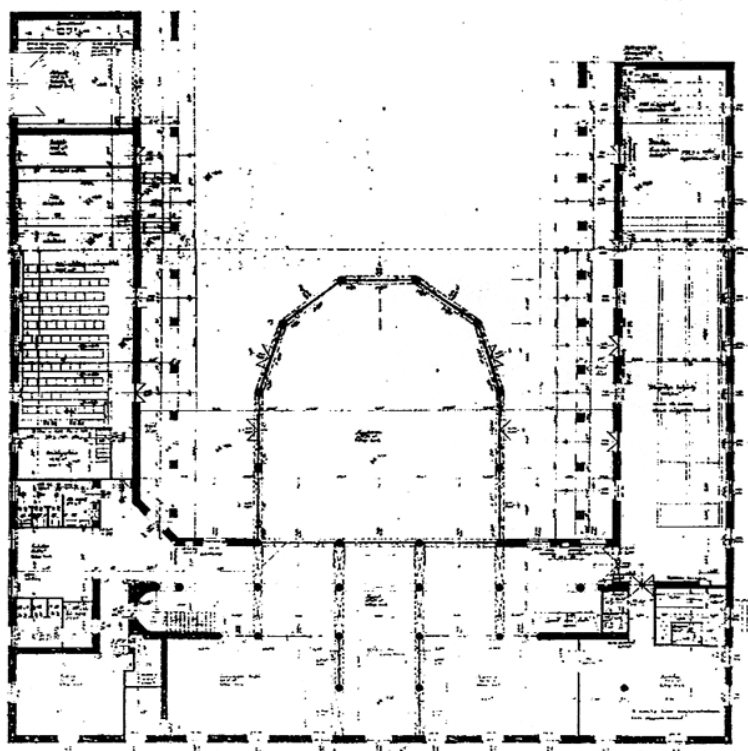
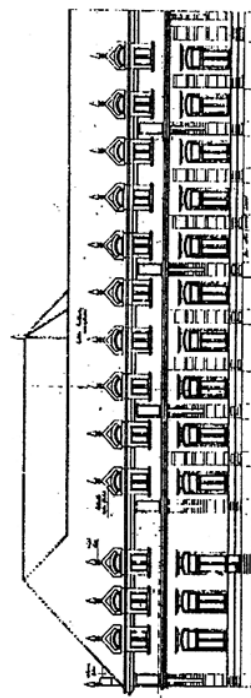
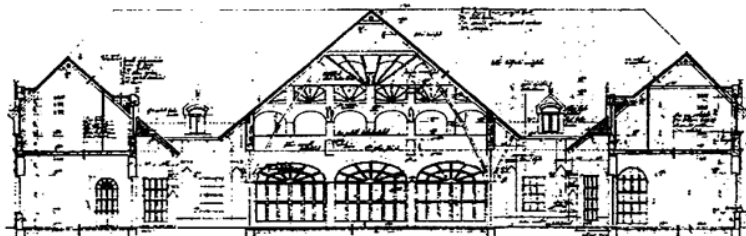
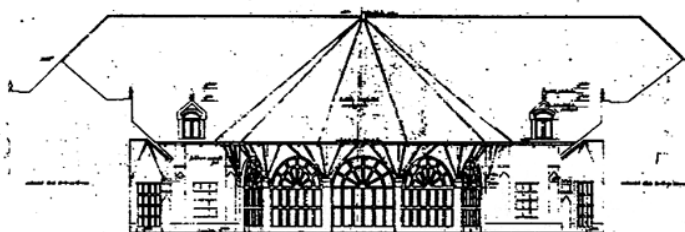
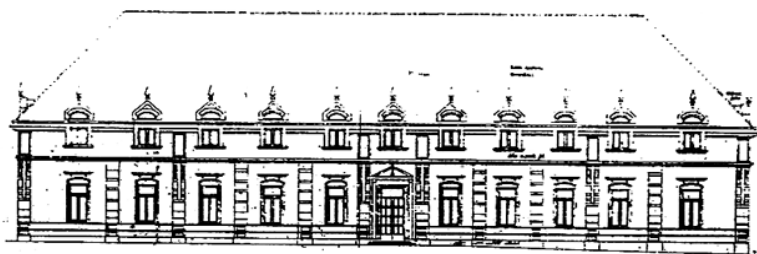

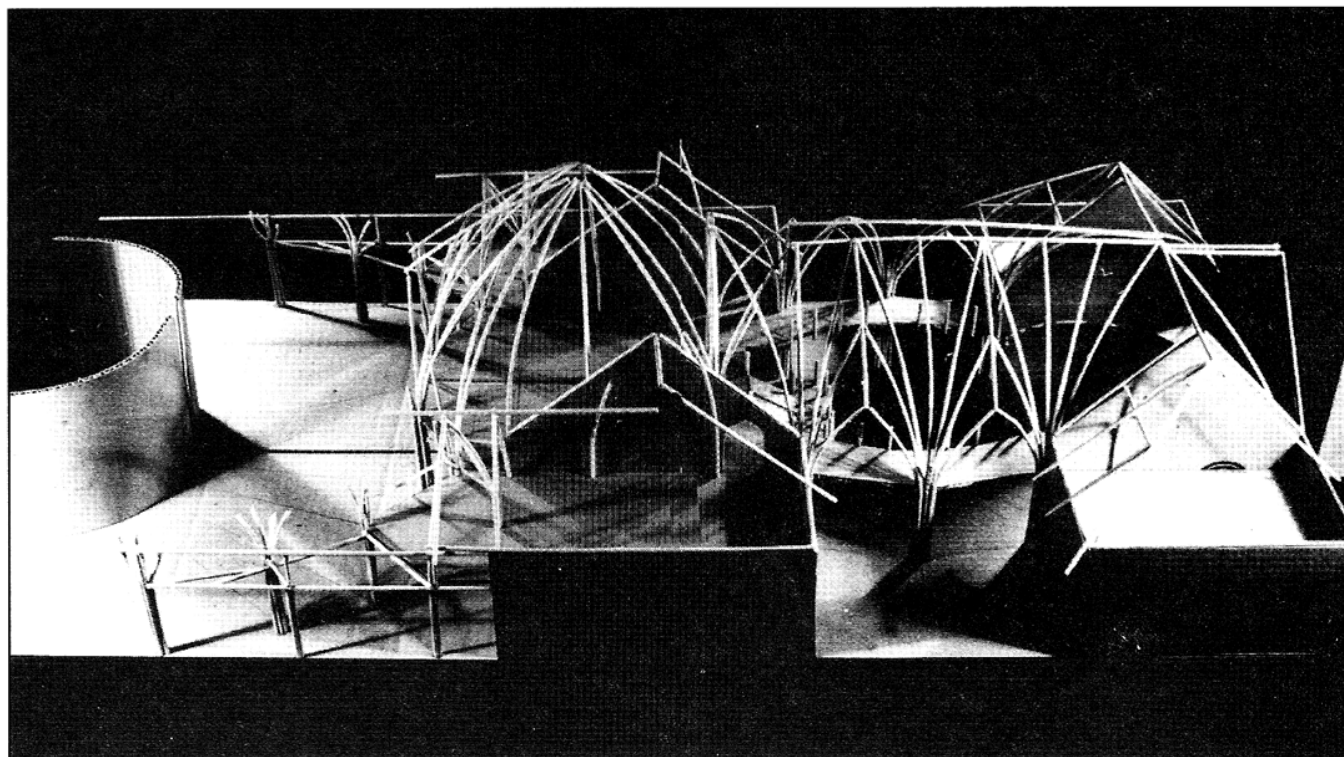
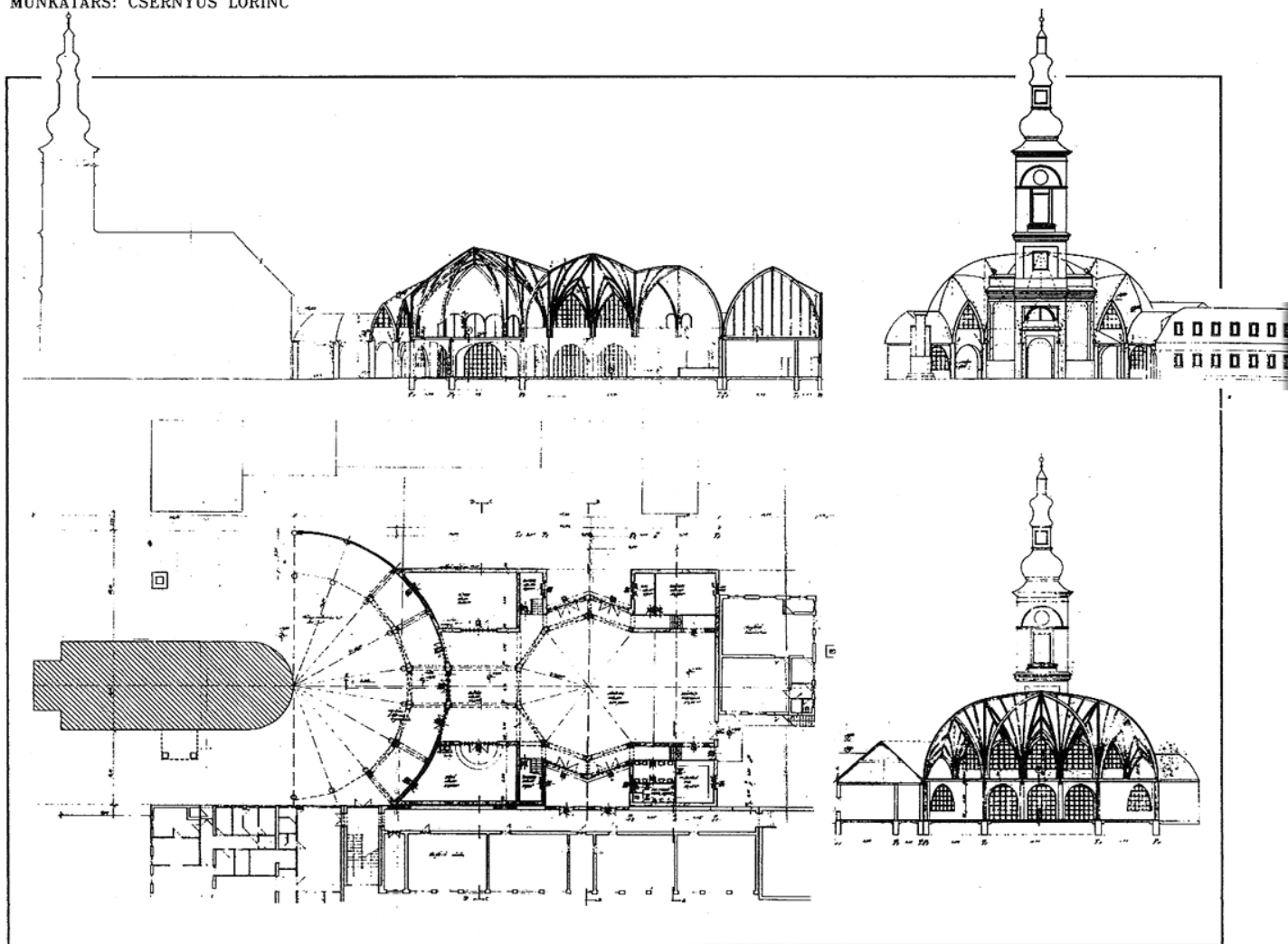

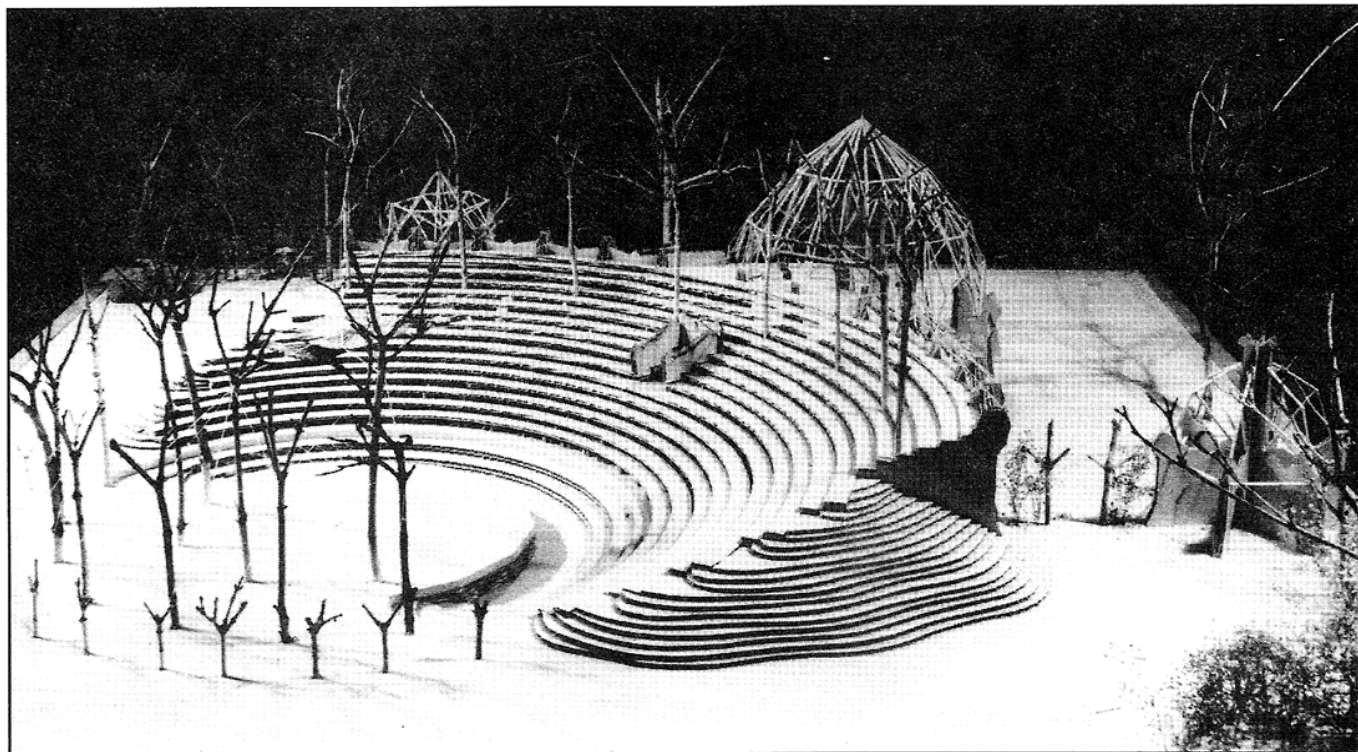
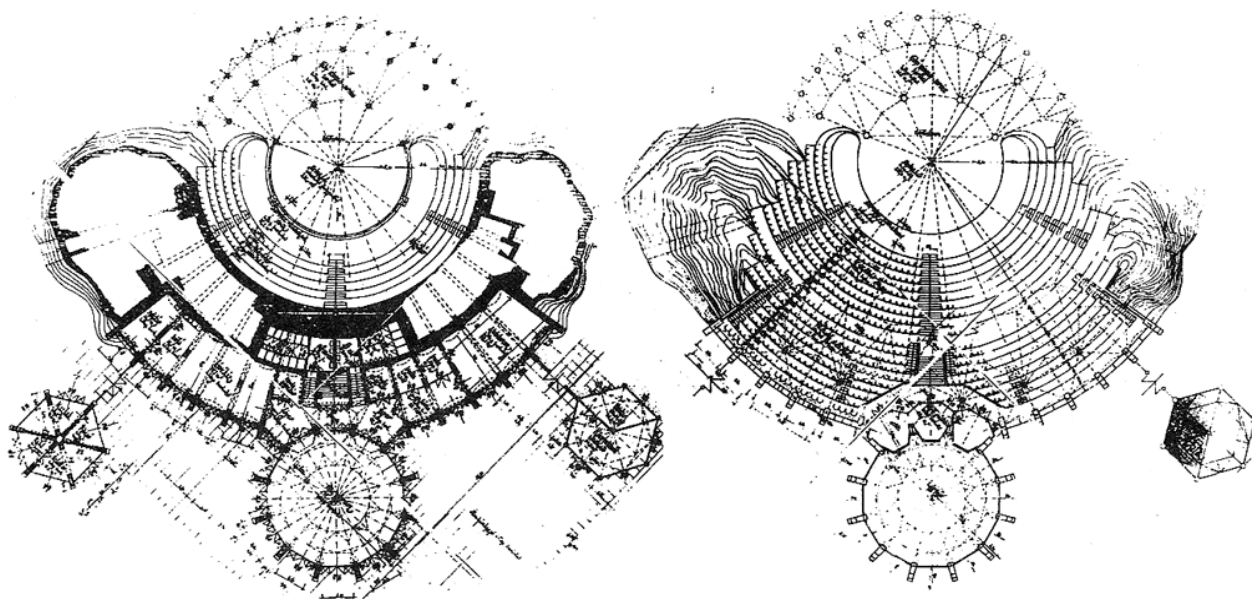
MUNKATÁRS: SCHULCZ PÉTER

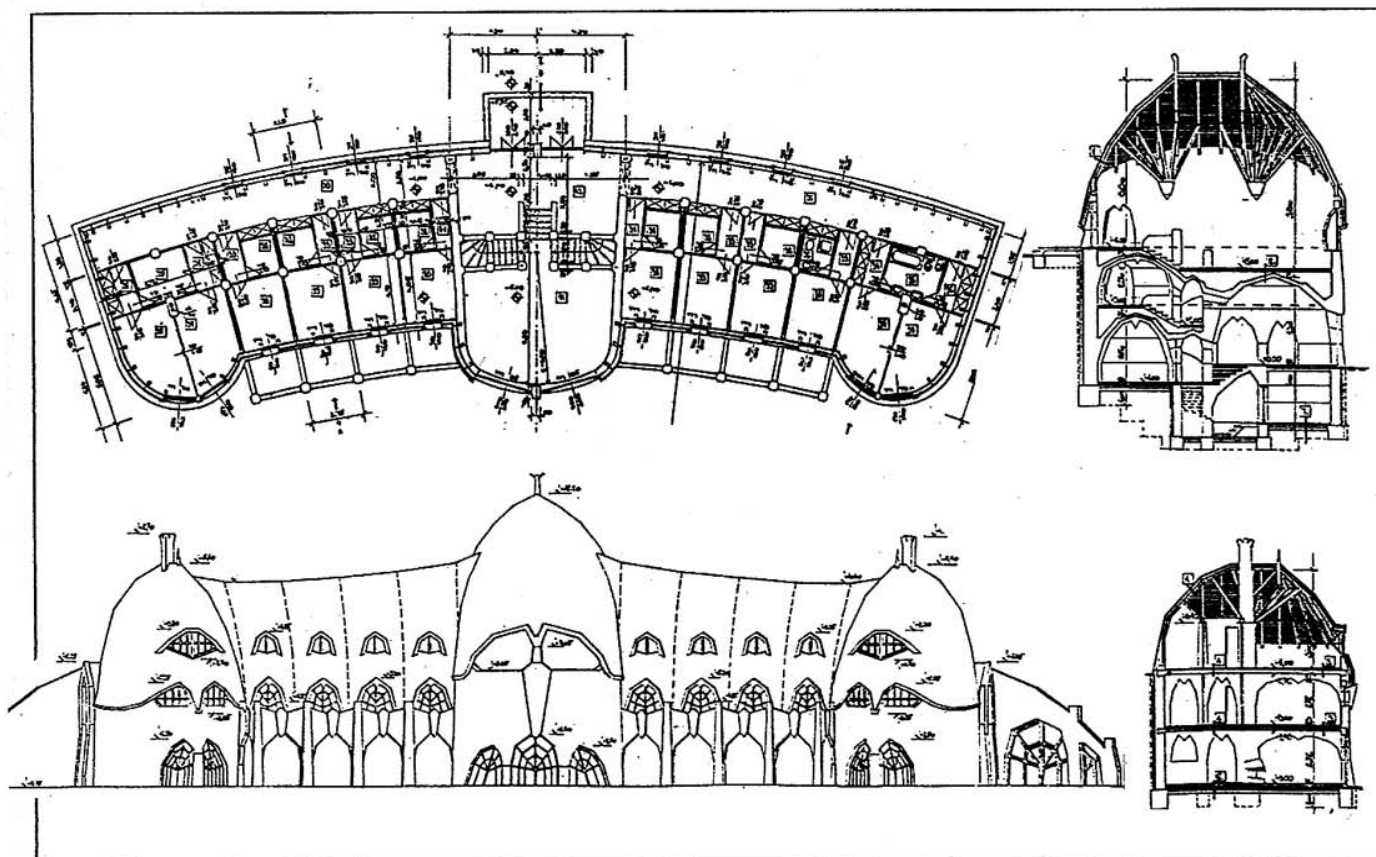
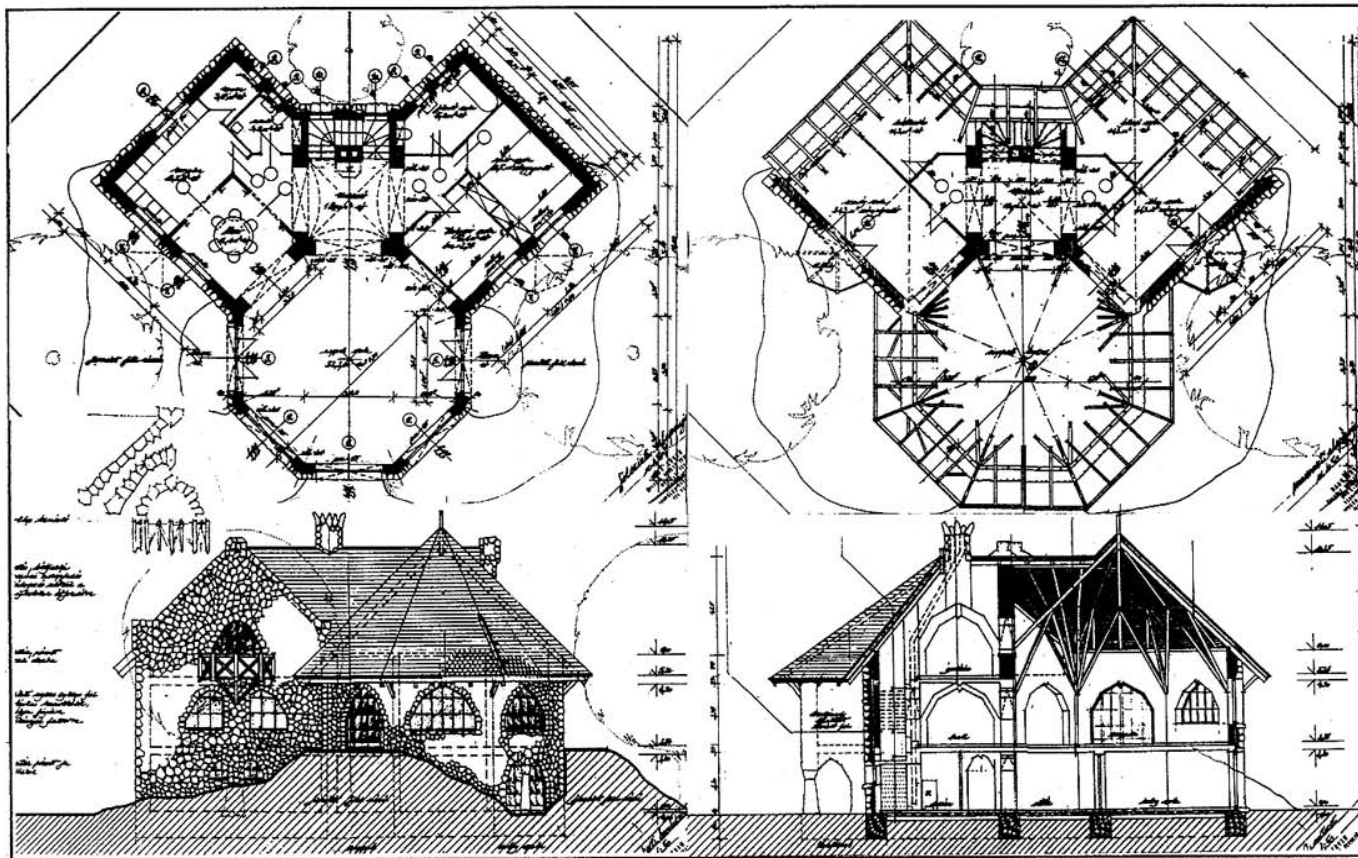
MUNKATÁRS: CSERNYUS LÖRINC

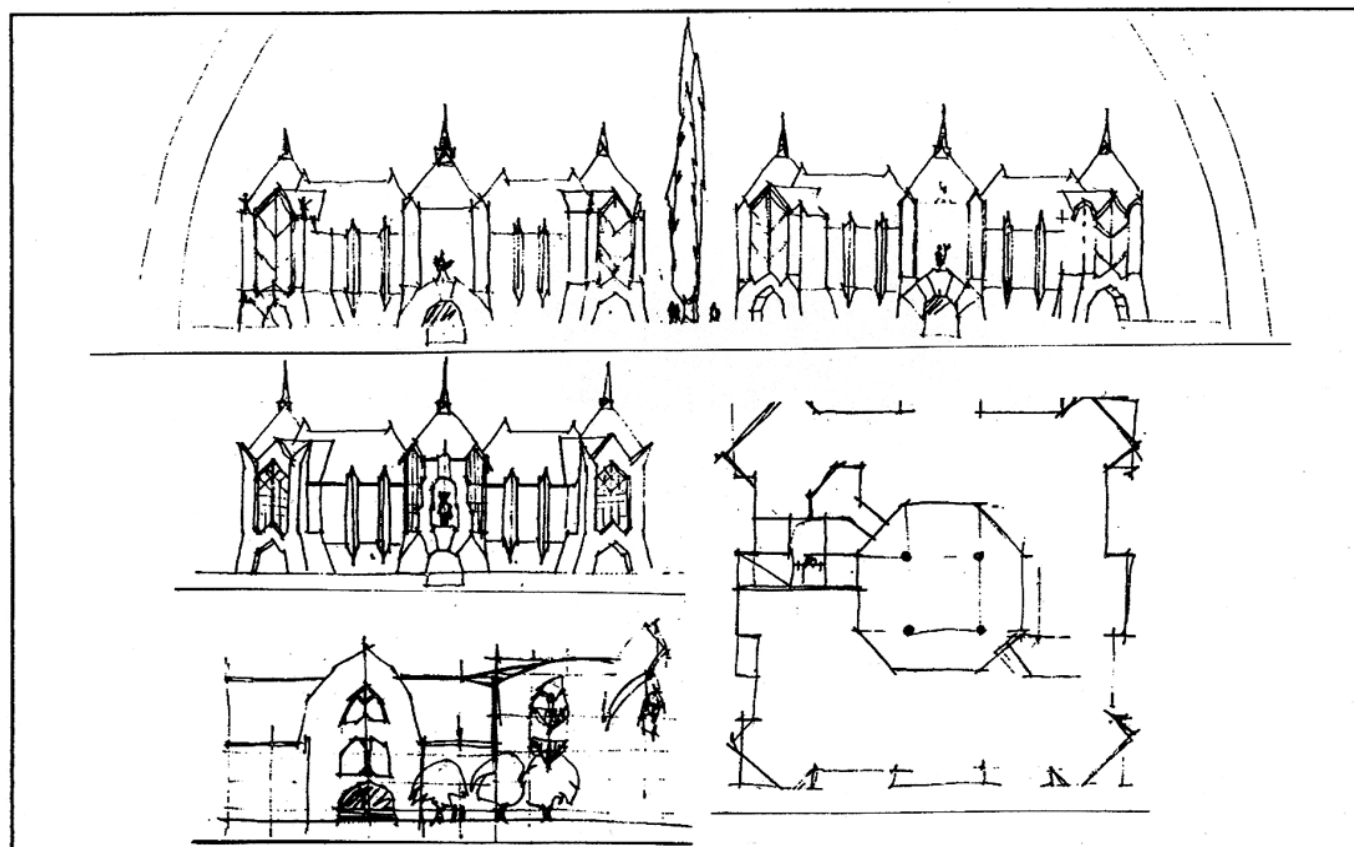
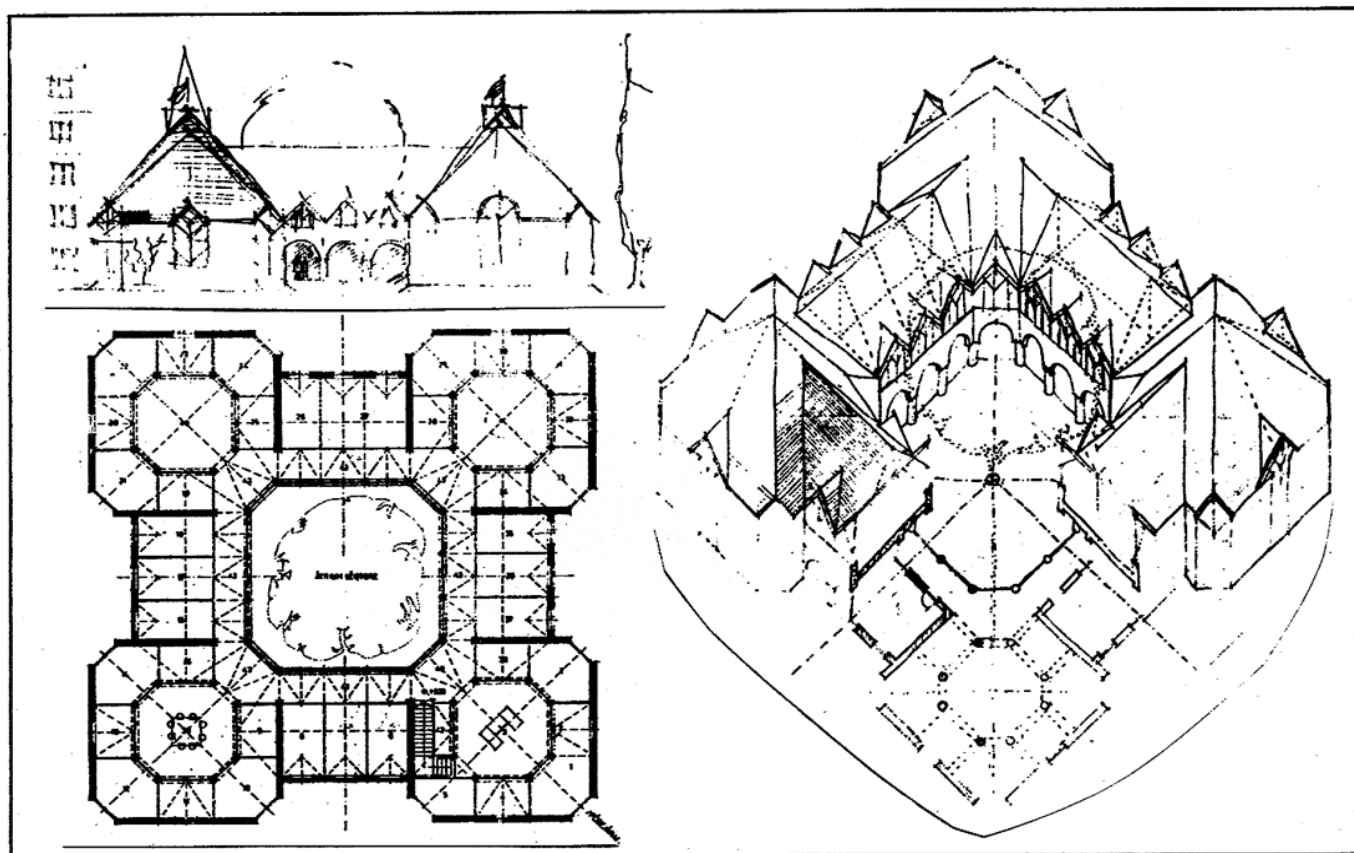

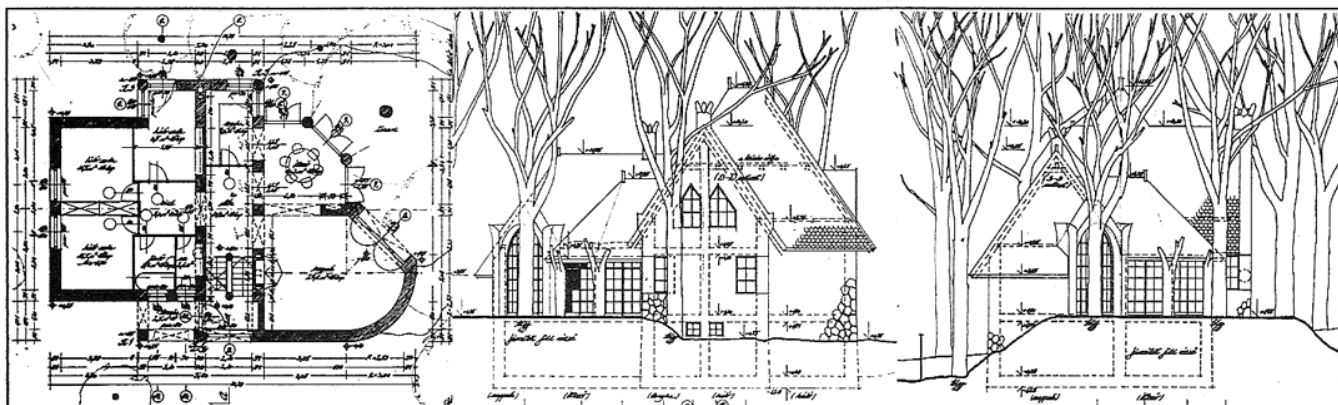
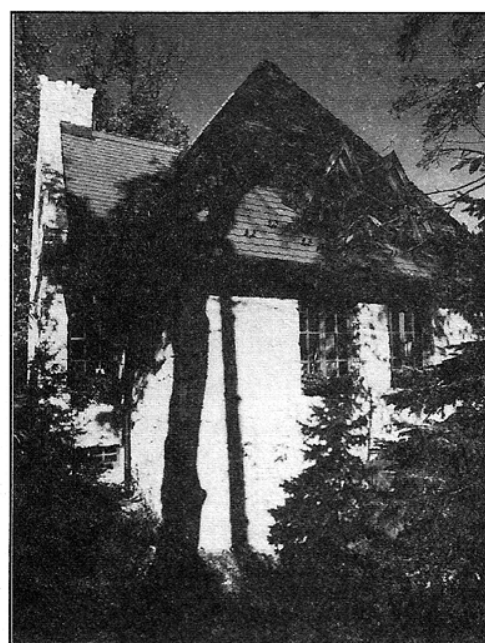
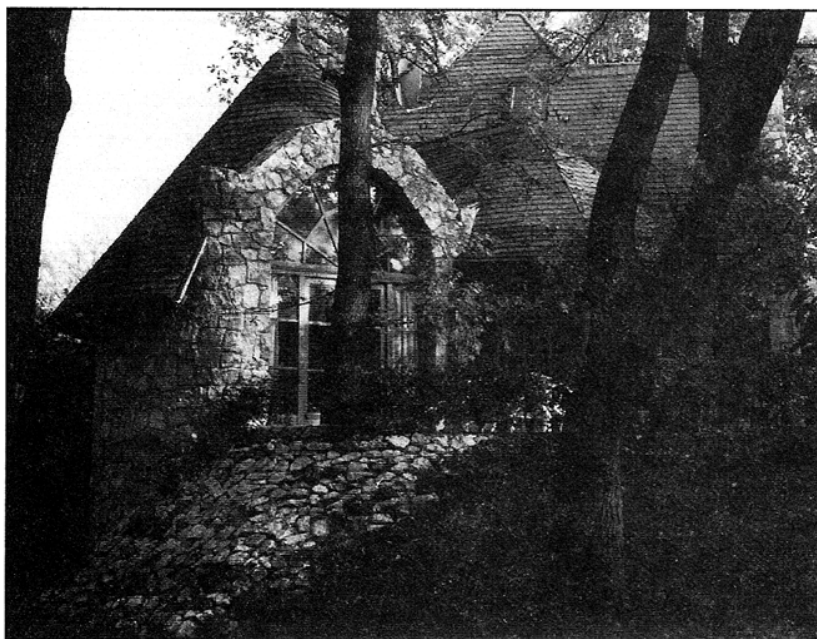
↓ SI SZÁLLÓ, GÁLYATETŐ

MUNKATÁRS: VARGA CSABA

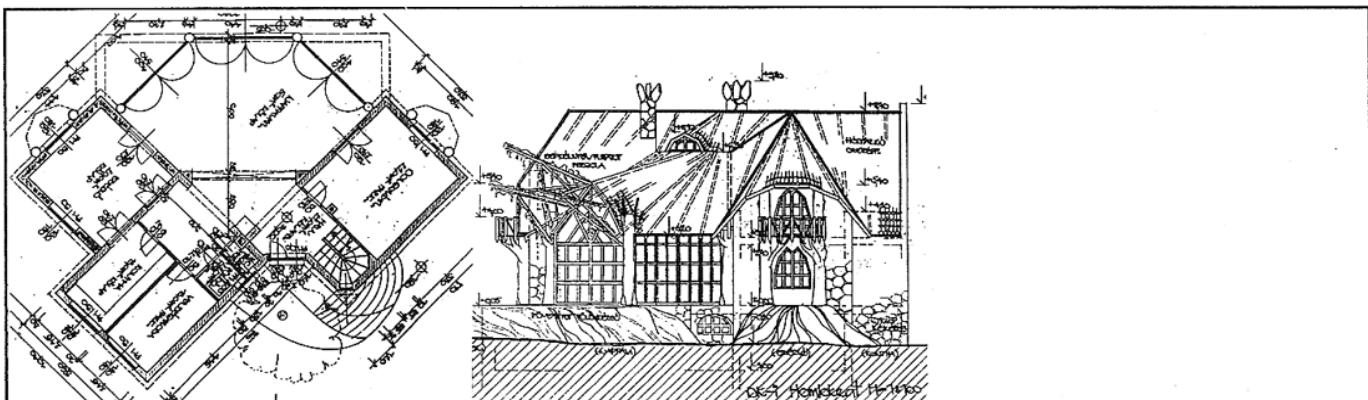
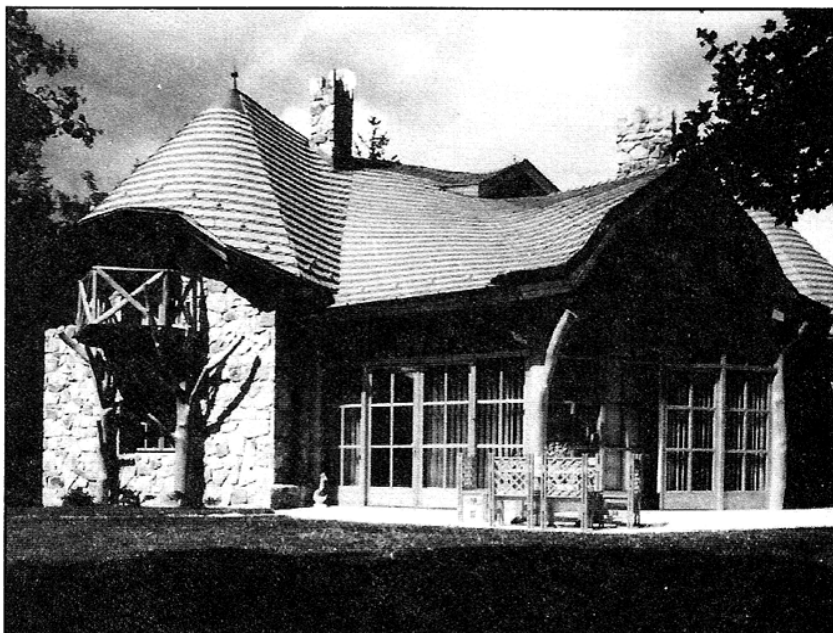
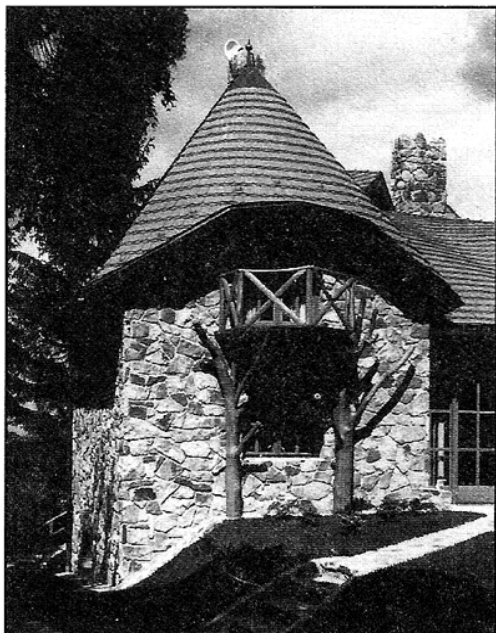

BUDA, II., ADY-LIGET; HÁRSALJA U. 19.

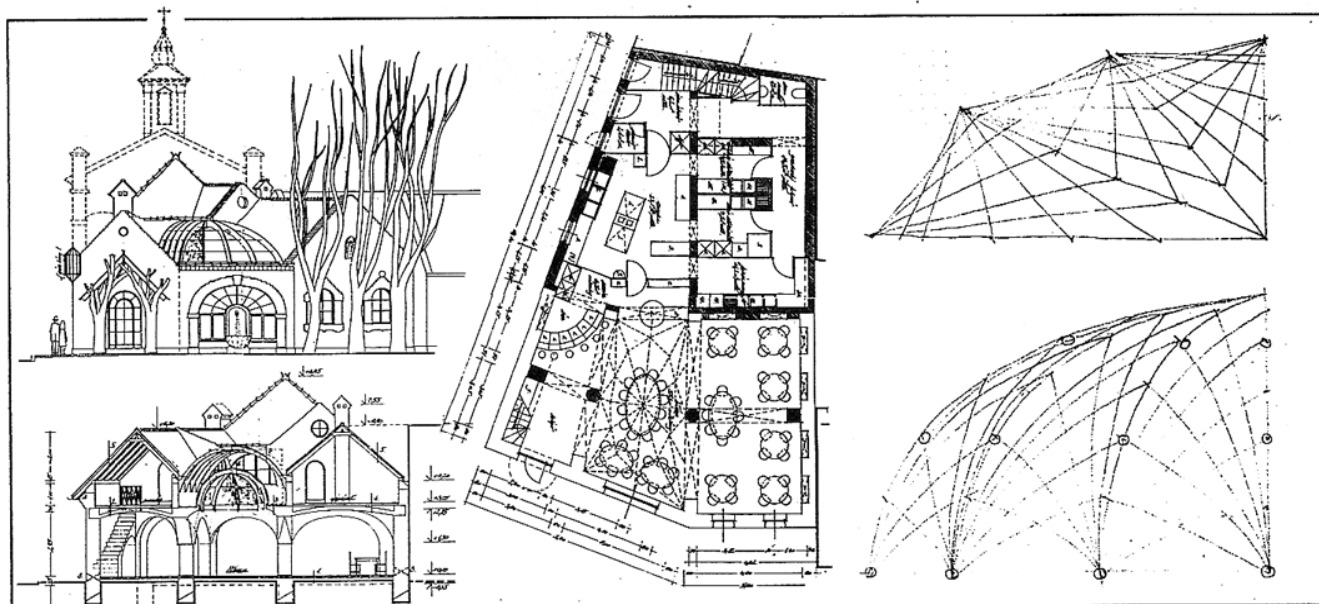
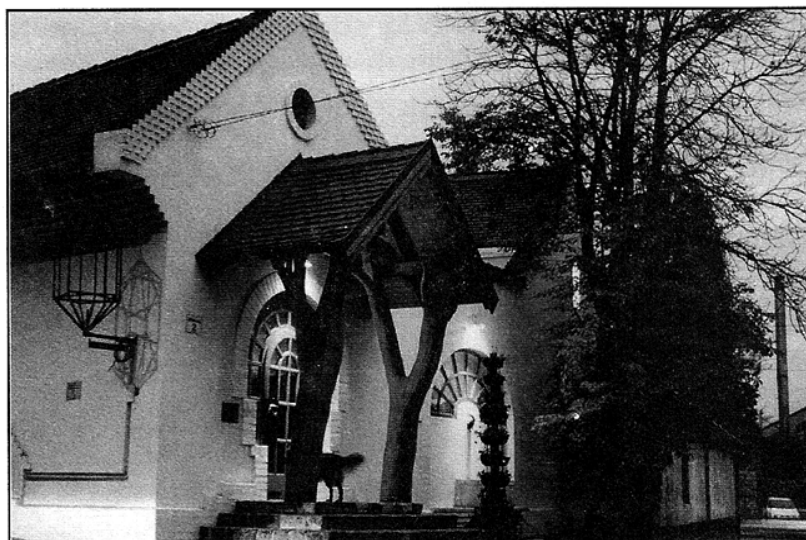
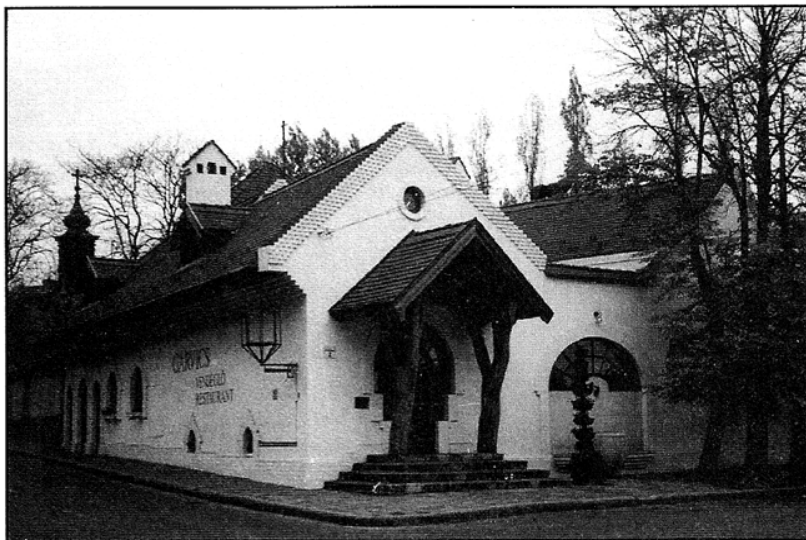

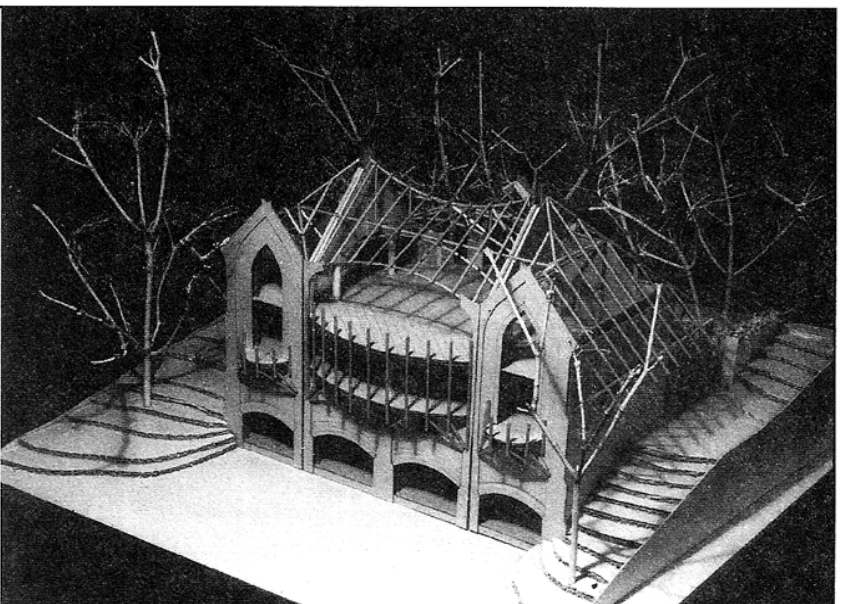
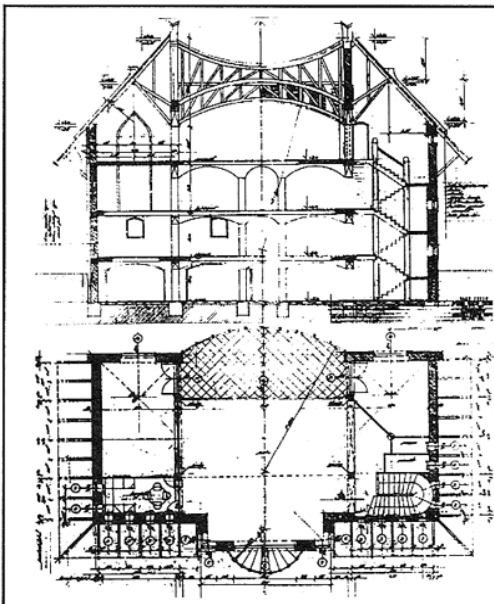
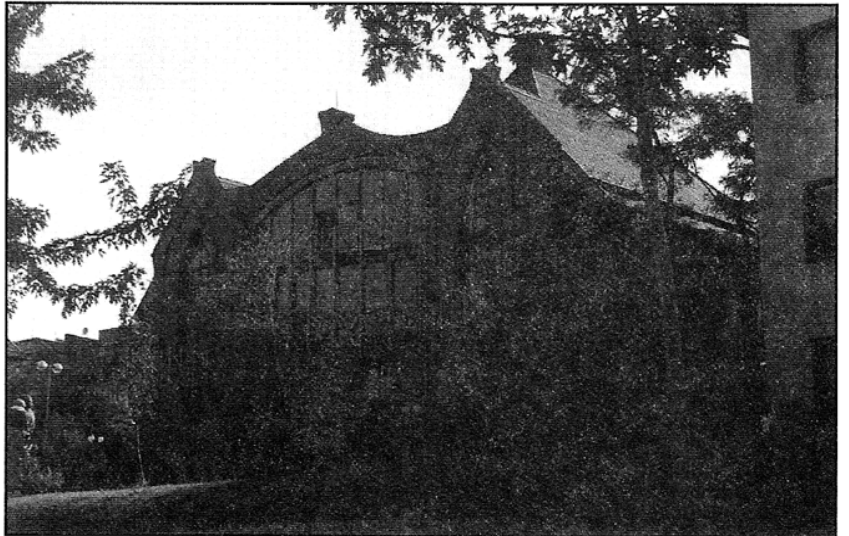
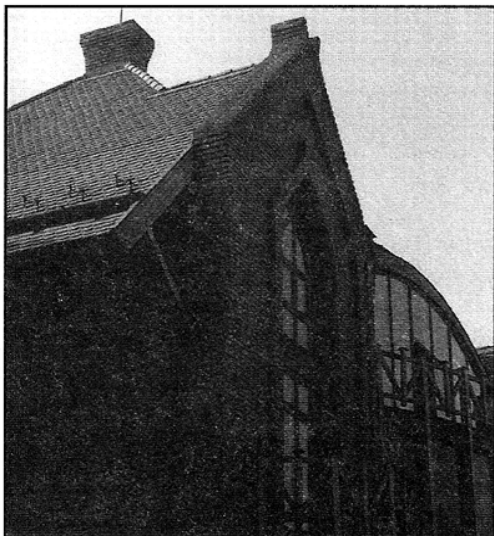
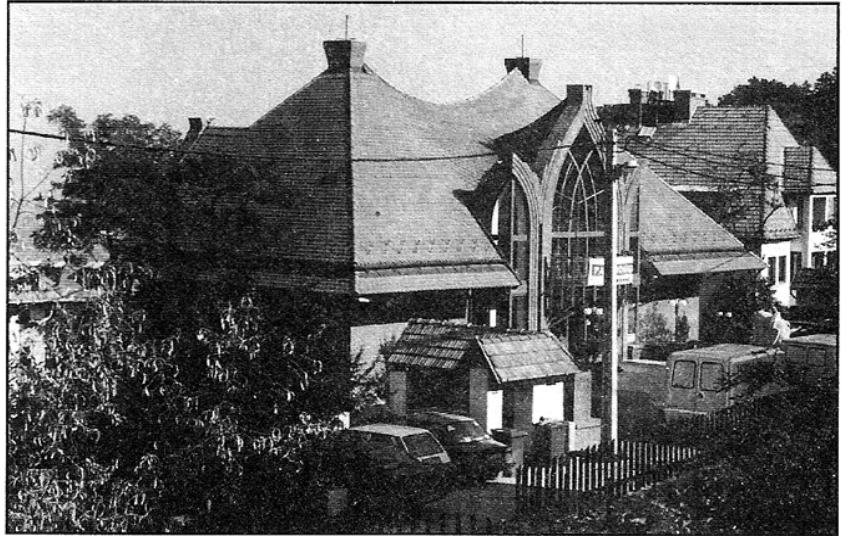
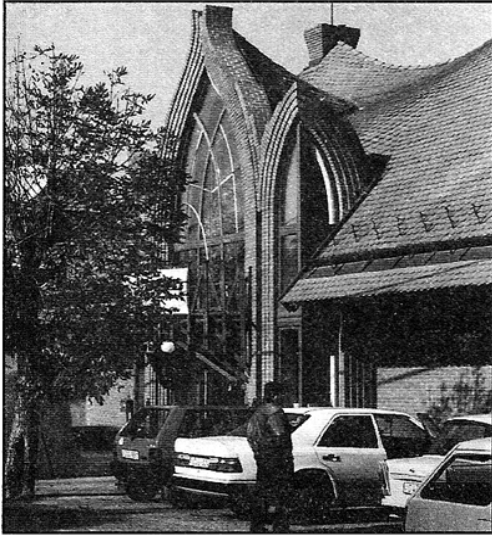
BUDA, XII., EÖTVÖS U. 31.

MUNKATÁRS: CSONGRÁDI JÁNOS

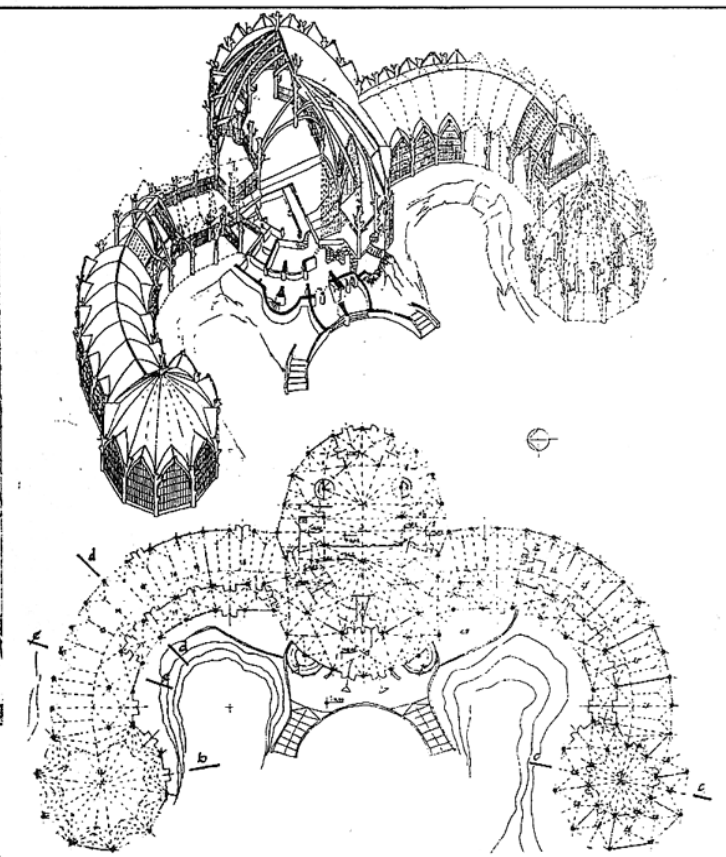
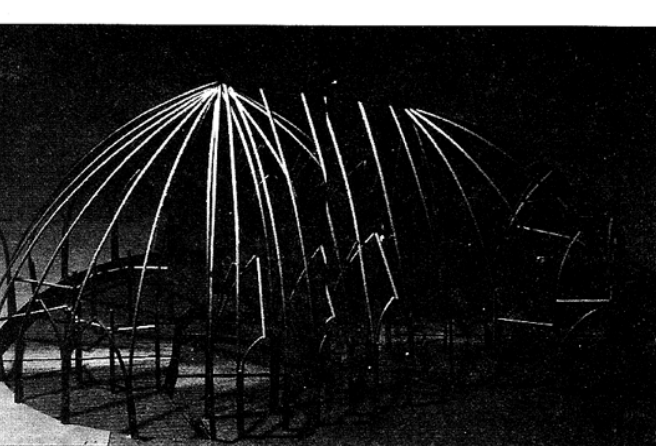
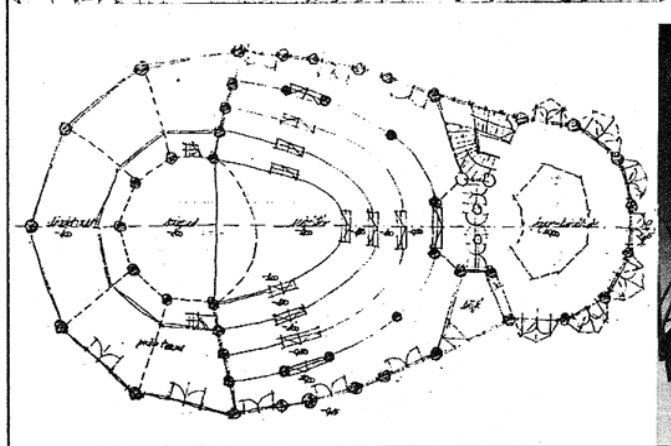
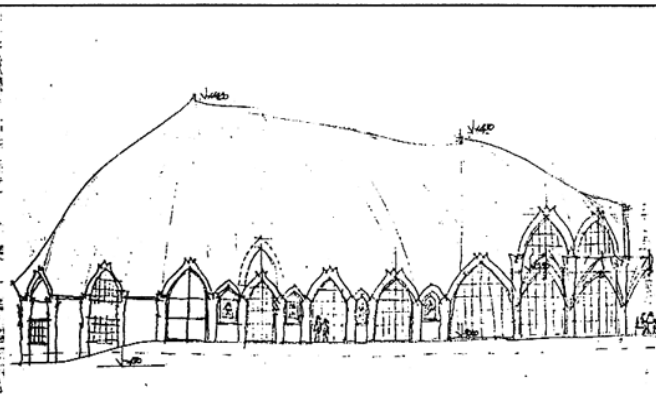
BUDA, II., ÜRÖMI ÚT – ÜRÖMI KÖZ SAROK

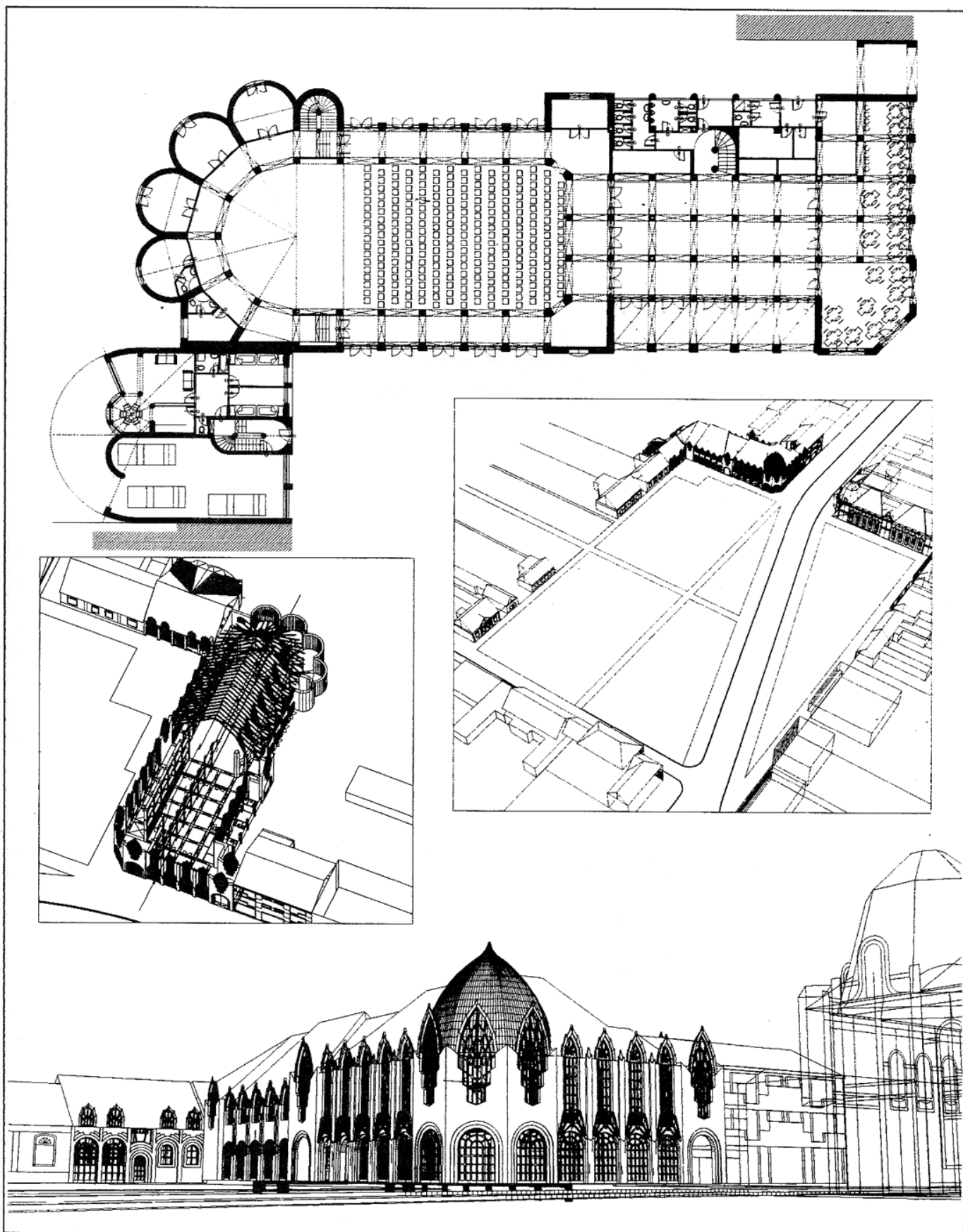

↓ CSURGÓ SZABADIDŐ PARK

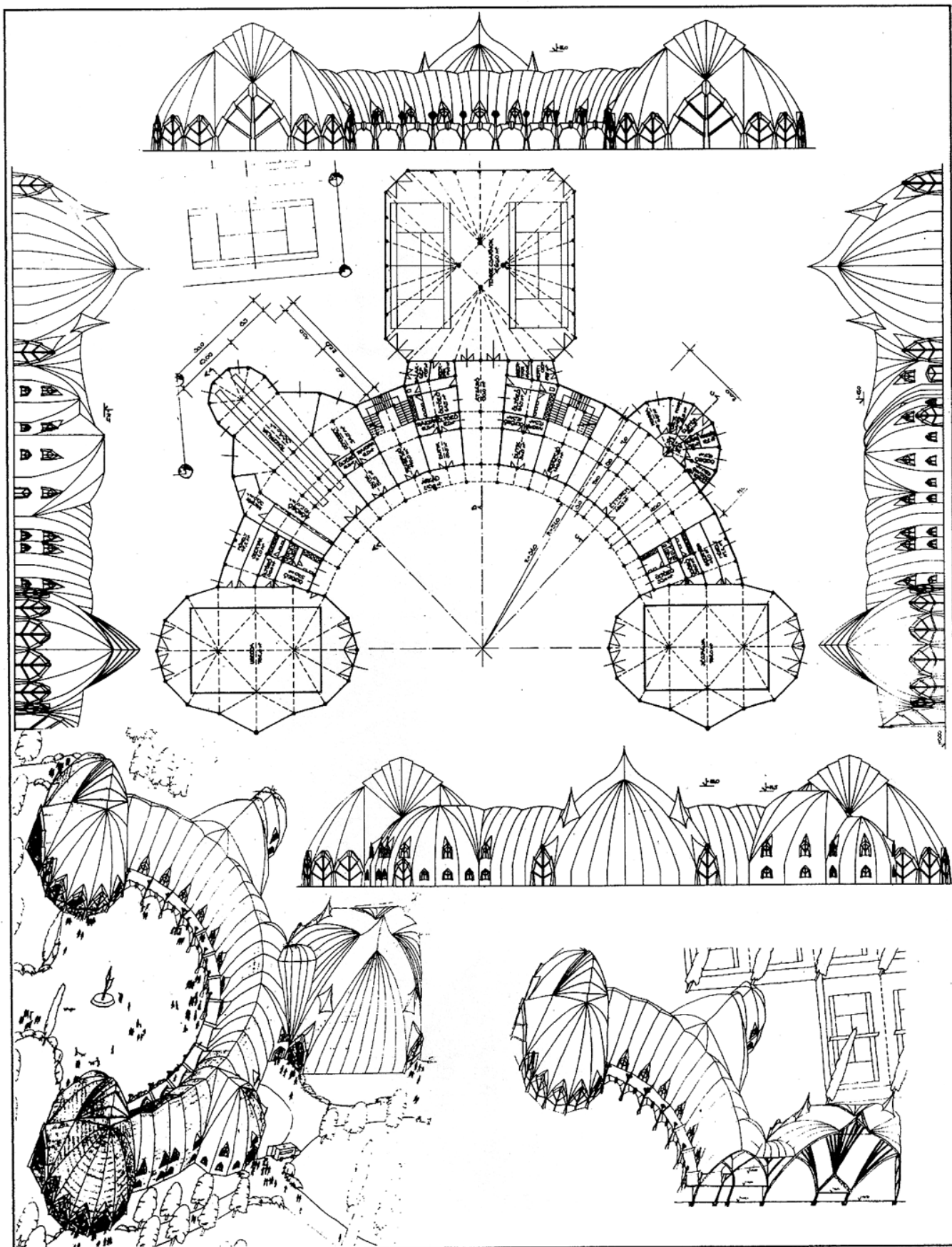
MUNKATÁRS: SCHULCZ PÉTER

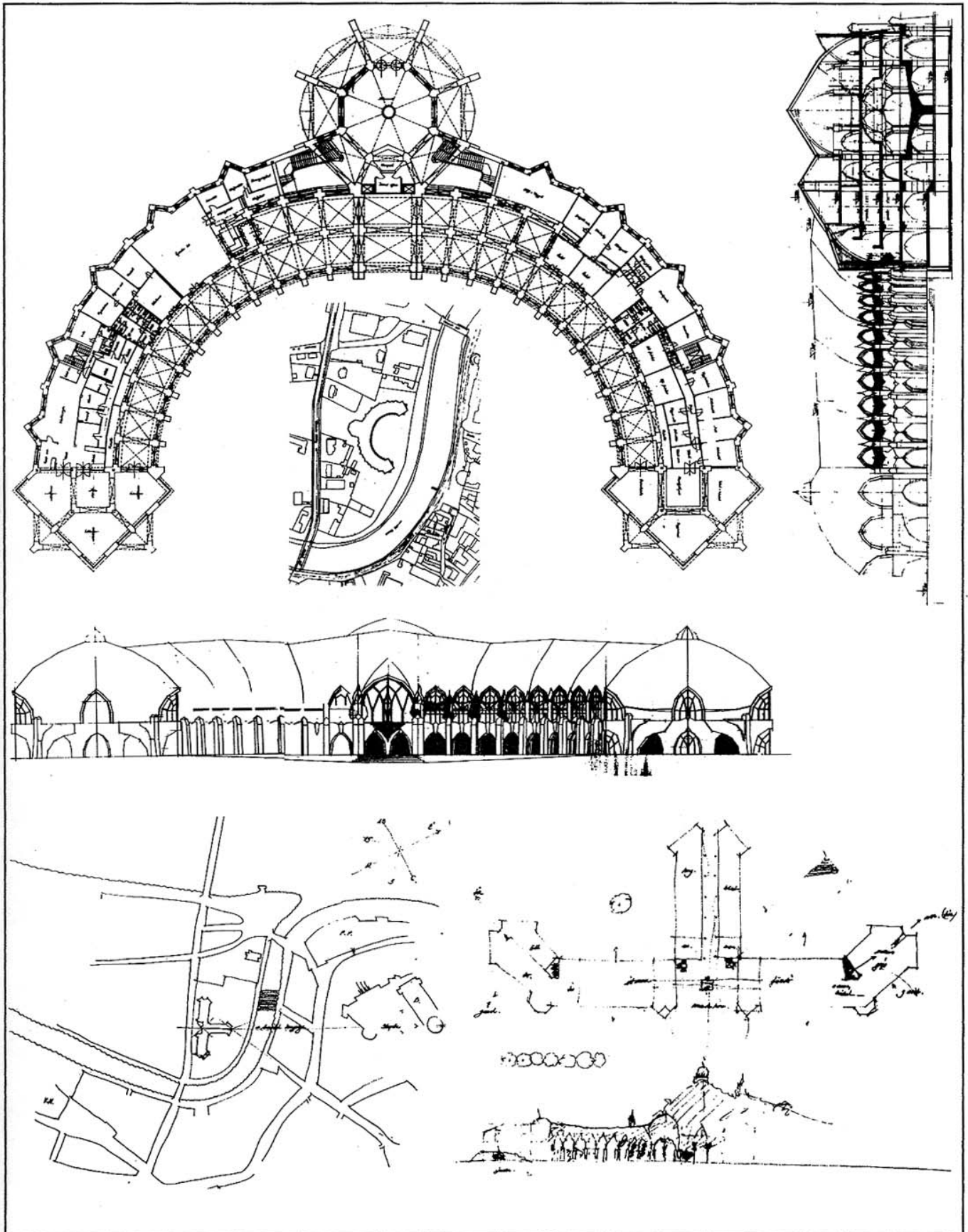

BUDA, XI.

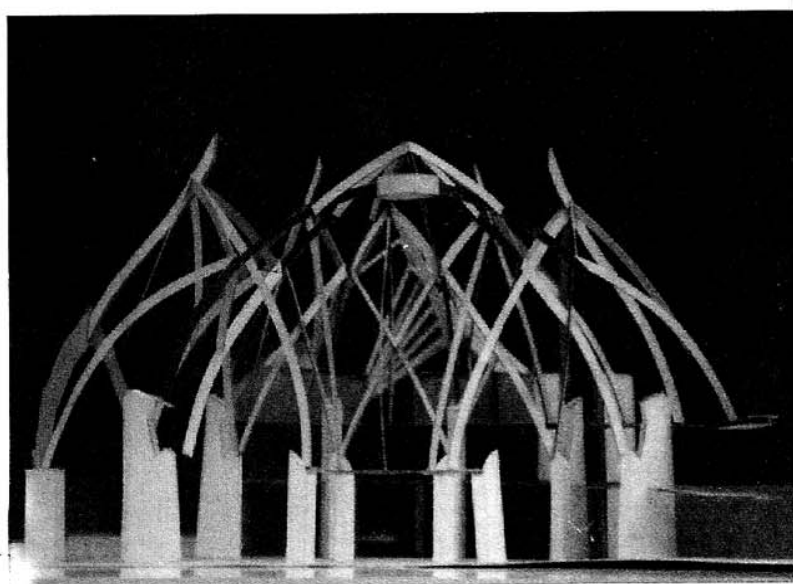
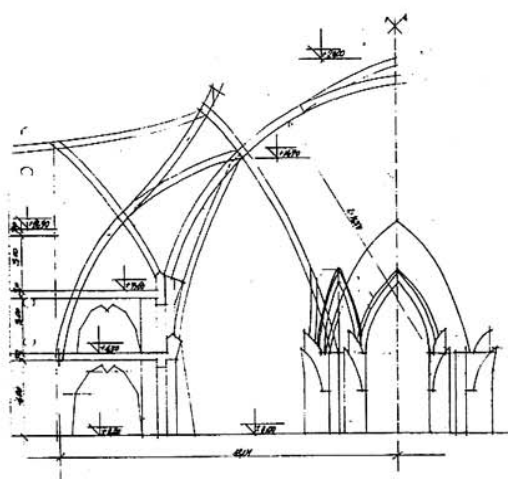
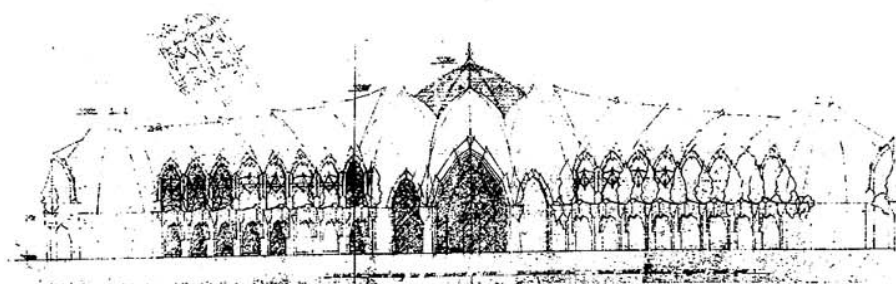
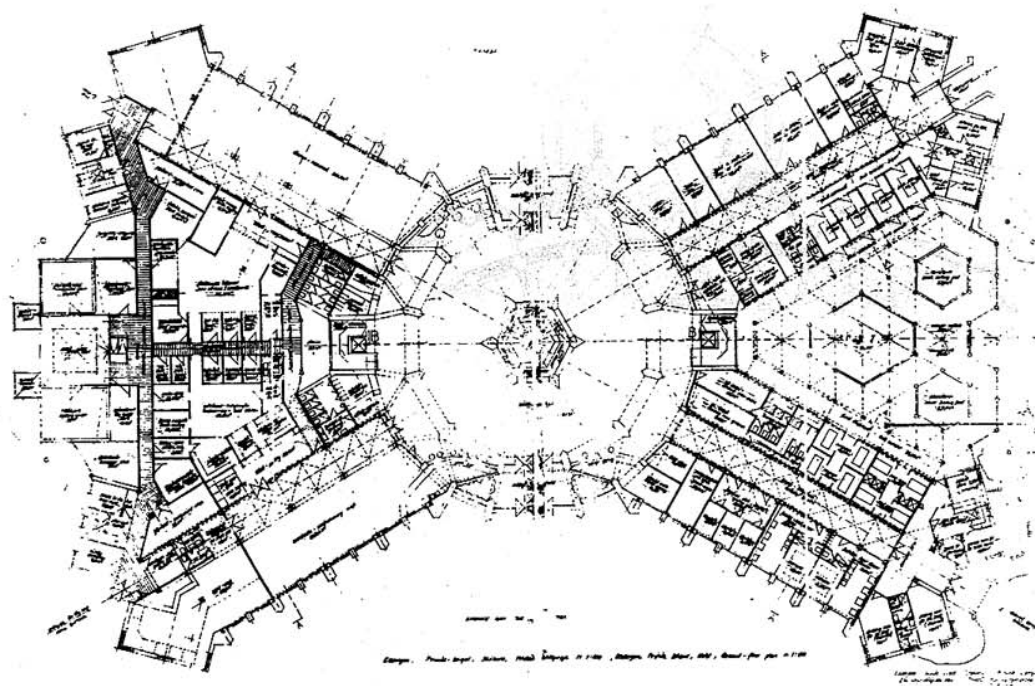
MUNKATÁRS: VARGA CSABA

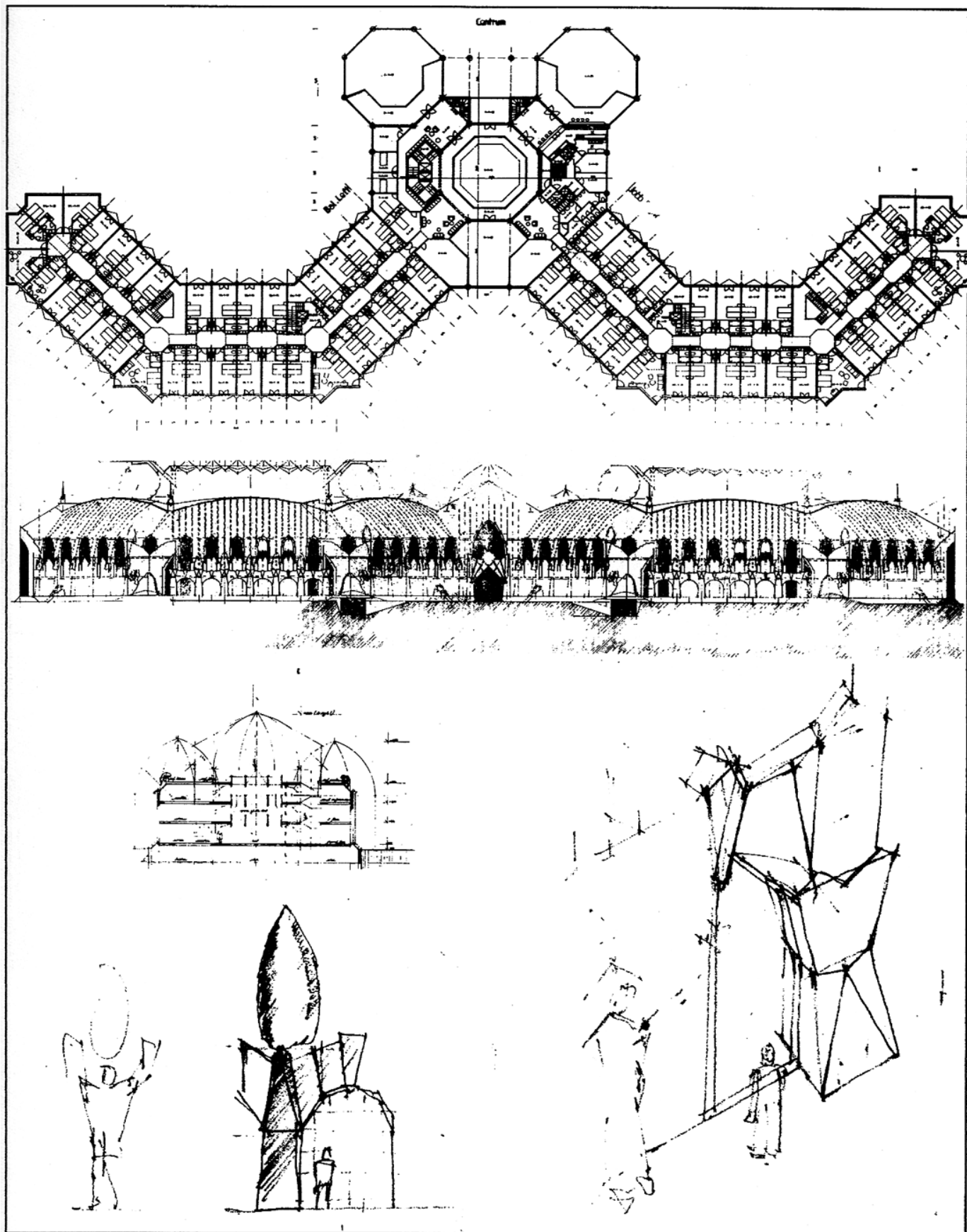
ESZTERGOM, PRÍMÁS SZIGET

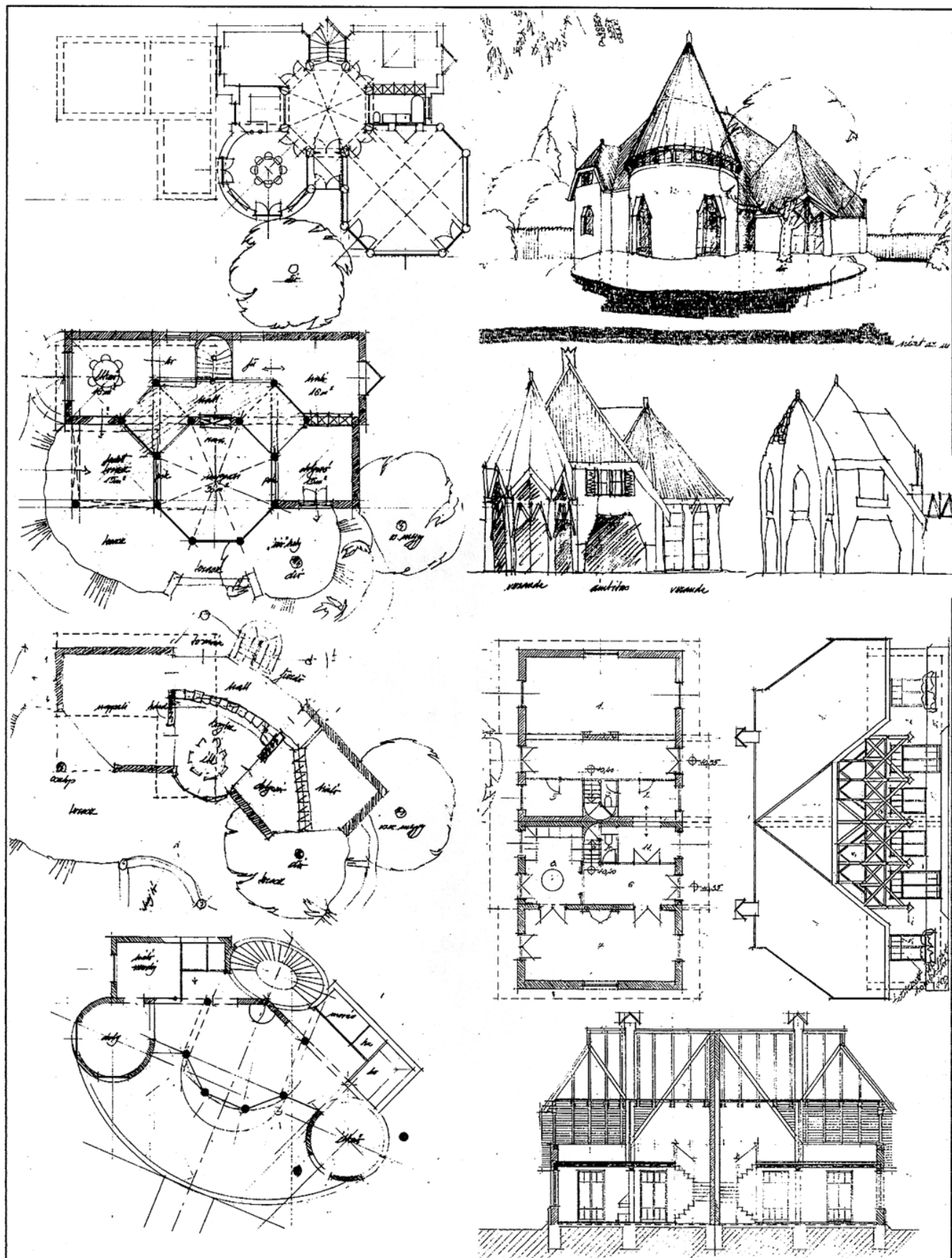
MUNKATÁRS: KRAVÁR ÁGNES, ROBOGÁNY ANDREA, VOITH MÁRIA, CSONGRÁDY JÁNOS, HEIL TIBOR, VÉKONY PÉTER

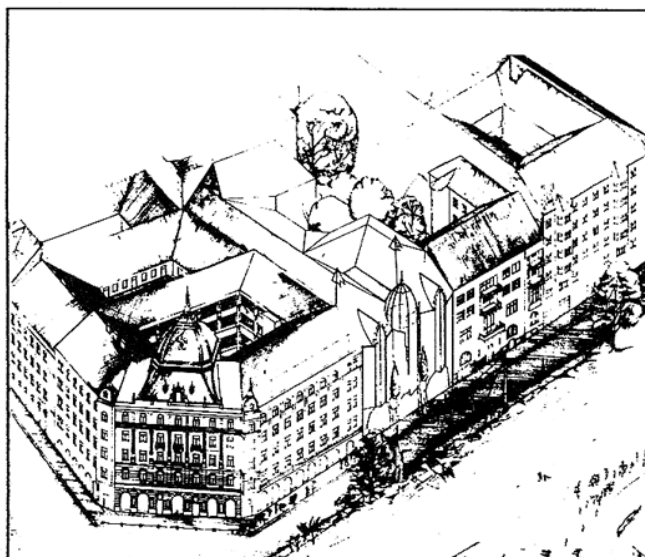
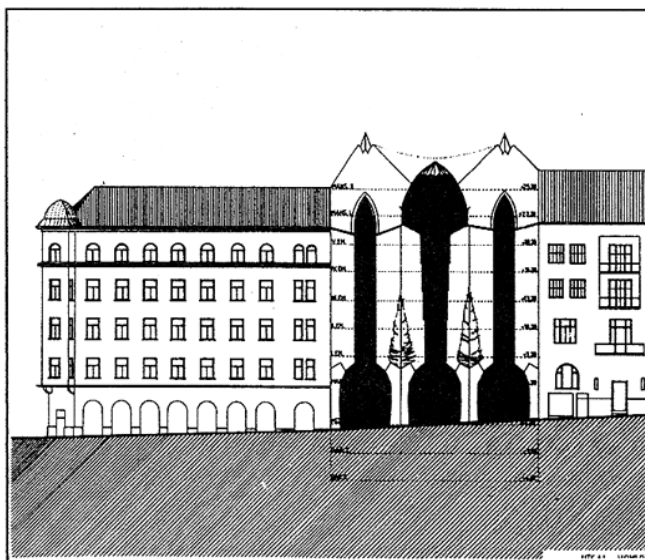
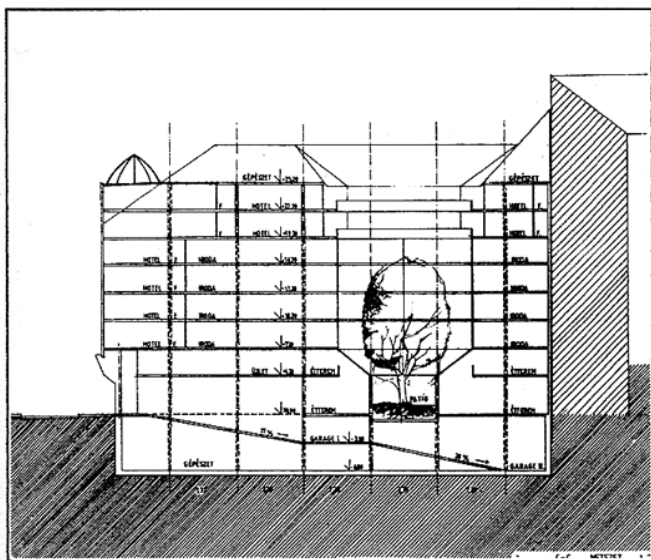
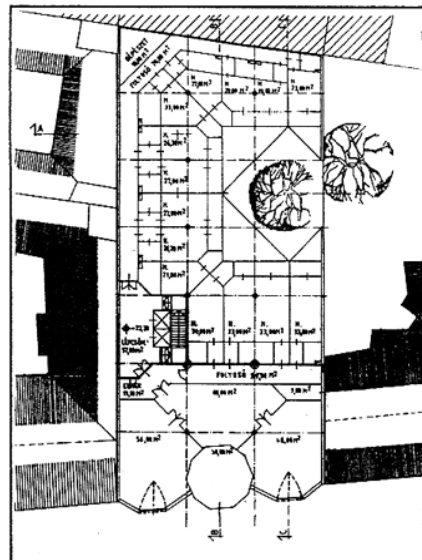
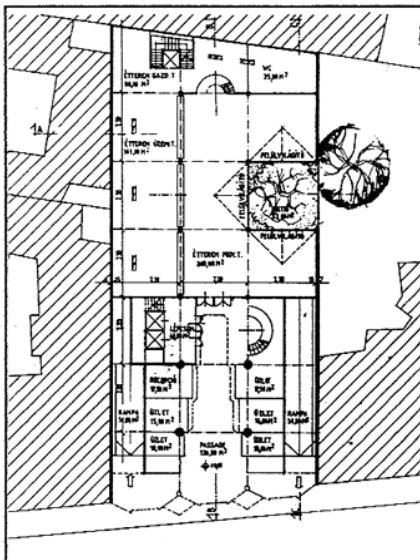
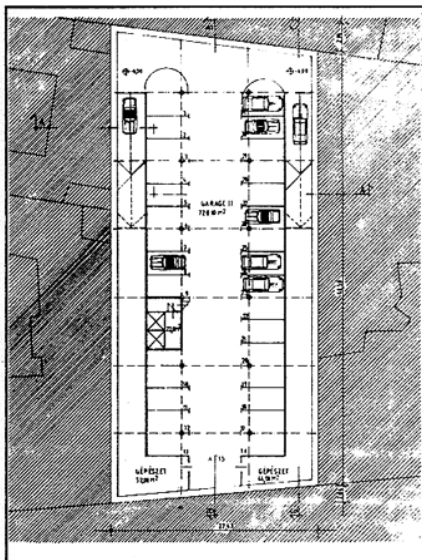

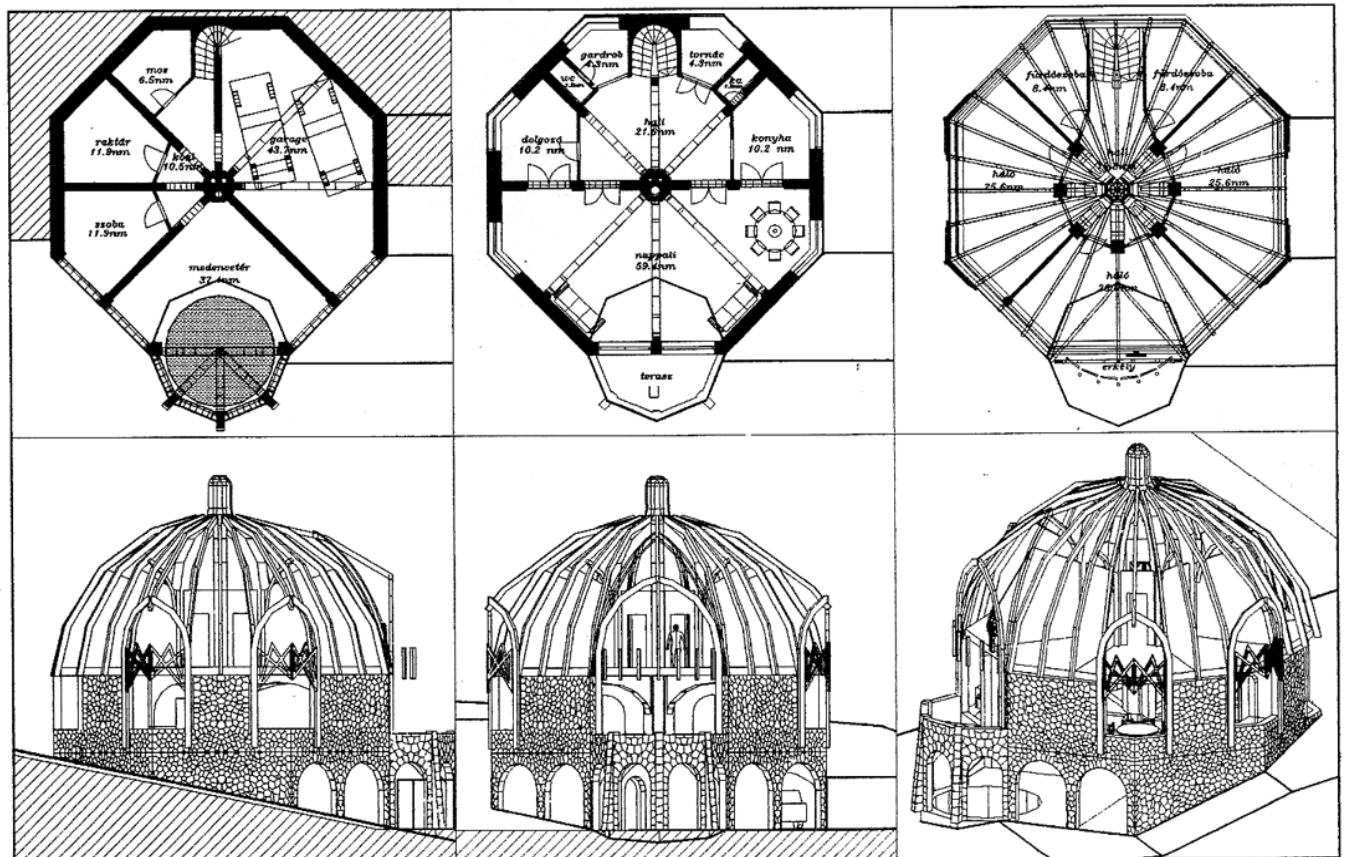
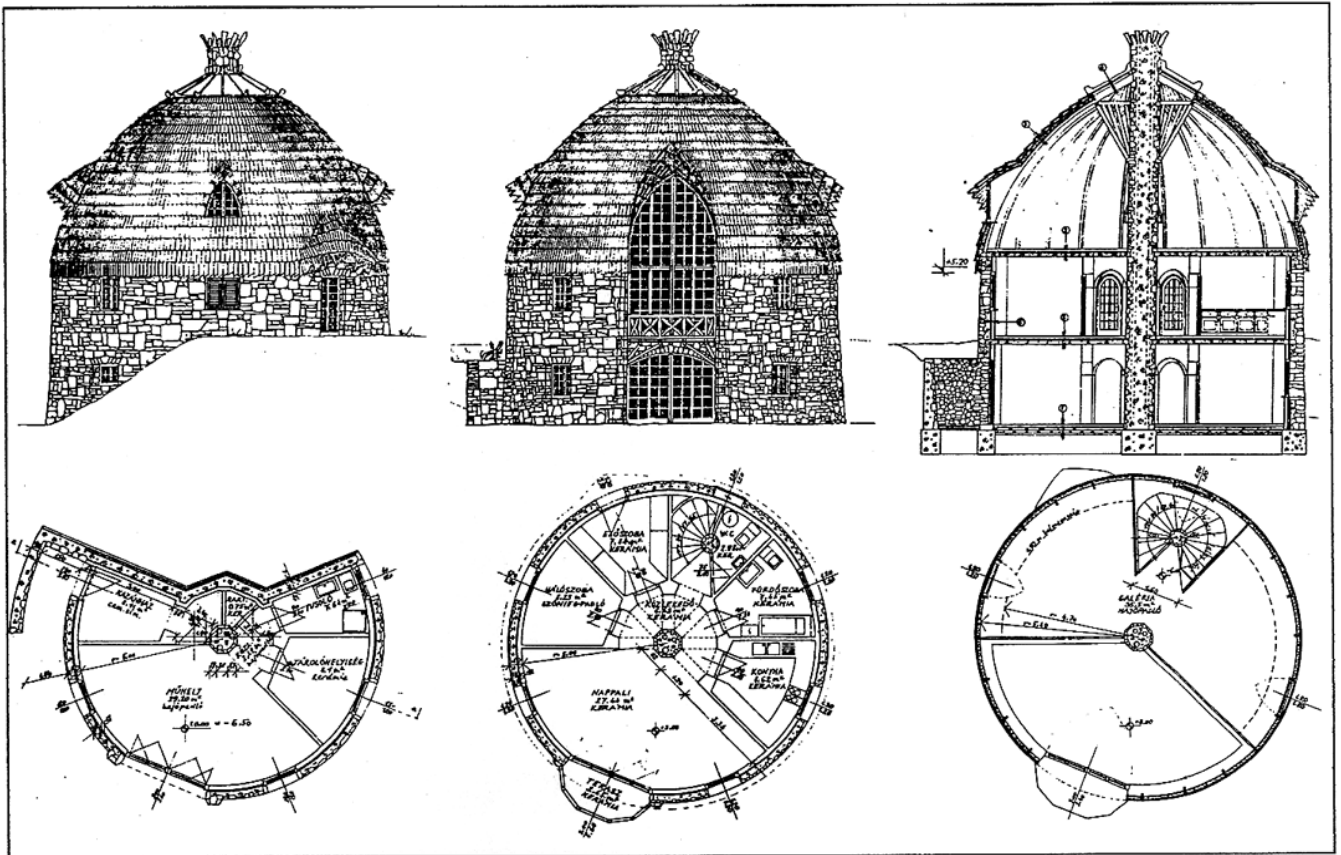
ESZTERGOM, PRIMÁS SZIGET

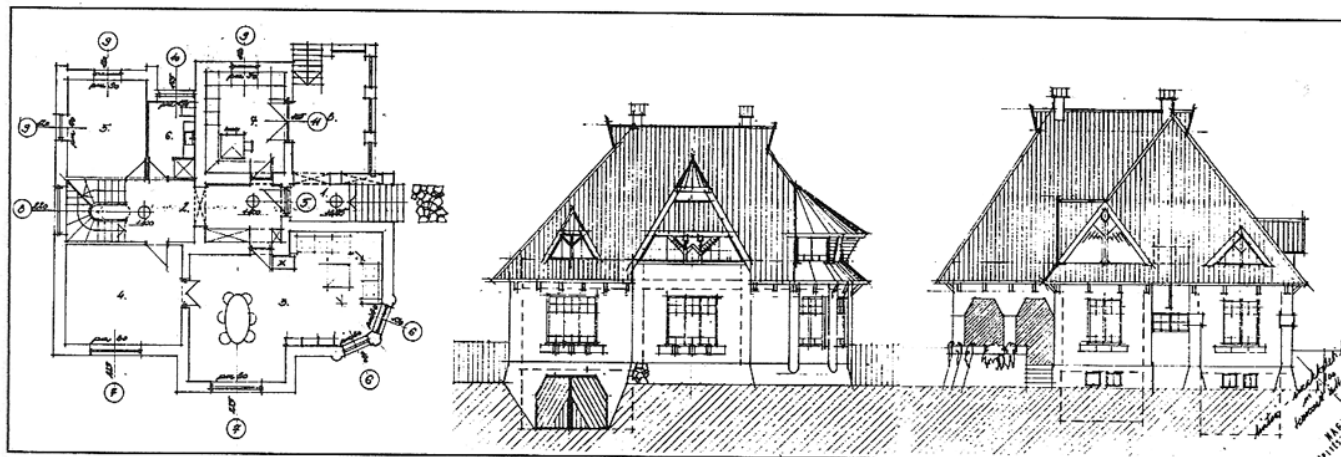
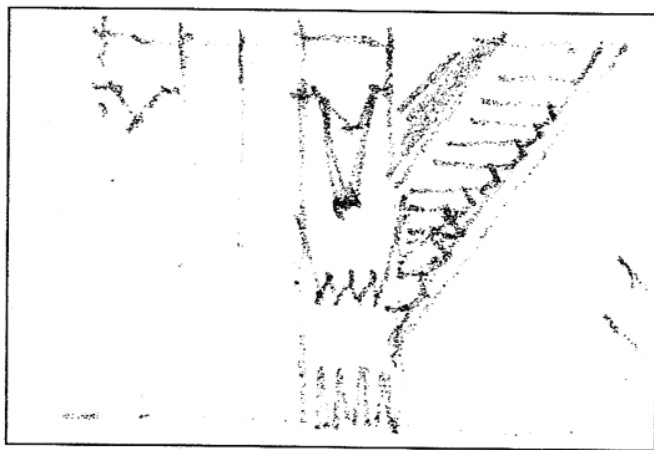
MUNKATÁRS: FARKAS ERZSÉBET, KRAVÁR ÁGNES, SZENTESI ANIKÓ, MELANIE AGACE

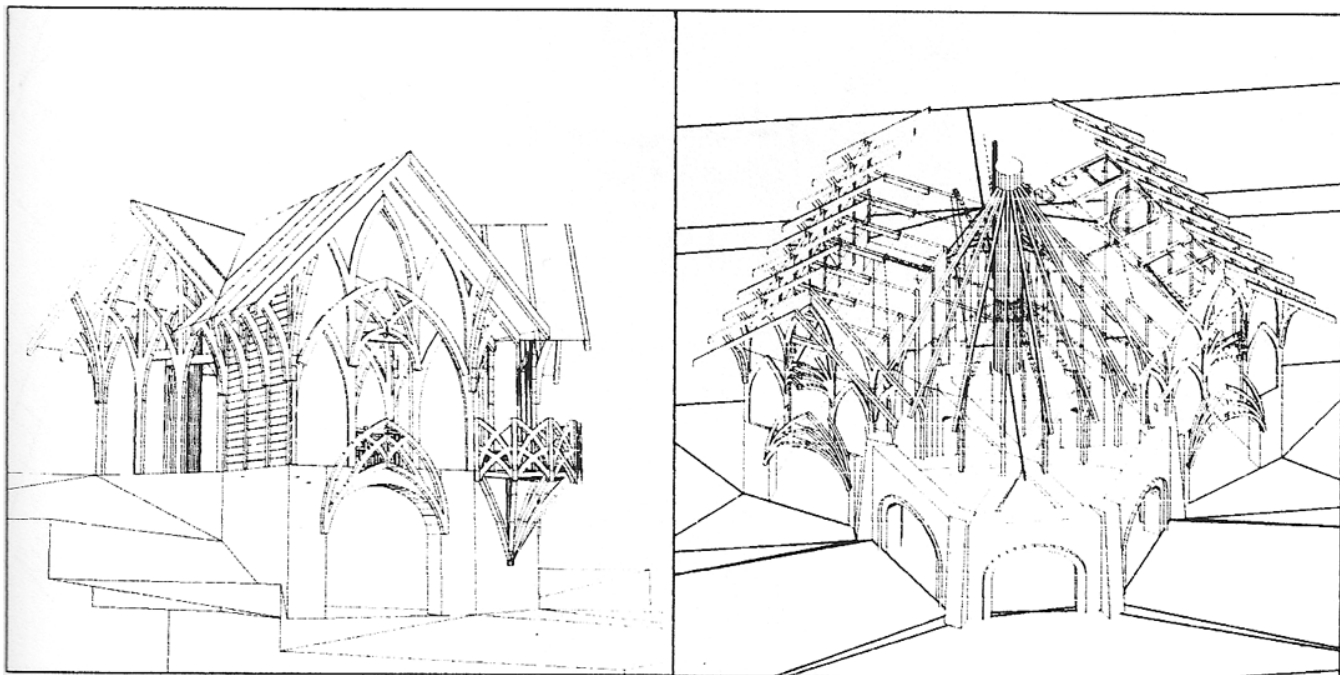
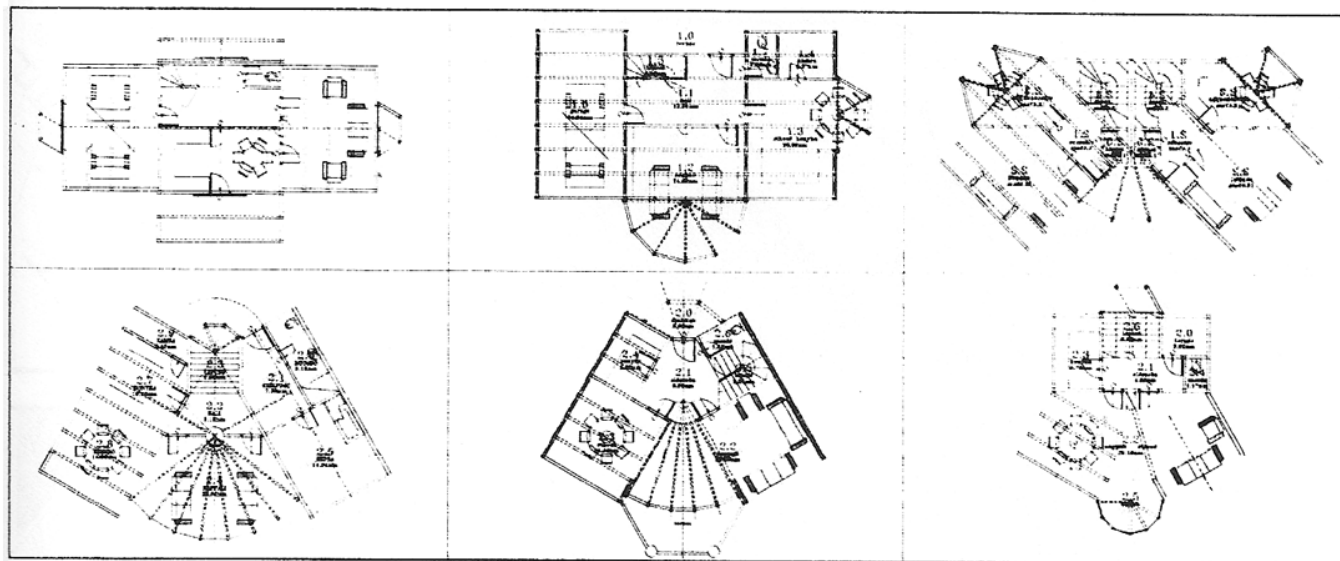
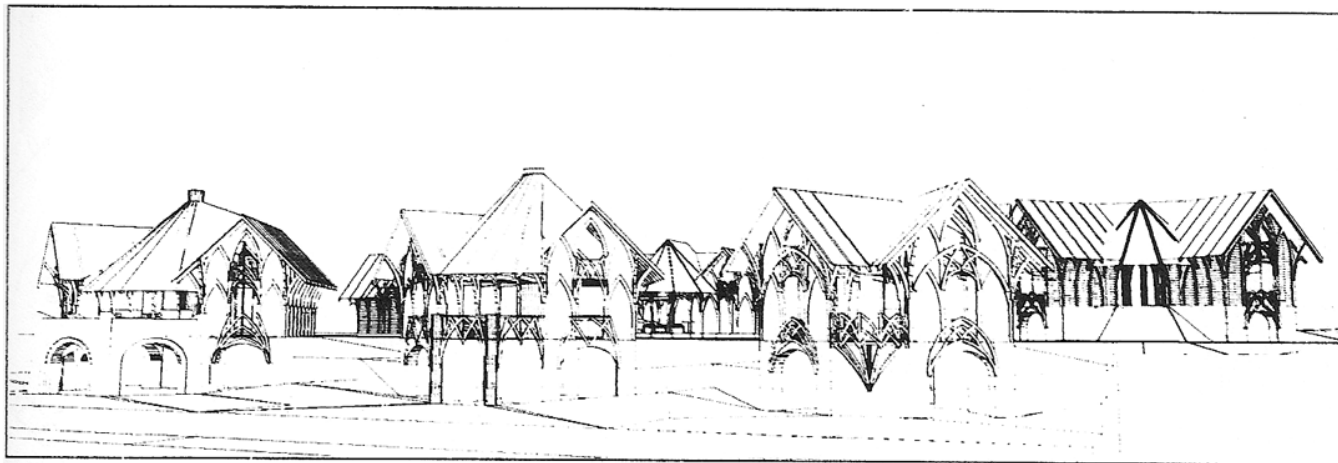

MUNKATÁRS: DROBNI ANDRÁS

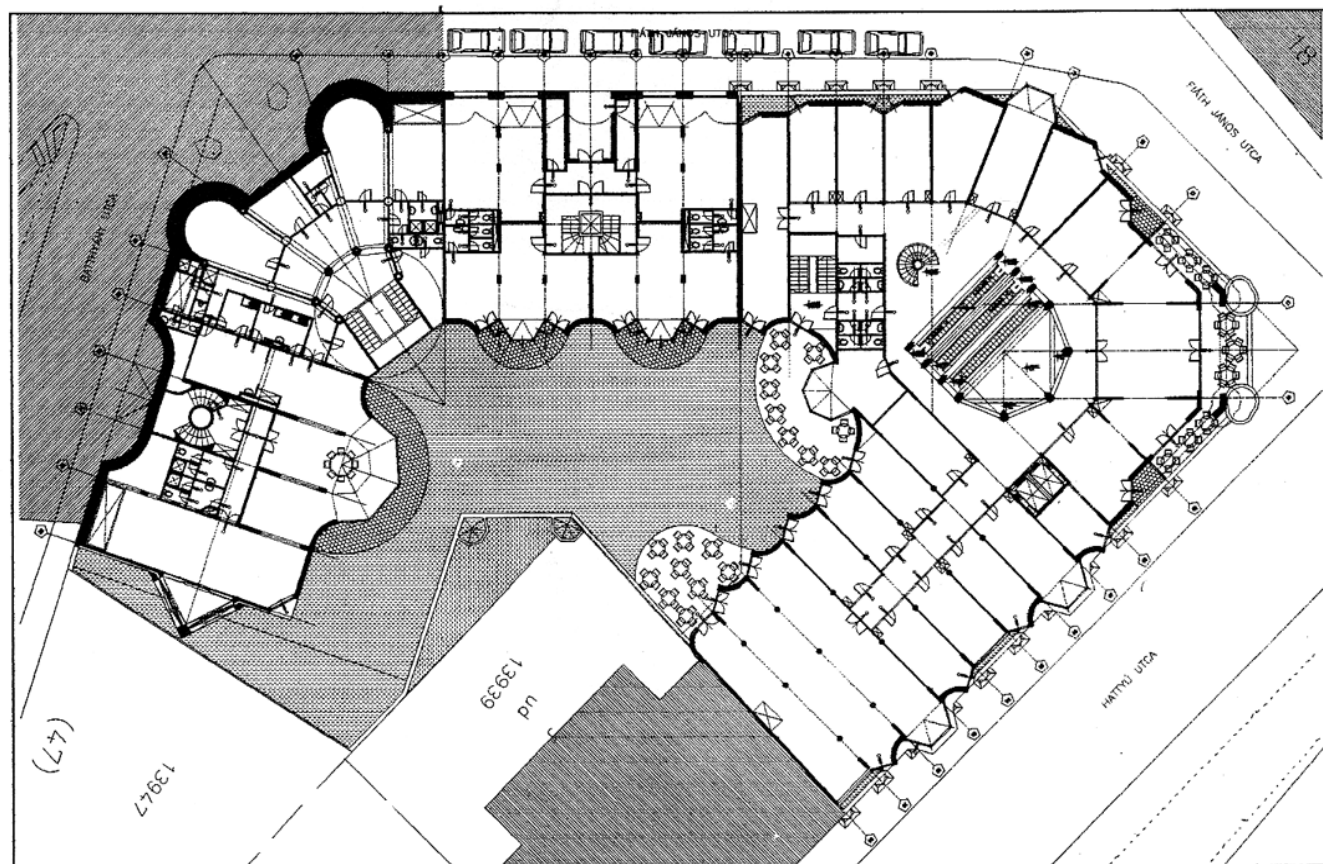
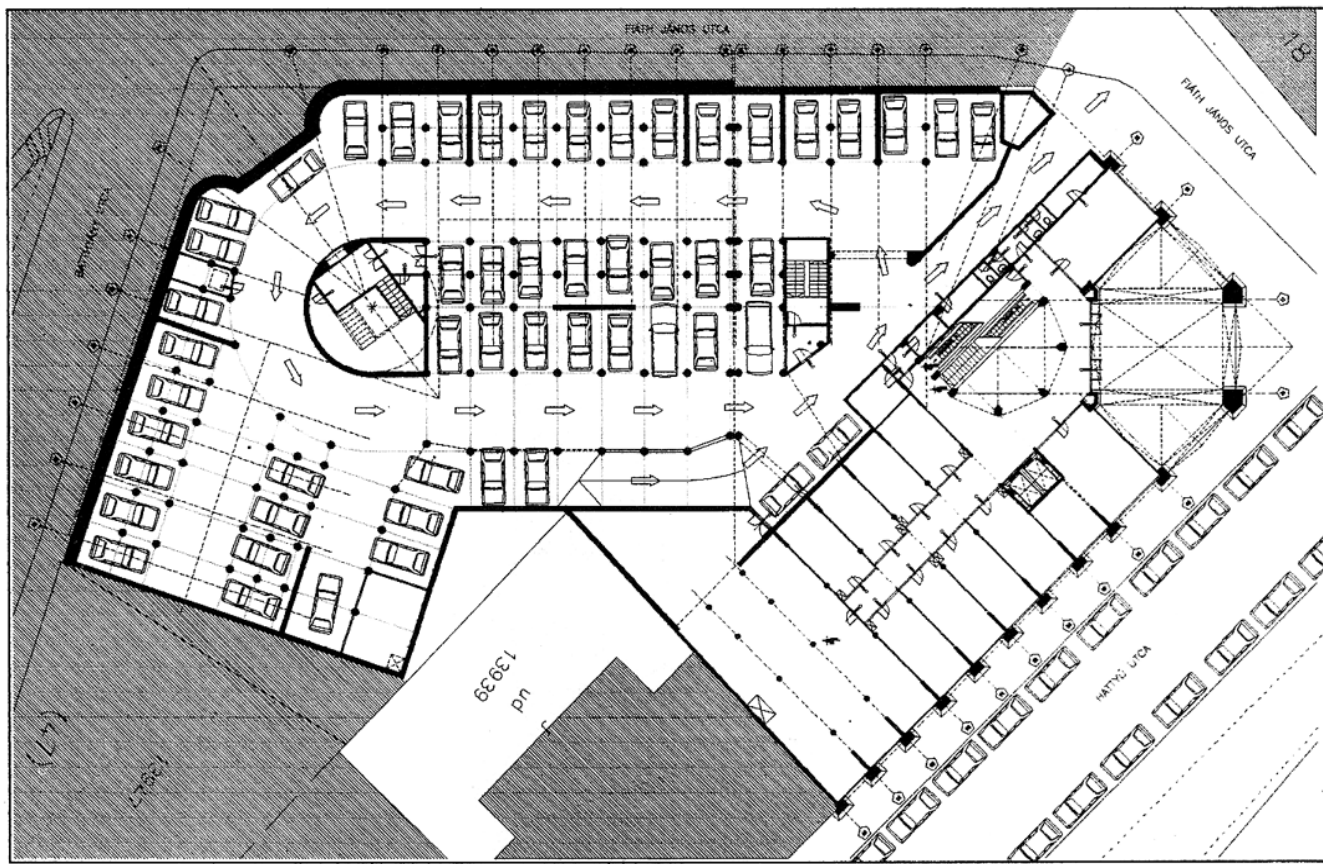

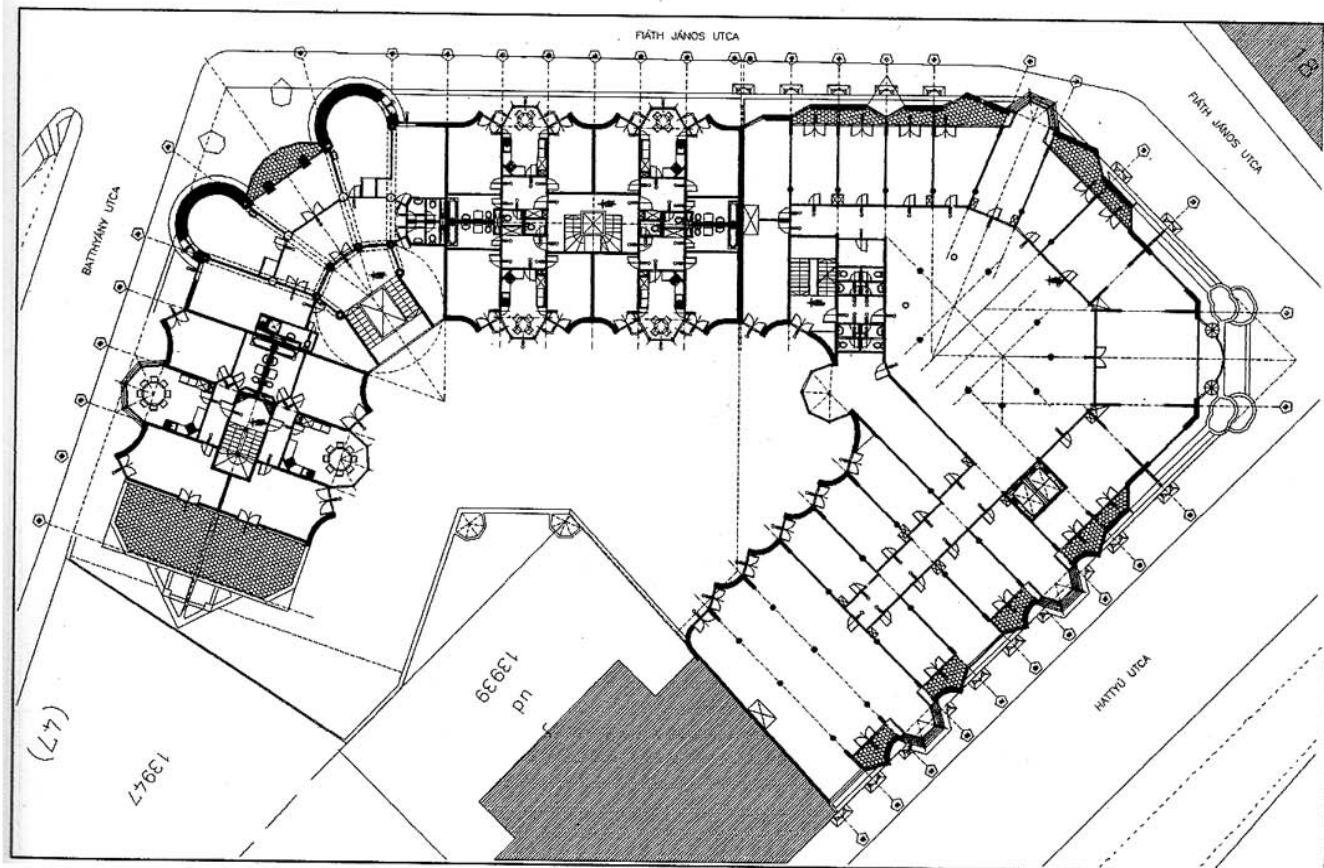
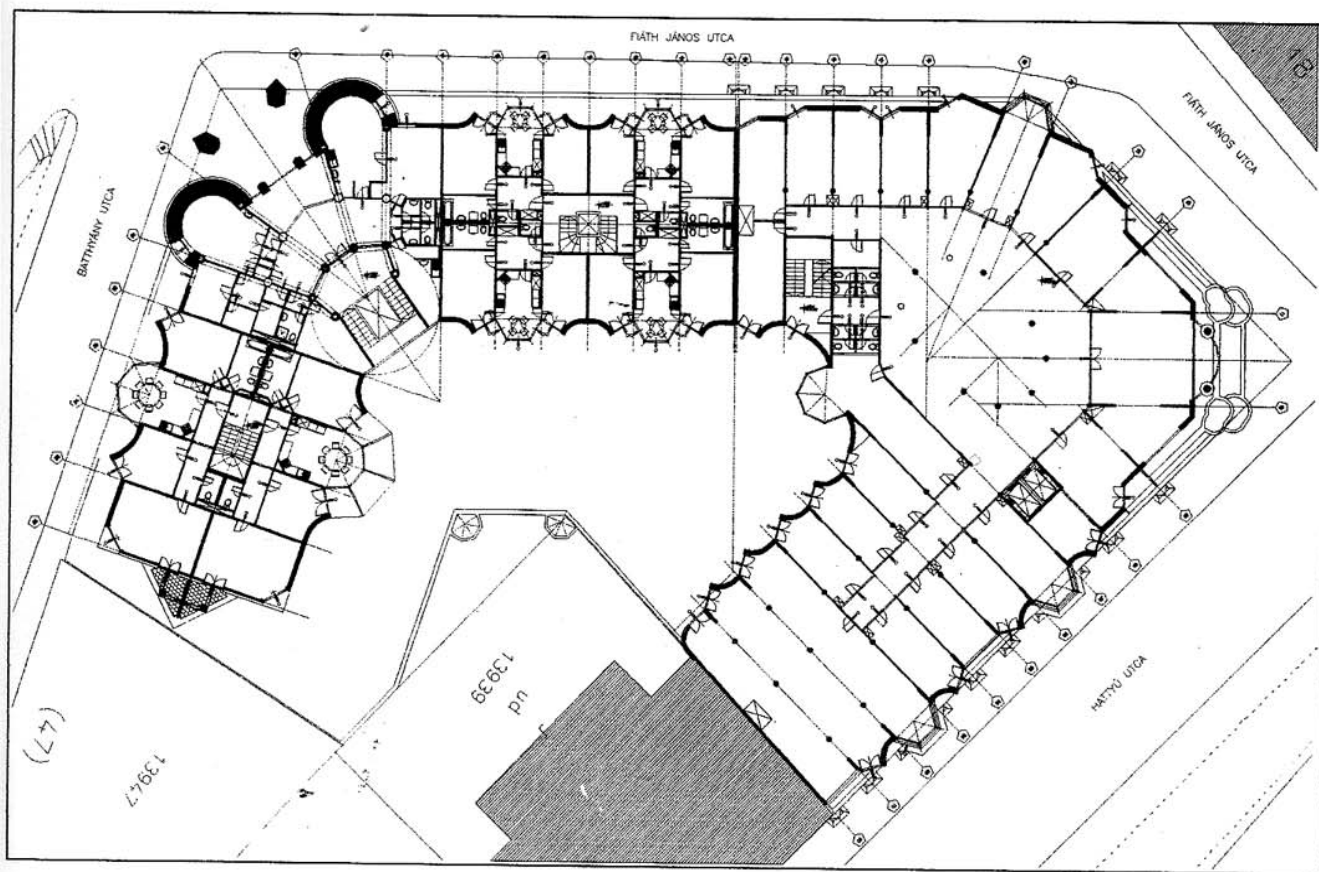
HATTYÚHÁZ

BUDA, I. HATTYÚ U., FIÁTH J.U., BATTHYÁNY U.

ALAPRAJZOK

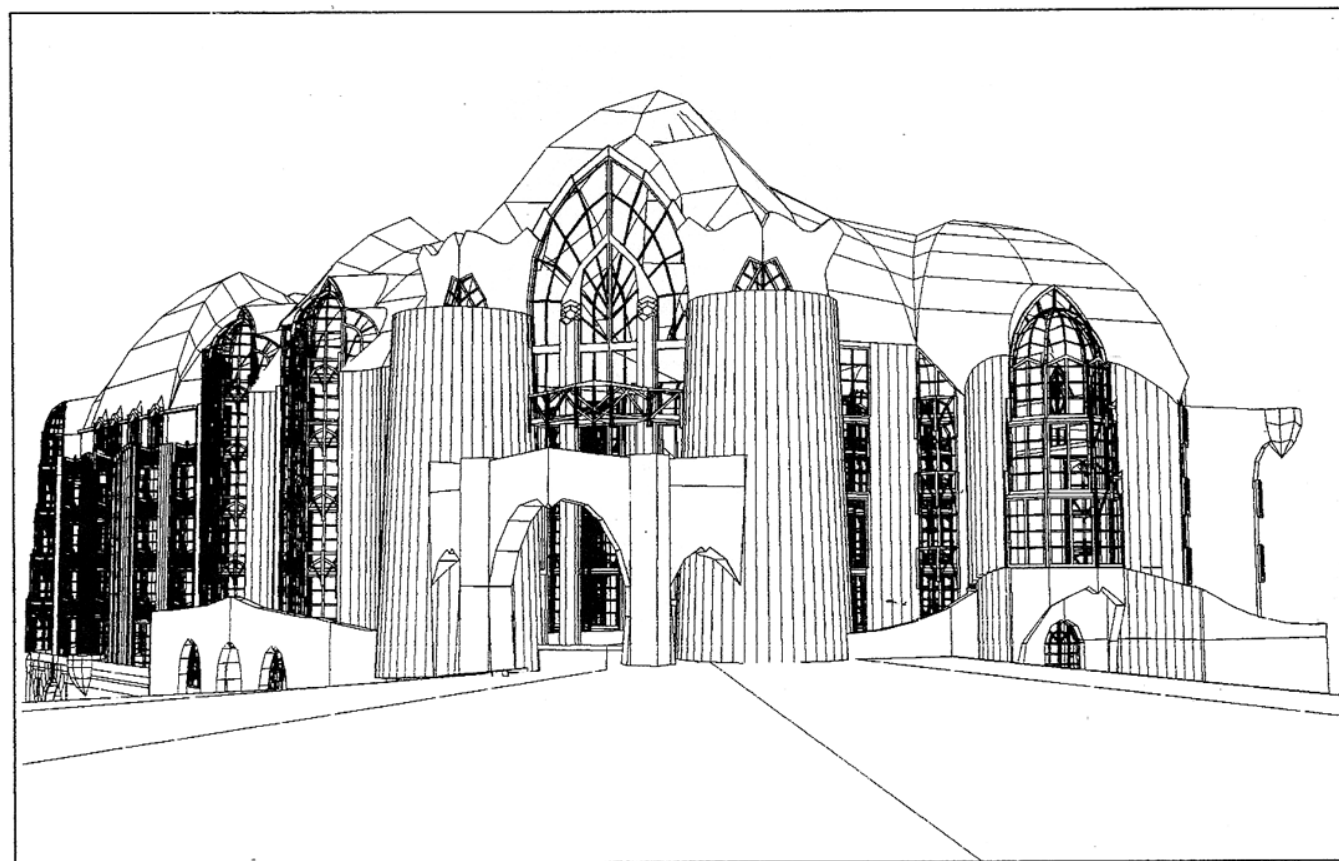
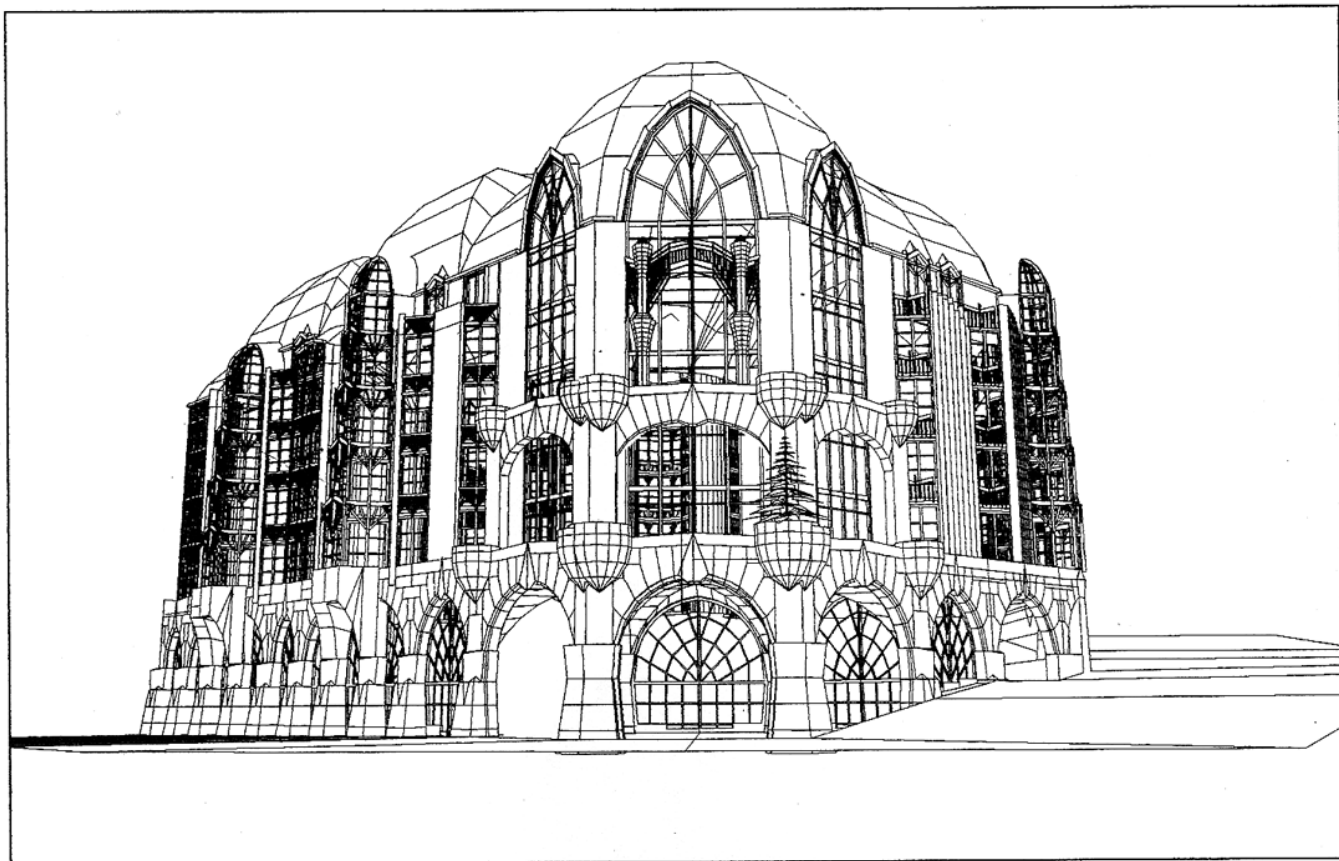
MUNKATÁRSÁK: DROBNI ANDRÁS, FARKAS ERZSÉBET, VÉKONY PÉTER
 CAD MUNKATÁRSÁK: BUDA MIKLÓS, PÁLFALVI FERENC, SZALAI ZSOLT

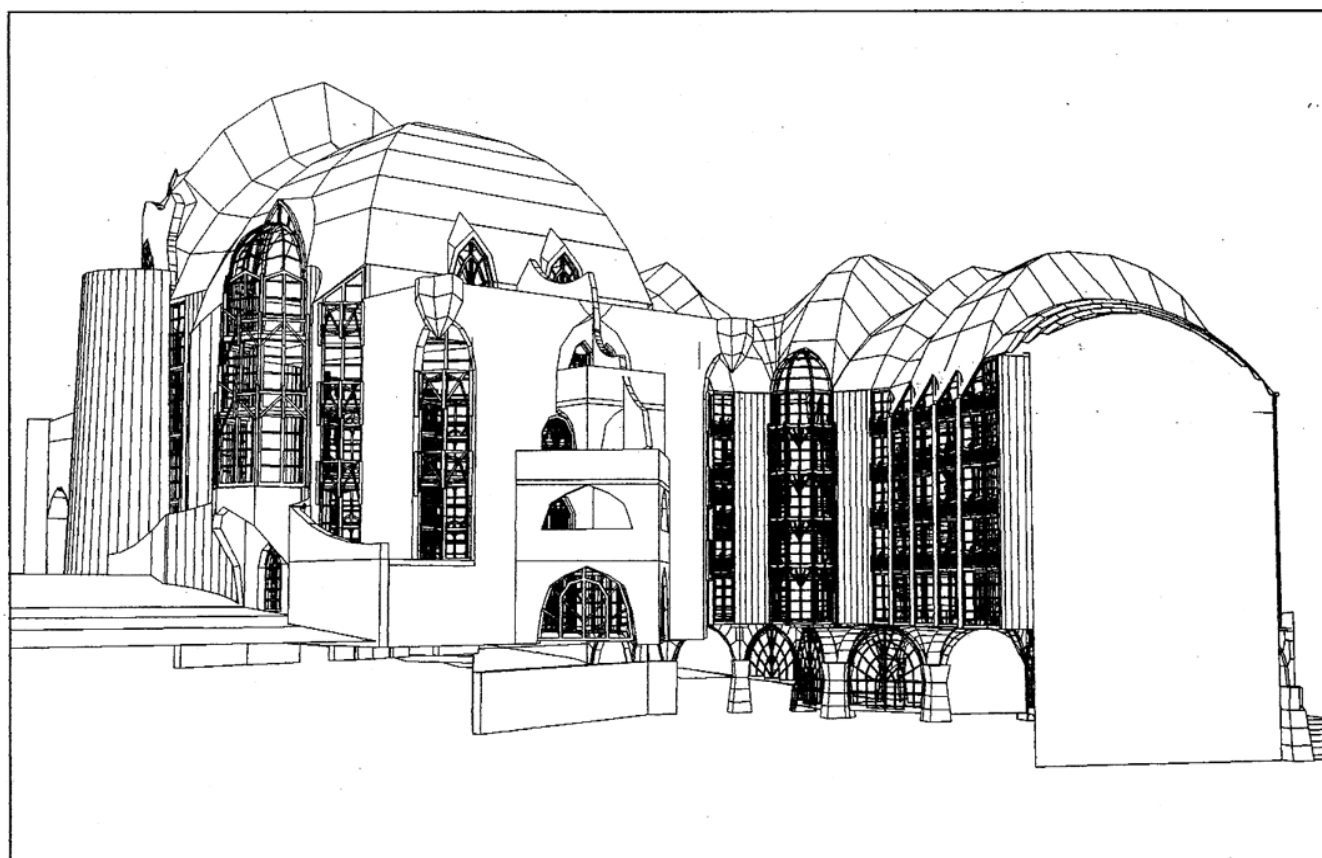
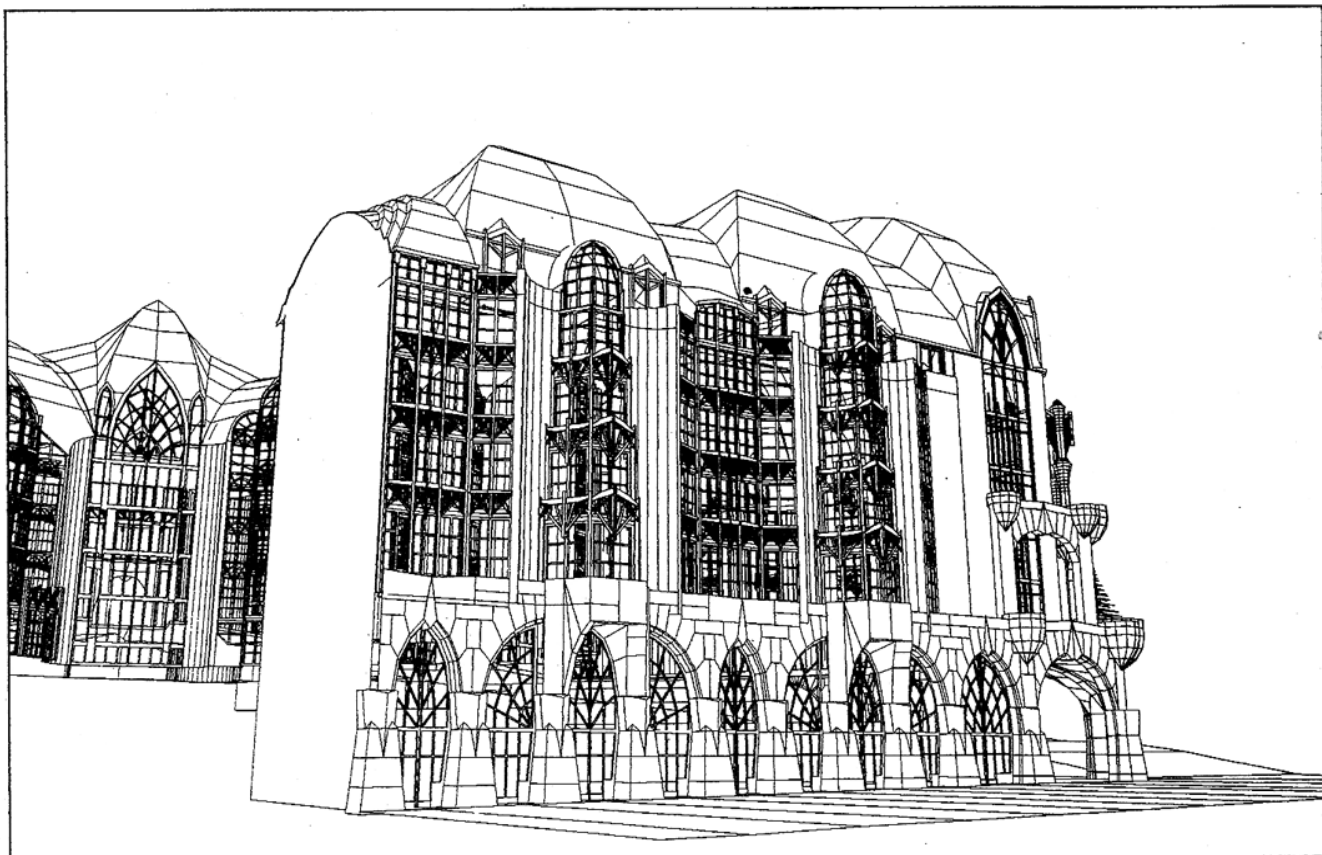
HATTYÚHÁZ

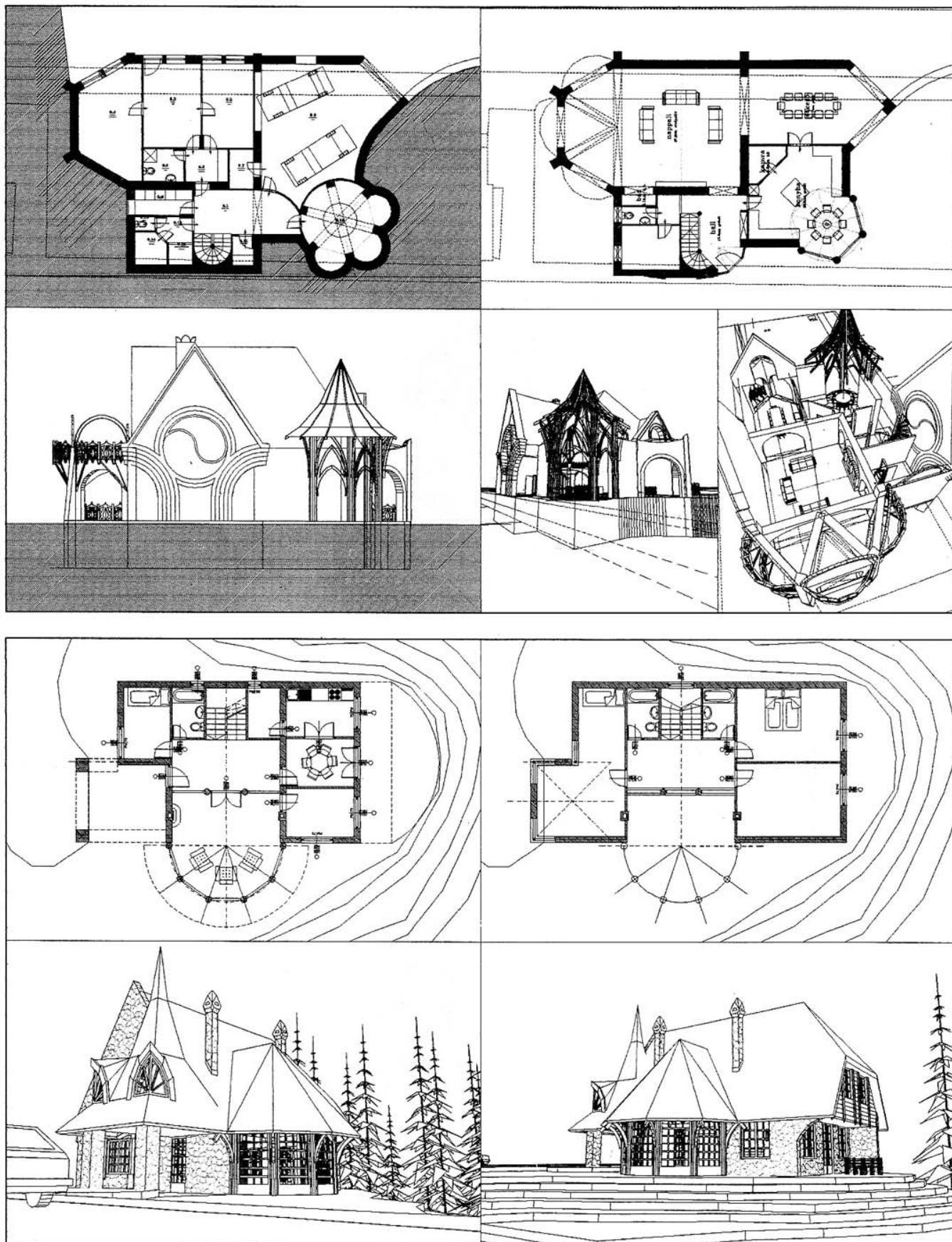
BUDA, I. HATTYÚ U., FIÁTH J.U., BATTHYÁNY U.

TÉRBELI MODELL

MUNKATÁRSOK: DROBNYI ANDRÁS, FARKAS ERZSÉBET, VÉKONY PÉTER
 CAD MUNKATÁRSOK: BUDA MIKLÓS, PÁLFALVI FERENC, SZALAI ZSOLT

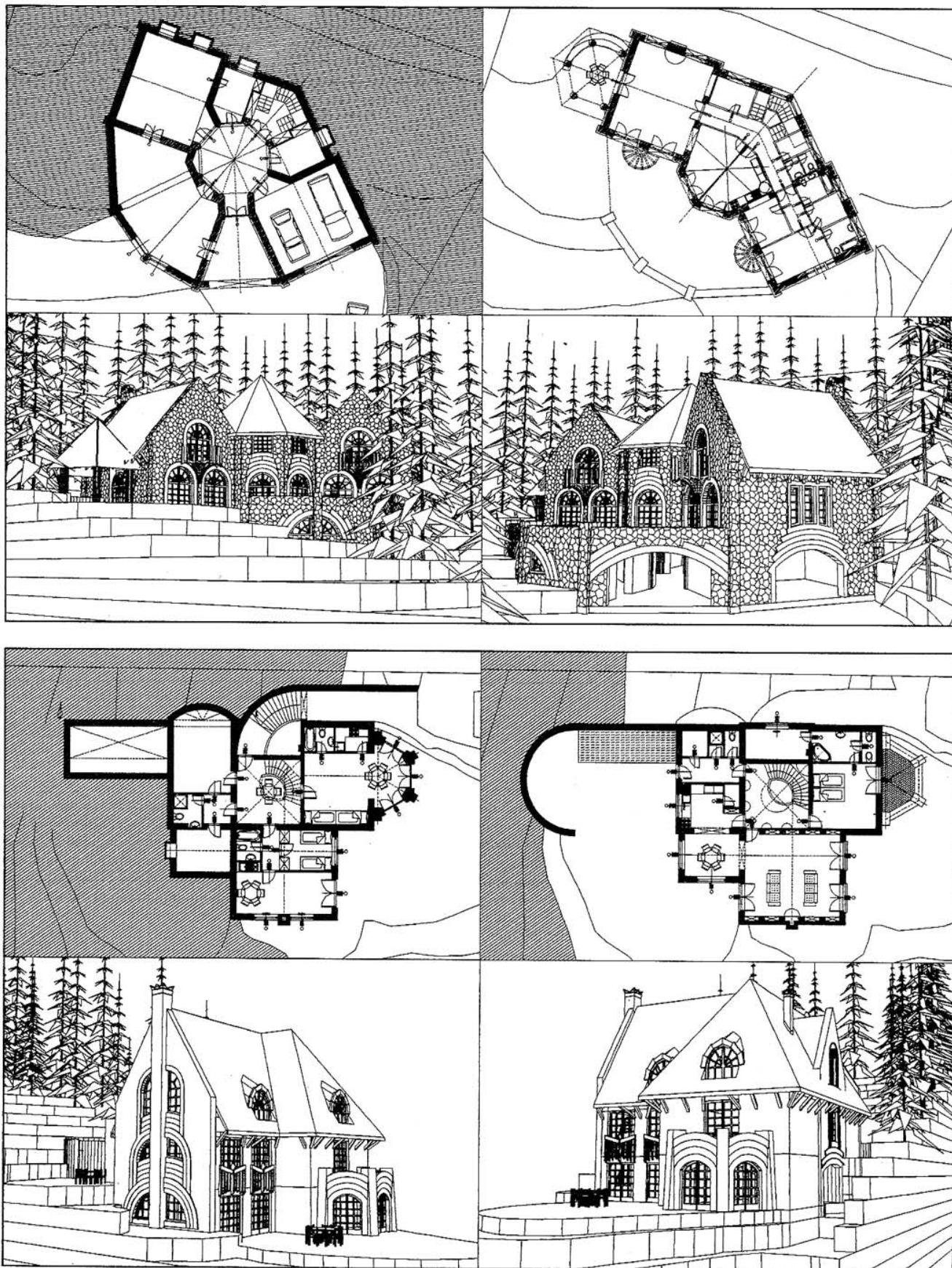

1995.

BÁNKÜTI HÁZ - BUDAPEST, II., PRÍMÁS UTCA 3.

1995.

BAYER HÁZ - BUDAPEST, II., DUTKA ÁKOS UTCA 7/B.

ÉLETRAJZ

1950-ben, Budapesten született, 1976-ban diplomázott a Műegyetemen. 1975-től a VÁTI-ban dolgozott. 1983-ban társalapítója a MAKONA Gmk-nak, ahol 1990-ig tervezett, majd 1990-ben Kravár Ágnessel és Szentesi Anikóval megalapította a KUPOLA Építészirodát, melyet társai kiválása óta egyedül vezet.

TERVEK ÉS ÉPÜLETEK

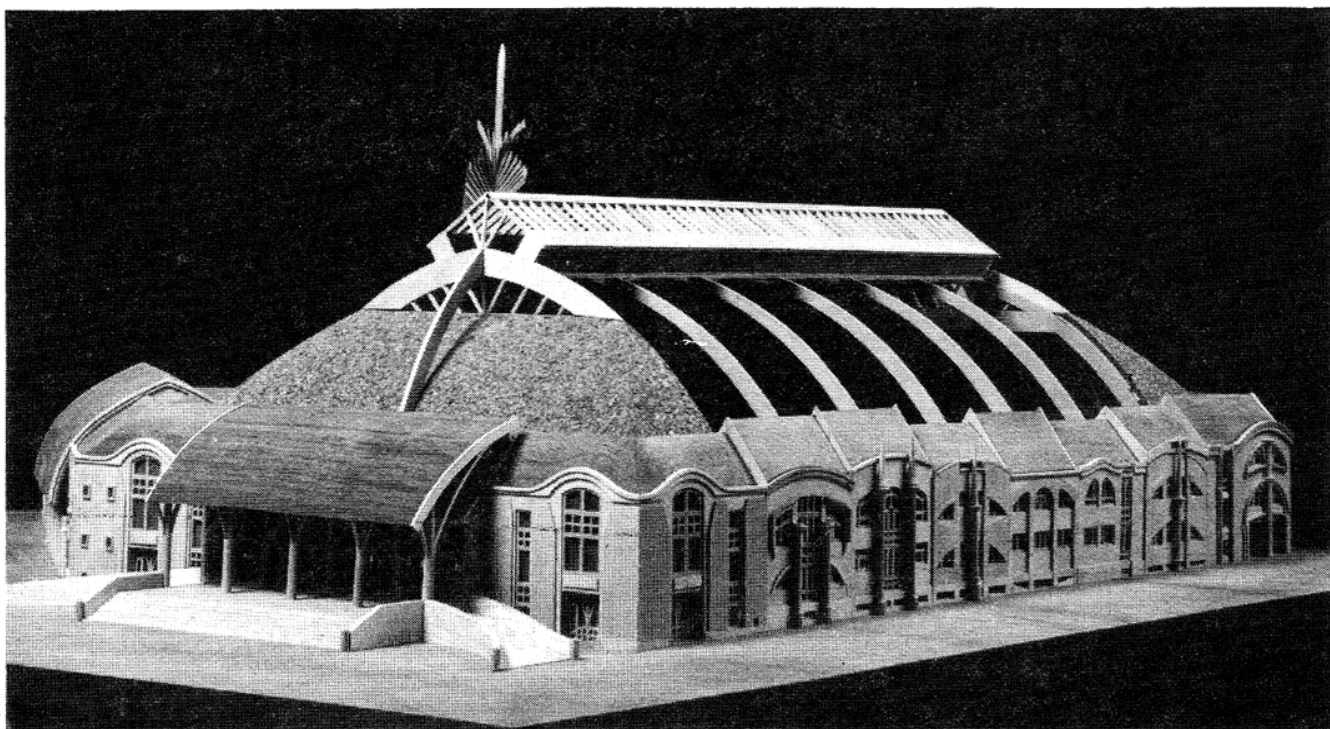
(A munkák a tervezés événél szerepelnek. A megépült vagy épülő házakat álló, a megvalósítatlan terveket dőlt betű jelöli. A tervező- illetve munkatársak felsorolását lásd a képes oldalakon.)

- 1976 Diplomaterv: *Nemzeti lovarda, Hortobágy*
- 1980 Malaky ház Bp. XV. Régi Főti út 57.
Turul ház (27 lakás és patika) Tatabánya, Réti u. 36.
- 1981 *Auguszt ház* Bp. XII. Arató u.
Líbiai követség üvegpavilonja Bp. Stefánia út 111.
Műemlék házak Sátorajújhely, Kossuth tér
- 1982 *családi ház (mesteriskolás pályázat)* Bp. Adyliget
Kazán-pavilon Bp. II. Tündér-hegy
Dr. Mátrai ház Bábolna, Kossuth Lajos u. 22.
Rohonyi-Orthutay ház B.almádi, Mátyás király út 19.
Társasházak Bp. II. Törökvéshi út, XI. Brassói út
- 1983 Dr. Láng-Ungváry ikerház Bp. II. Törökvéshi lejtő 27.
Faluház Kunágota
Patikaház (28 lakás, patika, bank) Sárospatak,
Rákóczi tömb
Vörösné Farsang Judit háza Bp. III. Batthyány u. 42/b
- 1984 *Avar ház* Bp. II. Széher út
Faluház Ceglédpuszta
Dr. Jancsó ház Dunaföldvár
Gonda ház-Comp Almanach Bp. III. Benedek u. 8.
Gulyás ház Bp. III. Ady Endre u. 10.
Grüber ház Bszabadi, Dózsa major
Mátyás testvérek ikerháza Bszabadi, Dózsa major
Molnár ház Bszabadi, Dózsa major
Torma ház Bszabadi, Dózsa major
Turányi ház Bp. XV. Kinizsi u. 161.
Tóth ház tetőtér Bp. XI. Ács József u. 42.
Zenepavilon Bp. III. Pók utcai lakótelep
- 1985 Dr. Huszár ház Balatonalmádi, Zrínyi Ilona u. 8.
Közösségi ház Bodajk
Könyvtár, kastély Letenye
Nagy Tibor családi háza Bp. II. Tisza u. 9/b

Népház
Novák ház tetőtér
Szentpéteri ház tetőtér

Csurgó
Bp. XV. Bethlen G. u. 54.
Bp. II. Palánta u. 13.

- 1986 *Faluház* Nagypeterd
Faluház Somogyfőcsanak
Ált. iskola korszerűsítés és bővítés Bogyiszló
Művelődési ház Zirc
Torony és kávéház Dunaföldvár
Rendőrség Dunaföldvár
Zárt sorú lakóház Dunaföldvár
Végh ház Bp., XVII. Tápiószéle u. 22/b
- 1987 *Casino* Bóly, Főter
Faluház Szent
Garvics étterem Bp. III. Ürömi út-Ürömi köz sarok
Irodaház Százhalombatta
Kemenczei ház tetőtér Bp. XIV. Majolika u. 18.
- 1987 *Lakóházak* Paks
Puskás ház Bp. II. Budajenő utca
Hattyúház (üzletház, orvosi rendelő, lakások)
Bp. I. Hattyú u.-Fiáth J. u.-Batthyány u. tömbje
Szabadtéri színpad Fonyód
Szabadidő-park Csurgó
Szemesy ház Bp. II. Adyliget Hársalja utca 19.
Tallér ház Solymár, Bajcsy-Zsilinszky út 13./b
- 1988 *Kelen Sport Club sporttelepe* Bp. XI.
Patika és bank belsőépítészet Sárospatak, Patikaház
Szálló Galyatető
Zsóka ház Bp. XXII. Kolozsvári u. 73.
Winter ház Bp. XII. Eötvös út 31.
- 1989 *Creditum szálloda* Esztergom, Prímás-sziget
Holland Rt. irodaház Bp. XII. Meredek u. 27.
- 1990 *Dr. Komlós ház* Szentendre, Dalmát utca
Mihályfi ház Bp. XI. Kápolna u. 29.
Szlovák követségi rezidencia Bp. XIV. Gervay u. 44.
V.B.B. Szálloda Esztergom, Prímás sziget
- 1992 *Községháza* Balatonfűzfő
Bürotel Irodaház Bp. I. Moszkva tér
- 1993 *Művelődési ház* Csurgó, Széchenyi tér
Kozma Nóra háza Szentendre, Bartók Béla u. 18.
Morvay ház Tihany, Felső-kopaszhegyi út
Sugár ház Bp. II. Adyliget Hársalja utca 27.
Szabó ház Solymár, Frankel Leó u. 31.
"Száz ház" Balatonfűzfő, Máma tető
- 1994 *Bánkúti ház* Bp. II. Prímás u. 3.
Bayer Ilona háza Bp. II. Dutka Ákos u. 7./b
Víz-bolt Bp. II. Nagyenyed utca
Záhonyi Sarolta háza Solymár, Cserje u. 20.

Pongor László

EGER, VERSENYUSZODA

– A TETŐSZERKEZET ISMERTETÉSE –

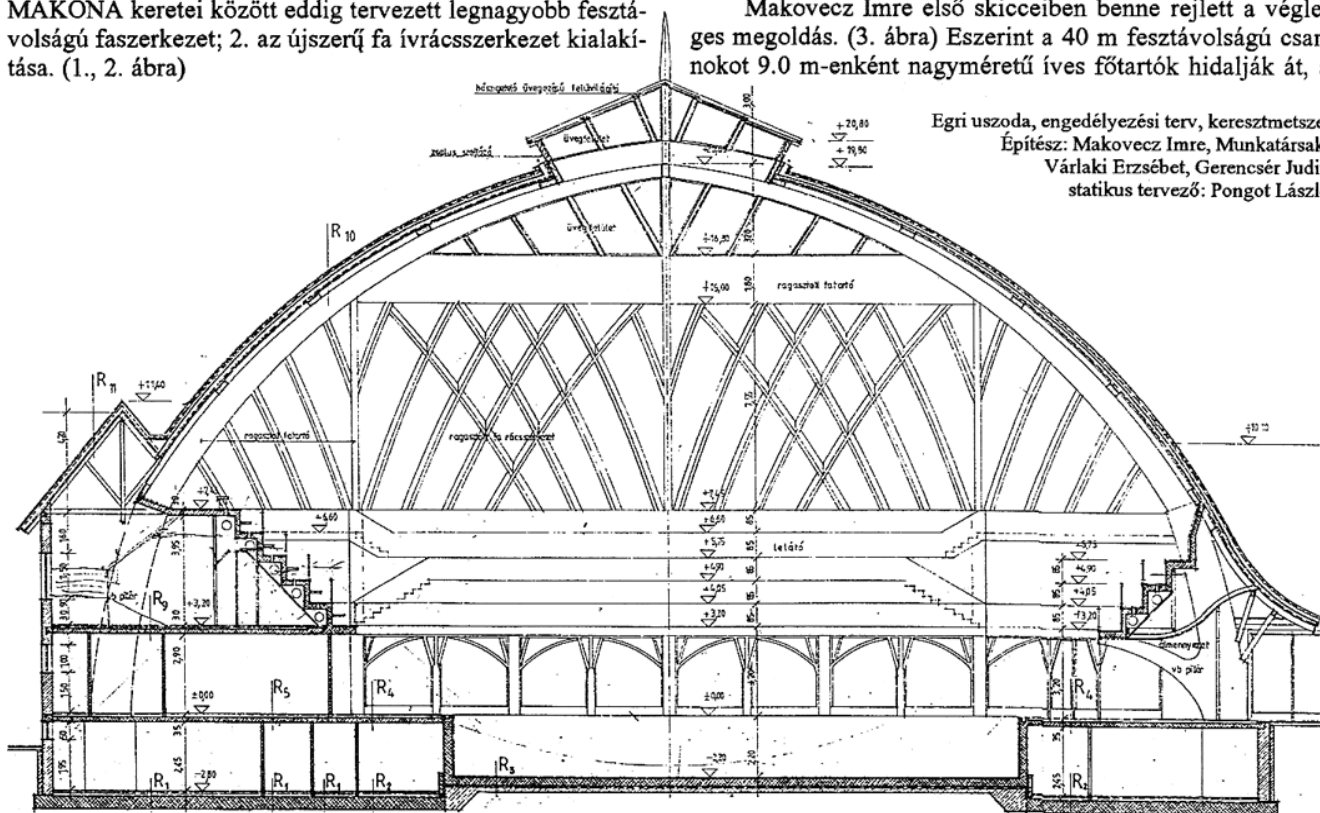
Elkészült az egri 50 m-es fedett versenyuszoda kiviteli tervdokumentációja. Az épületkomplexum tervezése másfél esztendeig tartott. Az épület 40 m fesztávolságú fa tetőszervezetét két dolog teszi különösen érdekessé: 1. ez a MAKONA keretei között eddig tervezett legnagyobb fesztávolságú faszervezet; 2. az újszerű fa ívrácsszerkezet kialakítása. (1., 2. ábra)

Az épület

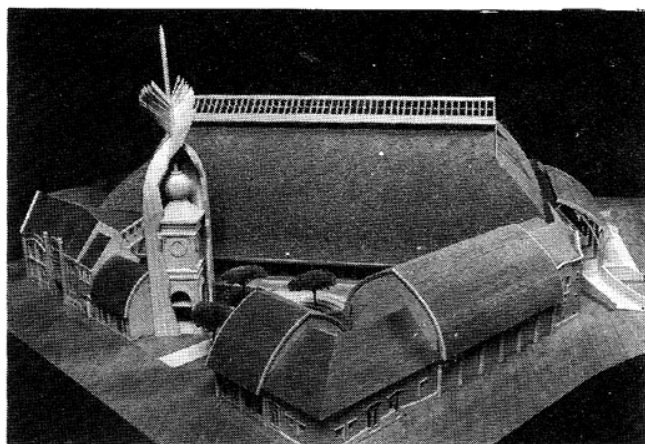
Az uszoda „alépitménye” – beleértve a medencét, az azt körülvevő pincszintet és a lelátósínteket – monolit vasbeton szerkezetű. Az alap 40 cm vastag vasbeton lemez, az épület vázszerkezetének rasztere 9,0 m. A vasbeton pillérek tetejéről indulnak 7,0 m-es magasságban a ragasztott fa főtartók, melyek keresztmetszete 16 x 85 – 155 cm, kapcsolatuk a támasznál részlegesen befogott, középen csuklós kialakítású. A csarnok hossza 54,0 m, két végén a szerkezet lekonyított jelleggel befordul.

A tető

Makovecz Imre első skicceiben benne rejtett a végleges megoldás. (3. ábra) Eszerint a 40 m fesztávolságú csarnokot 9.0 m-enként nagyméretű íves főtartók hidalják át, a

Egri uszoda, engedélyezési terv, keresztmetszet
Építész: Makovecz Imre, Munkatársak:
Várlaki Erzsébet, Gerencsér Judit,
statikus tervező: Pongor László

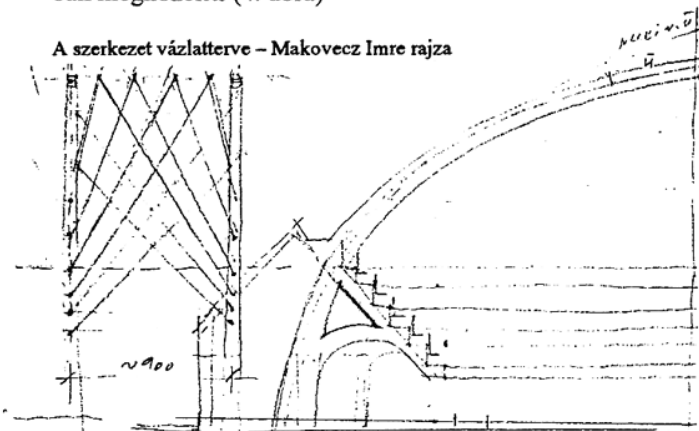

tartók közé pedig kétirányú melléktartó-sereg alkotta rács feszül, melyek sugaras jelleggel törnek az ég – a csarnok tengelyében végigfutó felülvilágító sáv – felé. A szerkezet kialakítása alapvetően eltér a hagyományos csarnokok mérnöki főtartó – melléktartó rendszerétől, de az organikus építészet gyakran alkalmazott sugaras – ferde támas tetőszerkezeteihez képest is döntő különbségnek számít hogy a szerkezet térbeli erőjátéka a héjazat síkjában működik. Rokonságba leginkább Nervi ívrács-szerkezeteivel hozható.

A főtartók

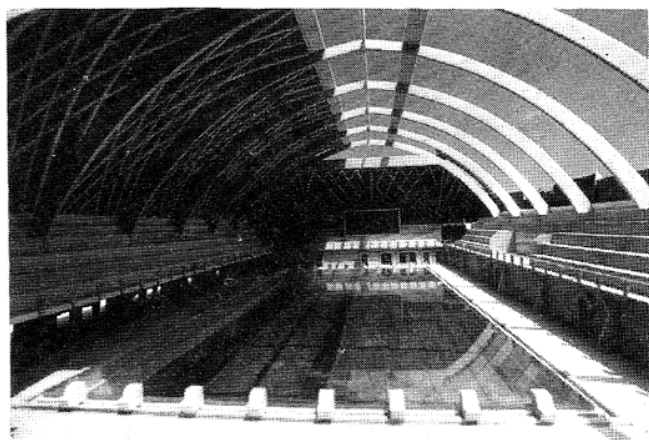
Első feladat volt a főtartók helyes ívének meghatározása. Tudvalevő, hogy az ívtartók vonalvezetése és belső erőjátéka között szoros összefüggés van minden terhelési esethez található egy olyan megfelelő tartóalak, amikor a tartóban terhelés csak nyomóerőket okoz, hajlítást – amiből lényegesen nagyobb feszültségek keletkeznének – nem. (Ez a görbe vízszintes vetületének mentén egyenletesen megoszló terhelés esetén másodfokú parabola, a rúdtengely mentén fellépő egyenletes terhelés esetén cosinus hyperbolicus függvény, ún. kötélgörbe.) A cél olyan tartóalak megválasztása volt, amely a fenti statikai megfontolásokon kívül eleget tesz annak a gyártási – kivitelezési és egyben formai követelménynek is, hogy a főtartók lehetőleg egyenletes körívet írjanak le. A fenti szempontok egybevetése alapján alakult ki a két, enyhe csúcsban összetámaszkodó körívű álló, háromcsuklós jellegű, de a pillércsatlakozásnál részlegesen befogott tartóalak, amely a két fenti görbét a lehető legjobban megközelíti (4. ábra)

A szerkezet vázlatlatterve – Makovecz Imre rajza

Az ívrács

A főtartók között, a csarnok dongafelületén íves melléktartók keresztezik egymást, ívrácsot képezve. A rács kétoldalt a főtartókra, alul-felül pedig a főtartókra fektetett keresztirányú peremtartókra támaszkodik, mintegy „befeszül” a keretbe; a melléktartókban keletkező nyomóerőknek a fő-

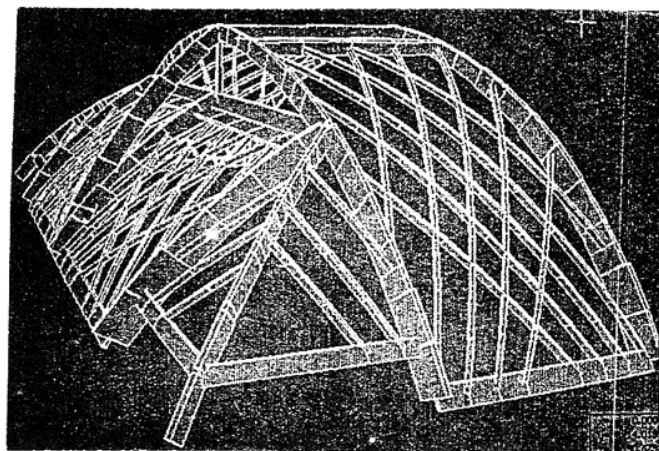

tartóban ébredő húzás tart ellen! Az ívrács-szerkezet erőjátéka négy oldalon megtámasztott dongahéjjal rokon; azaz a reá jutó függőleges terheket csak részben adja át a főtartókra, részben az alsó ill. felső kereszttartóra továbbítja. (5. ábra) A fentiek miatt a főtartó kedvező helyzetbe kerül: nem kap számottevő nyomóerőt, valamint a rá ható. hajlítónyomatékok okozó függőleges terhelés kb. 40 %-al csökken. A szerkezet elemei térbeliségük folytán segítik egymást, együtt dolgoznak.

A melléktartók kereszteződési pontjaiban az egyik tartó teljes keresztmetszettel átmegy, a másik megszakítva, részleges befogást biztosító kapcsolattal csatlakozik a csomópontokhoz.

A csarnok vége – lekontyolás

A csarnok végén beforduló tetőszerkezet kialakítását az 5. ábra mutatja. Eszerint a lekontyolt tető középső főtartójának megtámasztását az épülettömegben kívül elhelyezkedő, a gerinc végpontjára támaszkodó főtartóhoz való visszakötés biztosítja.

Az ívrács erőjátéka és a csarnok végének számítógépes modellje
Az épület modelljét és a felvételeket Dankó István készítette

Kovács József FATEMPLOMOK KÁRPÁTALJÁN III.

NEGYEDIK CSOPORT

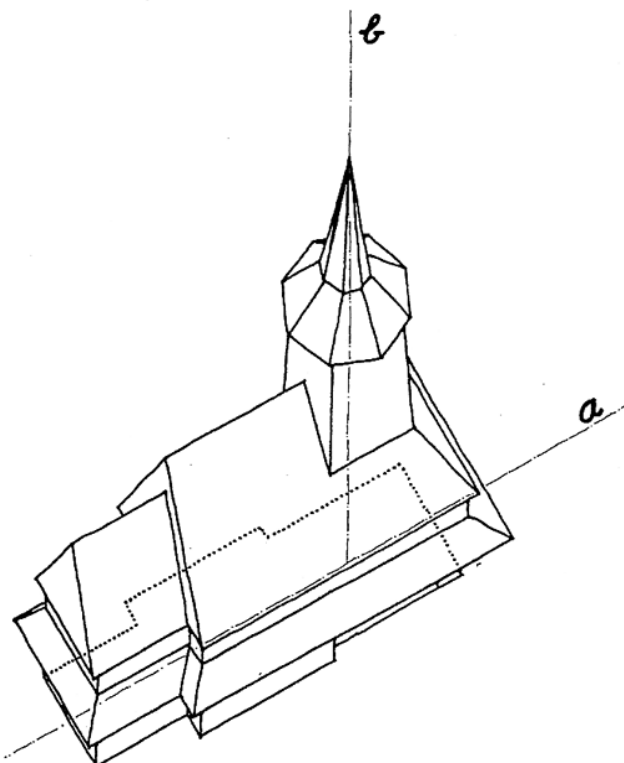
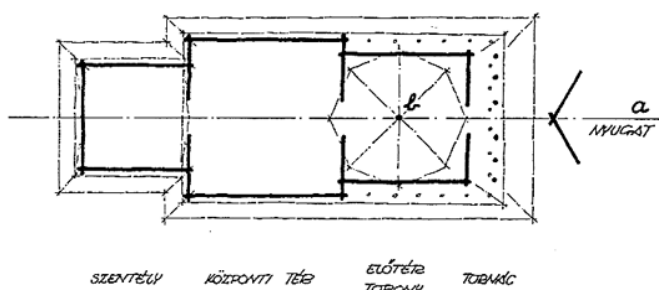
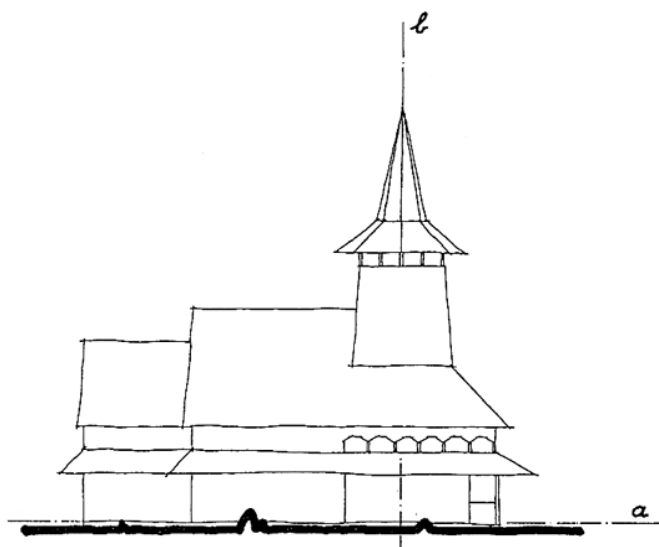
A negyedik csoportba tartozó fatemplomok a harmadik csoport földrajzi megjelenésének északi területén találhatók. Első pillantásra is szembeötlő fő jellemzőjük az alacsony toronytörzsen ülő, széles eresztű, rövid, de igen hegyes toronysisak. A toronysisak alsó része négy-, vagy nyolcszögletű alaprajzzal indul, lapos hajlásszöggel, majd kis keresztmetsetű, alacsony, vékony hegyben végződik. Ez a toronysüveg-forma erősen rokon a szatmár-beregi hazai tájainkon honos, alacsonyabb fa haranglábak sisakjaival.

A templom tornácán át az előtérbe, innen a hajóba, majd a szentélybe juthatunk. A tornác felett árkád vagy vak-árkád van. A kettőseresztű, nagy, meredek tető külön fedi le a szentélyt és más gerincmagassággal a többi teret.

VÍZKÖZ (Szojmi)

Az ökörmizei (Mezsgorje) kerület közepén, ahol a Nagyg folyó két ága egyesül, a jelentős észak-déli irányú közút mellett található Vízköz (volt Máramaros vm.) község. A folyót a közút mély völgyben, a község déli részén keresztezi. Ennek a közelében, meredek, szakadékos oldalú, magasan a település fölé emelkedő partszakasz szélén áll a fatemplom. Előtte kőből faragott kereszt, néhány lombos és tűlevelű fa. Igen szép körkilátás nyílik innen a környező hegyekre.

A terep a templom körül a bejárat irányában kissé lejt. A terepviszonyokat kiegyenlítő alapozás terméskő falazat. A tornác keskeny. A homlokzaton hat négyzetes, faragott faoszlop áll. A bejárat oszlopköz szélesebb a két oldalt kialakított két-két oszlopköznel. A könyöklő tömör gerenda térdfal. A tornácoszlopokat és talpgerendájukat világoskék-re festették. A tornác és az előtér az alsó tető magasságában vízszintes fagerendás, deszkázott födémeket kapott. E födém felett három oldalról alacsony, sűrű íves álárkádokat építettek.

Vízköz, a templom déli oldala (1978)

Elöl nyolc négyzetes oszlop közötti íves záródású nyílások, oldalt a hajó faláig öt-öt oszlopközü, az előbbivel azonos méretű ív. Az íveket az oszlopokba csapolt könyöktámaszokkal alakították ki bravúros technikával. A sajátos díszítőigény mellett talán a harangszó irányításában is jelentősége van.

A templom külső körítő és belső válaszfalai boronafalazatok, négyzetes, fűrészelt, kis keresztmetszetű gerendákból készültek. A gerendák végei a sarkokon nem nyúlnak ki a falsíkból. A tornác két oldalánál, a könyöklő magasságától felfelé az előtéri oldalgerendák végei lépcsőzetesen egymás elé nyúlnak úgy, hogy a legmagasabb boronaelemek majdnem elérjék a sarokoszlopokat. Az alsó tetőig a boronafal kívülről burkolatlan. A bejárat ajtón kívül nyílás ezeken a falszakaszokon nincs. Az alsó tetőöv lapos dőlésű, körülfogja az épületet. A templom ablakai az álarlád magasságában helyezkednek el. A hajón oldalanként két-két ablak, a szentélyen, a három szabad oldal tengelyében egy-egy azonos méretű, álló téglalap alakú ablak van. Az ablaktokokat is világos színűre festették.

A felső két nagy nyeregtető meredek oldalakkal, két szinten kialakult gerinccel, a keleti oldalon még meredekebb, háromszögű tetősíkkal, a bejárat felett, a toronytörzs alatt körbefutó kontyolással készült. A zömök torony törzse, a harangház, az előtér feletti tetőből emelkedik ki, felfelé erősen összetartó oldalakkal. A tetőgerincnél csak néhány deciméterrel magasabb felső, keskeny sávja árkados, most be van deszkázva.

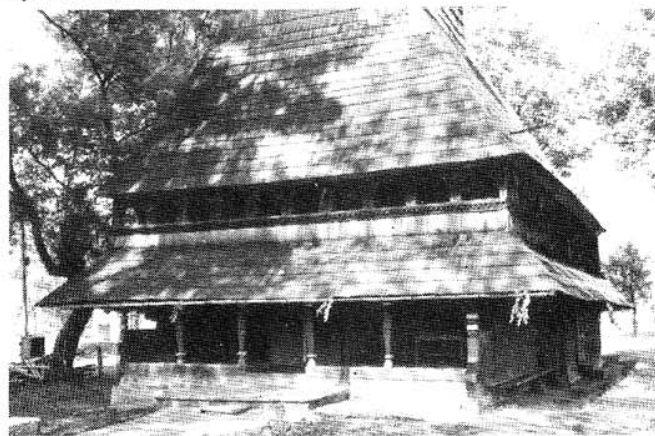
A torony süvege a negyedik templomcsoportra jellemző. A széles ereszt nyolcszögletű. A nyolcoldalú, lapos sáttortot rövid, de túhegyes süvegcsúcs zárja. A csúcson gömb és hármaskereszt. Hasonló kereszt van a szentély tetőgerincén és a hajó tetőcsúcsán álló kis huszártornyon.

A tetőfelületeket a hagyományos zsindelyezés helyett bádgozás borítja.

A templom jó állapotú. Valószínű, hogy idegenforgalmi célból időnként bemutatják.

REPENYE – (Repinnoje)

A község az Ökörmező (Mezsgorje) kerület súlypontjának közelében, kitűnő úttal kapcsolódik a szomszédos településekhez. Középpontjában sík telek közepén áll a nagyméretű templom és mellette az újabban épült kicsi, szerényebb ravatalozó.

Repenye, templombejárat a tornáccal és a galériával (1979)

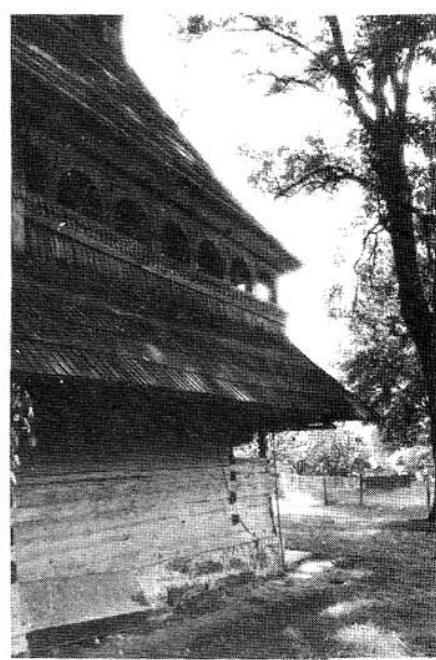
A *Dmitrijevszkaja* fatemplom a XVIII. században épült, építészeti műemlék. A tornác és az előtér felett emberi tartózkodásra alkalmas, járható tereket képeztek ki. Sajátságos a megoldás, mert a három szabad épületoldalon lévő árkád tulajdonképpen körbejárást biztosító folyosósáv, amely mögött a torony alatt zárt belső tér, a karzat található. A körfolyosóra a tornác bal sarkából induló falépcső vezet fel, míg a karzathoz a hajóban elhelyezett lépcsőn lehet elérni. A templom két bejáratral rendelkezik. A tornácról nyílik az eredeti bejárat, a hajó jobb oldalán – valószínűleg hatósági előírásra – újabb ajtót is elhelyeztek.

A természetes világítást a két tető közötti felmenő fal-sávban elhelyezett ablakok biztosítják. A hajó oldalánál két-két, a szentély oldalainál egy-egy ablak van. Azonos méretűek, álló téglalap alakúak.

Vízköz, a templom szentélye (1978)

Repenye, a XVIII. századi templom szentélye és a galéria részlete (1979)

A falak csapadékvédelmét itt is az alsó tetősáv biztosítja. A templomot nem egybefüggő sávban, hanem azonos ereszmagassággal ugyan, de a szentély tömegét és az előtte lévő épületrészeket is a különállóan megépített, össze nem kapcsolt, két tetőkaréj övezi. A templomot takaró magas tető két gerincvonalra eltérő magasságú. Ezek a nyeregtetők, a szentély végénél és a hajó csatlakozásánál meredek lezárásiúak, a torony előtti kontyolt jellegű. Az előtér feletti tetődombból emelkedik ki a fagerendás szerkezetű toronytörzs, felfelé összetartó oldalakkal. A toronytörzs jóval afölé nyúlik. Felül a harangház oldalanként négy-négy lapos ívű árkáddal zárul. A toronysüveg nyolcszög alaprajzú sátor-tető, a csúcson félgömb és kovácsoltvas hármaskereszt áll.

Több kárpátaljai fatemplomhoz hasonlóan, az épület külső oldalfalai nem függőlegesek, hanem az ereszig összetartóak, aminek következtében a viszonylag nagyméretű alkotás igen stabil. A boronafal-elemek a csatlakozási helyeken nem nyúlnak a falsíkon túl, csak az alsó tetőt tartó gerendák hosszabbak.

A boronafalak a tornác két oldalánál, térdfalként kifelé nyúlnak a sarokoszlopokig. A sarokoszlopok négyzetesek, erősebb keresztmetszetűek, mint a négy másik közoszlop.

A tetők közötti árkádsort sűrű állású, négyzetes keresztmetszetű oszlopok és az ezekbe kapcsolt íves, faragott könyökelemek alkotják. Sajátos, hogy két oldalon, a hajó falához történő csatlakozásoknál az utolsó nyílások esetlegesen kisebbek a többiekénél. Ezekben könyökelemek nincsenek, mintha az árkádsor a csatlakozó épületrészekhez képest elmeretezett volna.

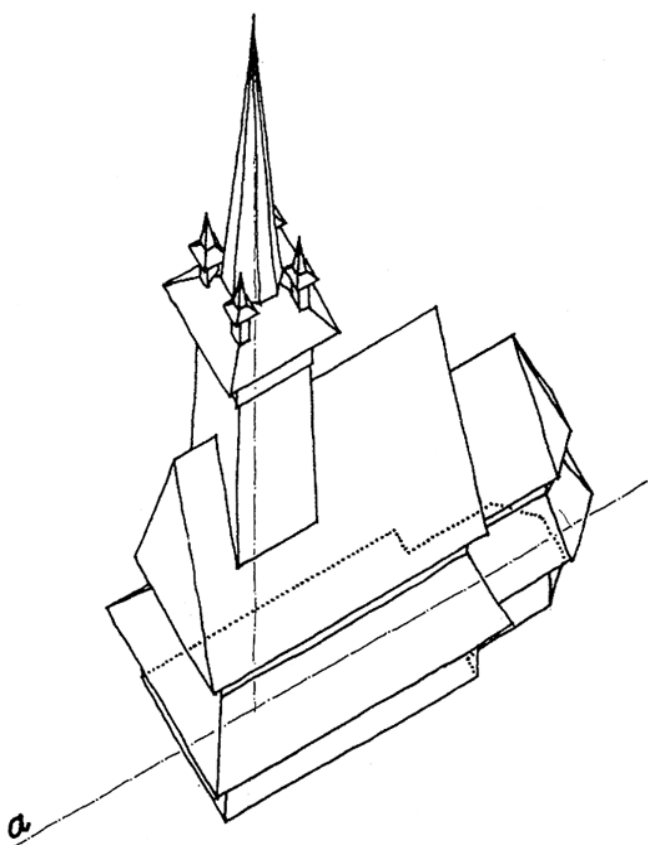
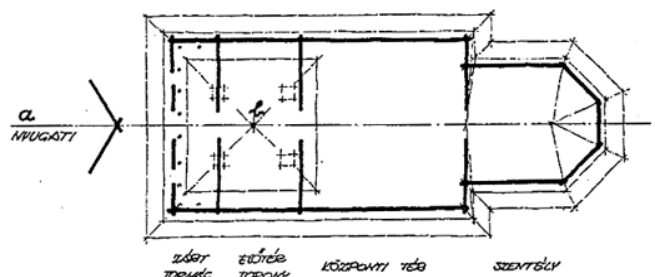
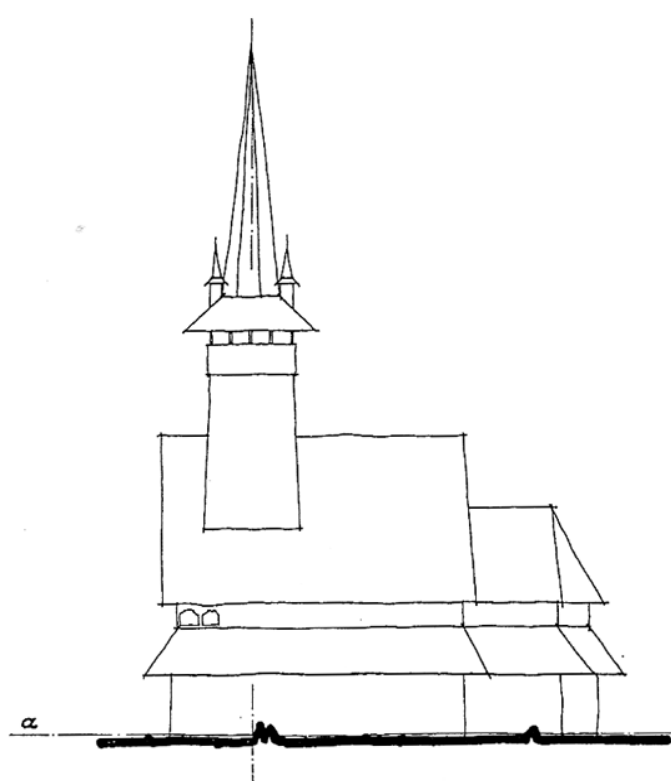
Alul a falak burkolatlanok. Feljebb a külső felületek – falak, tetők, torony – zsindelyborításúak. A toronysüvegen a zsindelyek kihegyezett végűek és apróbbak, rövidebbek, így finom, szép „gyöngyöző” felületet adnak. Másutt a zsindelyfödést hosszú, derékszögben levágott végű lapokból állították össze. A soronként váltakozó irányból történő zsindelyezés eredménye sajátos esztétikai hatás. Az árkád könyöklőpárkányánál deszkából fűrészelt, egymás feletti két hegyes fogsor készült.

ÖTÖDIK CSOPORT

Ide azok a fatemplomok sorolhatók, amelyek főként a Tisza mellett, Kárpátalja déli határa közelében emelkednek. Jellemzőjük a vertikális és a gótikus építészeti hatás tükröződése. Nagyfokú rokonság érezhető a máramarosi fatemplomokkal, de ugyanakkor az északról ható konstrukciós hatások azoktól mégis eltérővé, sajátos helyi jellegűvé teszik e csoport épületeit.

A toronykiképzés közvetlen formai és stílusrokonságban van a magyar Tiszaháton és a beregi vidéken épült négyfiatornyos, magas fa-harangtornyokkal (pl. Vámosatya, Zsurk, Lónya, Gemzse, Nemesborzova-Szentendre, stb.).

Az alaprajzi megoldás tekintetében a vízszintes főtengely dominál, de itt már nem általános a terek szélességi méreteinek eltérése. A legtöbb templomnál a szentély keskenyebb, de egyforma széles a hajó, az előtér és a tornác. A belső helyiségek kelet-nyugati hossztengeyen sorakoznak. Ezek a vonások a klasszikus román kori építészeti stílus hatását is feltételezik.

3 A szentély négyzetes, vagy keletre szűkülő, esetleg a nyolcszög három oldalával záruló határoló falakkal kialakított. A hozzá kapcsolódó magas hajóban a nyugati oldalánál keskeny karzat található, amelyre vagy a hajóban elhelyezett lépcsőn, vagy az előtér feletti térből lehet feljutni. Utóbb ezek együtt képezik a mélyebb kórusteret (pl. Krajnikovo).

A „babinyec” előtt tornác áll. Néhány templomnál a tornácon is ajtó van, és annak két oldalánál, a nyugati homlokzaton, esetleg a két oldalhomlokzaton is, különlegesen kialakított, kis ablakok találhatók (pl. Szokirnyica). Így valójában ez a rész nem tornác, inkább zárt tér (áltornác).

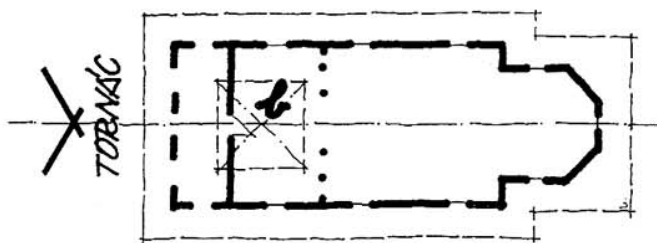
A templom nyugati homlokzatán, a bejárat felett található nyitott árkád sor jellemző eleme ezeknek a templomoknak is, bár nem készült mindegyiknél. Néhány templomnál a felső galéria csak díszítő motívum, használati cél nélküli álgaléria.

A templomok igen magasak. A viszonylag alacsony alsó eresztől fölött meredek, magas, nagy tetőfelületek a környező kis lakóházak fölé emelik az épület sziluettjét. E hatást tovább fokozzák az égbenyúló tornyok. A tetőgerincen ülő toronytörzs felfelé szűkülő. A sisak alatti harangház kiálló, díszes mintázatú deszkagalériával, alacsony kitekin-téssel bír. A törzsön négyzetes alaprajzú, lapos tetősík indul, mely rövid szakasz után sokszögű „tűhegyes”, magas süveg-csúcsot kap. A toronysüveg négy alsó sarkánál egy-egy árkádos kis fiatorony ül, amelyek hasonlatosak a főtornyokhoz.

Külön még kell említeni azt is, hogy a tornyon és a tetőfelületeken különleges zsindefedés van. A klasszikus ószláv, görögkeleti ortodox templomok zsindefezésével azonosan, az alsó látható végeken csúcsosodó, egyben vastagodó zsindepikkelyekből képzett nagy felületek olyan sajátos raszttert adnak, amelyeknek szabályos plasztikussága és rusztikussága, fény- és árnyék-hatása napsütésben megejtő szépségűvé válik (például Száldobos).

SZEKLENCE (Szokirnyica)

A huszti (Huszt) kerület déli, síkvidéki részén, a Tisza alsó folyásánál, a román határ közelében, vasúti és közúti közlekedéssel érintett község Szeklence. A településen a lakóházak közötti nagyobb téren, mesterséges dombon, bokrok, fák nagy gyűrűjében áll a fatemplom, bejárata közelében magas fa harangtorony.

A *Nikolaj*-nak szentelt fatemplom 1709-ben épült, jeles faépítészeti műemlék. A zárt tornác, az előtér, a hajó és a szentély közül az első három azonos szélességű. A szentély jóval keskenyebb, öt külső határoló fallal bír. Sajátos a tornác, mivel boronafalazatú és elől, a középső nyitott bejárat két oldalánál olyan nagy, háromszögű szabad ablakszerű nyílás van, amelynek alapja vízszintes, a boronafal gerendái

Szeklence a XVIII. század eleji templom a bejárat felől (1979)

innen lépcsőzetesen szűkülnek a csúcsig. A viszonylag keskeny tornác mindkét oldalánál egy-egy, az előbbihez hasonló alakú, de kisebb méretű nyílás van. A zárt tornác feletti két méter körüli magasságban, vízszintes pallófödémén a járható felső tornác négy oszlopközből áll. Oldalt a sarokoszlop és az előtéri fal közötti nagyobb nyílás nem osztódik. Az oszlopok könyöktagok nélkül támasztják a szelemenget. A hajóban a bejárat oldalán keskeny közbenső szintet találunk, a karzatot. Feljárata a hajóból indul.

A templom alsó eresze alatt – a már jelzett tornácní-lásokon túl – az előtér két oldalánál egy-egy, a hajó két oldalánál pedig két-két kisméretű, négyzetes ablak van. A szentélyen a két oldalon egy-egy álló téglalap alakú, továbbá a keleti falban egy igen kicsi ablak található. A felső fal-sávban, a hajó oldalainál két-két nagyobb, négyzetes alakú ablakot is építettek.

Az épület első három terét kettős tetővel fedték. A szentélyt egybefüggő, önálló magas tető fedi, a keleti oldalon meredek kontyolással úgy, hogy eresztvonala téglalap alaprajzú, tehát a sarkai kinyúlnak és nem követik a szentély vonalát.

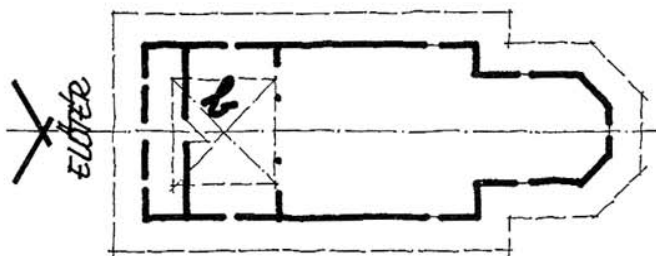
A torony szerkezete gerendaváz, négyzet keresztmet-szetű. A harangházat kiemelő galéria oldalanként három-három oszlopból, két-két igen lapos ívű oszlopközből áll. A galéria oldalai zsindefezettek. Az alsó zsindecsor végei nyújtottak, díszes megmunkálásúak. A toronysüveg kikép-zése – különösen a négy fiatorony miatt – sajátos. A süveg sátoztetős, erősen kiülő eresszel. A magas, hegyes, nyolc-szögletes csúcs hegyén bádoggömbbel és kovácsoltvas, dí-szített, nagy latinkereszttel, mely közel 28 méter magasba nyúlik. A négy kis fiatorony alacsony, négyzetes deszkator-zsú, galériás, kúpos süvegű. A körkeresztmetszetű hegyes

A tetőfelületek, a toronytörzs, a süveg és a fiatornyok, egyforma zsindelyborítást kaptak. A hagyományos, ősi orosz típusú – kettős trapézvonalú, lefelé vastagodó – zsindelyből alkotott felületek plasztikusak. A belső terek padlózata az alsó gerendavázra helyezett pallóterítés.

SZÁLDOBOS (Szteblivka)

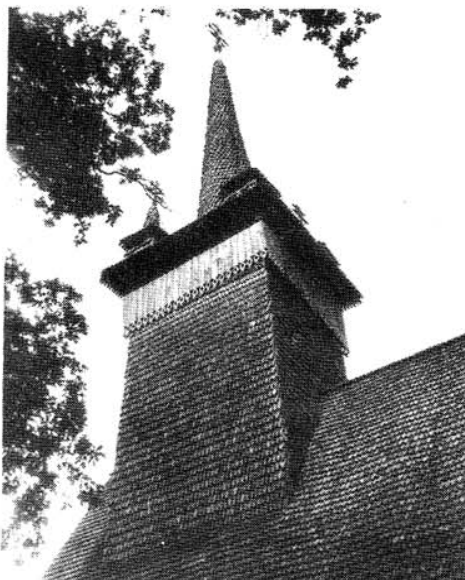
Szeklence községgel közvetlenül szomszédos, tőle délkeletre fekvő település Száldobos, (v. Máramaros vm.). Síkvidéki jellegű falu, a közüthoz csatlakozó derékszögű utcarendszerrel. Magas fákkal körülvéve található a fatemplom. Körülötte néhány alig domborodó földhalom és sírjel utal arra, hogy valamikor itt temető volt.

A *Rozgyesztva* templom igen értékes építészeti műemlék. Építésének idejét 1643-ban határozták meg. Jelentősebb felújítás történt 1780-ban. A bejárat feletti szemöldökfába vésett 1792-es évszám is felújítási dátumot jelent.

Teljes építészeti harmóniája miatt ez a templom kiemelkedik a többi, e tekintetben szerényebb megoldású közül. Kettős előtere van. Az első igen keskeny. A közepén lévő ajtó mellett két kis ablaknyílása van. Légtere a felső tetőereszvonalaig tart. Az alsó tető felett nyitott tornácként a nyugati homlokzaton hat négyzetes faoszlop jelenik meg. A második tér a teljesen zárt „babinyec”. Nagy nyílással kapcsolódik hozzá a hajó. A templom keleti végét a három egyenes oldallal záruló keskeny, hosszanti szentély zárja. A hajóban a nyugati fal mellett, mintegy 2,5 m magasságban karzat létesült. Minden helyiség padlóburkolata a talpgerendákra fektetett keményfa pallókból áll.

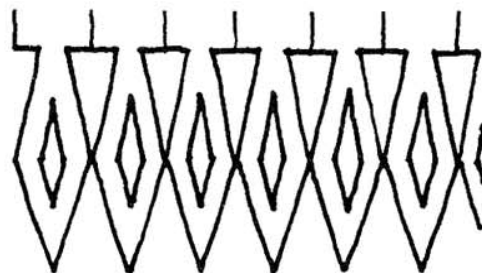
Száldobos, az 1643-ban épült templom szentélye és tornya (1979)

A nagy torony galériás. Mind a négy oldalon öt-öt faoszlopból négy-négy alacsony árkádív létesült. A galéria függőleges deszkáinak végeire mives, áttört, lándzsahegy alakú fűrészelt díszítés került. A torony négyzetes sátoztető és nyolcszög keresztmetszetű, hegyes süvegcsúcs, tetején – mintegy 30 méter magasságban – gömb és gazdagon megmunkált kovácsoltvas hármaskereszt áll. A fiatornyok törzse négyzetes keresztmetszetű, felül körben kis árkádníllásokkal. A kis tornyok süvegei és keresztvégződése is hasonlítanak a nagy toronyéira.

Az alapozás réteges kőfalazata a sík terepből 30-40 centiméterre kiáll, az épület boronafalai a nagyobb keresztmetszetű keretgerendákról, a falsíkból kiálló lábazati talpgerendákról indulnak. A boronaelemek keményfa pallók.

A külső oldalfalak az alsó eresznél kialakított mintegy 50 centiméteres vízszintes födémmező belső oldalánál emelkednek függőlegesen tovább a födémekig. A templom

helyiségeit különböző magasságú, az épület tengelyével megegyező tengelyű, íves dongaboltozatok fedik. Míg a *babinyec* felett az alsó eresznél kiképzett vízszintes kis födémsávokból induló lapos ív áll, addig a hajón, a felső eresz vonalánál újabb beugró, vízszintes födémmezők között emeltebb ívet képeztek ki. A szentély boltvállá a felső tetőeresz magasságában van. Mind a hajó, mind a szentély boltozata a tetőtérbe nyúlik. A szentély és a hajó feletti boltozatok keményfa pallókból készültek úgy, hogy a boltozatok végeit lezáró keresztfalak pallóival rovátkolt kötésben vannak. Így a boltozati oldalnyomást a keresztfalak elemei szálirányú húzással tartják egyensúlyban. A *babinyec* felett

Szentmihálykörtvélyes, a templom bejárat felől (1979)

a födémboltozat deszkából készült. A deszkákat a két keresztfal – vagyis a torony induló, itt még boronafalai – belső síkjára szegezett lécz tartóívek támasztják alá.

Az alsó ereszt alatti ablakok igen kicsik. A szentélyen három, a hajó oldalain egy-egy, szinte tenyérnyi, íves záródású ablak van. A két tető közötti falsávban, a hajó oldalain két nagyobb, kettős ablak, a szentélyen három négyzetes ablak ad természetes világítást.

SZENTMIHÁLYKÖRTVÉLYES (Gyibrova)

A técsői (tyacsevói) kerület délkeleti szögletében, a Tisza közelében fekszik Szentmihálykörtvélyes, (v. Máramaros vm.) A központban, az iskola szomszédságában lévő domb tetején magas fatemplom, előtte fa harangtorony áll. A templom körüli temető nagy, kerek térség

A fatemplom a XVII-XVIII. század fordulóján épült, építészeti műemlék.

A keskeny előtér után a nők terme, a hajó és a szentély található. A boronafalak sajátosan magasak. A helyiségek kicsi, íves záródású ablakai a körítő falakban vannak, mivel a másutt szokásos két tető közötti falsáv itt keskeny csikká szűkült. Az előtér feletti két tetőfelület között, igen lapos árkaatot képeztek. A két tető közötti függőleges falak nem az alsó falak felett, hanem azoknál beljebb helyezkednek el.

A nagy felső tető egy elemként fedi az egész épületet. A szentély felett sátoztető jellegű, csúcsba forduló, többoldalú. A bejárat oldalán a tető függőleges timpanonnal kombinált.

A torony magasán a gerinc fölé emelkedik. Kiálló, galériás harangháza oldalanként négy-négy alacsony árkaatnyílással fejeződik be. A függőleges deszkázat hézagait lécezések takarja. A lenyúló deszkavégek fűrészelt motívummal díszítettek. A toronysüveg a környéken meghonosodott forma. Az alsó lapos sátoztető eresze a toronytörzs négyzetes körvonalát követi. Ehhez olyan süvegcsúcs kapcsolódik, amely alul viszonylag széles, felfelé szűkülő, nyolcszög keresztmetszetű, az éleknél finom átmenettel rendelkező, magasan felnyúló. A négy fiatorony feltűnően kiül a sarkokra, formailag közelítenek a nagy toronycsúcsához. A toronycsúcsokon mives, kovácsoltvas kettőskeresztek, a szentély feletti csúcson latinkereszt áll.

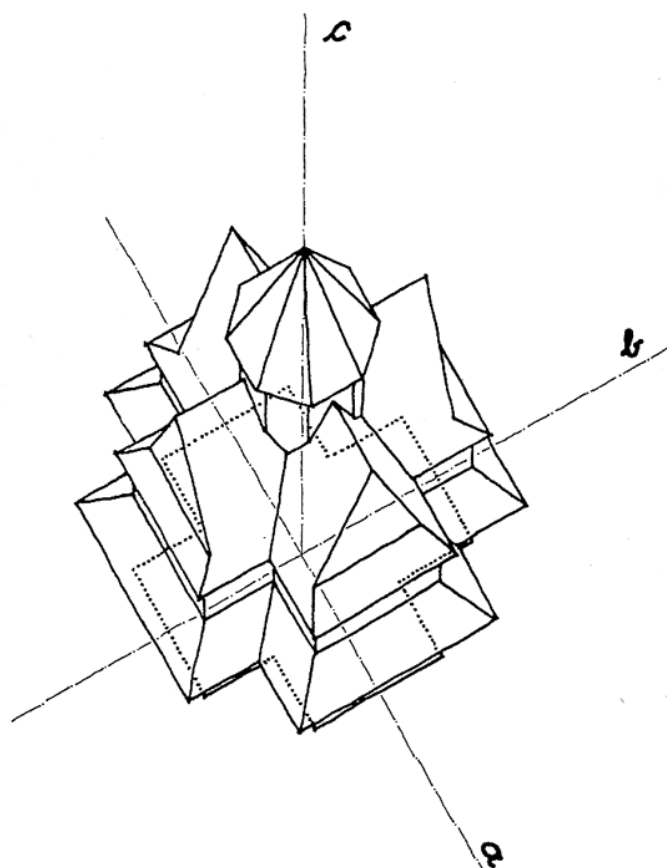
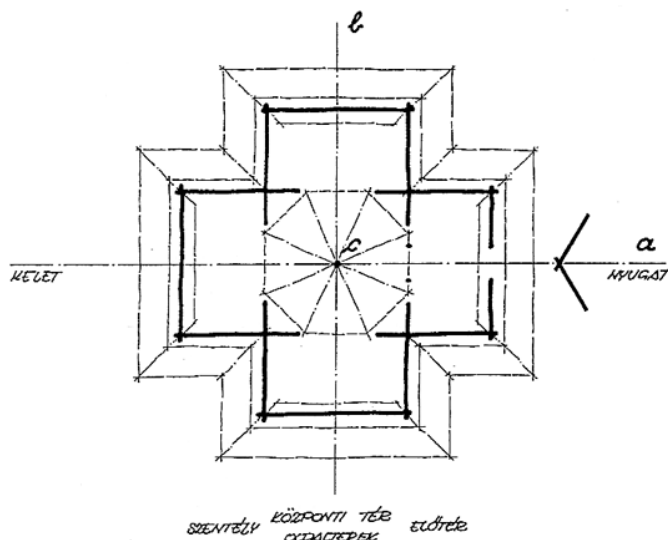
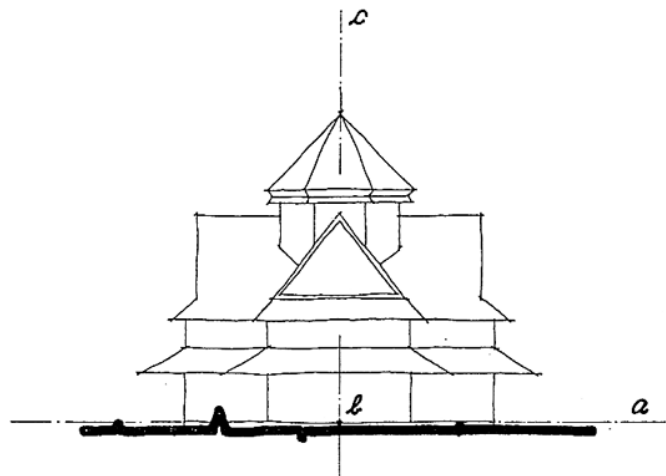
HATODIK CSOPORT

Ezt a csoportot Kárpátalján csak kisszámú templom képviseli, elsősorban a rahói (Rahovo) kerület (v. Máramaros vm) északi részén levő településeken.

Amennyire csekély ezek száma, annál fontosabbak az egyetemes kultúra és az építészeti számára, mivel egyedülállóak mind alaprajzuk, mind térformálásuk tekintetében.

A hucul népcsoport által is lakott területen honos templomok ezek, amelyekhez hasonlóak a Kárpátok északi lejtőin és az ősi ukrán területeken levő településeken, vagy lengyel hatású területeken találhatók.

A templomok lényegét az alaprajz centrális kialakításának különlegessége adja. A központi tér szabályos négyzet alaprajzú. Esetenként az oldalainál hozzá csatlakozó négy másik térnél nagyobb. Az oldalaihoz csatlakozó négy tér azonos, vagy közel azonos méretű. A központi térrel a közös falakon képzett nagyobb nyílások révén közös légteret

alkotnak. Így az eddig tárgyalt templomcsoportok mind-egyikétől eltérően nem egy, hanem derékszögben egymást metsző, két vízszintes tengellyel rendelkeznek. E kettő közül a szentélyen átmenő tengely nyugat-keleti helyzetű.

A központi tér középpontjából függőleges tengely emelkedik. Így ez a templomtípus három tengelyű.

A tömegkompozíció tisztán követi az alaprajzot. A központi legnagyobb tér felett a legmagasabbra emelkedik a tető, amely a mellékterek tetői felett, a négyszögű alaprajzból nyolcszögletűvé alakul át, sátorzerű, vagy hagymakupolaszerű lefedéssel. Az egész épületkomplexumot egybefogja, övezi az alsó körbefutó tetőeresz. A felette lévő függőleges falazatok és tetők zsindelezettek.

KÖRÖSMEZŐ (Jaszinya)

A rahói (Rahovo) kerület északi határa közelében, jelentős vasúti és közúti főközlekedő vonalakkal érintve, a Fekete-Tisza felső folyása mellett, magas hegyekkel körülvett, lankás területen található Körösmező. A település a történelmi időkben és napjainkban is jelentős hely. A közút mellett szétszórta, laza formában, nagy területre terjed ki. Ezen a vidéken ma a hucul-ukrán (ruszin, rutén) népcsoportbeli lakosság képezi a többséget. Nagyméretű temető közepe táján áll a fatemplom és a fa harangtorony. Az épület három egymás feletti, de egymástól független tetőfelületi komplexummal rendelkezik. Függőleges falai is három szintre terjednek. A kő alapozáson induló egyenes, fűrészelt fagerendákból összerótt boronafal az alsó szinten burkolatlan. A sarkokon túlnyúló boronavégekkel alátámasztott alsó tetősáv széles kiállású lapos hajlásszögű, egyenletes magasságban vezetett ereszvonallal, az épületkontúrt követve, éleken és vápákon fordulva, átfogja az egész tömeget. Az alaprajzot követő felmenő falak a középső ereszvonalnál fejeződnek be. A gerendavégek kissé kiállnak. Az itt lévő – félig kontyolt – nyeregtetők már a belső terek tényleges lefedésére szolgálnak. Ezekkel záródnak le az épületszárnyak. Kis ereszkiállással, azonos ereszvonallal ez a tetőkomplexum is egybefüggő. A meredek nyeregtetők falainál függőleges deszkaborítású, kisebb timpanonok jelennek meg. Ezek csúcsainál fiatoronszerű, kis kúpos tornyocskák és kovácsoltvas kettőskeresztek állnak.

A második szinten lévő tetők közül emelkedik ki a központi tér, azonban alaprajza itt már nem négyzetes, hanem szabályos nyolcszögű. Falainak magassága a középtetők gerincét mintegy 50-80 cm-rel haladja meg. A borona-

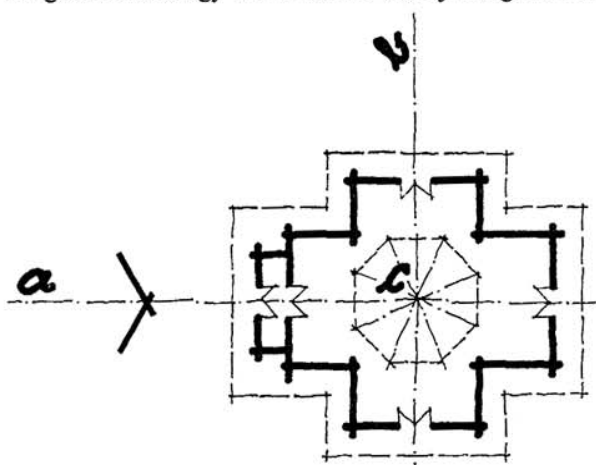
elemek végei nem állnak ki a falsíkból. A nyolcszögű alaprajzot nyolcoldalú, magas sátorfedő fedi. A csúcsban különálló, kerek kis törzsön, kúpos hegy és nagy kovácsoltvas hármaskereszt fejezi be az épületet. A felső sátorfedő sajátos kettős ereszképzést, vagy párkányt kapott. Ilyen jellegű megoldás más típusú kárpátaljai templomoknál nem található, Ukrajna más vidékén viszont gyakori. Ez fontos belső szerkezeti funkciót jelenít meg a homlokzaton.

A középső falsávban lévő ablakok a szabad falfelület magasságának megfelelő mérettel készültek, álló formájúak, sűrű osztóbordákkal és íves lezárásokkal. A felső, nyolcszögletű falaknál, a szabad négy oldalon hasonló, az előbbieknél valamivel kisebb ablakokat helyeztek el.

A különleges külső tömegformálás természetesen különleges belső térlefedéseket igényel. A négy oldalszárny azonos födémegoldást kapott. A második ereszmagasságban a boronafal elemei e helyiségek középpontja felé befordulva, négy-négy oldalról összetartozó, lapos csonkagúla oldalait képezik. Ezek a homlokzati timpanonok vízszintes vonaláig tartanak. A födémeket vízszintes pallóterítés zárja. Ezzel a négy helyiség födéme alulról nézve lapos csonkagúla idomú. A központi tér nyolcoldalú, lapos gúla mennyezetet kapott, a boronafalakhoz hasonló gerendák alkalmazásával. Ennek a födémnek a támaszvonala jelenik meg a homlokzaton, a sátorfedő alatti kettős eresz közül az alsóban.

A templom felső körítőfalai és a tetőfelületek zsindelezettek. A zsindelek téglalap alakúak, végeiken hegyezettek, vékony, hasított kidolgozásúak. Az oldalfalaknál alkalmazott zsindelek jóval hosszabbak, mint a tetőkön lévők. Ebből adódóan a tetőfelületek igen sűrű, az oldalfalak viszont a nagyobb távolságban jelentkező vonalmotívummal hangsúlyozottak.

(A rajzokat és a felvételeket a szerző készítette.)

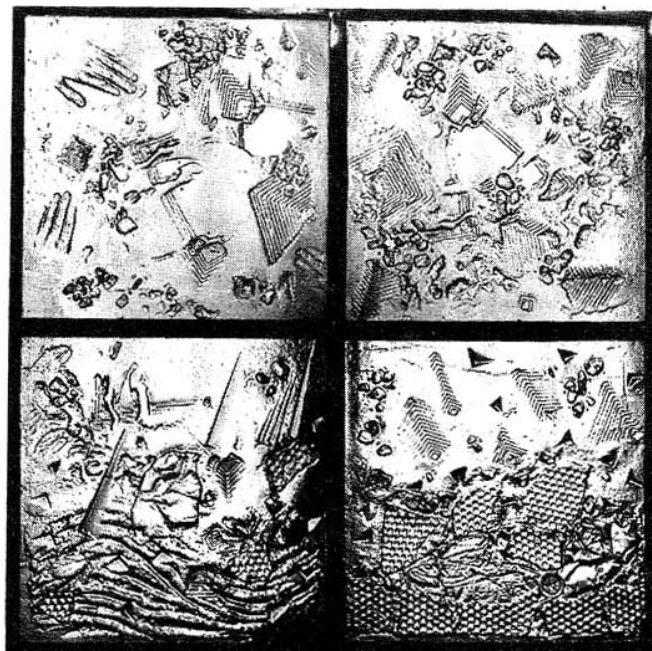
A faépítészeti hagyomány egy másik területére, a haranglábak és harangtoronyok világába vezet Kovács József eddig publikálatlan kéziratának folyóiratunk számára készített, sűrített összefoglalása, amelyet – reményeink szerint – következő számunkban kezdünk közölni.

Bognár Inke ÜZENET AZ ÜVEGBEN

A stúdióüveg-mozgalom robbanásszerű elterjedése a 60-as években világszerte megváltoztatta az üveg használati jellegét. Az amerikai kontinensről indult mozgalom célja olyan egyéni stúdiók kialakítása volt, melyek lehetővé tették, hogy az üveg, mint művészeti médium az egyéni művészi szándék és akarat megvalósulását szolgálja.

A kortárs magyar üvegművészet alakulásának szempontjából az jelentett előrelépést, hogy 65-ben a Magyar Iparművészeti Főiskolán Z. Gács György kezdeményezésére beindult az üvegszak. Meghatározó egyénisége egy olyan generációt nevelt fel, akik díjakat nyertek a világ legjelentősebb kiállításain, és a magyar képzőművészet élvonalába kerültek. Z. Gács hatására szobrászművészek is az üveg felé fordultak, például Vilt Tibor és Schaár Erzsébet. A késő modernizmus irányzatai, a hatvanas évek formalista törekvései, az environment, az optikai, kinetikus művek, a land art, a konceptuális művészet változatai, a minimal art, majd a posztmodern sorra megjelentek a magyar üvegművészek munkáiban.

Mindezzel párhuzamosan új technológiai eljárások honosodtak meg, váltak a fantázia kifejezésének eszközévé, és hatottak az üveg funkcionális használatára is. Az utóbbi évtizedekben népszerűvé vált ún. *rogyasztásos* technika azt a hagyományt is átértékelte, hogy a fény, árnyék, tér, idő, mozgás és színárnyalatok összhangja üveglablakoknál csak mozaikszerű hatással érhető el. Ennek az eljárásnak a lényege, hogy a megfelelő anyagra előre megrajzolt, kiöntött, vagy kirakott forma fölé helyezett síküveglap olvadásig melegítve ráolvad, *belerogy* a formába. Ezzel kisebb kimenetekben is tetszés szerinti struktúrák, vegetációk, ornamentikák jeleníthetők meg. Ere példa Kertészfi Ágnes munkája:

Kertészfi Ágnes: Térelválasztó, szintelen rogyasztott üveg, 1987. Pécs

tükörrel borított oszlop köré helyezett, apró törmelék-re rogyasztott, áttetsző üveglapjai, melyek visszatükröződve víz-esés képzetét keltik a belépő szemében (Virágüzlet, Nagymányok, Baranya megye). A találmányra kiragadott példa csak egy az építészeti elemek; teherhordó szerkezetek, ívek, kupolák, térelválasztók, függesztések, csomópontok, világítótestek kiemelésére vagy épp elfedésére szolgáló művészi és technológiai lehetőségek közül.

Hazánkban a stúdióüvegmozgalom a 70-80-as években erősödött meg, de az amerikai modellt nem tudta követni, a művészeknek nem volt lehetőségük a meleg üveg szobrászi megmunkálására alkalmas egyéni stúdiók berendezésére. Ezekben az évtizedekben az üvegyárak még lehetőséget adtak egy-egy művészi munka kivitelezésére. Ezek a lehetőségek lassan megszűnnek, hiszen az ország kilenc üvegyárából ma már csak három működőképes! Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy egyre kisebb az esély egy olyan megbecsült polgári réteg kialakulására, akinek természetes igénye, hogy környezetét műtárgyakkal gazdagítsa. A gyűjtemények gyarapítására alig van lehetőség, az országnak nincs kortárs műveket gyűjtő, önálló múzeuma. Ezért sem állami, sem magán műtárgykereskedelemtől, illetve mecenatúrától nem beszélhetünk. Felmerül a kérdés; mi a alkotni akaró üvegművész társadalmi státusza? A megrendelő kedvéért a művészi függetlenséget feláldozó igényes iparos? A túléléséért küzdő, tudását adni vágyó képző- vagy iparművész? Szerencsés esetben társművész?

1991-ben az alkotótételep céljából örökölt hagyott Somogy megyei kúria adott reményt arra, hogy művészi szándékaik kivitelezésére a magyar üvegművészek egy közös kísérleti üvegstúdiót hozzanak létre Bárdibükkön. Az együttes munka előzményének tekinthető az 1987 és 1992 között évente megrendezett öt pécsi baráti találkozó. Ekkor épült meg az az üveghuta, mely később a bárdibükki alkotótételepre került. A 4-5 napos találkozók alatt, a belváros volt iparosnegyedében lévő tímárház (felújítási terv: Dévényi Sándor) – jelenleg helytörténeti múzeum – udvarán felállított huta adott lehetőséget a kísérletezésre. A látványos munkafolyamatot kiegészítették üvegvásárral, aukcióval, kiállításokkal, művészettörténeti előadásokkal, filmvetítésekkel. E nagyszabású, sokszor tízezrek által látogatott eseménysorozat elindítója a magyarországi üveg-szimpozionok nélkülözhetetlen mestere Jegenyés János üvegművész volt. Fanatizmusa, szakmai alázata, maximalizmusa vitte sikerre a találkozókat. Sokszor a lehetetlennel megküzdve, a legprimitívebb technológiai körülmények között olvasztott üveget, ráadásul kristálytisztá üveget.

A szakmai összetartozás, az elszigeteltség elleni küzdelem, a tudás megőrzése és annak átadása lett elsődleges hajtóereje annak a törekvésnek, hogy megteremtődjék az ország egyetlen, magas szellemi-technológiai színvonalú műhelye. Míg a korábbi években az alkotótételepek létrehozásában, fenntartásában a helyi tanácsok, és a Művészeti Alap működtek közre, ez a gyakorlat 1991-re megszűnt. A leromlott állapotú kúria felújítása, a technológiai műhelyek kialakítása támogatás nélkül komoly feladatokat rótt e közösségre. Bár a távlati cél egy egész évben működő üvegstúdió megteremtése volt, a megoldandó feladatok sokasága, s azok magas költségei csak az augusztusi nemzetközi szimpozionok megrendezését tették lehetővé. Az ország külön-

böző pontjairól idesereglett művészek évekig áldozták hétvégéiket az előkészületekre.

Mindez a hely történetiségét is hordozó, gyönyörű természeti környezetben történt. A ház utolsó tulajdonosa Goszthony Mária (1893-1989) volt, aki a *Nyolcak* tanítványaként tanulta a tizes-huszas években a festészetet, s később Faenzában a kerámiamesterséget. Otthonában felvilágosult politikusok, nagynevű művészek és tudósok fordultak meg. Talán közösségformáló személyisége írta vele a végrendeletet, miszerint e kúria épületét azzal a feltétellel hagyja a magyar államra, hogy ott alkotótelep működjön.

E kúria egykor a család nyári lakhelye volt a „nagykastély” szomszédságában. A két épületet gyönyörű angolpark veszi körül, melyet ma országút szel ketté. A közel öt-száz négyzetméter alapterületű épület egyszerű. Nyitott teraszának szerencsés tájolása rekkenő hőségben is árnyékot nyújt, bár még megvannak a lehúzható vászonrolók nyomai is. Kovácsoltvas oldalrácseit bizonyára ugyanaz a mester készíthette, mint a bejárat – sajnos csak fotóról ismert – műves kapuját.

1991-ben első feladatként a régió hagyományaira visszautaló, 18. századi huta régészeti rekonstrukciójaként fatüzeléses üveghuta épült. E ma már világviszonylatban kurióziumnak számító huta működött az első és második szimpozion alatt. A következő évben letelepített gáztartály lehetővé tette a technológia bővítését, a Pécsről idekerült nagyobb méretű gázüzemelésű kemence működtetését. Kisebb, belső térben elhelyezhető, festékbeégetésre, rogyasztásra használható kemencék készültek.

Nemzetköziségét tekintve is az ez évben megrendezett szimpozion volt a legsikeresebb. Európa legnagyobb üveges centrumaiból, Csehországból, Ukrajnából, Franciaországból, de Panamából, Szingapurból is jöttek résztvevők. A téma a HAL volt. E tárgyban hangzottak el művészettörténeti előadások, videovetítések, beleértve ennek szimbolikus vagy épp racionális jelentőségét, hisz a norvég résztvevő szárított és fagyasztott halakat is hozott, a halfeldolgozásról készült videofilmmel együtt. Eldar kérte, azt is írjam le, hogy a szárított halaik ugyanolyan ősi módszerrel készülnek Norvégiában, mint nálunk az üveg!

Az augusztus huszadikai ünnepélyes, 80 személyes halvacsorát a falubeliek főzték. Pogácsát, kuglófot, rétest sütöttek és hoztak a kiállítás megnyitóra. A közeli halastavat bérló „zenész” összetrombitálta a szomszédos falu önkéntes tűzoltózenekarát, hogy az ünnepélyes megnyitón ők játszassanak. Eleinte csak a gyerekek merészkedtek az üvegfűvők közelébe, aztán szüleiket is elhozták. Meghatottan néztük azt a vak kislányt, akit nagypja vezetett végig a műhelyeken, végigsimogatva a kiállított tárgyakon, hosszasan, türelmesen érzékelte vele a kitapintható anyagot, formáját, üzenetét.

A tavalyi évben a kagyló témája köré csoportosultak az elkészült tárgyak, s Mendöl Zsuzsa művészettörténész e tárgyban tartott inspiráló előadást. A színkeverékek összeállítás, a régi receptek felkutatása, a színezőanyagok beszerzése, az olvasztási kísérletek is a kagylók visszafogott színvilágához igazodtak.

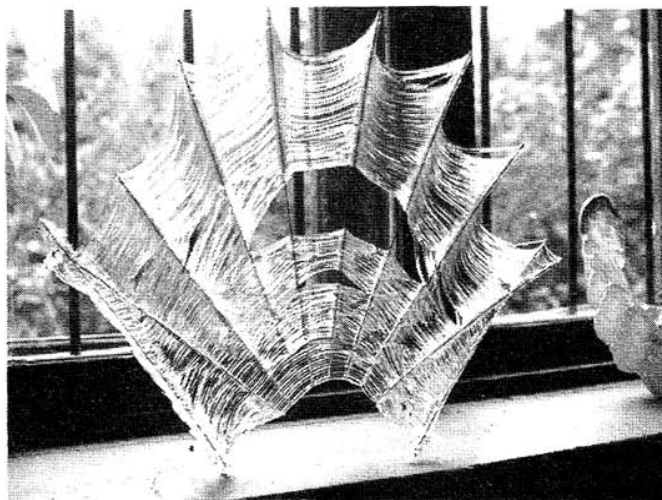
Az alapítványi formában működő stúdió tagjai, az alapítók: Bohus Zoltán, Házi Tibor (1946-1993), Horváth Márton, Kertészfi Ágnes, 'Sigmond Géza üvegművészek. A ku-

ratórium szakmai tagjai: Andor István üvegművész, Bodonyi Emőke művészettörténész, Buczkó György, Gaál Endre, (a stúdió művészeti vezetője), Kertészfi Ágnes üvegművészek. De sorolhatnám tovább a művészeket, akik rendszeres résztvevői a művésztelepnek. Ők azok, akik Jegenyés János vezetésével, ha kellett fát vágtak, árkot ástak, pócegödrt tisztítottak. Ők azok, akik a nemzetközi szimpozionok alatt lemondtak az alkotás öröméről, hogy a külföldi résztvevőket segítsék munkáik kivitelezésében. Ők azok, akik nem egy esetben díjaikat ajánlották fel az alapítvány javára.

E példátlan összefogást a szakma fennmaradásáért érzett felelősség tudata motiválja. Hiszen olyan mesterségről van szó, ahol a gyakorlat biztosítja a tudás továbbélését. Az alkalmazott technológiák sokasága közül a legnehezebb, egyénileg szinte megoldhatatlan a melegüveg feldolgozása. A huta működéséhez szükség van olvasztóra, rutinos fűvőmesterekre. Fűtőanyagra, alapanyagra, színezékekre és receptekre. Formákra és gyakorlott szakmai fogásokra. Visszamelegítő és hűtőkemencékre. Olyan szellemi, technikai felkészültségre, mellyel megoldható, hogy az adott pillanatban a megolvadt, lágy, gyorsan dermedő anyag műtárggyá alakuljon. Ebben a pillanatban minden és mindenki fontossá válik. Az olvasztó és az adagolt üveg minősége, az üvegfűvő és rutinja, a tárgyat megálmodó művész és kettejük minden mozdulatának összhangja. Ez az egymásrautaltság az, ami különös hangulatot, hosszantartó meghittséget teremt, ami óhatatlanul összetartja, s visszahozza a résztvevőket.

Talán túlzásnak hat, ha a magyarországi századeleji példák közül a nagybányai, vagy a gödöllői művésztelepet említem, hiszen jelen esetben nem egy művészeti irányzathoz tartozó társulásról van szó. De meggyőződésem, ha e szellemi közösség teljes tudását, tehetségét a szakma felé fordíthatná, hasonló erejű iskolát teremthetne. Sajnos a kultúra jelenlegi marginális helyzete egyre kisebb esélyt ad a ház folyamatos működtetésére. Mégis – a bárdudvarnoki szimpozionok nemzetközi és hazai visszhangja, ez évben is annak megrendezésére kötelez bennünket. Időpontja augusztus 20-27. A stúdió nyitva áll mindenki előtt. Minden érdeklődőt szeretettel várunk, bárki betekintést nyerhet az üvegekészítés rejtelmes titkaiba. A téma: *Üzenet az üvegből.*

(Az Iparművészeti Múzeumban jelenleg látható az elmúlt két évtizedet átölelő nagyszabású kortárs magyar üvegkiállítás.)

Borkovics Péter: Pókháló kagyló, 1994.

Vásárhelyi Tamás
ALFA MOZIBÓL ALFA MÚZEUM
– Egy lovarda metamorfózisa –

A természeti környezettől elválaszthatatlanok vagyunk. Őseink a Kárpát-medencébe érve az őskor óta alakított természetet találták. Korábban is, itt is, nemzeti történelmünk mindenkor a természettel, később egyre inkább a magunk módosította környezettel összefüggésben zajlott, mintegy abba ágyazva történt. Ránk is érvényes az, ami általában az emberiségre: evolúciónak egyik iránya az, hogy a környezet kiszámíthatatlan, megjósolhatatlan változásait kiküszöböljük illetve ezeket a változásokat tervezhetővé tegyük, igényeink, kényünk-kedvünk szerinti alakítsuk. Vonatkozik ez például a táplálékunk megszerzésére. Eleinte csak az éhezés illetve éhínségek elkerülésére lehetett gondolni, később a bőséges és változatos táplálék folyamatos meglétére. Ez ma már Magyarországon is azt jelenti, hogy télen-nyáron mindig kapható rengeteg féle szárított, savanyított, pasztőrözött, mélyhűtött, vákuumsomagolású élelmiszer, friss retek, hagyma, paradicsom, narancs, avokádó és minden egyéb. Örülünk neki, mint ahogy annak is, hogy vasárnap is nyitva tartanak egyes boltok, vagyis elméletileg mindig mindenünk ott teremhet terülj-terülj asztalkánkon. Biztonságosabb, állandóbb a szállásunk, hajlékunk, amely ma már nem a vadállatoktól, hanem a tolvajoktól véd, mellesleg – ha tehetjük – állandó hőmérsékletű, télen fűthető, nyáron hűthető, bármikor kivilágítható vagy sötétíthető. A csöndet időnként sem kényszerülünk elszenvedni: szólhat a rádió, magnó, lemezjátszó, videó, sőt ma már éjjel-nappal élőben láthatjuk a világ bármelyik másik szegletét is (az onnan sugárzott bármilyen rémségekkel, baromságokkal együtt). Ez utóbbi lehetőség a társak iránti ösztönös vágyunkat tereli kiszámítható mederbe. Élő emberi kapcsolatok esetében ugyanis nem lehetünk tökéletesen biztosak abban, hogy azt kapjuk amire szükségünk van, vagy amire számítottunk. Kérdés, hogy partnerünkkel fesztelenül tudunk-e érintkezni, nem veszünk-e éppen össze, éppen ráér-e, olyan kapcsolatban van-e velünk, mint amit mi szeretnénk, olyan hangulatban van-e, mint ami most éppen nekünk is kellemes volna, stb. Ha máskor nem, kamaszkorában bizonyára mindenki megismerte ezeket a szorongásokat. A tévétől viszont nem kapunk mást, mint amire számítottunk. Bekapcsolhatjuk, kikapcsolhatjuk, átkapcsolhatjuk, és magabiztosan átnézhetünk a feje felett („háttértelevízió”). Ugyanez a fejlődési trend az emberi élet sok területén bemutatatható.

A kiszámíthatóságnak (a véletlenek kizárásának), az önkényeztetésnek (a fogyasztásnak) azonban ára van (terülj-terülj asztalkák nincsenek). A személyes és társadalomlélektani problémák mellett az ember környezetében is egyre több a zavar. Ehhez az életmódhoz egyre több anyagot, energiát kell felhasználnunk, és egyre több a végtermékként keletkező hulladék is. Az emberi környezetben a *természeti erőforrások* mennyisége csökken, a hulladékoké nő. A következő évezredbe valószínűleg nem érdemes az emberiségnek elvárnia, ha nem tudja saját környezetének romlását megfékezni, megállítani. A változás magától nem jön el, ahhoz másfajta gondolkodásmód kell. Diktatúrában az uralkodóké, demokráciában a társadalom minden résztvevőjéé.

Ehhez szükséges saját múltunk, a környezetünk, a környezethez való kapcsolatunk változásának megértése.

A fejlett országokban a természettudományi múzeumoknak fontos szerepe van a környezeti tudatosság kialakításában, formálásában. Erre predesztinálja őket gyűjteményeik információtartalma (hiszen magát az eltűnő természetet őrzik), szakembereik adekvát szellemi kapacitása (a világon mindenhol központi szerepet játszanak a természetvédelmi alapkutatásokban) és a természettudományi kiállítások közismerten nagy információhordozó és motiváló ereje.

Alfa moziból Alfa múzeum

A Magyar Természettudományi Múzeum megfelelő lehetőségek, elsősorban kiállítási tér híján, eddig nem tudott eleget tenni a vele szemben e téren fennálló elvárásoknak, sőt még arra sem futotta, hogy saját gyűjteményeit – a nemzeti kultúrkincs sajátosan értékes részét, majd 10 millió természettudományos tárgyat – méltó módon bemutassa. (Magyarország e téren úgyszólván egyedül áll Európában.) Most kormányzati támogatással folyik három nagy múzeum felújítási programja, a Szépművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum rekonstrukciója illetve – a Természettudományi Múzeum elhelyezését megoldandó – a Ludovika Akadémiának és Lovardájának átalakítása. Utóbbi révén a most Budapest öt pontján szétszórta működő múzeum a Ludoviceum épületegyüttesében önálló elhelyezést nyer, és a volt Lovarda (később, 1959-től Alfa mozi) igénybevételevel alkalmas kiállítási területen működhet. Az Ásvány- és Kőzettár már idén beköltözik a neki kialakított épületrészbe. A három éve teljesen kiégett Lovarda műemléki helyreállítása 1996. január végére elkészül. A volt istállószint háromhajós, boltíves tér. Amíg másik, megfelelőbb fogadótér akad az épület mellett, ide érkezik a közönség, itt lesz a pénztár, ruhatár, büfé, előadóterem, klubterem, szakköri helyiség. A porond szintjén időszakos kiállításokat tervezünk és kisebb közösségi tereket. A porond fölé galéria épül, itt valósul meg első állandó kiállításunk. Ez lesz egyelőre a múzeum kiállítási és közművelődési épülete. Kidolgoztuk egy olyan állandó kiállítás koncepcióját, amely méltó módon képes a honfoglalás 1100 éves évfordulóján hazánk környezeti állapotát bemutatni és a környezeti tudatosságot fejleszteni.

Ember és természet Magyarországon

A történeti ökológiai – természetvédelmi kiállítás a Lovarda épületének Galériáján kap helyet, 800 négyzetméteren. Tematikailag a természeti erőforrások ember előtti kialakulásától indul, hiszen ember nélküli évmilliók hosszú sora kellett ahhoz, hogy kialakulhassanak pl. azok az energiahordozók (kőolaj, földgáz, kőszén) amelyeket most pár évszázad alatt felélünk. A kialakulásukat elősegítő földtörténeti folyamatok egy része ma sem szűnt meg, mégsem várható, hogy emberi léptékkel mérhető időben ilyenek számottevő mennyiségben képződjének. Bemutatjuk a Kárpát-medence honfoglalás előtti kultúráinak és népeinek természetátalakító hatását, a honfoglaló őseink által itt talált, a természetestől még nem messze került természetet.

A második fejezet azzal foglalkozik, hogy a Honfoglalás óta elmúlt 1100 évben az egyre változó társadalom, az egyre fejlettebb és hatékonyabb civilizáció hogyan élt együtt és élt vissza mindezekkel. Bemutatjuk megmaradt természeti értékeinket, melyekre méltán büszkék lehetünk, hi-

szen európai viszonylatban a mintegy 60 000 fajt számláló élővilágunkkal, majd 10 % védett területünkkel még igen gazdagnak számítunk. Elmaradásunk a természet védelmére tett erőfeszítéseinkben van. Vannak törvénykezési, hatósági gondok is, a legnagyobb gond viszont kétségkívül az állampolgároknak a természethez való viszonyában, a természetet érintő viselkedésében van. Éppen ezért a kiállítás végül viselkedési mintákat kínál, segít annak, aki természeti környezetével nagyobb harmóniában szeretne élni, aki hozzá akar járulni egy emberhez méltó környezet kialakításához. Ez egyedül nehezen megy, mert a bajok óriásiak, a feladatok pedig emberfeleltek. Bemutatjuk hát azokat a társadalmi intézményeket és szervezeteket is, amelyek a természet, az emberi környezet védelmének elősegítésére jöttek létre. Reméljük, hogy ez a kiállítás jelentősen hozzájárulhat nemzetünk ökológiai kultúrájához.

Nemcsak egy kiállítás

Mit ér egy kiállítás 800 négyzetméteren? Talán önmagában nem eleget. Talán az egész épületben elhelyezett, a kiállítás fő mondanivalóját erősítő tárgyak, kiállítási egységek együttes hatása sem sok. Az épületegyüttes és környezete viszont egyedülálló lehetőséget kínál arra, hogy ott bárki jól érezze magát s eközben ember és környezetének történelem során volt változásai hassanak rá. Ez a lehetőség ma még csak részleges, inkább csak kijózanító, mint felemelő. Az épületek mögött ott az Orczy kert, a maga 11 hektárjával azon kevés parkok közül az egyik, amelyek régi állapotáról adataink vannak. Ez a terület már a 18. században park volt. A történelmi levegő jórészt elmúlt fölüle. Aki ma a kertben bolyong, kitaposott fűvet, pusztuló kőkorsókat, korrodált szobrokat, rongált és maguktól is eltűnő öntöttvas lámpaoszlopokat még talál az újabb, és nyilvánvaló rongálást szenvedett műtárgyak mellett. A természetes forrás táplálta tavacska vize fekete, benne nylonzacskók, flakonok lebegnek. A kényre-kedvre emelt ronda kis épületek, itt-ott leaszfaltozott területek, meggondolatlanul telepített sportpályák és meggondoltan telepített szemételepek az igazi 20. századi magyar valóságot jelenítik meg. Az épületek előtt a Ludovika tér közparkja terül el. Ezt semmi sem védi az Üllői út kétszer három sávós, folyamatos forgalmának zajától, bűztől, remegésétől, piszkától. Az Illés kút közvetlen környéke rendezett, de pár méterrel odébb már gazos, bokros, szemetes terület található. A területen az építkezés megkezdése előtt talált nyomok alapján a nyomolvasó természetbúvár élénk szabadtéri éjszakai életre következtethet.

Honnan hát az optimizmus? Készülnek a tervek az Orczy kert rekonstrukciójára. Remélhető, hogy egy része olyan lesz, mint a 18. században. Remélhető, hogy megmarad a sportpályák és a nagy, szabad gyepfelületek egy része is, hiszen a sűrűn beépített Józsefváros és Ferencváros vagy akár az egész főváros lakóinak felüdüléséhez ez egy fontos, szükséges terület. Az önkormányzat, a műemlékvédelem és a múzeum egyetértett abban, hogy a zöldterület méretét növelni lehet és kell, hogy a területen őshonos növényeket is telepítsünk és természetismereti oktatásra is használjuk. Itt nemcsak a nagyvárosok erősen megfogyatkozott, de még ilyen állapotában is érdekes és sokféle élővilágát lehet bemutatni, hanem a középhegységi lomboserdők sok növényfaját is. Találtunk salamonpecsétet, kecskerágót, őzsalátát, sármát és más gyönyörűségeket. A tavacska nemrégiben

egy tőkésrécepar telepedett meg. Most kezdjük a madárvilág, a rovarvilág kutatását. Nem kétséges, hogy ezen a maradványterületen, a sok bolygatás ellenére is, változatos élővilág található. Arra készülünk, hogy a múzeum vendégeinek élő állapotban is bemutatathatjuk az élővilág egy részét. Akinek ez nem elég, annak ott az utca túloldalán a Pál utcai fiúkból ismert Fűvészkert, az ELTE Botanikus Kertje. Az Illés kút néhány éve felújították s ha megépül a Lovarda eredeti melléképülete, a kút környéke csendes, meghitt zuga lehet a környéknek. Elképzeléseink vannak a játszótérén átvezető sétaút környékének rendezésére, egy a geológiai múltat idéző időösvény kialakítására. Az épületegyüttes felújítása nyilvánvalóan a szemételepek felszámolását is jelenti majd. Reméljük, hogy a természeti és az épített környezet kulturáltsága a környék lakosságának és vendégeinek a mentalitására, viselkedésére is pozitív hatással lesz. A saját értékeit védő, ápoló közösség csodákat képes tenni, erre nagyszerű példákat láthattunk az elmúlt években is. Az Alfa mozinak még csak a romjai látszanak, de az idei Föld napján már környékbeli iskolák tanulóit hívtuk kertrendezésre. A gyerekeknek munka után előszóval és mikroszkóppal mutattunk be néhányat a környék élővilágából. Az önkormányzat és az Orczy kert is *beszállt*; szendvicsekkel, szerszámokkal, szakértelemmel. Ha megnyílik kiállítási és közművelődési épületünk, ilyenfajta folyamatos kapcsolatot és munkát kívánunk szervezni, minden fél hasznára.

Egy jó múzeum nemcsak tárgyak, múzeológusok gyűjtőhelye. Egy helyi érdekeltégű múzeum a helyi közösség kulturális életében jelentős szerepet játszhat, akkor is, ha nem művészeti, történelmi tárgyakat őriz, hanem mondjuk a természet csodáit vagy egyszerű darabkáit. A Magyar Természettudományi Múzeum új helyszínén a helyi közösség kulturális életének egyik helyszíne lehet. De a két metrómegálló között, azoktól pár perces sétára fekvő szép park és kiállítások nyilván vonzani fogják a tágabb társadalmi környezet, a főváros iskoláit, családait, érdeklődőit és talán még unatkozóit is. Szeretnénk, ha a tudományos és oktatási szakmai egyesületek és társaságok működését támogathatnánk könyvtárunkkal, előadótermünkkel, demonstrációs lehetőségeinkkel. S ha kiállításaink elég érdekesek lesznek, ugyanúgy beépülnek a Budapestre látogatók programjába, mint az Állatkert, a Nemzeti Múzeum és más látnivalók. Ekkor pedig még tágabb közösségnek lehetünk hasznára.

Mi magyarok ugyanolyan büszkén tekinthetünk a mi Természettudományi Múzeumunkra, mint az osztrákok a bécsi Naturhistorisches Museumra, a németek a berlini Museum für Naturkunde-ra, a britek a londoni The Natural History Museumra. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy sosem voltak gyarmataink és az országok sorában a szegényebbek között helyezkedünk el, különösen büszkék lehetünk a világviszonylatban jelentős gyűjteményeinkre. Ha tudatosodik bennünk, hogy a természeti kincsek megőrzéséért, megismeréséért nemzetünknek érdemes áldozatokat hoznia, akkor talán az élő természetet is jobban óvjuk majd – mindnyájunk hasznára. Ha szép terveinket megvalósítjuk, jelentősen hozzájárulhatunk, hogy a 20. és 21. század embere jobban érte a természeti folyamatokat, ember és környezetének viszonyát, és elősegíthetjük, hogy máshogyan vélekedjen, máshogyan viselkedjen ebben a jobbításra szoruló országban, világban.

TELEPÜLÉS-KÖZÖSSÉG-FEJLESZTÉS

Település-közösség-fejlesztés címmel szervezett találkozót és tanácskozást 1995. március 27-28-án a Község-szolgálat Alapítvány és a Magyar Művelődési Intézet Községfejlesztési Osztálya. A tanácskozás célja az volt, hogy fórumot teremtsen önkormányzati képviselők, polgármesterek, helyi vezetők és fejlesztéssel foglalkozó szakemberek számára tapasztalataik, kezdeményezéseik bemutatására és népszerűsítésére. A szervezők kiindulópontja az volt, hogy a helyi erőkre; adottságokra és a polgári öntevékenységre építő közösségi gondolkodás döntő eleme lehet a településfejlesztési folyamatoknak.

Beke Pál, az MMI igazgatóhelyettese bevezetőjében utalt a tanácskozás előzményeire, arra az 1991-es találkozóra, melyet az akkori közművelődési pályázat kistéleplések-ről érkezett eredményes pályázói számára szerveztek, és amelynek nyomán sok új fejlesztési folyamat indult meg szerte az országban. Mint akkoriban, úgy most is érvényesnek mondható az a gondolat, hogy a települések jövője elsősorban a helybeliek erején, cselekvési vágyán múlik. A fejlesztői felelősségről szólva elmondta, hogy a külső szakértők, segítők – bár nem mindentudók, ha néha annak is látszanak – hosszabb-rövidebb idő után távoznak a településről. Ezért ez a munka csak nagy tapintattal és a helybeliek akaratának tiszteletével végezhető eredményesen.

Loydl Tamás, a Belügyminisztérium Településfejlesztési Főosztályának vezetője arról szólt, hogy a korábbi évtizedek felülről irányított fejlesztési politikája helyett az *önerőre* támaszkodó, a belülről induló módszerek lehetnek csak eredményesek. A településfejlesztés társadalmi oldala a közösség, melynek kezdeményező készsége csak a belső kommunikációval, bizalommal szervezhető településfejlesztő erővé. Ajánlása szerint egy-egy településnek rendelkeznie kell olyan településfejlesztési koncepcióval, mely 10-15 évre, vagy ennél is távolabbra tekintve rögzíti a legfontosabb fejlesztési irányokat. E koncepcióra építve az önkormányzatoknak 4 évre szóló fejlesztési programokat és éves fejlesztési tervet kell készíteniük ahhoz, hogy megalapozott fejlesztési tevékenységet folytathassanak. E munkához ad segítséget a főosztály által, a Településfejlesztési füzetek legújabb számaiként megjelent kiadvány, mely a hosszútávú koncepciók készítésének közösségi módszereiről szól.

Luis Caul-Futy, francia településfejlesztési szakértő nagy érdeklődéssel kísért előadása megerősítette a jelenlévőket abban, hogy a fejlesztés válságellenes stratégia kidolgozását jelenti, hogy a *csak önmagunkban bízhatunk* gondolata úgy is értelmezhető, hogy *számítsunk önmagunkra!*, ismerjük meg önmagunk készségeit. Ez a gondolat azért is fontos – mondotta – mert a fejlesztés megtöri a hatalmi gondolkodást, új kishatalmakat teremt, szükségképpen decentralizál. Előadása második részében részletesen ismertetett egy kis franciaországi település útját a teljes tanácstalanságtól a ma már pezsgő gazdasági és társadalmi életig.

A településfejlesztés térségi összefüggései címmel Miklósi Endre a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium főosztályvezetője adott tájékoztatást a készülő területfejlesztési törvény szerkesztőinek főbb törekvéseiről

A második nap témáinak bevezetéseként dr. Vercseg Ilona a Magyar Művelődési Intézet főmunkatársa tartott előadást *Helyi cselekvés az új politikai rendben* címmel. Az előadás az állampolgári kezdeményezés esélyeiről, a cselekvési nehézségekről, az önkormányzati testületek útkereséséről adott képet, valamint összefoglalta a közösségfejlesztési kísérletek és a már kifejtett tevékenység legfontosabb eredményeit.

A két munkanapon közel harminc referátum hangzott el, melyek többsége egy-egy helyi folyamat, kezdeményezés bemutatására vállalkozott. A referátumokra négy téma szerint került sor.

Kistérségi összefogások és fejlesztési lehetőségek

Témavezető: Vattay Dénes a Község-szolgálat Alapítvány munkatársa

Az Ipoly menti települések társulásának lehetőségei

Dr. Kecskeméthy Gyuláné, a Község-szolgálat Alapítvány munkatársa – Balassagyarmat

A dörögdi medence organikus fejlesztése

Vásárhelyi Judit, a Független Ökológiai Központ vezetője Budapest

Nagyszékely és kistérsége jövője

Donát Jordánka, református lelkész, a Nagyszékely Alapítvány elnöke

Mezőgazdasági egyesülettől a szövetkezetig

Nógrádi Zoltán Mórahalom polgármestere

Bugac-Majsai homokhátság térségfejlesztési programja

Markolt Endre, a Jászszentlászlói Jóléti Szolgálat Alapítvány igazgatója

A Felső-kiskunsági Kistérségi Szövetség alapadatai

Csörgő Gyula - Kunszentmiklós

Térségfejlesztési konzulens-képzés

Varga Miklós tréner – Job World Hungary KFT - Budapest

Cserkút és térsége fejlesztési folyamatai

Vattay Dénes, a Község-szolgálat Alapítvány munkatársa
Három bihari kistéleplés összefogása és a helyi értékek feltárása Kiss Lászlóné Pásztor Irma, faluházvezető, Szentpéterszeg

A fejlesztés helyi forrásai és lehetőségei

Témavezető: Groskáné Piránszki Irén – a Magyar Művelődési Intézet munkatársa

Településtervezés és revitalizáció

Siklósi József, építész

A faluszociológiától a falumarketingig

dr. Szirmai Péter, a BKE Kisvállalkozáskutató Csoport vezetője

Csenger városfejlesztési programja

Apáti György polgármester – Csernyus Lőrinc, építész

Területrendezés, falufelújítás Veresegyházán

Pásztor Béla polgármester - Zsigmond László, építész

A kecskédi közösségfelmérés és következményei

Mészáros Zsuzsa, a Község-szolgálat Alapítvány ösztöndíjasa és Karácsonyi Imre, a Horgász Egyesület vezetőségi tagja

Közösségfejlesztési folyamatok Komárom szőnyi városrészében – Katonáné Schneider Mária, tanítónő – Szőny

Településfejlesztés Kazáron a hagyományörzés és a falusi turizmus alapján – Molnár Katalin polgármester
A furugyi közösségfejlesztő program
Regős Mátyás furugyi polgár
Egy kistelepülés fizikai-szellemi újjáépítése – Magyargéc
Szerémi Nándor, polgármester
Gyökerteres szennyvíztisztítás Kacorlakon
Balla Enikő szociológus – Takács László polgármester
Helyi fejlesztések Nógrád megyében
Brunda Gusztáv igazgató – Nógrád M. Közműv. Központ

A civil szervezetek szerepe és a közintézmények társadalmi működtetésének lehetőségei

Témavezető: Pósfay Péter a Községszolgálat
Alapítvány munkatársa

A közösségi alapítvány mozgalomról

Szabon János, önkéntes közösségi munkás, CET – Budapest
Az ifjúsági önkormányzatokról

Török István Fehérgyarmat polgármestere és Beke Pál a
Községszolgálat Alapítvány elnöke

A Faluház egyesületi működtetésének tapasztalatai Győrváron – Varga Gézáné a Faluház Baráti Kör egyesület elnöke
Közösségi vállalkozások Angliában

Herman Imre ügyv. ig. – Job Word Hungary KFT - Bp.

Királyi szakácsok nyomában

Marosiné Béres Júlia, könyvtáros, Nagyszakácsi

A közösségi médiák és a helyi nyilvánosság

Témavezető: Péterfi Ferenc, a Magyar Művelődési Intézet
munkatársa

Szombathelyi Községi Rádió

Pósfay Péter, a Községszolgálat Alapítvány munkatársa
Megegyezések a helyi nyilvánosságért – helyi lapok Csongrád megyében – Magyar Istvánné, könyvtáros, a Községszolgálat Alapítvány ösztöndíjasa – Mórahalom
A Civil Rádió törekvései

Péterfi Ferenc, a Magyar Művelődési Intézet munkatársa

A tanácskozás résztvevői – különböző témákban – további együttműködési készségükről is nyilatkoztak. A Községszolgálat Alapítvány vállalta, hogy a jelentkezők és a későbbi érdeklődők számára az év során összefüggő tanácskozásokat szervez. A témák és a szervezők a következők lesznek:

Luis Caul-Futy nyári szemináriuma – Beke Pál

Településtervezés és revitalizáció – dr. Kovács Flórián

Települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok – Beke Pál
Bugac-Majszai Homokhátság térségfejlesztési programjának

helyszíni megtekintése – Pocsajiné Fábián Magdolna

Ipolymenti települések együttműködésének helyszíni

vizsgálata – dr. Kecskeméthy Gyuláné

Gyökerteres szennyvíztisztítás helyszíni szemléje Kacorlakon

– Beke Pál

Településfejlesztési vállalkozás alapításának lehetőségei –
dr. Kovács Flórián

Községszolgálat Alapítvány

Magyar Művelődési Intézet Községfejlesztési Osztálya
1011 Budapest, Corvin tér 8. T.: 201-57-28 Fax: 201-48-92

A TÁJ INDIVIDUALITÁSA

A DÖRÖGDI-MEDENCE ÉLETRAJZA ÉS JÖVŐJE

NYÁRI ÖKOLÓGIAI VÁNDORKONFERENCIA

1995. AUGUSZTUS 11-20.

A táj a legtöbb ember számára finom romantikával ötvözött természeti fogalom, amelyben az ember mint a Nagy Pusztító jelenik meg. Még szóhasználatunk is ezt tükrözi: szép, mesés tájakat ismerünk, de csúnyát nem. Legfeljebb romboltat, roncsoltat, *valaki* által tönkretett.

Tehát van mindenkiben egy érzés, egy biztosan meg nem fogalmazott gondolat, amely a tájat eredendően szépségnek és harmonikusnak tartja, s melyet ettől a tulajdonságától kizárólag a barbár emberi beavatkozás képes megfosztani. A szép tájat tehát úgy tudjuk megőrizni, hogy megvédjük az embertől, azaz saját magunktól.

Ezt az érzelmi töltetet lovagolják meg napjaink egyes harsány természet- és környezetvédői, megtalálva tudatunk hézagait és félreértéseit.

A konferencia a tévutak és álfelismerések közötti keskeny ösvényen haladva keresi a választ a táj és az ember közötti ellentét (ellentét?) feloldására.

A konferencia célja, hogy a résztvevők tudatos, személyes kapcsolatot alakíthassanak ki egy tájjal. Az emberek életében korábban magától adódott ez a személyes kapcsolat. A táj az egyéni élet egyik oldalát alkotta, ezáltal a nem tudatos emberi tevékenység harmonikus szépségű tájakat hozott létre. Ma az ember gondolkodásmódjával és törekvéseivel elválasztotta magát az általa létrehozott tájtól, ami a táj elemeinek szétesését, pusztulását idézte elő. A pusztulás átélése vetette fel a táj védelmének igényét.

Ha szemügyre veszünk egy szép tájat, vagy megvizsgáljuk kialakulásának és fejlődésének folyamatát, különböző eredményekhez jutunk. A konferencia alatt világossá kell válnia annak, hogy a táj szellemileg körülhatárolható organizmust alkot, amelynek élete mindenkor az emberek gondolkodásától és cselekedeteitől függ.

A táj a térnek az emberi tudat által átfogható része.

Alkotóelemeinek kapcsolatai nem merülnek ki időben és térben mért alá- és fölérendeltségi viszonyokban. Az egyes elemek sajátos megközelítést igényelnek, mindazonáltal jelentőségüket és valódi tartalmukat a táj egészében elfoglalt szerepük alapján nyerik el hasonlóan ahhoz, ahogy egy emberi testrészt viszonyul az egész testhez. A tájat harmonikusan fejlesztő és alakító szándékok alapja a táj individualitásának felismerése lehet.

Kiindulás: az embernek a világhoz fűződő minden kapcsolata az érzékelés és a gondolkodás viszonyán alapul, tehát ennek a viszonyoknak a megismerésére kell törekednünk ahhoz, hogy indítékainkról számot adhassunk és tetteink következményeivel felelősséggel elszámolhassunk.

Módszer: minden érzékelés egy fogalomalkotás alapja lehet. Minden fogalmunk átélte élményeink, tapasztalataink alapján érik meg. *Átélni* azt jelenti, hogy valami az ember egész élete számára jelentőségterjessé válik. Az átélés segítségével kap az észlelet először tartalmat. A táj fogalma is azáltal körvonalazódik, ahogyan érzékeljük és átéljük azt.

Ahhoz, hogy a tájhoz fűződő személyes kapcsolat megte-remtődjék és fejlődhesse, az érzékelés folyamatát tudato-san át kell élnünk.

Az első nyári konferenciát 1987-ben rendezték, s egészen 1993-ig Dornach volt a helyszín, 1993-ban Berlin, 1994-ben Drezda. Most, átlépve egy láthatatlan, de annál erősebben érzékelhető határvonalat, Magyarországon, Tali-ándörögdon, egy 700 fős faluban kerül sor erre a találkozó-ra. Ez a tény olyan lehetőséget hordoz magában, amelyet egyetlen eddigi rendezvény sem: a találkozás lehetőségét.

A kommunista diktatúra váratlanul gyors összeomlása után Európa keleti és nyugati országaiban egyaránt tétova útkeresés indult: merre tovább? Csak míg nyugaton ezt a kérdést legfeljebb a politikusok tették föl maguknak (sok-szor még ők sem), addig nálunk ez minden egyes ember személyes küzdelme volt, illetve ma is az.

Itt nem elég az *érezkelés és gondolkodás viszonyának megismerése*. Meg kell érteni, mi történt. Most, 5 évvel a rendszerváltás után látszik igazán, mennyire nem tudjuk feldolgozni magunkban a történeteket.

A tisztánlátás egyaránt fontos kelet és nyugat számára, különben újabb és újabb falak emelkednek közénk. A fala-kat pedig csak a személyes emberi kapcsolatok képesek le-rombolni, s a világot átfogó ökológiai kérdések megoldása is két ember találkozásával kezdődik.

A konferencia délelőtti előadásait Jochen Bockemühl természettudós tartja. A konferencia elméleti előadásait délutáni terepgyakorlatok egészítik ki.

Az esti előadások a magyarországi kultúrtörténettel és a szociális élet sajátosságaival foglalkoznak Kálmán István, Kampis Miklós, Makovecz Imre és Pap Gábor közreműkö-désével.

A nyári találkozó témájához kapcsolódóan készülünk egy kiállítást is Magyarországra hozni. *A táj természetének megismerése* címmel a Mezőgazdasági Múzeumban '95 őszén megrendezendő tárlat Jochen Bockemühl kutatási eredményeit mutatja be a professzor saját rajzaival. Néhány cím a kiállítás anyagából:

A tájformák, mint az emberi tudatfejlődés tükörképei • Személyes kapcsolat a tájjal • A természettudományos mód-szerek továbbfejlesztése • Művészi gyakorlatok • Az élet tit-kaihoz vezető út • Az állatok metamorfózisa környezetük ismeretében • A mézők kialakulása a Földtörténet során • A táj, mint élőlény megnyilvánulása az ásvány-, növény- és állatvilágon keresztül • Az élet térbeli és időbeli életmegnyilvánulásai • A táj felelősségteljes alakítása és fejlesztése • Összefoglalás és kitekintés: Értékek létrehozása a tájban

A rendezvényt a Goetheanum Természettudományi Kutatólaboratórium (Svájc) és a Kós Károly Egyesülés szer-vezi.

Minden érdeklődőt szeretettel várunk és minden támo-gatást szívesen fogadunk (További felvilágosítás: PAGONYIroda, 1117 Bp. Fehérvári út 27. tel.:1613-482)

Buella Mónika

Bereczky Kálmán EGY ELFELEJTETT TEPLOMTERVEZŐ – Szeghalmy Bálint élete és életműve –

Szeghalmy Bálint építész 1889-ben Nagyváradon szü-letett a család kilencedik gyermekeként. Édesapja építő-mesterként telepedett le Nagyváradon, alapított családot és a református egyház presbitere volt haláláig. Tagja volt a város építőmester-céhének és a törvényhatóságának. Két jelentős munkájáról tudunk. Egyik a szentimrei református templom tornyának, másik a Nagyvárad-újvárosi ref. temp-lom mennyezetének és fedélszerkezetének újjáépítése.

Bátyja, Sándor, Nagyváradon végezte iskolai tanulmá-nyait és a Jogi Akadémiát. Az első világháború után ingyen nyújtott jogsegédletet a rászorulóknak. Életének igazi mun-katerülete a nagyvárad-i ref. egyház volt, amelynek presbite-re, gondnoka, majd a közös egyházi vagyon igazgató gond-noka lett. A nagyvárad-i ifjúság lelki, szellemi. és gazdasági pártfogójaként 3 holdas kertet vásárolt a hegyen, amelyre gyülekezeti termet építtetett Bálint öcse terve alapján, a ma-gyar ifjúsági körök és a hegyen szétszórta élők lelki gon-dozására. Az egyház ezt az úgynevezett *Szeghalmy-kertet* 1963-ban a kollektivizálás idején elvesztette s máig sem kapta vissza.

Szeghalmy Sándor 1964-ben hunyt el és a Várad-Ola-szi temetőben a családi sírboltba temették. A temető felszá-molása során a sírboltot is vandálul feldúlták, a sírkövet azonban sikerült megmenteni és a Várad-Olaszi templom bejáratánál elhelyezni.

Bálint már kisiskolás korától kitűnt kiváló rajz tehetsé-gével, amely középiskolás és egyetemi hallgató korában ak-varellfestészetben jutott teljességre. A 30-as években Mis-kolcon, Szegeden és Clevelandban állították ki műveit. Mű-ködésének fő területe azonban a műszaki tervezés volt. 1912-ben kapott oklevelet a Budapesti Műegyetemen, de el-ső munkáját, a Várad-velencei templom tervét még egyete-mistaként, 1911-ben készítette. A templom építésére min-den készen állt, amikor kitört az első világháború és meg-akadályozta a kivitelezést.

1913-tól az Országház műszaki főigazgatóságának iro-dáján dolgozott. Építész tanára a néhai Schulek Frigyes ta-nítványa, Látzay Fritz Oszkár egyetemi adjunktus volt, aki különös szeretettel foglalkozott a középkori építészettel, és aki mellett részt vett a Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából a brassói Fekete-templom, valamint a kerezi evangélikus templom felmérésében.

1914 őszén vonult be katonai szolgálatra és 1915 feb-ruár 8-án súlyosan megsebesülve, másfél évi kórházi keze-lés után a háború végéig ügyeleti szolgálatot teljesített. 1919-től 1929-ig városi mérnök Nagykanizsán, ahol 1923-ban a ref. gyülekezet presbitere lett. Kiváló eredményekkel vett részt építészeti pályázatokon, első díjat nyert a nagy-kőrösi gőzfürdő, a gelsei községháza, a villányi főszol-gabírói hivatal, a szombathelyi kereskedelmi leányiskola, a soproni evang. teológia internátusa, a budapesti Külső Jász-berényi úti városszéli település és a csurgói ref. internátus

A keszthelyi templom és a paplak archív fényképen

terveivel. További díjakat a *mindszent-algyői r. katolikus templom*, a *karcagi kultúrház*, a *pécsi Balokány-liget rendezése és strandfürdő*, a *győri színház*, a *hódmezővásárhelyi ipartestületi székház*, a *hatvani r. katolikus templom*, a *szolnoki vármegyei kórház*, a *balatonfenyvesi r. kat. templom* és a *miskolci ref. templom pályázatain*. Dicséretet kapott a *székesfehérvári Prohászka emléktemplom*, a *soproni gőzfürdő* és a *győri evang. iskola* tervpályázatain. Tervei szerint épült fel Nagykanizsán a *kétemeletes bérház*, a *vásártér*, és a *piac árucsarnoka*, a *filmszínház*, a *szepteteki kultúrház*, a *Deák- és a Teutsch-villa*, a *pölöskei, palinkai és ungiakabfai kastély*, a *keszthelyi és a miskolci ref. templom*, a *keszthelyi evang. templom*, valamint a *tapolcai és sümegi református templomok*, a *miskolci Rákóczi kilátó*, valamint Horthy Miklós megbízásából *Kenderesen a templomtorony és a lelkeszlakás*.

1929-től Miskolc városánál teljesített építészfőmérnöki szolgálatot. Tervezéseinél fő törekvése a nemzetközi ultramodern építészettel szemben a magyar népi építészet elemeinek korszerű egyéni felfogásban való alkalmazása és egy új magyar népi irányzatú protestáns templomtipus kialakítása volt. E téren igen elismerésre méltó eredményeket ért el 1938-ig. A második világháborúba való behívásáig összesen 91 épülettervet, közöttük 59 különböző felekezeti templomot tervezett, amelyekből azonban csak 16 valósult meg.

A háború után elhagyta az országot, és mielőtt feleségével végleg letelepedtek volna Deggendorfban, és amíg futotta a magukkal vitt tartalékból, beutazták Kínát, Krétát, Rodoszt, többször Svájcot és Ausztriát, Deggendorfban egyetlen, mellékhelyiség nélküli udvari szobát béreltek. Állást, építési megbízást, de még nyugdíjat sem kapott, némi városi szociális segélyből és akvarellképei eladásából tengették életüket. A második világháború során lebombázott *Nagyvárad-Réti ref. Templom* terveit itt készítette el. és Sándor bátyjával folytatott levelezés útján irányította felépülését. Így irányította még többek közt a *keszthelyi ref. templom* teljes befejezését is. Szeghalmy Bálint 1963-ban hunyt el.

Az életéről és életművéről szóló könyv torzó maradt volna a Deggendorfba települt Székelyhidi házaspár közvetítése nélkül. Így azonban tartalmazza Szeghalmy Bálint ezideig ismeretlen levelezéseit, az életéről és életművéről írottakat, az általa készített tervek és épületek fényképeit az általa bejárt városok és vidékek képeivel együtt, valamint kortörténeti jelntőségű okiratokat.

A könyv kéziratának pusztta léte és annak előfutára a Keszthelyi Református Gyülekezet Szeghalmy Bálint Alapítványának kiadványa, a *Szeghalmy Bálint Emlékkönyv* adott indítást arra, hogy Hévízen az ő több, mint 50 éve készített, sajátosan magyar stílusú protestáns templomterve valósuljon meg most.

A Szeghalmy-könyv megvásárlásával segíthetik a csak hitükre támaszkodó, anyagi erejüket meghaladó munkába kezdett, csekély lélekszámú evangélikus és református gyülekezeteket, hogy majdan a Közép-Európa legnagyobb gyógyvizű távához gyógyulni érkezők imádságuk hajlékát is megtalálják felekezeti és anyanyelvi hovatartozásuktól függetlenül. Adja Teremtő Úr Istenünk, hogy úgy legyen!

WALDORF-HÍREK

A BUDAÖRSI WALDORF-ISKOLA csírája 1991-ben jelent meg egy hagyományos tantervű iskolában. Az itt tanító pedagógusok egy csoportja ekkor már második éve ismerkedett – nyilvános, és kifejezetten szakmai előadások keretében egyaránt – a Waldorf-pedagógia alapjaival. A szülőkkel és a tanárokkal Nelke van der Sloot, holland Waldorf-tanár, az első magyarországi Waldorf-iskola alapítója dolgozott az iskola előkészületein.

Az 1991-92-es tanévben elsőtől ötödikig indult egy-egy osztály Waldorf-pedagógiai módszerek alkalmazásával. A tanítók közben elvégezték a magyarországi posztgraduális Waldorf-tanárképzőt, amelyet Mesterházi Zsuzsa szervezett. Sajnos az idő előrehaladtával egyre jobban látszott, hogy az általános iskola szervezeti keretei, hagyományai nem adnak helyet a Waldorf-pedagógia számára.

A szülők által létrehozott Rubicon Waldorf-pedagógiai Alapítvány, amely eredetileg arra a célra jött létre, hogy az általános iskolai oktatás keretein belül támogassa a Waldorf-pedagógia szerint működő osztályokat, megváltoztatta célkitűzését, és iskolafenntartó alapítvánnyá alakult át. Így az 1994-95-ös tanévtől kezdve önálló Waldorf-iskola működik Budaörsön. Szeptemberben már hetedik osztályos lesz a legmagasabb évfolyamunk.

Csak részlegesen tudtuk eddig megvalósítani a művészeti tantárgyak közül az euritmia tanítását, és a szabad vallás is hiányzik az iskolából, de okkal reménykedhetünk abban, hogy a következő tanév erre éppúgy megoldást hoz, mint az eddigi épület-gondjainkra.

Ha megkapjuk az állami *fejkvóta* mellé azt a támogatást is, amit az önkormányzat ad az általános iskolába járó gyerekek után, akkor biztosan folytathatjuk a megkezdett utat. Ha nem – és a külső feltételek tovább romlanak – akkor nem tudjuk, hogy láthatjuk-e a szárbá szökkent mag teremtését is.

Szentkúti Márta

Szándékunk, hogy továbbra is hírt adjunk a magyarországi Waldorf-pedagógia közérdeklődésre számot tartó eseményeiről. Kérésünk ellenére feltehetően az évvégi elfoglaltságok és a több iskolát is sújtó fenntartási nehézségek miatt máshonnan nem kaptunk beszámolót az iskolák helyzetéről. Reméljük, hogy a hírek között később sor kerül az ismertetésekre.

HÍREK

KÓS KÁROLY – VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA címmel jelent meg az Országos Idegennyelvű Könyvtár (1056 Budapest, Molnár utca 11.) kiadásában Vajk Ilona alapos gyűjtőmunkájának eredménye. A 600 forintos kötet 142 oldal terjedelemben sorolja fel a Kós Károly munkásságával kapcsolatos könyvek és folyóiratcikkek címeit.

SZALAI TIBOR RAJZAIT tartalmazó album jelent meg múlt év végén a BSCH Alapítvány gondozásában. Az érdeklődők az albumot a Stúdió R Kft.-ben, Szabó Annánál vásárolhatják vagy rendelhetik meg; Budapest, VI. Rózsa utca 81-83. III. em. 316 – Telefon: 1129-402

RÉVKOMÁROMBAN március 17-én ünnepélyesen átadták rendeltetésének az új vásárcsarnokot. Ebből az alkalmából a tervezők, Csémy Olivér és Dóczé Péter, a szlovákiai organikus építészeti törekvések képviselői széles körből hívtak vendégeket. A Kós Károly Egyesülés képviselőjében Salamin Ferenc, Tusnády Zsolt, Müller Csaba és Gerle János; a Magyar Építész Kamarája és Szövetsége képviselőjében Karácsony Tamás vett részt a megnyitón.

MEGALAKULT A FALUÉRT ALAPÍTVÁNY, melynek alapvető célkitűzése a falvak fejlődésének előmozdítása, társadalmi, gazdasági, kulturális, építészeti és közigazgatási területen. Elsősorban a helyi öntevékenységre alapozó, azt segítő programmal. Folyamatos kapcsolatot tartva fenn a megfelelő szakemberek és a helyi önkormányzatok között annak érdekében, hogy a kis települések problémáinak megoldását önszerveződő módon támogassa. Szorgalmazza a falusi főépítész státusát, és ehhez megfelelő szakembereket ajánl. A már megvalósult falusi főépítési munkákról az érdeklődő önkormányzatoknak tájékoztatást ad. Konkrét építészeti feladatokban (rendezési tervek, közműfejlesztés, helytörténeti épületek felmérése és védelme stb.) támogatókat és szakembereket keres. A FALUÉRT ALAPÍTVÁNY megalakulását támogatta a Magyar Faluszövetség, a Községi Önkormányzatok Szövetsége, a Magyar Művelődési Alapítvány a Falufejlesztési Társaság és számos kistérségi együttműködés és önkormányzat. Az alapítvány kuratóriumának tiszteletbeli tagja Makovecz Imre. Az alapítvány munkájával kapcsolatban szívesen ad tájékoztatást: Krizsán András. KÖR Kft., Tel: (06-1) 112-8284

NEMZETKÖZI ÉPÍTÉSZTÁBORT szervez az Eklér Építész Kft. Július 3. és 21. között Mádon. Délutánonként egy közösen tervezett létesítmény építésén, délutánonként további tervezési feladatokon dolgoznak a Németországból, Spanyolországból, Franciaországból, Olaszországból, Magyarországról, Svájcban, Angliából és elsősorban Belgiumból érkező építészhallgatók. A tervezési gyakorlatokat Bán Ferenc, Bodonyi Csaba, Deák László, Farkas Gábor, Kőszeghy Attila, Rácz Zoltán, Salamin Ferenc és Vincze László irányítják.

TORNYOT RAKTAM címmel április 23. és 30. között a Sepsiszentgyörgy melletti Árkoson második alkalommal szervezték meg az alkotótáborral egybekötött ifjúsági műemlékvédelmi konferenciát. Az idei rendezvény az elméleti előadások mellett a falu értékeivel és gondjaival, a falu-fejlesztés elemeivel is foglalkozott. Vajdasági, felvidéki, erdélyi és magyarországi diákok közösen vettek részt az alkotómunkában. Az együttműködés jelképeként is értelmezhető a helybeli iskolások részvételével megépített híd. A házigazdák a jövő évre is meghívták a megjelent diákokat és a szervezőket: Holok D. Emőket, Makkai Dorottyt, Horváth Ildikót és Pécsi Katalint. *Müller Csaba, Kolozsvár*

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

PÁLYAKEZDŐ ÉPÍTÉSZEK!

- Pályázatot hirdetünk három évi biztos munkahelyre.
- A munkavégzés tervezőirodákban, építész mesterek mellett folyik, akiktől el kell sajátítani a munkavezetés, tárgyalás, szerződéskötés, önálló szakmai és emberi magatartás elemeit.
- A munka mellett továbbképzést szervezünk a következő témakörökben:

Husadik századi építészettörténet – Vezetéstudomány
Információelmélet – Informatika – Közgazdasági ismeretek
Intenzív nyelvtanítás

- Azok jelentkezését várjuk, akik önálló vállalkozói ambícióval magas színvonalú építészeti kívánnak művelni.
- A pályázatra beadandó:

1. Portfólió a pályázó eddigi tevékenységéről
2. Tervezési feladat, amelynek részletes kiírása átvehető az AXIS Építészirodában – 1122 Budapest, Városmajor utca 28/c. – Telefon: 2010-579 – Fax: 2122-508 – vagy fenti címen megrendelhető.

- A pályázat beadásának határideje:
1995. Augusztus 30. 16 óra – az AXIS Építészirodában.
- A pályázatra beadott munkákat a pályázóknak személyesen kell ismertetniük a mesterekből álló zsűri előtt szeptember elsején, pénteken 14 órakor a Magyar Építész Kamarája és Szövetsége székházában – Bp., VIII. Ötpacsirta u. 2. –
- További felvilágosítással szolgál:
Salamin Ferenc – AXIS Építésziroda.

KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS

LEVÉL

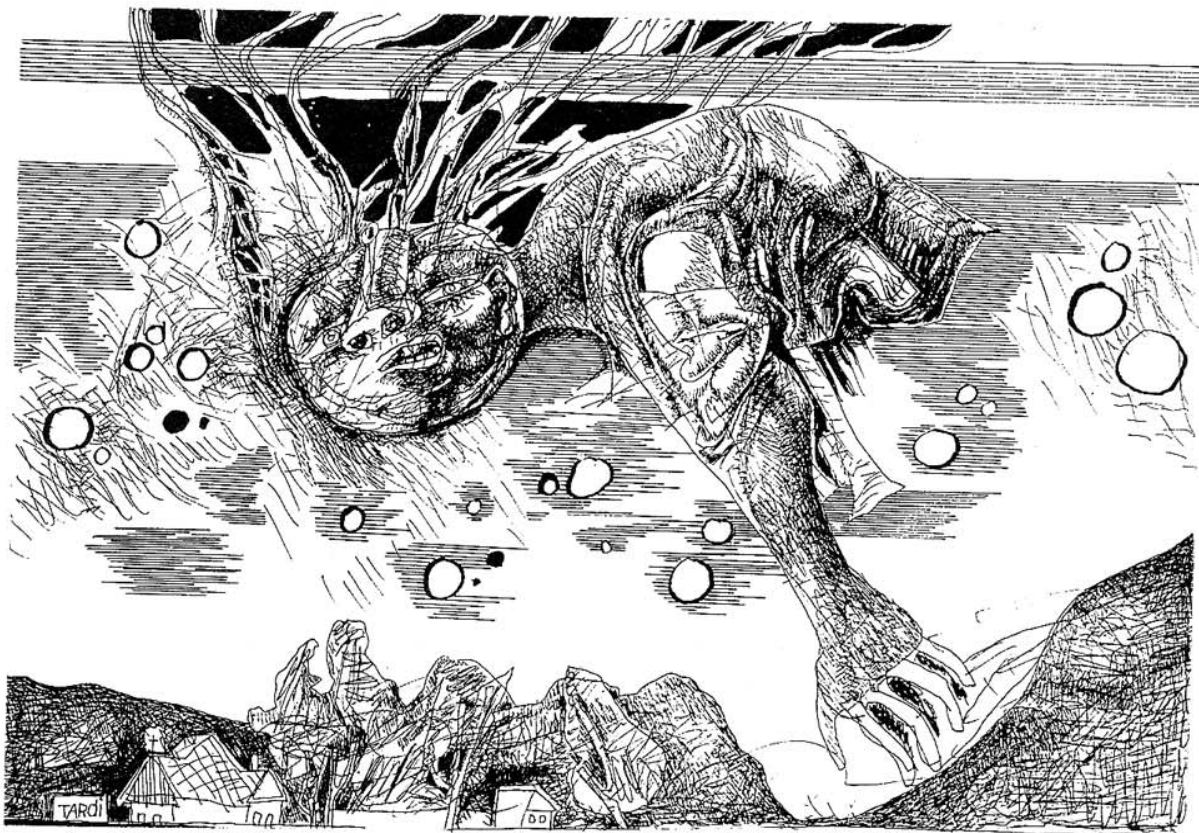
(A szerkesztőségünknek küldött, s az alábbi rajzokat kísérő hosszabb levélből közlünk kiemelt részleteket.)

Nem mondanám magamat művésznak. A mesterember számomra még vénségemben is vonzóbb. Mint például a minden húszezredik, vagy ki tudja hányadik villanyszerelő, akit tisztelsz és csodálsz! Az esetgyakoriság megítélésében talán jóhiszeműen tévedek, és csak minden ötvenezredik, vagy még annál is ritkább az ilyen. Nos, a példának fölhozott villanyszerelő fenomen, akit vén fejjel is borzongva csodálok, megfog egy darab drótot, fél szemét behunyja. Igaz, a másikkal szaporábban pislog. Drótját két ujjá közt sodorgatva szárazon megszólal, és közli az eredményt. Tizedmilliméteres pontossággal megmondja, hogy mennyi. Létezik a mikrométer, utánaméréskélhet, akinek kedve van. Csakhogy nem érdemes. Villanyszerelő úr született, igazi fenomen. Amennyit ő mond a huzalról, az mindig éppen annyi.

Az infantilis, erkölcsöt nélkülöző korban, amelyben élnem s magamat túlélnem adatott, kortársaimra – amíg megtehetem – némi figyelmet fordítok. A világ jelenségei közt az építéset jelentős helyet foglal el. Noha az iszonyatos mértékű – mértéktelen – rombolás (anyagi és lelki) megsiratni való világjelenség, én bizakodó vagyok. Az ember építő szándékát hinném talán erősebbnek. olvasás (hittem szerint) léleképítés, úgy az építéset történelem is, líra is, dráma is – egyszerre. Íróasztalomra kikészítve az Országépítő. Kitűnik alakra, kitűnik küllemre. Ha belelapozol, láthatod, kitűnik szellemi fajsúlyánál fogva. Nem ismertetőt írok, de a Simcha Yom-Tov-tanulmányánál letépett keskeny újságszegélyt csúsztatok a lapok közé. El ne felejtődjön.

Ingujjban, mellényre vetkőzve írom e sorokat. Mellényzsebemben őrzöm legföltettebb kincsem. Mint a legnemesebb építőanyagot. Szívem szerint országépítő anyagot mondanék. Egy kavicsot őrzök, rejtegetek a mellényzsebemben. Közöséges folyami kavicsot. Kétesztendős leánykám, Tündér Szivárvány ajándéka. Ezt adom apának! – mondta. Csöpp keze nyújtotta felém. Életem legmélyebb mélypontján. Budakeszin, beteglátogatás idején a kórházaulában. Tündér Szivárvány ajándéka éltet. A lélek építőanyaga!

Tardi Sándor

Bankó András KÓS-CSILLAGKÉP

A történelem föltartóztathatatlanul halad-halad, kiros-talódnak divatlovagok és percmemberkék, szerteszóródnak fergeteges eszmehordozók, egekig dicsért művészek, potyognak óriás lángelmék. A hullócsillagok özönében beszököző igazán a változatlanságot mutató, tájékozódást-eligazodást szolgáló égitest. Kós Károly életműve az állócsillagok fényével tündökölt, ezt – legalábbis születésének centenáriuma óta – itthon sem lehet elvitatni. Kilencvennégy esztendő volt meg, fáradhatatlan alkotókedvvel, szigorú igényességgel, már-már kimeríthetetlen témát kínálva az életrajzírónak. Más-más szempont mentén keresték élete szervező erejét az egyes szerzők, ám többnyire szépírói munkásságától ágaztak el erre-arra – sorolva műfajait. Épp ez az, ami eddig hiányérzetet keltett, amiért mindig maradt némi bizonytalanság, ki is – mi is volt ő valójában.

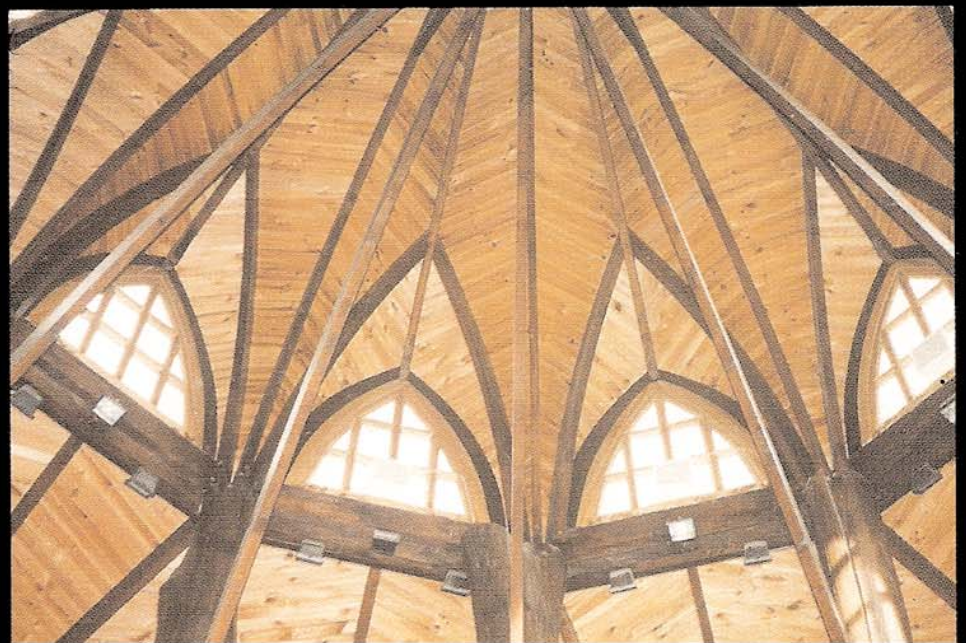
Építész volt – ez a fundamentuma Nagy Elemér most megjelent könyvének; mindenkor ebből indul ki, ide tér vissza, ehhez viszonyít. Címe, *Az építő Kós Károly* csupán kiteljesedik abban a sokrétűségben, ami a tervezőművész sorsára boltozódott. A szerző kitér Kós irodalmi, grafikus munkásságára, de bizonyítani tudja, ezekben szintén az építész lelkülete munkál. Megemlíti amatőr politikusi, gazdálkodói, műfordítói kísérleteit, de végig figyelemmel kíséri a szórványosan érkező baráti, majd főleg egyházi megbízatásokat, amelyek nagyjából fönntartják választott hivatása folyamatosságát. Kós Károly nem *mellékesen*; *többek között* vagy *véletlenül* lett építész; hasonló tudatossággal választott magának szülőföldet, vallást s éppily eltökéltséggel kötötte életét feleségéhez. Ebben mutatkozik meg Nagy Elemér lényeglátása s ezért juthat mély empátiával arra a ma még meghökkentő fölismerésre, hogy a szülőföld iránti hűségért cserébe sorsa a legdrágábbat követelte Kós Károlytól: a hivatását! ... *olyan építészre, mint ő, aki a magyar építészet keresésére, a magyar és erdélyi lélekkel azonos architektúra megvalósítására tette fel az életét, nincs és nem is lesz szükség az Erdélyt elcsatoló Romániában.* Mindebből előrajzolódhatna az a versengés, hogy a királyi vagy a szocialista Románia bánt-e mostohábban Kóssal – ez ma már kicsinyesen hatna, habár a mű megírásakor (1985-ben) is lehetett találni nagyvonalúbb szempontot a tanulságok levonásához.

Nagy Elemér egyetemes nézőpontból meri és tudja értékelni Kós munkásságát, amikor elfogulatlanul megvizsgálja, vajon az idegen fény, vagy a saját belső tűz erőteljesebb-e a sugárzásában? *Az angol inspiráció és A finn példa* című fejezetek merészen új megvilágításba helyezik azt a fejlődési ívet, amely építész pályakezdésétől voltaképp egész munkásságát beragyogja. *Kós alkotó módon vette át az impulzust* – írja a szerző –, *de talán még az eredeti angol Arts and Crafts mozgalom módszereinél is közvetlenebbül és mélyebben élte át e céhes szemlélet gyakorlatát.* A szerző kimutatja, mi módon kötődik a szigetországi kezdeményezésekhez a finn megújulás, s hogyan teljesedik ki a morrisi művészetet mindenkinek elv, illetve a finn nemzeti jellegű törekvés Kós munkásságában.

A párizsi világkiállítás legérdekesebb épülete egy kicsiny, jelentéktelen pavillon volt, kívül egyszerű, belül majdnem szegényes. Kapuján az orosz sas tátogatta csőrét. Ez volt a finnek pavillonja – írta Kós Károly Nemzeti művészet című, 1910-ben közreadott cikkében – ...mindenki, az egész világ mégis tudomást vett róla, mert azt mondták, hogy ebből tanulni lehet (...) és azóta tudják a nagy nemzetek és számontartják Finnország dolgait... Nagy Elemér egy későbbi finn pavilon kapcsán idéz Kóstól: *A háború egyik eredményeképpen Finnország független állam lett. (...) Az 1931. évi nemzetközi építőművészeti kiállításon nem ismerem meg a finn osztályt. Nem volt abban semmi finn már, sem anyagban, sem vonalban, sem színben, sem elgondolásban (...), akkor találta meg a finn nép a maga nemzeti öntudatát, amikor az orosz nyomás megsemmisüléssel fenyegette, (...) amikor szabad volt immár finnek lennie, nem találta szükségesnek annak lennie...*

Bár ne proféta szólt volna Kósból e gondolat sor zárómondatában: *Bizony! finn és magyar: atyafiak vagyunk.* Akárhogy forgatja az ember Nagy Elemér könyvének lapjait, mához szólóak megállapításai. Fájdalmas tény, hogy egy évtizeden át nem talált módot a Corvina Könyvkiadó a mű megjelentetésére, mégis izgalmas kísérlet ilyen késéssel forgalomba hozni: időszerű maradt-e, – mint a föntiekből talán kiderülhetett: igen – észrevenni-e rajta, mikor íródott? Közvetlen utalás jószerével csak egy akad: a jelenleg lebontással fenyegetett szarvasház – s épp a centenárium körül élenkülő érdeklődés irányította a figyelmet erre a meggon-dolatlanságra. A bölényház a háború martaléka lett, ilyen károkozást kivédeni nem lehet. (És helyrehozni?) A szarvasházra a szűklátókörűség, a kényelmesség vetett szemet, szerencsére ezt a pavilont legalább külsejében meg lehetett őrizni az utókor számára. Figyelmes olvasó kiszűrheti, hogy az '56-os események itt *drámai napokként* szerepelnek, a föloldozó *népfölkelés* jellege négy évvel a kézirat lezárása után hangozhatott el. Az viszont már csak a legaprólékosabb vizsgálódás után tűnhet föl, hogy míg Nagy Elemér gondos és körültekintő történelmi háttérvázlatot szerkeszt minden korhoz s valamennyi fontosabb eseményhez, addig a „Kárpátok Géniusának” országlásáról szemérmesen hallgat – erre készítette a korparancs. Kárpótlást nyújthat ehelyett az olyan kristálytisztá logikai levezetés, amiből kiderül, miért adhatta magának Kós azt a leckét; hogy Lechner-től elszakadva, a szerkezeti megoldásban keresse a magyar architektúra lényegét. *A téglafalazat éppen a beiskolázatlan munkaerő következtében helyenként nem képviselt minőségi kivitelt, s mint ahogy Közép-Európában máshol is, a nemesebb burkolás (kő, tégl, kerámia) tette építészeti elfogadhatóvá. (...) az akkortájt szívesen alkalmazott különböző, színes agyagmázás burkolatok gazdag, pompázatos élet illúzióját keltették.* – állapítja meg a szerző, s később hozzátesszi: Lechner Ödön részben inspiráló, de ugyanakkor túlszámalyalando, megcáfolandó példaképként állt Kós Károly és fiatal társai előtt. Építészhez méltó körülmény mindössze hét évnyi adatott Kós Károlynak arra, hogy e nemes vállalatában próbára tegye képzelőerejét.

Ma is van mit kutatni Kós élete és munkássága körül. Minél több adat ismert róla s kortársairól, annál tisztábban, élesebben rajzolódik ki az a *csillagkép*; amelyet közösségi összetartó ereje teremtet.

A tartalomból

Nagy Ervin építészeti munkái

Zelnik József a kultúra esélyeiről

Kádár Béla a gazdaság helyzetéről és kilátásairól

Tetőráépítés lakótelepi panelházakra

Kovács József: Kárpátalja fatemplomai III. rész

Az egri uszoda szerkezete

